

systemu bolo často násilnou cestou odstraňované všetko to, čo sa označovalo za nepokrokové, regresívne a spiatočnicke. Zástancovia pokroku a rozumu v dejinách sa správali celkom neracionálne a pritom pri presadzovaní svojej vízie používali tie isté, a nezriedka aj horšie, nepokrokové metódy ako ich protivníci, od ktorých sa chceli tak veľmi odlišovať. Navonok sa to ospravedľovalo právom revolúcie, dočasnými opatreniami, dôležitosťou boja proti nepriateľom. Myšlienku pokroku si prisvojovali rozhodujúce mocenské skupiny, ktoré ju vysvetľovali podľa vlastných zámerov a záujmov. Potvrdila sa stará pravda, že je ľahšie boriť ako budovať, že pri zmene, alebo ešte presnejšie, po zmene sa nájde veľa ľudí ochotných slúžiť rovnako oddane novej moci ako starej a pri prípadnej ďalšej zmene hocijakej inej moci.

Z pohľadu dejinnej retrospektívy sa ukazuje, že hrdé víťazstvá pokroku boli často vlastne iba víťazstvami nad zdanlivým, často iracionálnym protivníkom. Naša moderná civilizácia redukovala pokrok iba na vedecký, technický a politický, teda na vonkajšie, formálne javy. Otázkou ostáva, či je to dostačujúce. Takto chápaný pokrok totiž môže priniesť človeku iba vonkajšie uspokojenie, ilúziu šťastia a istoty, závislú od rýchlo sa meniacich vonkajších podmienok, ktorá sa môže rozplynúť v tragickom vytriezvení vo svete násillia alebo ekologických katastrof. Preto sa nazdávam, že skutočný pokrok je aj najmä vnútornou kategóriou, ktorá v sebe zahŕňa morálku a tradíciu. Iba v stálom dialógu s nimi, a to aj za cenu zdanlivo strateného drahocenného času z čakania a dialógu, sa môže presadiť skutočný pokrok. Lepšie sa hľadá inšpirácia pre budúcnosť, ľudské šťastie, dôstojnosť a dobro, bez prázdnoty, kultúrnej vykorenosti, vojen a násillia.

Róbert Letz

Obsah

Štúdie

- Peter Sokolovič*
Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 4)
- Veronika Zwiewková*
Nové fakty v prípade sestry Zdenky –
Cecílie Schelingovej 31)

Materiály

- Michal Schvarc*
Guľka pre štátneho tajomníka 42)

Dokumenty

- Matej Medvecký*
Ako vysadiť agenta do NSR? 51)

Obete

- Vladimír Palko*
Na strane prenasledovaných.
Pavol Valent a spol. 67)

ÚPN interne

- Jerguš Sivoš, Ľubomír Morbacher*
Agentúrna sieť XII. správy ZNB. Pokusy
o pozmeňovanie záznamov v registračných
protokoloch KS ZNB S-ŠtB Bratislava 81)

Predstavujeme

- Michal Dzurjanin*
Rozhovor s Milanom Milom
a Milanom Homolkom 92)

Kariéry v službách ŠtB

- Radoslav Ragač*
Arnošt Dreisig a Ján Frlajs 96)

Apendix

- Radoslav Ragač*
BELLOVÁ, V. (zost.): Život bez domova
1945–1960. Z argentínskej pozostalosti
Jozefa Čigera Hronského 99)
- Matej Medvecký*
JABLONICKÝ, Jozef: Samizdat o disente.
Záznamy a písomnosti 3 100)
- Radoslav Ragač*
PIFFL, Alfred: Zápas o Bratislavský hrad.
Denník 1948–1972 101)
- Radoslav Ragač*
Výstava pred záverečnou ...
Alfred Piffel (1907–1972) 102)
- Patrik Dubovský*
Smrt disidenta. Otrávení Alexandra Litvinenka
a návrat KGB 103)
- Ondrej Podolec*
Vedecká Konferencia
Február 1948 a Slovensko 103)
- Mikuláš Huba*
Bratislava/nahlas po dvadsiatich rokoch 104)

Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy

PhDr. Peter Sokolovič
(1981), absolvent
Filozofickej fakulty odbor
história – slovenský jazyk
Univerzity sv. Cyrila
a Metoda v Trnave,
doktorand Trnavskej
univerzity, pracuje v ÚPN.

Názov Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy (POHG) nie je verejnosti akiste neznámy. Po roku 1945 sa ich činnosť stala vďačným terčom retribučného súdnictva a členovia oddielov boli považovaní za najagilnejších sympatizantov myšlienok národného socializmu a prisluhovačov nacistického režimu, ktorý vraždil s ich pomocou nevinných Slovákov.¹⁾ Nový režim sa musel vysporiadať s predstaviteľmi predchádzajúceho zriadenia a práve činnosť POHG sa stala vďačnou témou pri poukazovaní na jeho zvrátenosť.

Ich činnosť treba vymedziť od činnosti protipartizánskych jednotiek ako Jozef, Edelweiss (Plesnivec) či Schneewitchen (Snežienka), s ktorými sa často spája. Treba ju však selektovať sčasti i v súvislosti s činnosťou samotnej organizácie Hlinkovej gardy (HG), nakoľko pohotovostné oddiely neboli tvorené čisto z gardistov, ale do ich radov boli postupne povolávané i osoby, ktoré s Hlinkovou gardou či jej myšlienkami nemali vôbec nič spoločné.

Vznik a formovanie oddielov

Samotné konštituovanie POHG súvisí s vypuknutím Povstania 29. augusta 1944,²⁾ ktoré do slovenskej spoločnosti vnieslo prvok neistoty a strachu, nakoľko sa dovtedy prakticky neznáme priame boje presunuli priamo do jej centra. Je však paradoxné, že pre gardu bolo vypuknutie Povstania akoby obľaitím živou vodou. Gardisti mohli opäť oprášiť staré predstavy o svojom poslaní ochrancov slovenských životov a majetku, opäť si mohli vytvoriť obraz nepriateľa, proti ktorému bolo treba zakročiť. V rokoch 1938 a 1939 boli týmto nepriateľom Česi, ktorých veľká časť však v roku 1944 bola už odsunutá.³⁾ Kon-

tinuálne sa terčom ich záujmu stali Židia, avšak meno Hlinkovej gardy sa postupne začalo spájať len s protižidovskými aktivitami. Nedokázala ťažiť z postavenia, ktoré získala v marcových udalostiach roka 1939, kedy sa aktivizovala počas tzv. Homolovho puču či tzv. Malej vojny.⁴⁾ Hoci na jej pôsobenie v tomto období treba hľadieť veľmi opatrne, od tohto času už prakticky nenašla taký impulz, ktorý by jej dodal pocit dôležitosti.

Dôležitosť jej dodával i fakt, že Povstanie ako také bolo organizované armádou, s ktorou garda napriek častým propagandistickým vyhláseniam o jednote neudržiavala vrúcne kontakty. Vojakom vadilo najmä to, že gardisti len rabovali a arizovali, kým oni za slovenský štát dávali vlastné životy.⁵⁾

Armádni predstavitelia, medzi iným i Ferdinand Čatloš, podľa gardistov viac krát urážali a dehonestovali činnosť gardy, avšak po ich „zlyhaní“ mohli so zadosťučinením poukázať na to, že práve oni sa osvedčili vernosťou štátu: „Dnes je však už koniec. Všetkým sa otvorili oči, Hlinkova garda prestála statočne všetky skúšky a pri zdolávaní partizánskej revolúcie ukázala sa bez výnimky verná slovenskému štátu.“⁶⁾ Sám Jozef Tiso, ktorý v minulosti s gardistami prišiel viackrát do sporov, pochopil, že v ťažkej chvíli existencie republiky sa gardisti javili ako najvhodnejšia alternatíva pomoci pri potláčaní Povstania. Armáde Nemci až na malé výnimky nedôverovali, mnoho žandárov sa taktiež pridalo na stranu povstalcov,⁷⁾ garda sa preto javila v danej chvíli ako najlepšia a jediná možnosť, ktorá by bola prijateľná aj pre Nemcov. Vo svojom prejave zo 6. septembra 1944 sa prezident vyslovil v tom zmysle, že „Hlinkovej garde, ktorá sa zaslúžila vernos-

1) Vojenský historický archív v Bratislave (VHA), zbierka (zb.) Slovensko, škatuľa číslo (šk. č.) 33. Vyhlásenia podnikov a úradov, odsudzujúce výčiny členov POHG.

2) Oficiálne je táto udalosť označovaná termínom Slovenské národné povstanie, v tejto práci však budem používať termín Povstanie. Pozri napr. LACKO, M.: 29. august 1944 – rozporné miesto našich dejín nielen pre historikov. In: LACKO, M (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov III. (Povstanie roku 1944)*. Trnava 2004, s. 15.

3) O odsune Čechov pozri napr. BYSTRICKÝ, V.: Vystáňovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, číslo (č.) 4, s. 596–611.

4) Pozri napr. KORČEK, J.: Účasť nevojenských jednotiek a dobrovoľníkov pri obrane východného Slovenska. In: DEÁK, L. (zost.): *Malá vojna*. Bratislava 1993, s. 34–45.

5) KUBIŠ, R.: Spomienky na druhú svetovú vojnu (október 1941–október 1943). In: LACKO, M. (zost.): *Denníky a spomienky vojakov z východného frontu 1941–1944*. Trnava 2006, s. 130.

6) *Gardista*, roč. 6, 10. 9. 1944, č. 199.

7) Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, zb. SNP, šk. č. 18, spis 21, fasc. 1.

ťou štátu, pripadne v tomto boji rozhodujúca úloha“.⁸⁾ Radikálom okrem iného imponovalo i to, že sa vyslovil za verné vytrvanie v línii slovensko-nemeckého priateľstva. Hoci slovo národný socializmus priamo nepoužil, bolo to pre nich zadosťučinením, najmä z úst človeka, ktorý sa proti národnosocialistickým myšlienkam, prezentovaným po salzburských udalostiach z leta 1940 najmä Machom či Tukom, snažil postulovať konzervatívnejšie zásady.⁹⁾

Gardistom teda už nič nestálo v ceste prevziať na seba zodpovednosť za smerovanie štátu. Argumentom pre ráznejší postup malo byť práve Povstanie, ktoré vypuklo podľa nich ako dôsledok polovičatosti v riešení páľčivých otázok. Gardisti mohli opäť zaútočiť na Čechov a Židov, ktorých obvinili z príprav „panského puču“, ako zvykli Povstanie nazývať. Akcia proti Čechom a „čechoslovákum“ bola podporovaná i oficiálnou propagandou, ktorá sa snažila popri nej legalizovať i nemecký zásah na Slovensku: „*Ak dnes kričia, že Nemci to alebo ono, neverte im! Oni začali provokovať, prevracajú platný poriadok, vraždiť pokojných ľudí, ničiť majetky a preto oni nesú plnú zodpovednosť za to, že Nemci sú tu. Nemuseli tu byť, nikto by ich nebol volal... no čechoslováci pučisti posadnutí svojou svrabľavosťou stvorili na Slovensku situáciu, ktorá nevyhnutne viedla k dnešnému stavu. Im patrí za to vďaka a patričná odmena.*“¹⁰⁾ Z Čechov bola podľa gardistov polovica partizánov a druhá polovica ešte vyčkávala na vhodnú príležitosť, ako bojovať proti slovenskej samostatnosti.¹¹⁾

Podobné vyjadrenia dávali zelenú protičeským akciám. Situácia sa rýchlo konsolidovala po príchode nemeckého vojska a gardisti vďaka začali represívne akcie proti Čechom, zatýkali ich a spolu s „čecho-

slováckymi aktivistami“ odtransportovali do Ilavy.¹²⁾ Napríklad len v Trnave odobral okresný úrad slovenské občianstvo približne 150 Čechom, v Trenčíne údajne 66 a v Novom Meste nad Váhom 28 Čechom.¹³⁾ Podobné akcie, o ktorých bude ešte reč, sa konali taktiež proti Židom či „boľševikom“, ktorých gardisti nachádzali najmä v armádnych kruhoch.¹⁴⁾

Rozpory nastali i vo vedení gardy. Dlhoročný hlavný veliteľ HG Alexander Mach bol obvinený gardistickými veliteľmi z toho, že svojou mäkkosťou a povolnosťou zavinil a umožnil Povstanie.¹⁵⁾ Objektívne sa totiž čoraz viac začal prikláňať k Tisovmu konzervativizmu, čo z neho ako z človeka, ktorý bol pre Nemcov zárukou slovensko-nemeckého priateľstva, urobilo v ich očiach figúrku, ktorá nedokázala zvládnuť situáciu.¹⁶⁾ Rozpory s veliteľmi sa začali markantnejšie prejavovať už v auguste, vyvrcholili však začiatkom septembra, kedy dokonca po viacerých invektívach odišiel zo stretnutia, na ktorom analyzovali situáciu po vypuknutí Povstania.¹⁷⁾ Mach neskôr sám priznal, že z hľadiska jeho eliminácie skutočne pochybil, nakoľko už oveľa skôr vedel o jeho pripravách, avšak nezakročil.¹⁸⁾

V tejto situácii, keď i hlavný veliteľ nemal v organizácii HG dôveru, však bolo jasné, že pre potreby nasadenia na obranu štátu sa Hlinkova garda musí zreorganizovať. Jozef Tiso sa preto rozhodol, že na miesto náčelníka Hlinkovej gardy povolá Otomara Kubalu, ktorý bol v dobrom kontakte s Nemcami už v minulosti. Veľmi dobré vzťahy mal najmä s nemeckým poradcom pre Hlinkovu gardu Viktorom Nagelerom, s ktorým organizoval časopis *Náš boj*, a ktorý sa aktivizoval najmä za jeho náčelníctva.¹⁹⁾ Bolo však nutné, aby sa dovtedajší náčelník Karol Danihel vzdal svojej funkcie. Oficiálne to malo vyzerať

8) *Gardista*, roč. 6, 8. 9. 1944, č. 197.

9) O salzburských rokovaniach a vzťahoch medzi tzv. Tisovou a Tukovou skupinou pozri napr. LIPTÁK, L.: Príprava a priebeh salzburských rokovanií roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a slovenského štátu. In: *Historický časopis*, roč. 13, 1965, č. 3, s. 329-365; VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*. Bratislava 1991, s. 212-243.

10) *Gardista*, roč. 6, 10. 9. 1944, č. 199.

11) Tamže, roč. 6, 22. 10. 1944, č. 235.

12) SNA, zb. SNP, šk. č. 18, sp. 21, f. 1.

13) Tamže.

14) *Náš boj*, roč. 3, 5. 10. 1944, č. 3-4.

15) SNA, f. Národný súd (NS), 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, výpoveď O. Kubalu z 31. 5. 1946.

16) Porovnaj vyjadrenia v Grenzbote z 23. 5. 1940, resp. 25. 5. 1940 s neskoršími vyjadreniami o Machovej nekompetentnosti. Taktiež pozri: PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko*. Bratislava, 1971, s. 156.

17) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, výpoveď O. Kubalu z 31. 5. 1946.

18) Najmä z funkcie ministra vnútra, ktorú získal po salzburských rokovaniach, mohol Mach zakročiť proti nespokojencom, avšak, hoci vedel o ich plánoch, nezasiahol. Radikáli ho dokonca nazývali „partizánom č. 1“. Pozri VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život*, s. 308.

19) Pozri napr. KARPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944-1945. (Organizácia a aktivity). *Vojenská história*, roč. 8, 2005, č. 4, s. 45.

Alexander Mach (vľavo)
a Otomar Kubala (vpravo).
Zdroj: Archív Múzea SNP.

tak, že 6. septembra náčelník požiadal prezidenta o uvoľnenie z funkcie, čím sa otvoril priestor pre vymenovanie Kubalu. Karol Danihel si na tento moment neskôr spomínal takto: „Tiso povedal Nemci si žiadajú vyslovene na vaše miesto vymenovať Kubalu a preto, aby slovenská verejnosť nebola pobúrená, vzdajte sa funkcie náčelníka štábu HG, na čo mi Dr. Tiso cestou jeho osobného tajomníka Murína dal čistý papier, na ktorý som svoje vzdanie sa napísal.“²⁰⁾ Otomar Kubala zložil prísahu do rúk prezidenta vo štvrtok 7. septembra 1944 krátko pred 15. hodinou.²¹⁾ Podľa jeho vlastných slov sa však dlho rozhodoval, či funkciu prijme, ba prvýkrát ju vraj dokonca odmietol. Miesto hlavného veliteľa HG zostalo neobsadené, resp. si ho ponechal prezí-

dent republiky, čím získal Kubala de facto i právomoci hlavného veliteľa organizácie.²²⁾

Kubalovi bolo jasné, že s novými požiadavkami kladenými na gardu ju musí od základov pretvoriť. Na 11. hodinu 8. septembra 1944 zvolal na Hlavné veliteľstvo HG poradu gardistických veliteľov, na ktorej vydal smernice pre nastávajúcu prácu gardy.²³⁾ Na základe zhodnotenia situácie bola prijatá myšlienka vytvorenia tzv. aktivovaných jednotiek, neskôr nazvaných pohotovostné oddiely, ktoré by vychádzali z gardy, pri tom by však HG ako taká zostala zachovaná. Preto aj činnosť HG a POHG býva často spájaná, čo je samozrejme z veľkej časti opodstatnené, nakoľko gardistickí velitelia sa najmä na lokálnej úrovni často stávali veliteľmi pohotovostných oddielov, ktoré sa zo začiatku tvorili prevažne z členov HG.²⁴⁾ Na strane druhej, garda ako taká, hoci stále ako organizácia formálne fungovala, svoju činnosť nemohla až na výnimky stopercentne vykonávať a postupne upadala. Dokonca i rozkaz Kubalu prikazoval pred záujmami gardy uprednostňovať záujmy jej aktivovaných zložiek.²⁵⁾ Je to pochopiteľné, nakoľko agenda úradníkov Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy (HVHG) či iných zložiek štátneho aparátu sa taktiež musela vysporiadať s novou situáciou, v ktorej bola podpora POHG prvoradá.

Napriek tomu, že smernice pre gardu boli dané až 8. septembra 1944, mnohí gardisti si s touto myšlienkou pohrávali už skôr. V Trnave vznikali prvé gardistické jednotky, ktoré mali podobné zameranie ako neskoršie POHG, najmä čo sa týka strážnej či kontrolnej oblasti, už 2. septembra 1944.²⁶⁾ Situáciu neskôr analyzoval denník Gardista, ktorý po čase napísal: „V Trnave po vzbure armády nebolo nikoho, kto by bol mal odvahu splniť si svoju povinnosť voči štátu... ale gardisti sa hneď chopili zbrane a spolu s nemeckými vojakmi bránili záujmy štátu.“²⁷⁾

Hneď vo svojom prvom prejave volal Otomar Kubala do práce „všetky pozitívne zmýšľajúce sily slovenské“. Hlinkova garda sa mala podľa neho stať najiniciatívnejšou

20) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, výpoveď Karola Danihela z 18. 6. 1945.

21) Gardista, roč. 6, 9. 9. 1944, č. 198.

22) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, výpoveď O. Kubalu z 31. 5. 1946.

23) Slovenská pravda, roč. 9, č. 206, 10. 9. 1944.

24) SNA, f. NS 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, výpoveď O. Kubalu z 31. 5. 1946.

25) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 8 z 18. 9. 1944.

26) SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik. In: ŠMIGEL, M., MIČKO, M. (zost.): Slovenská republika očami mladých historikov V. Banská Bystrica 2006, s. 192.

27) Gardista, roč. 6, 11. 11. 1944, č. 251.

a najrozhodnejšou silou, ktorej odpoveďou na ťažké chvíle národa mala byť tvrdosť a bezohľadnosť.²⁸⁾ Prejav bol publikovaný aj v prvom rozkaze náčelníka HG z 9. septembra 1944, v ktorom sa snažil udať smernice pre nastávajúcu prácu gardy. Na všetkých miestnych veliteľstvách mal byť zvolaný nástup gardistov, na ktorom by miestny veliteľ zistil skutočný stav mužstva, ktoré mal k dispozícii pre plnenie daných úloh.²⁹⁾ Toto bolo nutné najmä preto, nakoľko situácia v organizácii nebola vôbec taká, ako ju vykresľovala dobová propaganda. Mnohí gardisti v nej boli totiž vedení prakticky len formálne, nezúčastňovali sa nástupov a prakticky život v garde takmer nikde neexistoval. Aj preto ju bolo nutné reorganizovať, na čo bolo potrebné najprv poznať skutočný stav mužstva. Miestni velitelia mali za týmto účelom cestou okresných veliteľov zaslať poznatky o stave na HVHG, ktoré malo vydať pre okresných veliteľov ďalšie rozkazy.³⁰⁾

V prvej polovici septembra sa musela garda pretvoriť najmä vnútorne. Pre lepšiu informovanosť o tých-ktorých jednotkách nariadil Kubala zriadiť na každom miestnom i okresnom veliteľstve stálu telefónnu aj rádiovú službu, pri ktorej mala byť využitá tiež pomoc členov Hlinkovej mládeže.³¹⁾ Každý okresný veliteľ mal denne posilať hlásenia z celého okresu, v ktorých mal uviesť početné stavy aktivovaných jednotiek (najmä prírastky a úbytky), stav živých a taktiež pozoruhodné udalosti, ktoré sa v jeho pôsobnosti odohrali.³²⁾ Hlásenia sa mali podávať prostredníctvom kuriéra, ktorý mal každý deň cestovať vlakom a na rozkazom vopred určených zastávkach ho mali čakať spojky z veliteľstiev. Spojkou mala byť, pokiaľ to bolo možné, vždy tá istá osoba oblečená v civilnom obleku, ktorá sa mala pre zachovanie čo najväčšej bezpečnosti spoločne s kuriérom vzájomne legitimovať.³³⁾ Malo

tým byť zamedzené možnosti úniku informácií k partizánom, ktorí sa ľahko mohli dozvedieť poznatky o stave či nasadení jednotlivých jednotiek. Rozkaz je však jedna vec a realita druhá. Ako vyplýva z viacerých urgencií, mnohí velitelia akosi „pozabudli“ podávať denné situačné hlásenia a hlavné veliteľstvo ich muselo čoraz častejšie urgovať. Už v polovici septembra si náčelník HG povzdychol, že viaceré podriadené jednotky tento príkaz úplne ignorovali.³⁴⁾

Pre zamedzenie úniku informácií k partizánom malo taktiež slúžiť zavedenie hesiel, ktoré sa mali pre bezpečnosť každý deň meniť a boli zaťažované prísny tajomstvom.³⁵⁾ Prax však postupne ukázala, že v súvislosti so zabezpečením bezproblémovej spolupráce s nemeckou armádou bude pre každého veliteľa nutné prísť do kontaktu s príslušným nemeckým veliteľom, ktorý operuje v jeho priestore, a koordinovať s ním vydávanie hesiel.³⁶⁾ Tým sa malo zamedziť nedorozumeniam, ktoré vznikali medzi nemeckou a slovenskou stranou. Heslá mali slúžiť najmä preventívne, nakoľko partizáni v tomto období vyrabovali viaceré miestne veliteľstvá gardy, z ktorých ukoristili pásky či iné súčiastky výstroja HG.³⁷⁾ Poznať gardistu preto nemuselo byť vždy ľahké, nakoľko členovia POHG sa nemuseli medzi sebou vzájomne poznať a mohli byť oklamani partizánmi v prezlečení. Pásky preto boli nahradené novými s bielym nápisom Hlinkova garda širokými 2, 5 cm.³⁸⁾ Ich nosenie sa stalo časom povinným a členovia POHG mohli gardistu bez pásky dokonca poslať na prešetrovanie na veliteľstvo HG. Staré pásky síce zostali načas ešte v platnosti, ale len pre gardistov, konajúcich službu v civile.

Pre podobné ťažkosti boli preto zavedené rozkazom č. 11 i krycie mená.³⁹⁾ Boli zrušené až koncom novembra 1944, nie však v plnom rozsahu, nakoľko pre kuriérny

28) *Slovenská pravda*, roč. 9, 10. 9. 1944, č. 206.

29) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1185, rozkaz č. 1 z 9. 9. 1944.

30) Tamže.

31) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 2 z 11. 9. 1944.

32) Tamže.

33) Tamže, 604-54-3, rozkaz č. 17 z 28. 9. 1944.

34) Tamže, 604-54-1, rozkaz č. 6 z 15. 9. 1944.

35) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1204, rozkaz č. 20 z 2. 10. 1944.

36) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofílm II. A-921, rozkaz č. 11 zo 16. 1. 1945.

37) Tamže, rozkaz č. 20 z 2. 10. 1944.

38) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofílm II. A-903, rozkaz č. 38 z 23. 10. 1944.

39) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 11 z 21. 9. 1944. Krycie mená boli dané takto: HVHG – „LIPA“, Bratislava – „GAŠŤAN“, Bánovce nad Bebravou – „ŠÍPKA“, Dubnica – „OSIKA“, Hlohovec – „JELŠA“, Holíč – „JAVOR“, Ilava – „BREZA“, Kúty – „HRUŠKA“, Kremnica – „EGREŠ“, Malacky – „BÔR“, Nitra – „BUK“, Nové Mesto nad Váhom – „SMREK“, Piešťany – „JEDLA“, Považská Bystrica – „SLIVKA“, Prievidza – „TRNKÁ“, Prešov – „JASEŇ“, Púchov – „SOSNA“, Ružomberok – „RUŽA“, Senica – „HRAB“, Skalica – „DUB“, Spišská nová Ves – „ČEREŠŇA“, Šaštín – „BEZ“, Topoľčany – „VRBA“, Trenčín – „AGÁT“, Trnava – „ORECH“, Trstená –

styk poľných jednotiek boli ponechané.⁴⁰⁾ Zrušenie krycích mien možno spájať najmä s ťažkosťami, ktoré ich zavedenie prinieslo. Viaceré jednotky ich totiž používali aj v poštovom styku nezávislom od kuriérnej služby, na základe čoho bývali ťažko identifikovateľné. Neskôr sa krycie mená, avšak už s inými názvami, obnovili pre potreby poľnej pošty POHG.⁴¹⁾

Členstvo v POHG

Približne do polovice septembra sa novovzniknuté gardistické jednotky v rozkazoch nazývali aktivovanými jednotkami HG. Od rozkazu č. 8 z 18. septembra 1944 sa ustálilo používanie názvu Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy.⁴²⁾ Ich úlohou mali byť najmä strážne, kontrolné a poriadkové služby v mieste svojho pobytu.⁴³⁾ Prvé oddiely sa vytvárali najmä v sídlach okresov a až neskôr aj mimo nich (napr. Zázrivá, Jablonka...). Otomar Kubala sa o ich úlohách vyjadril neskôr takto: „*Úlohy PO-HG: kasárenské, strážne, hliadkovanie (v noci), vlaková kontrola, príležitostné eskorty a vo voľnom čase poradový výcvik. Tento prevádzkali hlavne nováčikovia a nevojací.*“⁴⁴⁾ Na začiatku do nich vstupovali najmä dobrovoľníci, a to z viacerých príčin. Prvá skupina vstúpila do POHG z presvedčenia. V garde sa totiž zdržovalo množstvo radikálne zmýšľajúcich členov, ktorí nehodlali odovzdať Slovensko, ako sami hovorili, „*medzinárodnej čvarge Židov, Rusov, Francúzov, Slovincov a Čechov*“,⁴⁵⁾ ale rozhodli sa so zbraňou v ruke bojovať proti partizánom. Dôkazom o prítomnosti tejto skupiny je i to, že už pred vytvorením pohotovostných oddielov sa do zbrane hlásili v niektorých okresoch desiatky, či stovky dobrovoľníkov.⁴⁶⁾ Služba v POHG

však prinášala i svoje výhody. Mnohí z členov oddielov do nich vstupovali nie z gardistického presvedčenia, ale i preto, aby sebe či rodine zabezpečili v ťažkých vojnových časoch živobytie. Napriek tomu, že žold veľakrát meškal, často z objektívnych príčin, nakoľko niektorí velitelia si neplnili povinnosti a nepodávali načas hlásenia o stave živých či ich podávali nedbalo, o jedlo a ošatenie bolo v pohotovostných oddieloch prakticky postarané. Žold na gardistu bol zo začiatku ustanovený na 11,50 Ks bez rozdielu či bol jeho poberateľom gardista, alebo dôstojník.⁴⁷⁾ Bol určený celkovo 1 500 Ks pre ženatých a 800 Ks pre slobodných, ak boli živiteľmi rodín,⁴⁸⁾ a výplata bola vždy trikrát v mesiaci. Jednou z výhod bolo i to, že zamestnávateľ nemohol členovi pohotovostného oddielu, ktorý bol predtým zamestnaný, dať výpoveď, ak sa do 7 dní od skončenia činnosti služby v pohotovostnom oddieli vrátil do zamestnania.⁴⁹⁾ Bol mu povinný vyplácať i mzdu, ktorú mu malo refundovať Ministerstvo národnej obrany (MNO) v mesačných splátkach cestou HVHG. Ak boli členovia oddielov predtým bez práce, mali po dobu činnosti služby nárok na zvýšenú dávku – slobodní 1 000 Ks a ženatí 2 000 Ks mesačne.⁵⁰⁾ Pri predstave, že priemerný plat v tej dobe bol cca 2,50 Ks na hodinu, bolo toto ohodnotenie skutočne veľmi dobré. Okrem toho mal každý gardista nárok na denný prídel 15 cigariet najlacnejšieho druhu, čo tak tiež nebolo zanedbateľné, nakoľko mnohí gardisti nefajčili a ušetrené cigarety mohli vymieňať za iné komodity. Postupom času však boli problémy so zásobovaním stále horšie. Dokumentuje to napr. výdaj spomenutého fajčiva, nakoľko už koncom septembra bolo rozkazom nariadené vydať každému

„JABLOŇ“, Turčiansky sv. Martin – „VIŠŇA“, Veľká Bytča – „JASEŇ“, Zlaté Moravce – „LIESKA“, Žilina – „TOPOL“. Pozri: SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-899, Krycie značky POHG.

40) SNA, f. HVHG, 604-54-3, rozkaz č. 63 z 23. 11. 1944. Porovnaj: Tamže, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-921, rozkaz č. 57 zo 16. 11. 1944, ktorým náčelník HG určil používanie krycích mien len pre styk s kuriérnou službou, nie poľnou službou.

41) SNA, f. HVHG, 604-54-2, rozkaz č. 18 z 25. 1. 1945. Krycie mená sa zmenili takto: Bratislava – „KAMZÍK“, Trnava – „ROHÁČE“ a pod.

42) Tamže, 604-54-1, rozkaz č. 8 z 18. 9. 1944.

43) Štátny archív (ŠA) v Bratislave, f. Ľudové sudy (ĽS) v bratislavskom kraji, Okresný ľudový súd (OĽS) Bratislava, 299/47 Ambróz Jankovič, výpoveď Karola Fiebiga.

44) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, výpoveď O. Kubalu z 31. 5. 1946.

45) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1210, rozkaz č. 26 z 12. 10. 1944.

46) Pozri SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik*, s. 193.

47) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 6 z 15. 9. 1944.

48) Tamže, rozkaz č. 18 z 29. 9. 1944.

49) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-921, rozkaz č. 28 z 11. 10. 1944.

50) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1200, rozkaz č. 16 z 27. 9. 1944. Výška žoldu sa viackrát menila. Bola ovplyvnená napríklad i tým, či bol gardista nasadený „v poli“, kedy mal nárok na poľný príplatok, istý čas členovia oddielov dostávali dokonca i drahotný príplatok.

len 10 kusov cigariet, pričom za zvyšné cigarety malo byť vyplatené relutum,⁵¹⁾ aj toto však bolo neskôr zrušené.⁵²⁾ Aj so zásobovaním potravín pre oddiely nastali s postupujúcim časom problémy. Postupne sa znížila denná dávka soli, mäsa, ako i ostatných produktov.⁵³⁾ Napriek tomu bola pre mnohých aktivizácia v oddieloch únikom pred hladom. Viacerí velitelia si sťažovali na fakt, že mnohí narukovaní gardisti dávali pred gardistickou myšlienkou prednosť práve hmotnému zabezpečeniu.⁵⁴⁾ V niektorých oblastiach bolo dokonca viac uchádzačov o prácu v oddieloch, ako boli niektoré jednotky schopné materiálne vybaviť.⁵⁵⁾

Okrem toho, množstvo aktivovaných členov POHG do nich vstúpilo z tých dôvodov, aby nemuseli narukovať do obnovujúcej sa slovenskej armády (Domobrany) či kopať Nemcom zákopy. Samotní velitelia, aby získali čo najväčší počet členov, sľubovali potenciálnym uchádzačom, že ak sa prihlásia do oddielov, budú konať len službu v mieste svojho bydliska a nebudú nasadení do bojov.⁵⁶⁾ V osobitnom rozkaze takúto prax náčelník HG vyslovene zakázal, avšak zjavne pretrvávala i naďalej.⁵⁷⁾ Keďže sa do pohotovostných oddielov postupne hlásilo čoraz viac dobrovoľníkov, ktorí buď ušli pred nasadením do vojska, či

Velitelia HG:

1. Cyril Bodický – Turč. Sv. Martin, 2. Anton Mederly,
3. Jozef Lichardus, 4. Anton Turanec – Ružomberok,
5. Ľudovít Baran, 6. Gabriel Rieger – Dol. Kubín, 7. Jozef Kollár, 8. Jozef Pagáč – Ban. Bystrica, 9. Štefan Oswald – Ban. Štiavnica, 10. Ján Nesselmann – Prievidza, 11. Dr. Alexander Heretik – Zvolen-Malacky, 12. Ing. Ján Szomolányi, 13. Fraňo Malchol – Zvolen, 14. Eugen Guziekiwicz – Lipt. Sv. Mikuláš, 15. Dr. Roman Fraštia, 16. Eugen Klementis, 17. Jozef Pitoňák – Kežmarok, 18. Ing. Jozef Kručko – Prešov, 19. Ondrej Zverin, 20. František Gilla, 21. Dr. Andrej Kabina – Michalovce, 22. Arnold Klinčok – Humenné, 23. Ing. Jozef Cengel', 24. Ján Moncol' – Tisovec

51) SNA, f. HVHG, 604-54-3, rozkaz č. 17 z 28. 9. 1944.

52) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903, rozkaz č. 56 z 15. 11. 1944.

53) Denná dávka mäsa sa napríklad znížila o štvrtinu a masť o tretinu. Pozri napr. VHA, zb. Slovensko, šk. č. 29, 1241, rozkaz č. 58 z 20. 3. 1945.

54) SNA, f. HVHG, 604-54-6, hlásenie POHG Prešov z 1. 12. 1944.

55) Tamže. Porovnaj: KARPÁTY, V.: *Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944–1945 (organizácia a aktivita)*, s. 51.

56) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903, rozkaz č. 26 z 9. 10. 1944.

57) Pozri napr. VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1220, rozkaz č. 36 z 20. 10. 1944.

Velitelia HVG:
 1. Dr. Karol Danihel, 2. Karol Murgaš, 3. Dr. Pavol Oplušíl, 4. Dr. Jozef Kirschbaum, 5. Ján Dafčík, 6. Ing. V. Pecho-Pečner – Bratislava, 7. Matúš Černák – Berlín, 8. Rudo Strieženeč, 9. Imrich Kubiš – Bratislava, 10. Štefan Suroviak – Žilina, 11. Vlado Černák, 12. Dr. Jozef Kralovič, 13. Jozef Török, 14. Ernest Haluš, 15. Paľo Hojmík, 16. František Gavenda, 17. Otomar Kubala – Bratislava, 18. Peter Bublíak – Prievidza, 19. Dr. Duľka-Valec, 20. Matúš Žolnai – Bratislava
 Zdroj: Archív ÚPN.

v nich hľadali materiálne výhody, ustálila sa prax, že každý veliteľ mal robiť výber vhodných uchádzačov. Nutnosťou však bolo prihliadať na to, či sa odvodom nenaruší chod toho-ktorého úradu či podniku. Velitelia mali v tejto oblasti relatívne široké právomoci, na viacerých miestach sa však stalo, že kompetentní prednostovia podnikov či úradov nemali záujem vydávať svojich zamestnancov pre potreby služby v oddieloch. V takom prípade mal veliteľ podať svoje poznatky na HVHG, ktoré malo zjednať nápravu.⁵⁸⁾ Taktiež sa mal skontaktovať s predsedom miestnej organizácie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS) a vyžiadať si od neho zoznam

tých, ktorých navrhoval povolať pre službu v POHG.

Na jednej strane tak do pohotovostných oddielov vstúpilo množstvo ľudí z existenčných pohnútok, na strane druhej však mnoho členov muselo do nich vstúpiť nedobrovoľne. Napriek všetkým výhodám bola vzhľadom na to, že Hlinkova garda mala mnohotisícové členstvo, ochota ľudí vstúpiť do oddielov v komplexnosti relatívne nízka. Aj preto bolo ustálené povolávať nováčikov cestou zvolávacích lístkov, ktoré vydávalo Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy.⁵⁹⁾ Gardisti však na výzvy na mnohých miestach nereagovali v predpokladanom počte, preto sa Kubala rozhodol pre

58) SNA, f. HVHG, 604-54-3, rozkaz č. 14 z 25. 9. 1944.

59) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, výpoveď O. Kubalu z 31. 5. 1946.

radikálne riešenie. V prípade, že by povolaný nereagoval na predvolanie, mali velitelia využiť nové povolávacie lístky so záhlavnou pečiatkou ministerstva národnej obrany a podpisom Kubalu.⁶⁰⁾ Aj napriek tomu však mnoho povolaných odmietlo narukovať. Viacerí boli preto väznení v neslávne známej väznici na Vlčkovej ulici v Bratislave, v ktorej používali vyšetrovatelia často veľmi brutálne metódy.⁶¹⁾ Niektorým sa službe podarilo vyhnúť, ⁶²⁾ nie všetci však mali také šťastie a do pohotovostných oddielov museli nastúpiť. Povolávacie lístky nedostávali len gardisti, ale i tí, ktorí s gardou nemali takmer nič spoločné, ba nikdy predtým do nej nevstúpili. Táto prax bola zjavná najmä pred vytvorením Domobrany, kedy do POHG povolávali záložníkov, ale i potom sa objavovali prípady povolávania negardistov.

Odmietnutie nástupu však malo pre odvecov i trestnoprávne následky. Vládnym nariadením č. 145 z 15. septembra sa totiž príslušníci, konajúci službu za brannej pohotovosti štátu v POHG, dostali na roveň vojenským osobám v činnej službe.⁶³⁾ Podľa tohto nariadenia bolo možné za vojensky organizované zbory považovať i HG, Hlinkovu mládež (HM), Freiwillige Schutzstaffel (FS) a Heimatschutz.⁶⁴⁾ Neuposlušnosť výzvy nastúpiť do služieb brannej moci znamenalo podľa MNO pre príslušníkov Hlinkovej gardy „*trestný čin podľa § 52 branného zákona, ohrozený trestom na slobode od 3 mesiacov a peňažným trestom do 5 000 Ks*“.⁶⁵⁾ Neuposlušnosť však bolo trestné až vtedy, ak povolaná osoba nenastúpila do služby 48 hodín po uplynutí lehoty. Ešte horšie mohli dopadnúť tí, ktorí by nechotou služby v POHG dali najavo útekem. Keďže pre nich platili rovnaké predpisy ako pre armádu, mohli byť potrestaní dokonca zastrelením. Zločin zbehnutia bol totiž „*ťažkým previnením, ktoré sa tresce najvyššími sankciami (trestom slobody na viac rokov, za brannej pohotovosti i trestom smrti)*“.⁶⁶⁾

Ako už bolo spomenuté, mnohí členovia pohotovostných oddielov sa do nich hlásili dobrovoľne. Nakoľko však prichádzali či od veliteľov, alebo gardistov rozličné sťažnosti, mali byť títo dobrovoľníci prešetrení, pričom prvoradým kritériom sa stala ich spoľahlivosť.⁶⁷⁾ K členstvu v garde vyzývali rozliční predstavitelia slovenského života či už na stránkach tlače, alebo prostredníctvom rozhlasu. Najmarkantnejším príkladom je napr. ohlas generálneho tajomníka HSLŠ P. Opluštila, ktorý poukázal na to, že „*Hlinkova garda tak, ako v rokoch 1938–1939, znovu sa chopila zbrane na ochranu verejného poriadku a bezpečnosti*“.⁶⁸⁾ Nezabudol pri tom pripomenúť, aby sa Slováci-ludáci hlásili do šikov ozbrojených bojovníkov Andreja Hlinku: „*Keď ste zdraví a do zbrane súci, keď ste za život a slobodu národa, keď ste za samostatný slovenský štát, vaše miesto je v Hlinkovej garde. Národ vašu obetavosť ocení. Slovenskí chlapci smelého a hrdinského srdca, volám vás chrániť slovenskú česť – nastúpte do zbrane, nastúpte do Hlinkovej gardy*“.⁶⁹⁾ V podobnom duchu sa niesli i články či príhovory viacerých verejne známych predstaviteľov. Poverenec HG pre považskú župu Vojtech Košovský taktiež videl v garde spoľahlivé vojsko národa, ktoré čaká „*každého, kto nesúhlasí so zradcami*“.⁷⁰⁾

Postupne sa neustále množili sťažnosti na chovanie členov POHG. Nešlo pritom len o nosenie uniformy, s ktorým mala garda problémy prakticky už od svojho začiatku. Kým však pred vypuknutím Povstania to bol skôr problém prihlásenia sa ku gardistickým zásadám, resp. často hral úlohu finančný faktor, nakoľko uniformy HG boli veľmi drahé, po vytvorení POHG sa stali gardisti súčasťou slovenskej brannej moci. Vládnym nariadením č. 145 sa dostali na úroveň armády, v ktorej je odmietnutie či zanedbávanie nosenia uniformy zvlášť nevhodným zjavom. Preto sa náčelník Hlinkovej gardy pod tres-

60) SNA, f. HVHG, 604-54-3, rozkaz č. 14 z 25. 9. 1944.

61) Pozri LACKO, M.: Vyšetrovacie praktiky POHG na Vlčkovej ulici na prelome rokov 1944/1945. In: *Vojenská história*, roč. 9, 2006, č. 2, s. 87-99.

62) ŠA Bratislava, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 85/45 Július Dvorecký.

63) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903, rozkaz č. 16 z 27. 9. 1944.

64) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-921, vládne nariadenie č. 163.354 zo 16. 10. 1944.

65) Tamže, rozkaz č. 80 z 20. 12. 1944.

66) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 29, 1252, rozkaz č. 71 z 5. 12. 1944.

67) SNA, f. HVHG, 604-54-3, rozkaz č. 62 z 22. 11. 1944.

68) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1195, rozkaz č. 11 z 23. 9. 1944.

69) Tamže.

70) *Náš boj*, roč. 3, 1. október 1944, č. 1.

tom zastavenia vyplácania žoldu snažil apelovať na gardistov, aby ak sú „v stave u PO“, povinne nosili uniformu.⁷¹⁾ Aj pred verejnosťou sa tak snažil budovať obraz gardy ako rozkazy poslúchajúcej a organizovanej zložky, najmä po tom, čo bola pod hlavičkou Domobrany znovuobnovená slovenská armáda, v ktorej gardisti videli konkurenta v boji o zásluhy na potlačení partizánskeho hnutia.

Oveľa väčším problémom sa však stali „politicky nespoľahliví“ členovia POHG. Rozkazom č. 62 z 12. novembra 1944 bolo preto za základnú podmienku dobrovoľného vstupu prijatá nutnosť politickej spoľahlivosti.⁷²⁾ Aj preto mal každý veliteľ pod farchou osobnej zodpovednosti zistiť, či sa v jeho jednotke nachádzajú len takíto gardisti. Podľa doplnkov k smerniciam pre výkon doplňovacej služby HG sa ustálilo povolávanie dobrovoľníkov v tom zmysle, že uchádzač mohol byť prijatý len vtedy, „ak

a) je politicky spoľahlivý a mravne bezúhonný

b) je slovenskej národnosti a slovenského štátneho občianstva

c) je starší ako 20 rokov a neprekročil 45. rok

d) ak svojim dobrovoľným vstupom do POHG nesleduje úmysel vyhnúť sa povolaniu, ktoré mu ukladajú iné platné zákony a nariadenia

e) ak svojim dobrovoľným vstupom do POHG nesleduje len záujmy finančného rázu bez každého národného a vlasteneckého zamerania!“⁷³⁾

Politická spoľahlivosť gardistu spočívala najmä v tom, že sa nezúčastnil Povstania priamo alebo z donútenia, čo sa stávalo na tzv. povstaleckom území alebo počas odchodu častí posádok do Povstania. V tom čase totiž jednotliví velitelia často pod hrozbou použitia násilia nútili Slovákov zúčastniť sa ozbrojeného boja proti Nemcom.⁷⁴⁾ Často vznikali zaujímavé situácie, kedy i tí, ktorí sa Povstania priamo zúčastnili, zastávali v garde vysoké funkcie. Vojtech Košovský v jed-

nom prípade navrhol na voľné miesto okresného veliteľa v Novej Bani istého zbrojníka Michalíka, i keď vedel, že sa hlásil do národného výboru. Ako dôvod svojho rozhodnutia udal, že „povstalecká vláda si to však rozmyslela, Michalíka nepotvrdila a Michalík v národnom výbore nebol. Preto okresný veliteľ Šmatlák považuje zbr. Michalíka za súceho a schopného viesť okresné veliteľstvo HG...“⁷⁵⁾

Pre neprehľadnosť situácie v členstve a pre problémy s jeho politickou spoľahlivosťou, nakoľko na HVHG prichádzali viaceré správy o tom, že členovia oddielov sa k partizánom chovali priateľsky či s nimi udržiavali styky,⁷⁶⁾ bolo 6. októbra s okamžitou platnosťou zastavené povolávanie do oddielov.⁷⁷⁾ Aj preto sa urýchlili práce na vytvorení doplňovacích veliteľstiev, ktoré mali zistiť a zhodnotiť stav členskej základne HG. Problémy, ktoré nastávali pri odvodoch, malo riešiť zavedenie rozkazu č. 47 zo začiatku novembra, ktorým bola zriadená na prvom oddelení HVHG doplňovacia skupina pre celé územie Slovenska.⁷⁸⁾ V okresných sídlach bolo zriadených 27 doplňovacích veliteľstiev s pôsobnosťou pre celý okres, ktorých úlohou bolo zachytiť stav členstva HG celého okresu, previesť odvody, povolávať odvedených a prepúšťať z činnnej služby.⁷⁹⁾ Na odvodoch sa okrem prešetrenia politickej spoľahlivosti zadelili odvedenci do 5 skupín A – E podľa zdravotných obmedzení. Skupiny A a B boli určené pre poľnú službu, C a D pre strážnu a kancelársku službu a do skupiny E sa dostali tí, ktorých klasifikoval lekár ako neschopných.⁸⁰⁾ Rozkazom č. 47 z 3. novembra 1944 reagovalo HVHG zároveň na nutnosť vlastnej reorganizácie. Pre otázky mužstva bolo dôležité najmä I. oddelenie, ktoré sa delilo na 4 pododdelenia A – D. Pododdelenie I. A riešilo otázky, týkajúce sa organizácie, vedenia a nasadenia jednotiek. Vyzbrojovanie a vystrojovanie malo na starosti pododdelenie I. B. Zahŕňalo zároveň disponovanie pohonnými látkami či poľnou poštou. Skupina I. C mala na sta-

71) SNA, f. HVHG, 604-54-2, rozkaz č. 21 z 23. 1. 1945.

72) Tamže, 604-54-3, rozkaz č. 62 z 12. 11. 1944.

73) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903, rozkaz č. 32 zo 16. 2. 1945.

74) SOKOLOVIČ, P.: *Odchod trnavskej posádky do Povstania*, s. 273–300.

75) Archív Ústavu pamäti národa (A ÚPN), f. B 9/II, šk. č. 26, inv. č. 4. Hlásenie Vojtecha Košovského č. 6.

76) KARPÁTÝ, V.: *Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944–1945 (Organizácia a aktivity)*, s. 50.

77) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1225, rozkaz č. 41 z 26. 10. 1944.

78) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-903, rozkaz č. 47 z 3. 11. 1944.

79) Tamže.

80) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903, rozkaz č. 53 z 1. 11. 1944.

rostiti vojenské spravodajstvo a I. D ústrednú evidenciu mužstva, ako i odvody.⁸¹⁾ Zmenilo sa i zaradenie, resp. očíslovanie a skladba referátov jednotlivých oddelení.⁸²⁾ Celkovo sa tak organizácia HVHG snažila prispôbiť potrebám POHG. Vznikli preto neskôr i nové oddelenia, snažiac sa reagovať na aktuálne potreby oddielov, ako evakuačné⁸³⁾ či tzv. duchovné oddelenia.⁸⁴⁾

Veľkým problémom pohotovostných oddielov bol i nedostatok dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru, nakoľko v sídlach

POHG bolo málo absolventov okresnej a veliteľskej školy HG. Kubala sa preto snažil problém vyriešiť zapožičaním gardistických hodností.⁸⁵⁾ Velitelia mali vytvoriť zoznam gardistov, ktorým navrhovali prepožičať hodnosť a poslať ho na HVHG. Prepožičaná hodnosť sa mala stať stálou len v tom prípade, ak jej držiteľ v budúcnosti zloží predpísanú skúšku. V opačnom prípade zanikla rozpustením či uvoľnením zo služby.⁸⁶⁾ Postupne sa v rámci školení konali viaceré turnusy poddôstojníckych škôl, ktoré mali pre potreby POHG

Velitelia HG:

1. Dr. Jozef Báhyel,
2. Jozef Takács – Trnava,
3. Emil Kalina – Bratislava,
4. František Málek – Senica,
5. Gustáv Gellinger,
6. Jozef Krepš – Malacky,
7. Ignác Kováč – Hlohovec,
8. Bohdan Vilček, 9. Jozef Murgaš – Piešťany,
10. Jozef Ďuriš – Trenčín,
11. Pavol Krchňák – Ilava,
12. Jozef Bachratý – Pov. Bystrica, 13. Koloman Horniš, 14. Ing. Štefan Kada, 15. Vojtech Závodský – Žilina, 16. Jozef Višňovský – Nitra, 17. Dr. Jozef Kubala – Bratislava, 18. Štefan Majerčík, 19. Dominik Hamala – Nitra, 20. Štefan Štreicher – Topoľčany

(13)

81) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-921, rozkaz č. 47 z 3. 11. 1944.

82) Bližšie pozri: Tamže, mikrofilm II. A-920, zápisnica z 31. 5. 1946.

83) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 78 zo 16. 12. 1944.

84) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-921, rozkaz č. 58 zo 17. 11. 1944.

85) Tamže, rozkaz č. 12 z 22. 9. 1944.

86) Tamže.

vycvičiť kvalitných poddôstojníkov. Konali sa napr. v Bratislave, kde začiatkom novembra poslali svojich členov takmer všetky pohotovostné oddiely.⁸⁷⁾ Podobné kurzy pre dôstojníkov sa konali taktiež v Holíči, kde od 1. februára vznikol výcvikový oddiel HG,⁸⁸⁾ v Protektoráte v Kienschlagu či neskôr v Lešanoch.⁸⁹⁾

Okrem gardistov, dobrovoľníkov či záložníkov, ktorí mali byť podľa rozkazu zo 16. októbra 1944 dodaní na žiadosť POHG od príslušných posádkových veliteľstiev s výstrojom i výzbrojou pre činnú službu pohotovostných oddielov, bolo v ich radoch aktivovaných i množstvo členov Hlinkovej mládeže a Slovenskej pracovnej služby (SPS). Velitelia mali podľa rozkazov náčelníka HG klásť dôraz na to, aby ich nezaťažovali zbytočne namáhavou prácou a aby vykonávali služby primerané ich veku. Venovať sa mali najmä streleckému a poradovému výcviku.⁹⁰⁾ Veliteľ pohotovostného oddielu mal od každého člena HM, aktivovaného v jeho jednotke, vyžiadať potvrdenie od rodičov, že súhlasia s jeho nasadením v POHG.⁹¹⁾ Postupne sa však od podobných formulácií upúšťalo. Koncom decembra už malo veliteľovi stačiť prehlásenie, že člen HM-SPS zostáva dobrovoľne v službách POHG ako gardista a podrobí sa rozkazu svojich veliteľov.⁹²⁾ Ak by prehlásenie podpísať odmietol, mal byť z činnnej služby vylúčený. Pôsobnosť sa však nemala vzťahovať na tých mladíkov, ktorí pôsobili v poľných rotách. Keďže však krátko na to boli dekrétom prezidenta Slovenskej republiky povolené vytvárať samostatné Pohotovostné oddiely Hlinkovej mládeže (POHM), veliteľ mal zistiť, či členovia týchto organizácií chcú zostať aktivovaní v gardistických jednotkách alebo prestúpiť do POHM.⁹³⁾ Malo sa to však týkať len tých, ktorí ešte nedovršili dvadsiaty rok života. Vo

februári však náčelník HG nariadil všetkých takýchto členov z POHG bezpodmienečne vylúčiť, ak nepodpísali uvedené prehlásenie.⁹⁴⁾

Mladí členovia HM a SPS však boli nemeckou stranou cenení najmä pre svoj radikalizmus a nasadenie. To totiž mnohým členom POHG chýbalo, nakoľko ako otcovia rodín brali často ohľad i na ne.⁹⁵⁾ Bol pre nich preto zriadený výcvikový tábor v Sekuliach, vedený príslušníkmi SS, na ktorom sa pripravovali najmä na diverznú a sabotážnu činnosť. Podobné zameranie mali napríklad i kurzy v Trenčianskych Tepliciach, kde sa školili mladí Slováci spolu s nemeckými mladíkmi.⁹⁶⁾ Viacerí sa stávali členmi protipartizánskych jednotiek, z ktorých spolupracovala s POHG najmä jednotka Jozef.⁹⁷⁾

Postoj k armáde

Špecificky sa vyvíjal i vzťah pohotovostných oddielov k armáde. Garda sa snažila na seba hľadieť ako na spasiteľku národa najmä vtedy, keď zlyhala slovenská armáda. V Povstaní videla okrem iného jej akciu, ktorou sa snažila zdiskreditovať organizáciu HG. Otomar Kubala ju zároveň obvinil, keď zaútočil na Čatloša, ktorý podľa neho svojich ľudí cielene organizoval proti garde, snažil sa ju svojou prácou neutralizovať, nakoľko ona jediná bola prekážkou v jeho povstaleckých plánoch.⁹⁸⁾ Boj armády bol podľa neho pred Povstaním proti HG systematický, lebo „nešlo len o konkurenta, ktorý by bol schopný otriasť pozíciou nepriateľov doma, ale išlo tu o odstránenie uvedomelého vojska, ktoré by mohlo znemožniť prínos cudzej a pre slovenský národ nemožnej ideológie, ktorú títo Čatlošom vedení zradcovia chceli naočkovať do národa“.⁹⁹⁾

Armáda, resp. jej vodcovia boli zo strany gardy viackrát obviňovaní z boľševizmu a zá-

87) KARPÁT, V.: *Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944–1945 (Organizácia a aktivity)*, s. 50.

88) Pozri napr. SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-921, rozkaz č. 20 z 25. 1. 1945.

89) Tamže, rozkaz č. 54 z 13. 3. 1945. Napríklad kurz v Kienschlagu mal vycvičiť kandidátov pre prijatie funkcií veliteľov praporev, rôt a čiat, pričom na jeden turnus malo ísť takmer 140 dôstojníkov a poddôstojníkov.

90) SNA, f. HVHG, 604-54-3, rozkaz č. 26 z 9. 10. 1944.

91) Tamže, rozkaz č. 36 z 20. 10. 1944.

92) Tamže, 604-54-1, rozkaz č. 84 z 18. 12. 1944.

93) Tamže, rozkaz č. 86 z 30. 12. 1944.

94) Tamže, 604-54-2, rozkaz č. 25 z 2. 2. 1945.

95) Pozri napr. SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, zápisnica s Jozefom Kandom z 3. 5. 1946.

96) Tamže, mikrofilm II. A-922. Výcvikové tábory.

97) Bolo to aj z toho dôvodu, že Schneewitchen svoju činnosť natoľko nerozvinula a Edelweiss bol zložený poväčšine z Ukrajincov či Rusov, ktorých získavali v zajateckých táborech, ale i zo slovenských dobrovoľníkov. Veliteľom jednotky Jozef bol Jozef Pavlovsky, ktorý organizoval i kurz v Sekuliach a práve v jeho jednotke sa zhromažďovali najmä členovia HM a SPS. Jozef mal z jednotiek najlepšie styky s POHG možno i preto, že Pavlovsky bol síce Nemeč, ale zo Sudet a vedel i po slovensky. Pozri Tamže, zápisnica s Oldřichom Vylízalom z 25. 6. 1946.

98) *Náš boj*, roč. 3, 15. november 1944, č. 3–4.

99) Tamže.

vislosti na Rusku. HVHG sa proti bolševizmu snažilo bojovať i formou výchovných článkov, ktoré sa začali používať od rozkazu č. 14 z druhej polovice septembra 1944.¹⁰⁰⁾ V jednom z nich zaútočil autor aj práve na bývalú slovenskú armádu, keď skonštatoval, že „v posledných dňoch augusta vypukla na strednom Slovensku vzbura vedená bolševickými agentmi a ich paholkami, ktorých si našli v radoch slovenských dôstojníkov... Nemecké vojská prišli na žiadosť pána prezidenta a celého nášho národa oslobodiť nás od hrôz bolševizmu“.¹⁰¹⁾ Jasne na tom vidieť, že v gardistoch nelenže pretrvala stará averzia voči slovenskej armáde, ale bola vystupňovaná i jej aktívnou účasťou na Povstaní. Postulovali pritom svoje zásluhy oproti nej už oveľa skôr, nakoľko stáli v zbrani už počas marcových dní a podľa vlastných slov sa zaslúžili o vydobytie slovenskej samostatnosti: „zbraň sme odovzdali vojakom, aby nám štát bránili. Sklamali národ, zradili národ, najcennejší materiál odovzdali do rúk nepriateľa a naše pokojné kvitnúce Slovensko, ktoré nám závidel nepriateľ premenili na bojište.“¹⁰²⁾ Skonštatovali, že preto opäť vstúpili do zbrane a šli brániť Slovensko pred nepriateľom.

Teraz však tá armáda, ktorá zradila národ, začala opäť vstávať z popola a vydobíjať si opäť výsadné postavenie, ako tvrdila HG, práve na jej úkor.¹⁰³⁾ Už 8. októbra 1944 zložil totiž prvý peší pluk Domobrany prísahu do rúk prezidenta Tisa.¹⁰⁴⁾ Gardisti sa snažili celú vec podať do toho svetla, že utvorením pluku sa ich úloha neskončila. Neznamenalo to totiž, že „vojak zaujme miesto, ktoré ste vy v dňoch, keď tu nebolo nikoho verne a nebojácne zastávali“.¹⁰⁵⁾ Práve naopak. Každý člen HG mal v ťažkých chvíľach

národa novú armádu privítať, lebo „*má to isté srdce a nosí tie isté uniformy*“. Navyše boli POHG zákonom prakticky postavené narovneň Domobrany, aj keď MNO výnosom z 24. októbra 1944 vydalo nariadenie, na základe ktorého bola postupnosť jemu podriadených zložiek takáto:

1. Domobrana
2. Hlinkova garda
3. žandárstvo
4. štátna polícia
5. finančná stráž
6. Hlinkova mládež.¹⁰⁶⁾

Týmto výnosom bolo taktiež nariadené pre utuženie spolupráce podriadených zložiek ich vzájomné zdravenie. Náčelník HG v tejto súvislosti taktiež vydával osobitné predpisy s porovnaním vojenských a gardistických hodností za tým účelom, aby gardisti pre prípad nutnosti pozdravu príslušníkov iných zložiek podriadených MNO vedeli, ako sa majú zachovať.¹⁰⁷⁾ Keďže však závary v zdravení neustále pretrvávali, musel neskôr Kubala nariadiť povinné cvičenia pohotovostných oddielov v zdravení príslušníkov Domobrany a spriateľených armád.¹⁰⁸⁾

Za týmto účelom malo byť vykonané i nariadenie, podľa ktorého mali gardisti uniformovať svoje dôstojnícke hodnosti s hodnosťami dôstojníkov Domobrany. Mali sa líšiť len tým, že gardista mal mať čierne výložky, odspodu ktorých bolo prísité zlaté lemovanie.¹⁰⁹⁾ Členovia pohotovostných oddielov sa však zozáčiťku líšili od armády tým, že nosili viaceré druhy uniforiem. Niektorí pohotovostní gardisti mali i po čase čiernu gardistickú uniformu, členovia vybraných jednotiek HG zelenú, poväčšine bola však pre členov POHG vyhradená tzv. vojenská uniforma. Keďže však nie vždy a všade bolo týchto

100) SNA, f. NS, 13/45 Otomar Kubala, mikrofílm II. A-921, rozkaz č. 14 z 25. 9. 1944. V týchto článkoch, ktoré mali byť gardistom prečítané pri nástupe či v čítárni HG, resp. mali byť na ich obsah upozornení sa snažili autori povzniesť ich bojový duch a vyzdvihnúť ich zástoj pri obrane slovenskej štátnosti. Častým bolo napr. vyzdvihovanie slovensko-nemeckého priateľstva, obrázky z gardistických bojov, ako i spomínané politické články, v ktorých pranierovali rozličné neduhy slovenskej spoločnosti, ktoré mali práve POHG pomáhať odstraňovať.

101) Tamže, rozkaz č. 27 z 10. 10. 1944.

102) Tamže, rozkaz č. 14 z 25. 9. 1944.

103) Pod hlavičkou Domobrany nemožno síce chápať celú armádu, nakoľko časť armády pod tento pojem nespádala, pre väčšiu prehľadnosť sa však v štúdiu hlbšie tento problém nerozoberá. Gardisti totiž reagovali v súvislosti s armádou najmä na 1. a neskôr 2. peší pluk Domobrany, ktorý považovali za najväčšieho konkurenta v získaní výsad na potlačení Povstania. Pozri napr. ŠKULTÉTY, J.: Kontrarevolučné úsilie Tisovej vlády v období Slovenského národného Povstania (september 1944–apríl 1945). In: *Slovenské národné povstanie 1944*. Bratislava 1965, s. 533–588.

104) KRASNOVSKÝ, B.: Ozbrojené zložky slovenského štátu v období august 1944–máj 1945. In: BOBÁK, J. (zost.): *Slovenská republika 1939–1945*. Martin 2000, s. 198.

105) SNA, f. HVHG, 604-54-2, rozkaz č. 26 z 9. 10. 1944.

106) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1226, rozkaz č. 42 z 27. 10. 1944.

107) Tamže, 1225, rozkaz č. 51 z 9. 11. 1944.

108) SNA, f. HVHG, 604-54-2, rozkaz č. 34 zo 14. 2. 1945.

109) Tamže, 604-54-1, rozkaz č. 69 z 1. 12. 1944.

VPO „L i p a “

SV, 23. septembra 1944.

Rozkaz č. 71.

Čl. I. Ohlas gen. taj.
HSLS Dr. P. Opluštila.

Slováci - ľudáci! Hlinkova garda tak, ako v rokoch 1938-1939, znovu sa chopila zbrane na ochranu verejného poriadku a bezpečnosti. V jej radoch sú tvrdí ľudáci rodovranci, odhodlaní na život a na smrť brániť slovenský národ a Slovenskú republiku proti všetkým nepriateľom.

So dňa na deň úlohy Hlinkovej gardy sa zvažujú. Väčšie povinnosti vyžadujú nasadenie mužov činu. Zvýšený nápor prikazuje zvýšený odpor.

Slováci-ľudáci! Volám vás do radov ozbrojených bojovníkov Andreja Hlinku, volám vás do Hlinkovej gardy. Prihlasujte sa za jej členov, hláste sa do jej síkov.

Keď ste zdraví a do zbrane súci, keď ste za život a slobodu národa, keď ste za samostatný slovenský štát, vaše miesto je v Hlinkovej garde. Národ vašu obetavosť ocení.

Slovenskí chlapi smelého a hrdeho srdca, volám vás chrániť slovenskú česť. Nastúpte do zbrane, nastúpte do Hlinkovej gardy.

Na stráž!

Dr. Pavel Opluštil
V. P.
gen. taj. HSLS.

jej uniforme nosiť časť výstroja, ako boli mečičky, odznaky či pláštenky, ktoré nepatrili k štandardnej výbave, musel si ich kúpiť zo svojich vlastných peňazí.¹¹¹⁾ Uniforma však mala byť šitá len podľa vojenského strihu, aby sa zabezpečila jednotnosť s dôstojníkmi Domobrany.¹¹²⁾

Napriek všetkej snahe vedúcich činiteľov však spolunážívanie Domobrany s POHG nebolo bezkonfliktné. Často sa stávalo, že príslušníci Domobrany, aby nemuseli konať službu v armáde, prihlásili sa do POHG v nádeji, že podmienky v oddieloch budú, najmä z hľadiska nasadenia v bojoch priateľnejšie. MNO to považovalo za naštrbenie dobrého vzťahu s HG, preto mali takýchto zbehov pohotovostné oddiely bezpodmienečne vydať Domobrane.¹¹³⁾ Tá si neskôr dokonca nárokovala i na časť členov POHG, ktorí do nich vstúpili ešte predtým, ako mali nastúpiť do vojenskej prezenčnej služby.¹¹⁴⁾ Vo všeobecnosti sa dá skonštatovať, že vzťahy medzi oboma organizáciami boli napäté už i z toho dôvodu, že Nemci pred obnovenou armádou protežovali členov POHG.¹¹⁵⁾ Ako MNO, tak i náčelník gardy museli preto

Rozkaz náčelníka HG so žiadosťou o vstup do HG.
Zdroj: archív autora.

uniformiem dostatok, museli gardisti používať svoje predchádzajúce uniformy, ba niekedy nosili aj uniformy nemeckej armády. V každom prípade však museli nosiť výložky z čiernej látky. Od začiatku októbra bolo pre lepšie rozpoznanie nariadené na všetkých gardistických uniformách nosiť pásku HG, ktorá bola prišitá na ľavom rukáve.¹¹⁰⁾ Všetky osoby, ktoré by boli nájdené v gardistickej uniforme bez pásky, mali byť po tomto dátume zaisťované. Ak mal dôstojník POHG záujem k svo-

spoločne vydať smernice, ktoré mali upravovať vzájomné vzťahy oboch zložiek. MNO 13. januára 1945 písalo HVHG list, v ktorom sa uvádzalo, že sa v poslednom čase vyskytli incidenty medzi príslušníkmi Hlinkovej gardy a Domobrany, ktoré vyplynuli z malicherných príčin a boli vyvolané najmä vplyvom nadmerného pitia alkoholu.¹¹⁶⁾ Aj preto nariadil minister národnej obrany a recipročne náčelník HG styk posádkových veliteľov s veliteľstvom HG a POHG. Ako sa vyjadril, prešetri

110) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1197 rozkaz č. 13 z 23. 9. 1944.

111) Tamže, 1199, rozkaz č. 15 z 26. 9. 1944.

112) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 77 zo 14. 12. 1944.

113) Tamže, rozkaz č. 63 zo 6. 3. 1945.

114) Tamže, 604-54-2, rozkaz č. 54 z 13. 3. 1945.

115) KRASNOVSKÝ, B.: *Ozbrojené zložky slovenského štátu v období august 1944-máj 1945*, s. 198.

116) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-921, list MNO HVHG z 13. 1. 1945.

a prísne potrestá každý incident, a ak zistí, že nejaký veliteľ neuposlúchol rozkaz a nezašiel proti prejavom averzie voči HG, vyvodí z toho osobnú zodpovednosť. V podobnom duchu vyznel i prípis náčelníka HG, ktorý vyzýval gardistov na spoluprácu s Domobranou, k čomu vydal i osobitný rozkaz.¹¹⁷⁾ Podobne v osobitnom rozkaze sa vyjadril i ku konzumácii alkoholu, ktorá bola v radoch gardistov (a nielen ich) veľmi rozšírená. Veliteľom nariadil hlásiť HVHG všetkých, ktorí sa pravidelne opijajú, pretože takí ľudia nie sú hodní, aby konali službu v HG.¹¹⁸⁾

Príslušníkom Domobrany bola pri zbehnutí k POHG sympatická najmä možnosť pôsobiť v rámci svojho bydliska. Ako už bolo spomenuté, velitelia niektorých oddielov sa snažili získať členov i tým, že im prisľúbili, že budú vykonávať službu v mieste svojho bydliska, resp. okresu. Pohotovostné oddiely boli v skutočnosti dislokované v rámci okresu, často však boli nasadené do iných častí Slovenska podľa potreby či vyžiadani nemeckých veliteľov. Preto napr. niekoľkí gardisti z Trnavy boli nasadení v okolí Prešova, a naopak, gardisti z Bardejova strážili objekty v Malých Karpatoch.¹¹⁹⁾ To už však, samozrejme, mnohým pohotovostným gardistom nebolo po vôli a po odkomandovaní žiadali o prepustenie z činnnej služby. Náčelník HG vydal preto rozkaz, v ktorom poukazyval na to, že „každý príslušník PO musí si dnes uvedomiť, že musí robiť službu tak dlho, dokiaľ to bude potrebné a tam, kde to bude potrebné, slovom každý narukovaný gardista musí si uvedomiť, že dnes je vojakom a ako v armáde nemožno brať zreteľ na záujmy jednotlivca, nemožno tak robiť ani v PO“.¹²⁰⁾

Opustiť gardistické rady pritom nebolo také ľahké. Do pomeru mimo činnú službu mohli podľa rozkazu o zriadení doplňovacích veliteľstiev prepúšťať gardistov len tieto orgány, po reorganizácii si však túto starosť zobralo na seba HVHG.¹²¹⁾ Viacerí gardisti mali ohľadom svojho prepustenia často požiadavky voči svojim veliteľom, avšak jedinú, čo mohli tieto spraviť, bolo posunúť ich žiadosť na HVHG. Samotní gardisti nemohli

osobne korešpondovať priamo s hlavným veliteľstvom, s ktorým mohli prísť do styku len prostredníctvom svojich veliteľov. Rovnako ako bývali neúčinné ich dožiadania ohľadom prepustenia, účinkom sa často minuli aj žiadosti ich nadriadených ohľadom nasadenia v inej lokalite ako v sídle oddielu. Veliteľ POHG Zázrivá, nadzbroj. Štefan Klčo, napríklad listom žiadal Okresný úrad v Dolnom Kubíne, aby zaintervenoval proti premiestneniu jeho jednotky zo Zázrivej do Staškova: „Podľa môjho názoru nie je to správne, pretože ešte stále sa v tomto kraji objavujú partizáni... preto ráčte niečo urobiť, totiž nahlásiť to p. náč. Kubalovi, ktorému priamo podlieham, aby tunajšiu posádku nechal tu a keď má už byť jednotka do Staškova zadelená, nech tam ide iná. Inak ak odejdeme, tak Vám veľmi pekne ďakujem ako v mene mojom, tak aj v mene mojich chlapcov, že ste nám išli po ruke a pomohli ste nám, kde ste len mohli...“¹²²⁾ Podobné prejavy nedisciplinovanosti boli v POHG značne rozšírené a HVHG si s nimi nevedelo dať rady. Rozširovali sa napriek tomu, že jednotky v stálom sídle neboli zasadzované do bojov, ale mali na starosti hlavne strážne, poriadkové a bezpečnostné úlohy, pričom mali spolupracovať s nemeckou armádou a políciou SD (Sicherheitsdienst).

Spolupráca s Nemcami

Spolupráca s nemeckými orgánmi bola daná už prvým rozkazom náčelníka HG, v ktorom nariadil všetkým veliteľstvám „úzkú spoluprácu veliteľov s nemeckými vojenskými činiteľmi príslušných posádok, ktorým poslúžite potrebnými informáciami a použijete ich materiálnu pomoc... túto spoluprácu považujem za veľmi potrebnú, aby sa vyhlo akýmkoľvek nedorozumeniam“.¹²³⁾ Zároveň prízvukoval, aby sa všetci gardisti vyvarovali akýchkoľvek akcií na vlastnú päsť. Výnimku predstavovali neodkladné zaistenia nebezpečných jednotlivcov štátom. Pomoc nemeckej armáde mala spočívať najmä v tom, že gardisti mali pomáhať Nemcom hlavne ako znalci miestnych pomerov a terénu. Nemeckí velitelia im však v mno-

117) SNA, f. HVHG, 604-54-2, rozkaz č. 15 z 20. 1. 1945.

118) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 29, 1260, rozkaz č. 80 z 20. 12. 1944.

119) SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik*, s. 197.

120) SNA, f. HVHG, 604-54-3, rozkaz č. 26 z 9. 10. 1944.

121) Tamže, rozkaz č. 63 z 23. 11. 1944.

122) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903. Správa POHG Zázrivá okresnému náčelníkovi v Dolnom Kubíne z 12. 12. 1944.

123) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1185, rozkaz č. 1 z 9. 9. 1944.

hých prípadoch nedôverovali, preto na rôzne akcie nasadzovali zmiešané skupiny, pozostávajúce z Nemcov i gardistov.¹²⁴⁾ Napríklad v Trenčíne sa tvorili pre výkon zaisťovacích úloh hliadky zmiešané zo žandárov, policajtov, gardistov a členov FS.¹²⁵⁾

Viacerí velitelia POHG sa pritom sťažovali najmä na to, že Nemci im dávali podradné úlohy. Z nemeckej strany šlo o pochopiteľný krok, nakoľko sa na bojovú použiteľnosť gardistov nemohli bezvýhradne spoliehať. Mnohí sa s priamym bojom prakticky ešte nestretli, preto sa aj pri prvých kontaktoch s partizánmi často stávalo, že sa rozutekali. Jeden z gardistov, ktorý sa tiež stretol s bojom prvýkrát v POHG, si neskôr spomínal takto: „asi dve hodiny pred Čičmanmi očuli sme strelbu, odkiaľ táto strelba prichádzala nevidel som, lebo bola mlha, len vpredu, čo boli naši gardisti – vojaci kričali utekajte, lebo sú tu partizáni. Či nejakí boli neviem, lebo som nikoho nevidel. Ale začali sme utekať tiež.“¹²⁶⁾ Podobné zlyhania museli neskôr gardistickí velitelia vysvetľovať Nemcom. Veliteľ SD v Trenčíne Joskulský, určený veliteľom pre celú oblasť Považia, si taktiež posťažoval, že aktivity Hlinkovej gardy, resp. jej pohotovostných oddielov nie sú často koordinované s nemeckou brannou mocou, najmä s SD, nakoľko v mieste, kde by vykonávali akciu nemecké orgány by mohla konať svoje akcie i HG, pričom by mohlo dôjsť k nedorozumeniam. Nemci by si ich mohli pomýliť s partizánmi, čo by mohlo viesť k prestrelke a zbytočným stratám na životoch. Žiadal preto zastavenie akýchkoľvek akcií na vlastnú päsť a sprísnenie výcviku HG na vzor SS. Podľa jeho slov sa mala v garde „uplatniť tá najprísnejšia a železná disciplína“.¹²⁷⁾ Už prvé rozkazy náčelníka HG síce kládli dôraz na spoluprácu s nemeckou brannou mocou, kedy pod prísnymi sankciami zakazovali akékoľvek akcie na vlastnú päsť, ktoré by neboli dohodnuté s nemeckou stranou,¹²⁸⁾ prax však ukázala, že nedisciplinovaní gardisti tieto nariadenia často ignorovali. Aj preto žiadali nemeckí velitelia od veliteľov HG sprísniť výcvik podľa nemeckého vzoru, čo však narážalo u gardistov na odpor.

Pre lepšiu koordináciu medzi nemeckými zložkami a gardou bola vytvorená funkcia styčného dôstojníka, ktorý mal na starosti kontakt oboch strán, aby sa predišlo prípadným nedorozumeniam. Mal byť v kontakte s nemeckými orgánmi, teda najmä s SD, a oboznamovať ich s pripravovanými akciami pohotovostných oddielov. Podľa rozkazu náčelníka HG č. 3 z 12. septembra mal každý veliteľ pre dobrú spoluprácu s nemeckou stranou určiť jedného alebo dvoch takýchto gardistov.¹²⁹⁾ Na druhej strane Nemci cez ich osoby vyžadovali na rozličné akcie príslušníkov POHG. Napriek tomu, ako to vyplýva i zo stretnutia veliteľov pohotovostných oddielov považskej oblasti s veliteľom SD, Nemcom prekážalo nerešpektovanie koordinácie akcií zo strany POHG. Nepozdávala sa im okrem iného tá skutočnosť, že slovenské orgány a často i členovia oddielov, neprevádzali akcie proti Židom s takým dôrazom, aký bol z ich strany požadovaný.¹³⁰⁾

Na strane druhej gardisti nemohli často znieť, že Nemci si uzurpovali také právomoci, ktoré zjavne nepatrili do ich kompetencie. Ministerstvo národnej obrany v tejto veci dokonca adresovalo list šéfovi SD na Slovensku Jozefovi Witiskovi, v ktorom sa ohradilo proti postupu SS Hauptsturmführera Schönemanna, ktorý si na 12. novembra 1944 povolal všetkých okresných veliteľov HG a veliteľov HG okresov Veľká Bytča, Kysucké nové Mesto, Čadca, Žilina a Turčiansky Svätý Martin a „prehlásil, že si vyhradzuje právo všetkej výkonnej moci vo veciach štátnobezpečnostného, vojenskopolicajného a politického rázu a zakazuje všetkým orgánom prevádzať zaisťovanie osôb, vykonávanie domových prehliadok a pod. bez jeho povolenia“.¹³¹⁾ MNO preto navrhlo Witiskovi zväziť, či konanie Schönemanna nie je zasahovaním do suverénnych práv slovenského štátu: „ak by takéto opatrenia zo strany nemeckých orgánov mali byť pravidlom, mohlo by to byť príčinou k hateniu dobrého pomeru medzi slovenskými a nemeckými činiteľmi.“¹³²⁾ Navrhlo preto, aby opatrenie bolo odvolané a do budúcnosti sa podobné incidenty neopakovali. Samotnému Kubalovi prichádzali správy od jednotlivých gardistov,

124) Pozri napr. ŠA Bratislava, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 84/45 Michal Slezák.

125) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903. Zápisnica s Jánom Petrovičom z 2. 1. 1947.

126) Tamže, zápisnica s Ondrejom Kondrátom.

127) Tamže, správa o schôdzke okresných veliteľov HG na SD z 23. 11. 1944.

128) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1185, rozkaz č. 1 z 9. 9. 1944.

129) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 3 z 12. 9. 1944.

130) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-922. Správa o schôdzke okresných veliteľov HG na SD z 23. 11. 1944.

131) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903. List MNO Witiskovi ohľadom prekračovania právomocí Nemcami.

132) Tamže.

v ktorých sa sťažovali na správanie nemeckých orgánov, krádeže či násilnosti na obyvateľoch. Proti nemeckej vojenskej mašinérii sa však zmožli poväčšine len na hlásenia HVHG, v ktorých uvádzali počet svojvoľných rekvirácií dopravných prostriedkov, hmotného majetku či násilnosti na civilnom obyvateľstve.¹³³⁾

Forma spolupráce a konkrétneho nasadenia POHG závisela často na veliteľoch a konkrétnych požiadavkách z nemeckej strany, preto ju nemožno absolútne jednoznačne aplikovať na celé územie Slovenska, ale mohla sa líšiť od regiónu k regiónu. Represívnym akciami v spolupráci s Nemcami sa snažili gardisti v mnohých prípadoch vyhnúť, treba však poukázať i na to, že pri mnohých s nimi spolupracovali. Nemci žiadali od nich najmä pomoc pri protipartizánskych akciách, zaisťovaní osôb židovskej národnosti, pričom sa gardisti preukázateľne v mnohých prípadoch zúčastnili i na vraždách. Vojtech Košovský napríklad v správe pre HVHG písal, že gardisti popravili partizánov, ktorí predtým odzbrojili nemeckých príslušníkov SD.¹³⁴⁾ Pohotovostní gardisti podobne asistovali pri popravách a perzekúciách miestneho obyvateľstva, ako tomu bolo napríklad v Kremničke či Nemeckej.¹³⁵⁾ Lojalnosť voči Nemcom však na mnohých miestach upadala a samotní členovia POHG sa na mnohých miestach snažili nútené perzekúcie z nemeckej strany zmierňovať.¹³⁶⁾ Napriek tomu, Nemci vyžadovali od slovenskej strany prejavy lojality i v tom, že gardisti mali asistovať pri popravách, často však z donútenia pod trestnými sankciami.

Stýčnym dôstojníkom gardy s SD v Trenčíne bol kpt. Martinček, prostredníctvom ktorého miestne SD viackrát vyžadovalo spoluúčasť POHG pri popravách. V jednom prípade si vyžiadalo prítomnosť 15 gardistov s veliteľom, ktorí mali zorganizovať a asistovať pri poprave zajatých partizánov v Drietome za dedinou. Veliteľom bol určený Jozef Kanda, ktorý dokonca cez Golského telefo-

noval Kubalovi, aby nemusel rozkaz poslúchnuť.¹³⁷⁾ Gardisti nakoniec skutočne zostali napriek urgenciám na veliteľstve, kam však po nich prišlo auto SD a poprave sa už nemohli vyhnúť. Museli tak asistovať pri poprave štyroch partizánov.¹³⁸⁾ Ku Kubalovi chodili podobné správy od veliteľov nielen formou denných hlásení, ale i v osobných rozhovoroch sa snažili poukazovať na nemecké zverstvá. Na podobné stretnutie si jeden z nich spomínal, že keď za prítomnosti nemeckých činiteľov prišli na pretras nemecké výčiny, „*pokrčil Kubala plecami, akoby mu to bolo jedno, snažil sa ospravedlniť to, že sú ťažké časy*“.¹³⁹⁾ Na druhej strane, množstvo gardistov kvitovalo akcie proti partizánom z toho dôvodu, že mnoho nepravostí voči civilnému obyvateľstvu bolo spôsobených nie zo strany Nemcov, ale partizánov, ktorí rabovali a znásilňovali priam brutálnym spôsobom. Medzi gardistami, nehľadiac na to, či šlo o pravdu, alebo nie, kolovali priam hrôzostrašné príbehy o tom, ako partizáni priviazali ženy k stromu a za živa ich upálili a podobne. Treba povedať, že mnohé zo správ boli pravdivé a pomáhali propagande ovplyvňovať mienku proti partizánskému hnutiu.¹⁴⁰⁾

Ani spolupráca s SD nebola často práve najlepšia. Nemci údajne používali Slovákov na tie najťažšie práce. Stávalo sa preto, že niektorí pohotovostní gardisti Nemcom utiekli, nakoľko ich využívali na krytie pred partizánskou paľbou ako návnadu: „*Nemci, hlavne z Heimatschutzu, chodili poväčšinou po hostincoch piť a iba Slovákov gardistov posielali zaisťovať ľudí. Podľa môjho názoru Nemci vítali pomoc POHG nemeckému SD a Sipo a to jednak z pohodlnosti a jednak preto, ako som už hore uviedol, aby miesto SD urobili kus ťažkej práce*“.¹⁴¹⁾ spomínal neskôr jeden z nitrianskych členov POHG. Táto a jej podobné výpovede je, samozrejme, podfarbená osobným postojom dotyčného v nadväznosti na konkrétny región, vykresľuje však nálady Slovákov na boj po

133) KARPÁTY, V.: *Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944–1945 (Organizácia a aktivity)*, s. 52.

134) A ÚPN, f. B 9/II, šk. č. 26, inv. č. 4, Hlásenie Vojtecha Košovského č. 7.

135) HALAJ, D. (zost.): *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava 1990, s. 41. Porovnaj s KARPÁTY, V.: *Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944–1945. (Organizácia a aktivity)*, s. 55.

136) REPA, R.: Prítomnosť Sicherheitsdienstu v Senici a postup sovietskej armády. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov I*. Trnava 2002, s. 182.

137) O tomto prípade sa zmieňuje i Kubala, ktorý tvrdil, že osobne intervenoval, aby gardisti nemuseli pri poprave asistovať. SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, zápisnica z 31. 5. 1946.

138) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920. Zápisnica s Jozefom Kandom z 3. 5. 1946.

139) Tamže, zápisnica s Ferdinandom Biščom zo 7. 5. 1946.

140) Pozri napríklad A ÚPN, f. B 8-7, šk. 2, inv. č. 16, správa agenta „HUBA“ z 13. 5. 1958.

141) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920. Zápisnica s Ferdinandom Biščom zo 7. 5. 1946.

boku nemeckej brannej moci. Spomína v nej záľubu Nemcov v alkohole, avšak ani členovia POHG im v tejto oblasti nemali čo závidieť. Už spomínaný Jozef Kanda vykreslil napríklad jednu z asistencií Nemcom pri preverovaní osôb takto: „*Asistencia gardistov spočívala v tom, že pokiaľ SD konala prehliadky a hľadala spomenutých partizánov, mala naša asistencia obklúčiť dedinu. I toto však nebolo stopercentne prevedené, lebo keďže pršalo a gardisti nemali plášte, jednoducho sa rozišli po chalupách roľníkov a títo ich dobre pohostili, keďže deň predtým tam boli hody.*“¹⁴²⁾ Alkohol bol v ťažkých časoch jednou z mála vecí, ktorá spájala bojujúce strany. Náčelník HG preto v jednom z rozkazov vydal veliteľom spomínaný príkaz, aby si všímali gardistov, ktorí sa pravidelne opíjali, a hlásili ich na HVHG. Pod vplyvom alkoholu neprichádzalo len ku konfliktom s Nemcami či Domobranou, ale aj so štátnymi orgánmi. V jednom prípade trenčiansky gardista vynadal okresnému náčelníkovi, že pobije SS-ákov aj jeho a že uvidí, čo je trenčianska garda. Ako však neskôr poznamenal, „*som sa prenáhlil, keďže som bol v iluminovanom stave.*“¹⁴³⁾ Veliteľ gardistického práporu dokonca v oficiálnom liste žiadal materuský pohotovostný oddiel Piešťany, že „*Cigarety, elixír života (tvrde) je tu strašne ťažko dostať. Ako oldomáš na prvých partizánov by ste mohli poslať aspoň po jednom litre na hlavu a po krabičke cigaretlí.*“¹⁴⁴⁾

Nemeckí velitelia za prejav nedisciplinovanosti považovali najmä fakt, že gardisti dávali častokrát intervencie a snažili sa z nemeckého zajatia dostať svojich známych. Na Slovensku, prepletanom rodinnými vzťahmi, to bol všeobecne rozšírený jav, ktorý iritoval nemecké velenie. Či boli v takýchto prípadoch pohnútkami alibizmus, alebo obyčajná ľudskosť, je už vedľajšie.¹⁴⁵⁾ Mnohí z gardistov snád' už tušili, že koniec nemeckého panovania v Európe sa blížil a snažili sa do budúcnosti zabezpečiť si výhodnejšie pozície. Mnohokrát mohla byť pohnútkou i ľudskosť, isté však je, že nemecká strana nemala pre podobné rodinkárstvo pochoopenie. Začiatkom novembra preto musel Kubala jednotlivcom a veliteľom HG zakázať vydávanie akýchkoľvek prehlásení či

dobrozdani v prospech politicky nespoľahlivých osôb. Ak by bol totiž zaistenému dokázaný trestný čin, niesol by za svoje konanie veliteľ či gardista osobnú zodpovednosť.¹⁴⁶⁾ Už koncom novembra však povolil veliteľom vydávať osvedčenia pre vojenských zajatcov, ale len v tom prípade, ak šlo o príslušníkov HG.¹⁴⁷⁾ Reagoval tým na obežník HSLŠ zo 14. novembra 1944, v ktorom sa uvádzalo, že „*partizánski dobrodruhovia*“ prinútili veľa statočných Slovákov „*najdrastickejším spôsobom*“ vstúpiť do svojich radov. Nepodarilo sa im uniknúť, až pokiaľ ich nevyslobodila nemecká armáda. Preto mohli velitelia v spolupráci s ľudovou stranou pre týchto zaistencov vydávať osvedčenia o spoľahlivosti. Gardisti však veľakrát nariadenie „*zneužívali*“ a osvedčenia dávali i „*nespoľahlivým osobám*“.

Ako je i z uvedených príkladov vidieť, spolupráca s nemeckou stranou závisela ani nie tak od rozkazov HVHG, ako od viacerých regionálne podfarbených okolností. Aj keď sa ju snažil Kubala vtesnať do istých medzí, v každej oblasti bola závislá na konkrétnom veliteľovi či už z nemeckej, alebo slovenskej strany. Aj forma spolupráce sa často líšila od regiónu k regiónu. Hoci platilo pravidlo, že politickí zaistenci a partizáni patrili Nemcom, osoby, ktoré nemali v poriadku doklady žandárom a Židia POHG,¹⁴⁸⁾ v mnohých prípadoch gardisti nielen pomáhali Nemcom pri zaisťovaní partizánov, resp. zbehov z Povstania, ale týchto často iniciatívne sami vyhľadávali.

Boj proti nepriateľom

Trenčinom otriasol prípad z konca novembra 1944, kedy bol na tamjšej stanici POHG umučený Ján Šebík, podozrivý z účasti na Povstaní. Práve bol doma na návšteve manželky, s ktorou čakal o pár dní vytúženého potomka, keď si po neho prišli gardisti. Zobrali ho na výsluch, z ktorého sa už nevrátil. Jeho manželke však ešte stihli pripomenúť, že sa mu nič nestane, nakoľko oni nie sú Nemci, ktorí by s ním spravili poriadok ináč a že onedlho sa vráti domov.¹⁴⁹⁾ Aby vraždu utúlali, snažili sa gardisti tvrdiť, že sa obesil v cele na šnúrky od topánok, čo je však dosť nepravdepodobné u človeka, ktorý sa teší

142) Tamže, zápisnica s Jozefom Kandom z 3. 5. 1946.

143) Tamže.

144) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903. List veliteľa 1. práporu POHG Štefan POHG Piešťany 18. 11. 1944.

145) LACKO, M.: *Vyšetrovacie praktiky POHG na Vlčkovej ulici v Bratislave na prelome rokov 1944/1945*, s. 88.

146) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1235, rozkaz č. 52 z 10. 11. 1944.

147) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 66, 27. 11. 1944.

148) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, zápisnica s Vojtechom Michalusom zo 6. 8. 1945.

149) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903, zápisnica s Magdalénou Šebíkovou.

na narodenie dieťaťa. Rekonštrukcia podobných prípadov býva dosť ťažká, nakoľko väčšina správ o zverstvách POHG pochádza z agendy ľudových súdov, v ktorej často figurujú neobjektívne výpovede. Isté však je, že Šebík na stanici skutočne zomrel. Na krku mal rany akoby po obesení, avšak po bližšej obhliadke si príbuzní všimli, že nie pod bradou, ako to býva u obesencov obvyklé, ale pod ohryzkom. Jeden z gardistov sa neskôr v slabej chvíľke manželke zavraždeného vraj priznal, že ho obesili až potom, čo ho brutálne zbili. Po bitke, ktorá sa odohrávala pravdepodobne na periférii mesta, ho odviezli na POHG, kde sa mal prebrať z bezvedomia.¹⁵⁰⁾ Keď však zistili, že svoju snahu o získanie informácií prehneli a Šebík sa už neprebudí, už mŕtve telo obesili na kľučku tak, aby to vyzeralo, že spáchal samovraždu. Jedni ho tlačili od chrbta a druhí ťahali za nohy, aby docielili stopy po obesení. Podobné praktiky však v tej dobe neboli zďaleka nezvyčajné.¹⁵¹⁾

Aj keď pohotovostní gardisti vykonávali tzv. očisťovacie akcie, pomáhali nemeckej armáde, hľadali v domoch ukryté zbrane či partizánov z donútenia alebo z vlastnej iniciatívy predsa len bola jedna oblasť, v ktorej sa vždy angažovali najviac a najradšej – Židia. Averzia gardy voči nim bola prítomná prakticky od jej vzniku. Už počas autonómie Slovenska v roku 1938 sa gardisti protižidovsky exponovali a stali sa osnovateľmi rozličných protižidovských výtržností.¹⁵²⁾ Protižidovská rétorika sa pre gardu stala dominantnou aj v nasledujúcom období. Po vypuknutí Povstania Nemci a radikáli v garde vyčítali umiernenému krídlu HSLŠ, ako i viacerým gardistom, ktorí podľa nich nepochopili nutnosť radikálneho riešenia židovskej otázky, že Povstanie vypuklo okrem iného i preto, že sa židovská otázka nevyriešila podľa ich želania.¹⁵³⁾ Vytvorenie POHG a faktické posvätenie protižidovských opatrení im dali vhodnú príležitosť na to, aby sa exponovali na jej konečnom riešení.

Členovia POHG Topolčany.
Zdroj: Archív ÚPN.

150) Podobné praktiky používali gardisti aj v iných mestách – pozri napr. SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik*, s. 196.

151) LACKO, M.: *Vyšetrovacie praktiky POHG na Vlčkovej ulici na prelome rokov 1944/1945*, s. 91.

152) Gardisti organizovali protižidovské výtržnosti prakticky hneď po vyhlásení autonómie Slovenska 6. 10. 1938. V Trnave napríklad už v tento deň vybilí okná na viacerých židovských domoch. ŠIMONČIČ, J., PINKAVOVÁ, M.: *Okresný úrad v Trnave 1923–1945*. Katalóg RH a KSČ. Bratislava 1967. Spis 1868, 2083/1938 prez. Katalóg je uložený v ŠA Bratislava – pobočka Trnava.

153) VNUK, F.: *Neuveriteľné sprisahanie*. Trenčín 1993, s. 108.

Okrem ideologických pohnútok však viedli členov POHG k akciám proti Židom oveľa prozaickejšie dôvody. Ich odstránenie totiž neznamenalo odstránenie ich majetku a kapitálu, ktorý sa mohol takto naakumulovať v rukách tých, ktorí sa chopili svojej príležitosti a hodili za hlavu morálne zábrany. Gardisti sa však snažili sami seba utešovať, že opatrenia proti Židom nie sú proti morálke, ba naopak, že je ich morálnou i kresťanskou povinnosťou proti nim bojovať. Takéto zvrátené predstavy sa snažili legalizovať akcie, v ktorých sa práve pre vidinu zisku gardisti exponovali oveľa viac a radšej ako v akciách proti partizánom, ktorým mohli leda tak ukoristiť nejaké zbrane. Správ o tom, že členovia pohotovostných oddielov sa odmietali zúčastňovať akcií proti partizánom je množstvo, avšak tie, v ktorých sa vyslovujú za odmietnutie represii proti Židom, by sme museli veľmi dlho hľadať.

Keďže už z minulosti boli známe prechmaty gardistov, ktorí sa chceli nezákonne obohatiť na úkor Židov, za čo prichádzali neustále do konfrontácií s vrchnostenskými orgánmi, vydal Kubala rozkaz, v ktorom zakázal akékoľvek svojvoľné zaobchádzanie so židovským majetkom.¹⁵⁴⁾ Peniaze, ktoré gardisti Židom odobrali, mali poukázať na konto „Ž“ do Sedliackej banky v Bratislave so sídlom na Goetheho ulici, resp., ak v mieste zaistenia nemala filiálku, mali ich odovzdať v najbližšej banke v meste.¹⁵⁵⁾ Pre zamedzenie svojvoľnosti v zaobchádzaní so židovským majetkom mali byť pri balení cenných predmetov a počítaní peňazí prítomní najmenej traja gardistickí funkcionári, čo však pri svojvoľnosti, ktorá vládla v tejto oblasti, nebol pre gardistov problém. Viacerí velitelia mali totiž vytvorené špeciálne skupiny, ktorým mohli bezvýhradne dôverovať a spolu s nimi prevádzali protižidovské akcie. V Trenčíne to bola napríklad známa Jakubóczyho skupina „Meine Gruppe“, ktorá bola zdrojom permanentných problémov v organizácii.¹⁵⁶⁾ Taktiež v Trnave bola vytvorená úzka skupina, ktorá v osobitnej miestnosti prevá-

dzala pomocou „osvedčených metód“ vyšetrovanie, ako inak, bez prítomnosti ostatných gardistov, aby sa tak ich svojvoľné obohacovanie nedostalo na povrch.¹⁵⁷⁾ Vyšetrovaných po prešetrení nechali často na pár dní vo väznici, aby im ustúpili modriny. Keď sa už minuli predvedení Židia, navštevovali títo gardisti osobne byty vytipovaných židovských nájomníkov, disponujúcich informáciami, no častejšie, finančnými obnosmi či cennosťami. Tieto však veľakrát nekončili na HVHG, ale vo vreckách „návštevníkov“. Nešlo pritom o malé sumy, ale často o desaťtisíce či stáťtisíce korún. Pisateľ tzv. povstaleckej kroniky mesta Trnavy pri tom trefne poznamenal, „že sa mohlo pri tom gardistom mnoho priliepiť na prsty, môžeme si byť istí“.¹⁵⁸⁾ Aj keď Kubala takéto praktiky zakázal poukázaním na to, že pre zaisťovanie Židov a podobné akcie nemožno vytvárať osobitné skupiny nakoľko ide o akcie občasného charakteru, jeho slová, ako vo viacerých prípadoch, nenašli odozvu.

Výnimkou pri „práci“ so Židmi neboli ani vraždy. V Prešove napríklad umučili na smrť Žida Bernera,¹⁵⁹⁾ vo viacerých mesiacoch na stanicích HG taktiež umučili množstvo Židov, najmä za cieľom získania peňazí či cenností. Zaujímavý je prípad Františka Pražáka, ktorý pri návšteve staničnej reštaurácie v Trenčíne spozoroval, že jeden z prítomných sa nápadne podobá na Žida. Zavolať si ho teda vedľa a snažil sa preskúmať jeho totožnosť: „Doklady mi ukázal, mal tam napísané, že je rím – katolík. Ja som sa však neuspokojil s tým a žiadal som ho, aby mi ukázal pohlavný úd. Na to on vytiahol pohlavný úd a podľa toho som spoznal, že je Žid. Hneď som mu povedal, že ho prepustím, jestli mi niečo dá.“¹⁶⁰⁾ Aj ho prepustil, ale až vtedy, keď mu dal brilianty, hodinky, zapaľovač a lupu s retiazkou. Dnes môže táto situácia vyzerať mierne groteskne, ale Židovi určite do smiechu nebolo. Podobný systém zisťovania totožnosti, nakoľko obriezka v tej dobe u Slovákov obvyklá nebola, bol u gardistov veľmi populárny a relatívne spoľahlivý.

154) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 10 z 20. 9. 1944.

155) Tamže.

156) Mnoho informácií o POHG v Trenčíne možno nájsť v SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903. Členovia skupiny sa potom stali osobnou ochrankou Kubalu.

157) SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik*, s. 196.

158) SNA, f. zb. SNP, šk. č. 18, spis 21, f. 1.

159) KARPÁT, V.: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika očami mladých historikov III. (Povstanie roku 1944)*, s. 335.

160) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903, výpoveď Františka Pražáka.

Spolupráca so štátnymi orgánmi

Pri akciách proti Židom narážali gardisti tiež na odpor miestnych organizácií ľudovej strany, žandárstva či vrchnostenských úradov. Výbor miestnej organizácie (MO) HSLŠ v Nitre sa na svojom zasadnutí z 11. septembra uzniesol, že pošle list Okresnému veliteľstvu HG v Nitre s požiadavkou, „*aby ste Vašemu veliteľstvu podriadené jednotky HG vhodným spôsobom upozornili, že by pri zaisťovaní Židov ľudské životy do krajnej možnosti šetrili*“.¹⁶¹⁾ Reagoval na skutočnosť, že jeden z členov POHG v Nitre zastrelil Žida Fialu, ktorý odmietol poslušnosť jeho rozkaz na zastavenie. Osobitným listom sa MO HSLŠ obrátilo dokonca priamo na HVHG, na ktoré apelovalo, že ľudskejšie by bolo v takýchto prípadoch trafiť Žida napríklad do ruky.¹⁶²⁾

Podobne i u žandárstva sa často nestretla spolupráca POHG pri zaisťovaní Židov s pochopením. Otomar Kubala vo svojej sťažnosti ministrovi národnej obrany z konca decembra 1944 uviedol, že má „*dost' dôkazov, že kým štátne bezpečnostné orgány chovali sa absolútne zdržanlivo, vykonávali len to, na čo dostali výslovný rozkaz, zatiaľ schytala Hlinkova garda tisíce Židov, desiatky, snáď stovky ľudí z účasti na partizánstve a zachránila miliónové majetky*“.¹⁶³⁾ Žandári si však objektívne často v oblasti spolupráce s POHG nevedeli dať rady, resp. nemali ujasnené kompetencie. Okresné úrady príjmi viackrát žiadali MNO o inštrukcie, nakoľko gardisti od žandárov často žiadali pomoc pri zaisťovaní osôb a sťažovali si, že „*stoja bezradne pred otázkou ako a či je HG oprávnená konať domové prehliadky a predvádzať osoby, resp. či môže veliteľ žandárstva dať rozkaz podľa dožiadania HG, aby zaistili a predviedli osoby...*“.¹⁶⁴⁾ Okresný úrad v Trnave odporučil v tejto súvislosti MNO, že by bolo vhodné upozorniť HG, že má voľnú ruku, kým žandári a okresný úrad musia postupovať v medziach

zákona.¹⁶⁵⁾ Problém ohľadom formy pomoci žandárov pohotovostným oddielom vyvstal preto, že bezpečnostný odbor MNO vo svojom prípise okresným náčelnikom písal, že bol upozornený na to, že žandári pri prevádzaní preventívnych opatrení voči Židom a pri ich zaisťovaní nespupracujú dostatočne s Hlinkovou gardou. Bolo by preto vhodné, aby spolupracovali s veliteľmi HG a boli im vo všetkom nápomocní.¹⁶⁶⁾

Na formovanie vzájomných vzťahov oboch organizácií malo vplyv i poverenie Kubalu vedením štátnej bezpečnosti začiatkom októbra.¹⁶⁷⁾ Viackrát sa sťažoval na to, že jeho kompetencie sú zo strany ministra národnej obrany neustále okliešťované. Vyjadril sa dokonca v tom zmysle, že „*ak budem naďalej robiť len figúrku (figurou som nikdy nebol a ani nebudem), vzdám sa funkcie šéfa bezpečnosti*“.¹⁶⁸⁾ Radoých gardistov však vysoká politika a kompetenčné spory nezaujímali. Šlo im hlavne o to, aby ich spolupráca so žandármi bola taká, ako si ju predstavovali zo svojich pozícií. Okrem intervencií z pozície šéfa bezpečnosti ich preto Kubala inštruoval i v tom zmysle, že žandárom treba nariadiť, aby boli garde nápomocní, a ak nebudú javiť ochotu, veliteľ HG a POHG ich mali nahlásiť HVHG, ktoré by uskutočnilo nápravu.¹⁶⁹⁾

Gardisti so žandármi nemali dobré vzťahy už pred Povstaním, kedy sa im snažili často zabraňovať v svojvoľných akciách, no po vypuknutí Povstania sa ich spory ešte viac vyostřili. V jednom z výchovných článkov zaútočil pisateľ v príhovore gardistom na žandárov slovami: „*Ste politickým vojskom slovenského národa. Bdiete nad poriadkom a bezpečnosťou na Slovensku. Nahradzujete, keď treba a keď žandári zradili, týchto, stojíte na miestach policajtov a bezpečnostných orgánov, keď tieto z lenivosti, vypočítavosti a zo zradných úmyslov nekonajú svoju povinnosť*“.¹⁷⁰⁾ Aj preto, že množstvo žandárov odišlo do Povsta-

161) Tamže, mikrofilm II. A-899. List Miestnej organizácie (MO) HSLŠ Nitra Okresnému veliteľstvu HG Nitra z 13. 9. 1944.

162) Tamže, list MO HSLŠ Nitra HVHG z 5. 10. 1944.

163) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-922. List Kubalu ministrovi národnej obrany z 28. 12. 1944.

164) Tamže. List Okresného úradu v Trnave ministerstvu národnej obrany z 25. 10. 1944.

165) Tamže.

166) Tamže. List bezpečnostného odboru MNO okresným náčelnikom z 3. 10. 1944.

167) 2. 1. 1945 sa stal Kubala prednostom bezpečnostného odboru MNO. KORČEK, J.: *Slovenská republika 1943–1945*. Bratislava 1999, s. 161.

168) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-922. List Kubalu ministrovi národnej obrany z 28. 12. 1944.

169) Tamže, rozkaz č. 23 z 5. 10. 1944. Na druhej strane mali byť podľa Kubalových rozkazov práve gardisti nápomocní vrchnostenským orgánom.

170) Tamže, mikrofilm II. A-921, rozkaz č. 22 zo 4. 10. 1944.

*Prejav Jozefa Tisu
veliteľom Slovenskej
pracovnej služby.
Zdroj: Archív Múzea SNP.*

nia,¹⁷¹⁾ vydal náčelník Hlinkovej gardy rozkaz, v ktorom určil veliteľom POHG, aby zistili, aký stav mali po vypuknutí Povstania žandárske stanice v ich okresoch, resp., ktoré odchodom žandárov zostali personálne podvýživené.¹⁷²⁾

Keďže podľa pravidiel prijatých MNO boli žandári formálne v hierarchii ozbrojených zložiek pod HG, zúčastňovali sa velitelia pohotovostných oddielov napríklad aj povinného šetrenia ich spoľahlivosti.¹⁷³⁾ Veliteľ POHG či okresný veliteľ mal byť jedným z členov komisie, ktorá mala v spolupráci s HSLS preveriť politickú spoľahlivosť toho-ktorého žandára. Práve preto, že žandárskemu zboru HG nedôverovala, ponúkla svojim členom zabezpečenie si živobytia práve službou u žandárstva. V tých staniaciach, ktoré trpeli nedostatčným stavom členov, mali práve spoľahliví gardisti vytvoriť spoľahlivú pomocnú organizáciu HG.

Ku konfliktom so žandarmi dochádzalo i preto, lebo gardisti si pri „práci“ so Židmi

počínali často brutálne. Na druhej strane nemožno povedať, že proti Židom sa aktivizovali len príslušníci HG, mali na to však oveľa širší priestor. Brutalitou voči Židom oplývali často i žandári či iní predstavitelia slovenskej spoločnosti. Akcie proti nim vykonávali zväčša pohotovostné oddiely, dislokované v stálom sídle. Takýchto bolo približne 37, v niektorých rozkazoch sa však vyskytujú i vyššie čísla.¹⁷⁴⁾ Mali vykonávať väčšinou represívne akcie v pôsobnosti okresu, nakoľko Nemci sa ich zo začiatku zdráhali nasadiť do priamych bojov či väčších akcií proti partizánom. Preto konali väčšinou pomocné práce, ako napríklad vlakovú kontrolu, na základe ktorej mali právo kontrolovať podozrivé osoby a cestovné doklady. Podľa rozkazov mal veliteľ hliadky po vstupe do vozňa pozdraviť cestujúcich obvyklým pozdravom „*Na stráž!*“ a vyzvať ich slovami „*Cestná kontrola. Ráďte si pripraviť lístky a preukazy totožnosti!*“.¹⁷⁵⁾ Gardistické hliadky mali chodiť vždy po troch mužoch,

171) SNA, zb. SNP, šk. č. 18, spis 21, f. 1. Napríklad z Trnavy zo 14 žandárov zostali „verní“ len dvaja.

172) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 3 z 12. 9. 1944.

173) Tamže, rozkaz č. 62 z 12. 11. 1944.

174) Podľa niektorých rozkazov malo byť týchto POHG až 44. O. Kubala napríklad hovorí o 38 PO. Pozri SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, zápisnica z 31. 5. 1946.

175) VHA, zb. Slovensko, šk. č. 28, 1237, rozkaz č. 54 z 13. 11. 1944.

z ktorých jeden bol veliteľom. Podľa možnosti to mal byť starší rozvážny, no pritom rázny gardista s povinnou páskou na rukáve s nápisom vlaková kontrola.¹⁷⁶⁾ Každý člen hliadky mal byť vyzbrojený pištoľou a studenou stravou na 24 hodín. U gardistov sa však v mnohých prípadoch objavila stará neresť a z kontroly cestujúcich sa stala kontrola akosti prevážaných alkoholických nápojov. Kubala si viackrát posťažoval, že členovia hliadky prijímali namiesto kontroly od cestujúcich cigarety a alkoholické nápoje, čo v očiach verejnosti dehonestovalo poslanie HG.¹⁷⁷⁾ Koncom roka 1944 sa vlaková kontrola HG ešte sprísnila. Výnosom MNO z 22. decembra 1944 mali byť žandárske hliadky na železničných staniaciach, ktoré by od členov HG preberali zadržané osoby bez cestovných povolení alebo podozrivých cestujúcich.¹⁷⁸⁾ Žandársky veliteľ mal veliteľovi hliadky potvrdiť prevzatie osôb písomne potvrdením, ktoré mal veliteľ hliadky poslať so stručnou charakteristikou okolností zadržania na HVHG. Opäť, ako v ostatných prípadoch, sa však už po čase začali množiť zo strany HVHG sťažnosti, že velitelia hliadok svoje povinnosti zanedbávali a výkazy na hlavné veliteľstvo neposielali.¹⁷⁹⁾ Napriek tomu sa ich právomoci neustále rozširovali a po čase mohli dokonca kontrolovať i vojenské osoby.¹⁸⁰⁾ Avšak najmä preto, že neustále vykonávali tieto úlohy nedbanlivo, bol náčelník HG nútený pristúpiť k tomu, aby zaviedol vnútornú kontrolu, ktorá mala dohliadať na to, či vykonávajú svoje povinnosti svedomite.¹⁸¹⁾

V bojovom nasadení

Postupne sa začali POHG transformovať na ozbrojenú zložku, ktorá mala byť nasadená do bojov. Pre vojenské úlohy sa začal prvý prápor HG organizovať už v posledných septembrových dňoch a do bojov zasiahol pri Žiline pod vedením bývalého šéfa bojnic-

kej školy HG Štefana Rabinu už 2. októbra 1944.¹⁸²⁾ Bol zložený z rôt Mifkovič, Laco, Jakubóczy a počas celého trvania mal relatívne nízke straty – 25 mŕtvych, 15 ranených a niekoľko nezvestných.¹⁸³⁾ Práve roty tohto práporu sú známe najväčšou brutalitou voči partizánom či Židom, nakoľko boli zasadzované i do protipartizánskych a očisťovacích akcií. Zúčastnili sa dokonca viacerých popráv.¹⁸⁴⁾ Viacerí gardisti boli nasadení po boku jednotiek „Schill“ spolu s príslušníkmi Heimatschutzu.¹⁸⁵⁾ Dostali sa dokonca i do priamych bojov s povstaleckou armádou, ktorá im na mnohých miestach ušetrila zdrvivé porážky. Už v prvých dňoch nasadenia, 6. októbra, sa jednotka POHG pokúšala dostať cez zalesnené výšiny na ľavom brehu Hrona do tyla podskupiny „Ipeľ“, bola však napadnutá delostreleckou paľbou, ktorá jej spôsobila ťažké straty.¹⁸⁶⁾ Roty prvého poľného práporu sa dostávali do ozbrojených konfliktov najmä s partizánmi, ktorí proti nim nasadzovali často i niekoľko stoviek mužov. Propagandisticky bola využitá napríklad akcia proti skupine troch stoviek partizánov pri Sklabini. Gardisti, ktorí mali v tomto priestore asistovať pri exhumácii a identifikácii masových hrobov partizánskeho teroru, ich donútili za daždivého počasia k ústupu.¹⁸⁷⁾ Podobne sa pohotovostní gardisti z prvého práporu vyznamenali i v bojoch pri Malužinej, v ktorých zajali 32 partizánov, či v priestore obcí Veľké Lúky, Slatina a Krásna Ves, v ktorých zahynulo 280 partizánov a 80 bolo zajatých.¹⁸⁸⁾

Nie všetky akcie POHG však skončili pre nich pozitívne. 29. septembra 1944 sa 54 členov POHG z Nového Mesta nad Váhom zúčastnilo rutínnej akcie v Brezovej. Po ceste na Brezovú stretli dvoch partizánov na motorke, ktorí na nich začali strieľať a potom zmizli v lese. Obyvatelia dediny im síce radili, aby šli spať inou cestou, gardisti sa však nepoučili a do Nového Mesta nad Váhom

176) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-921, rozkaz č. 50 zo 7. 11. 1944.

177) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 78 zo 16. 12. 1944.

178) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-921, rozkaz č. 19 z 26. 1. 1945.

179) Tamže, rozkaz č. 51 zo 6. 3. 1945.

180) SNA, f. HVHG, 604-54-2, rozkaz č. 55 z 15. 3. 1945.

181) Tamže, 604-54-1, rozkaz č. 78 zo 16. 12. 1944.

182) KARPÁTY, V.: *Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944–1945. (Organizácia a aktivity)*, s. 53. Tento prápor bol z hľadiska bojov najvyťaženejší.

183) KRASNOVSKÝ, B.: *Ozbrojené zložky slovenského štátu v období august 1944–máj 1945*, s. 197.

184) HALAJ, D. (zost.): *Fašistické represálie na Slovensku*, s. 41.

185) KLUBERT, T.: *Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní*. Nové Mesto nad Váhom 2007, s. 173.

186) Tamže, s. 186.

187) KARPÁTY, V.: *Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy (Organizácia a aktivity)*, s. 53.

188) Tamže, s. 54.

sa vracali po tej istej ceste: „*Za Vrbovým pri kopaniciach Hrotkovci, kde je cesta najužšia medzi lesom boli napadnutí paľbou z guľometov. Prvý voz preletel cez paľbu a ostatné tri autá sa poškodené prevrátili. Desať gardistov padlo mŕtvych...*“¹⁸⁹⁾ 12 členov POHG bolo zranených, z toho traja ťažko, a 29 gardistov padlo do zajatia.¹⁹⁰⁾ Celkovo možno skonštatovať, že pre Nemcov neznamenali gardisti vzhľadom na nedostatočný výcvik a výzbroj v bojovej oblasti priveľkú pomoc. Využívali ich preto najmä na získavanie správ z povstaleckého tyla a poskytovanie sprievodcovských služieb.¹⁹¹⁾

Koncom roka 1944 začal vznikať druhý poľný prápor POHG, do ktorého patrili roty Fabri, Janoško, Jankovič, Klčo a Ziman, podľa mien veliteľov. Neskôr boli podľa poradia premenované na Pribina, Hollý, Langsfeld, Bernolák a Rázus.¹⁹²⁾ Jeho vytvorenie si vyžiadala nemecká strana od Kubalu síce už v decembri 1944, ale so zostavným rôť boli dlho problémy: „*Na vianoce mali jednotky stáť na určených miestach, ale nestáli. Trvalo to asi 14 dní, kým tieto roty boli kompletne na miestach. Bol z toho menší krach, lebo oni, teda Nemci pozerali vždy len na vysoký stav mužstva, ktorý bol vykazovaný. Prinútili ma takto, že som im dával fingované čísla mužstva, ktoré má strážne služby, vo výcviku a pod.*“¹⁹³⁾

Veliteľmi sa mali stať významní gardistickí dôstojníci, ktorí absolvovali kurzy veliteľov v Bojniciach, resp. Sennheime.¹⁹⁴⁾ Pre Nemcov to malo byť zárukou, že pohotovostné oddiely budú pod kvalitným velením, ktoré pomôže k víťazstvu nemeckých zbraní.¹⁹⁵⁾ Roty druhého práporu mali byť nasadené v oblasti Bratislava – Sereď a vykonávali najmä výcvik s puškou, ľahkým guľometom a granátom. Okrem cvičenia zbraní však vykonávali tri dni v týždni aj zákopové práce.¹⁹⁶⁾ Nemci však od nich vyžado-

vali často až taký drill, ako vládol u nich. Keď sa členovia roty Langsfeld dozvedeli, že Nemci pomýšľali na ich nasadenie do bojov proti postupujúcej sovietskej armáde, prišlo vo Voderadoch, kde bola rota dislokovaná, dokonca k otvorenej vzbure. Väčšina členov roty sa totiž v minulosti s priamym bojom nikdy nestretla a mnohí boli dokonca nevojací. Napriek hrozbe trestu smrti sa viacerým podarilo ujsť a tí, ktorí na to nenašli odhodlanie, neskôr taktiež vyjadrili svoju nespokojnosť.¹⁹⁷⁾

V polovici marca 1945 prišiel do tábora nemecký styčný dôstojník a nariadil poplachový nástup po večierke. Gardisti síce po počiatočnom odmietnutí nastúpili, avšak parovokačne v plnej výzbroji. Prerezali dokonca na dôstojníkovom aute pneumatiky a snažili sa napadnúť Nemcov, ktorí bývali v neďalekom kaštieli.¹⁹⁸⁾ K boju síce nedošlo, ale hneď na druhý deň boli najexponovanejší nespokojenci prevezení na výsluch do Bratislavy, kde boli podľa vlastných slov bití, obvinení zo sympatií s partizánskym hnutím, ba dokonca, uvažovalo sa aj o ich poprave.¹⁹⁹⁾ Aj na tomto príklade je vidieť, že z hľadiska disciplíny bola situácia v rotách priam katastrofálna. Nedisziplinovanosť sa prejavovala prakticky už od jesene roka 1944. Spád však nabrala najmä počas vianočných sviatkov, kedy zrušilo HVHG plánovanú vianočnú dovolenku, nariadenú už od začiatku decembra v troch turnusoch podľa miesta bydliska.²⁰⁰⁾ O necelé dva týždne však Kubala určil, že na dovolenku mohlo ísť len 20 % gardistov, ktorí bývali mimo sídla POHG, ale len vtedy, ak to nenarušilo schopnosť nasadenia.²⁰¹⁾ Viacerí velitelia však rozkazy nerešpektovali. Rota zbrojníka Nemsilu, operujúca na strednom Slovensku, napr. podľa hlásenia Vojtecha Košovského zo začiatku januára sa počas jeho príchodu nachádzala v dezolátnom stave, nakoľko „*polovica roty bola na dovolenkách bez toho, že by boli*

189) ŠA Bratislava – pobočka Trnava, f. Zbierka fotografií, Fx 323, prepád POHG z Nového Mesta nad Váhom. Správa Okresného úradu v Piešťanoch Sekretariátu ministerstva vnútra z 2. 10. 1944.

190) Tamže. Ujsť sa podarilo len dvom gardistom.

191) KLUBERT, T.: *Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní*, s. 173.

192) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-922, rozkaz č. 45 z 27. 2. 1945.

193) Tamže, mikrofilm II. A-920, zápisnica z 31. 5. 1946.

194) Pozri napríklad ŠA Bratislava, f. ĽS v bratislavskom kraji, OĽS Bratislava, 299/47 Ambróz Jankovič.

195) KARPÁT, V.: *Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944–1945. (Organizácia a aktivity)*, s. 53.

196) ŠA Bratislava, f. ĽS v bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 95/45 Hadrián Radványi.

197) Pozri SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik*, s. 198.

198) ŠA Bratislava, f. ĽS v bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 95/45 Hadrián Radványi.

199) Tamže, 14/45 Pavel Dvořák.

200) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 71 z 5. 12. 1944.

201) Tamže, rozkaz č. 79 z 18. 12. 1944.

dostali povolenia. Zbr. Laco mi povedal, že vinu má na tom aj zbr. Žatko, ktorý gardistom hovoril, chod'te domov, aj ja chcem ísť domov, ale ja musím ísť posledný".²⁰²⁾ Nedisciplinovanosť, ako i úteky z rôt boli priam na dennom poriadku. Nemci totiž skutočne z gardistických jednotiek plánovali postupom času vytvoriť slovenské zbrane SS. Do úvahy podľa nich mali prísť najmä členovia HG, ktorí boli t. č. v POHG, dobrovoľníci z HM a časť Domobrany.²⁰³⁾ Aj keď sa tento plán prakticky nezrealizoval, je z neho jasné, že nemecká armáda počítala s masovejším nasadením gardistov proti Červenej armáde.

Otomar Kubala sa snažil bojového ducha svojich podriadených ešte ako-tak pozdvihnúť. Vhodným časom na to bolo výročie vzniku slovenského štátu. V rozkaze č. 52 poukazyval na to, že „vzhľadom na začlenenie ozbrojených jednotiek HG do zväzku brannej moci a na zdôraznenie jednoty spoločenstva bojovníkov nasadených pre udržanie slobody národa a samostatnosti slovenského štátu nariadujem vykonať prísahu všetkých príslušníkov PO a poľných jednotiek HG“.²⁰⁴⁾ V prísaha gardisti prisahali na všemohúceho a vševidiaceho Boha, že obránia vlasť proti „každému vnútornému a vonkajšiemu nepriateľovi... keď treba i obetovaním života a krvi“, že budú poslušni veliteľom a budú plniť všetky ich rozkazy.

Bojová morálka jednotiek však už bola na nízkej úrovni. V jarných mesiacoch sa totiž už robili prípravy na evakuáciu osôb a materiálu zo stredného Slovenska na západ. Napriek tomu sa viacerí gardisti odmietali evakuovať od rodín. Nechceli byť prevelení na západné Slovensko, kam sa postupne sťahovali viaceré oddiely. Pohotovostné oddiely z Banskej Bystrice a Zvolena mali byť presunuté

Otomar Kubala pred Národným súdom.
Zdroj: Archív Múzea SNP.

do Bratislavy a pričlenené k POHG Bratislava, čo sa však mnohým ich členom nepáčilo a preto odmietli splniť rozkazy. Bola im teda automaticky odňatá hodnosť, v ktorej slúžili v garde.²⁰⁵⁾ Podobné prípady však postupom času neboli ojedinelé.

Ústup zo Slovenska

Nemecká armáda počítala s najhorším variantom a postupne sa začala spolu s pohotovostnými oddielmi pripravovať na opustenie Slovenska. Akonáhle sa veliteľ v POHG dozvedel od úradných miest, že pre

202) A ÚPN, f. B9/II, šk. č. 26, inv. č. 4, hlásenie Vojtecha Košovského č. 9.

203) SNA, f. NS, 8/46 Alexander Mach, mikrofilm II. A-903. List nemeckého poradcu Hansa Klatza pre Hlinkovu gardu.

204) SNA, f. HVHG, 604-54-2, rozkaz č. 52 z 10. 3. 1945.

205) Tamže, rozkaz č. 55 z 15. 3. 1945.

jeho oblasť bola vyhlásená evakuácia, mal to okamžite oznámiť na HVHG – evakuačné oddelenie a vybrať staršieho dôstojníka, ktorý mal evakuáciu usmerňovať.²⁰⁶⁾

Prípravy na evakuáciu však začali ešte r. 1944. V decembri nariadil Kubala odsun majetku HG z ohrozených oblastí, pričom sa gardisti mali zamerať najmä na hodnotnejšie veci, ako boli filmové prístroje, písacie stroje či rádiá.²⁰⁷⁾ Za poverenca náčelníka HG pre evakuáciu vymenoval L. Mutňanského.²⁰⁸⁾ V tomto čase, na prelome rokov, však napriek rozbehnutej evakuácii ešte veril, resp. chcel veriť, že nový rok 1945 „*bude pre Slovákom rokom vyvrcholenia boja. Tento boj rozhodne, či slovenský národ bude žiť, bude mať zabezpečenú budúcnosť vo svojom vlastnom štáte a či zahynie, aby nikdy viac nebol vzkriesený*“.²⁰⁹⁾ Vítal preto nový rok „*nielen ako rok, v ktorom boj vyvrcholí, ale v ktorom tiež výsledok tohto boja bude víťazstvo zbraní, ktorým rozkazuje veľký vodca Nemecka a novej Európy Adolf Hitler*“. Väčšina gardistov však mala k evakuácii negatívny postoj. Takýto postup vyvolal nevôľu v radoch nemeckej brannej moci a prispel k zhoršovaniu vzťahov medzi oboma stranami.

Od 16. februára fungovala v Holíči evakuačná kancelária HVHG.²¹⁰⁾ Práve Holíč si Kubala vopred vybral ako miesto, kde sa budú zhromažďovať gardistické jednotky. Postupne do mesta preveľoval gardistických funkcionárov a celé oddelenia HVHG.²¹¹⁾ V Holíči boli taktiež organizované turnusy poddôstojníckych a dôstojníckych škôl HG.²¹²⁾ Aj cennosti či dôležitý materiál mali od konca januára 1945 veliteľia posilať nie už do Bratislavy, ale práve do Holíča.

Pri odsune však vznikali rozličné ťažkosti. Okrem odmietania evakuácie seba či rodinných príslušníkov, viacerí z tých, ktorí

už odišli, javili svoju nespokojnosť. V takejto situácii postupovali gardisti dvoma smermi. Prvý viedol cez Považie, Trenčín a Vlársky priesmyk na Moravu.²¹³⁾ Bol určený hlavne gardistom, ktorí ešte zotrúvali v oblasti stredozápadného Slovenska. Druhý smer viedol cez Bratislavu do Holíča a odtiaľ na Moravu a do Rakúska. Týmto smerom mali evakuovať najmä roty druhého práporu a gardistov zo západného Slovenska. Okrem spomenutých rôt boli vytvorené ešte tri roty, Štúr, Moyzes a Jánošík, ktoré však prakticky neboli vyzbrojené a za hranice Slovenska sa z prevažnej časti nepremiestnili.²¹⁴⁾ Do Protektorátu však odišli viacerí členovia špeciálnych jednotiek POHG, ako napríklad letecké oddelenie, ktoré vzniklo pri HVHG ešte v decembri 1944.²¹⁵⁾ Mnohí gardisti počas odsunu, napriek hrozbám trestu smrti, od svojich jednotiek utekali a vracali sa domov. Záležalo len na veliteľoch, ako sa k tomu postavili. Niektorí, snáď z povznesenia svojej osoby v nemeckých očiach, tieto pokusy radikálne odmietali a vyhrážali sa im smrťou.²¹⁶⁾

V čase evakuácie, v druhej polovici marca, mali POHG 5 868 gardistov v činných službách,²¹⁷⁾ celkovo sa však evakovalo len niečo okolo 1 600 ľudí.²¹⁸⁾ Toto číslo udáva viacero prítomných gardistov, dokonca i Otomar Kubala tvrdil, že do Holíča bolo premiestnené malé percento členov POHG.²¹⁹⁾ Presné číslo je dnes už ťažko zistiť, nakoľko viacerí po ceste utiekli alebo sa do Holíča ani nedostali. Množstvo jednotiek, najmä na strednom Slovensku, bolo totiž z novej situácie v pomykove a niektoré sa celkom rozpadli. Poslední gardisti mali byť, podľa HVHG, evakuovaní 1. apríla 1945, avšak na Považí ešte zostali gardistické jednotky, napr. Stejskalov prápor, ale i ostatné pohotovostné oddiely či ich zbytky.²²⁰⁾ Členovia tzv. Stejskalovho

206) Tamže, 604-54-3, rozkaz č. 14 z 19. 1. 1944.

207) Tamže, 604-54-1, rozkaz č. 81 z 22. 12. 1944.

208) Tamže, rozkaz č. 78 zo 16. 12. 1944.

209) Tamže, 604-54-2, rozkaz č. 1 z 2. 1. 1945.

210) Tamže, rozkaz č. 34 zo 14. 2. 1945.

211) Tamže, rozkaz č. 65 z 28. 3. 1945.

212) Pozri napr. Tamže, rozkaz č. 59 z 21. 3. 1945. Výcvikový oddiel HG v Holíči bol zriadený rozkazom č. 20 z 25. 1. 1945. Pozri SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-921.

213) KARPÁTY, V.: *Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944–1945. (Organizácia a aktivita)*, s. 58.

214) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, zápisnica z 31. 5. 1946.

215) SNA, f. HVHG, 604-54-1, rozkaz č. 74 z 11. 12. 1944. Jeho príslušníci sa vyznačovali nosením bronzového odznaku „znázorňujúceho zopätého orla, ktorý v drápech drží slovenský štátny znak“.

216) ŠA Bratislava, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

217) KARPÁTY, V.: *Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944–1945. (Organizácia a aktivita)*, s. 59.

218) ŠA Bratislava, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

219) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, zápisnica z 31. 5. 1946.

220) Tamže.

práporu sa chceli údajne, vidiac že vojna je už prehratá, pripojiť k partizánom v oblasti Lednické Rovné. Vraj už aj bola pripravená schôdzka, avšak Stejskal na ňu neprišiel. V tom čase sa totiž na Považie vracal Kubala, ktorý gardistov uisťoval, že do dvoch týždňov sa udeje zmena vo vedení vojny a Nemci zvíťazia.²²¹ Viacerí členovia práporu však ani tak na Moravu neprišli, nakoľko počas prechodu cez hory jednoducho utiekli.

Gardisti, ktorí boli ubytovaní v Holíči sa však v meste tiež dlho nezdržali. 4. apríla bol totiž Holíč bombardovaný, pričom boli zničené z veľkej časti i písomnosti Hlinkovej gardy a POHG.²²² Začali sa teda urýchlene sťahovať z mesta. Jedni smerom do Rakúska cez Radensburg, kde mali dokončovať zákopy,²²³ iní podľa rozkazov do výcvikového tábora zbrani SS v Benešove – Lešanoch pri Prahe. V tomto tábore už dlhší čas vykonávali viacerí dôstojníci HG výcvik. Rozkaz koncentrovať vojsko v Lešanoch však u všetkých gardistov nenašiel veľké pochopenie. Mnohí mali totiž svoje rodiny evakuované v rakúskom Riede a preto odmietali odísť do Lešán. Odmietali odísť aj preto, že z tohto rozkazu bolo podľa ich mienky jasne vidieť, že Nemci sa ich snažili v Lešanoch skoncentrovať za účelom predbežného výcviku a dosadenia na fronte. Jeden z prítomných gardistov si neskôr spomínal: „Z rozhovorov s dôstojníkmi a mužstvom bolo jasné, že prinajmenšom 80 percent príslušníkov pohotovostných oddielov neprejavuje žiadnu ochotu bojovať ďalej za záujmy čisto nemecké. Toto zmyšľanie dôstojníkov i mužstva čiastočne dokumentovala i tá okolnosť, že dôstojnícky zbor zamietol dva krát rozkaz nemeckého velenia ohľadom zasadenia do bojov pri Prahe. Pri tomto zamietnutí účasti v uvedených bojoch nám dokonca Nemci vyhrážali odpravením rodinných príslušníkov v Rakúsku (podotýkam, že práve nižší dôstojníci prehovorili Kubalu, aby rozkaz Nemcov odoprel). Ako odpoveď na toto naše zamietnutie zosilnili Nemci strážu okolo nás...“²²⁴

Druhá časť gardistov, ktorá v tom čase ešte nebola v Lešanoch, však bola zatiaľ skutočne nasadená do bojov v Rakúsku. Mnoho gardistov sa nechalo radšej zajať Sovietom, len aby nemuseli bojovať po boku Nemcov.²²⁵ Tí, ktorí zostali boli pri ústupe vyzvaní k protiútok. Ako hovoril jeden z účastníkov, „toto sa však nepodarilo preto, lebo mnoho mužstva javilo nechť aj strach pred účinkami boja, keďže posledný raz ako sme boli nasadení do bojov asi okolo 20. apríla v okolí mesta Radensburg, kde po všetkých bojoch a bombardovaní letectvom nastala u mužstva demoralizácia, chaos a strach pred nebezpečenstvom. V takomto rozháranom postavení sme ustupovali pred Červenou armádou okľukou až k hraniciam mesta Písek“.²²⁶ Podobne aj ostatní gardisti smerovali na Písek, presne v intenciách posledného rozkazu náčelníka HG, v ktorom im prízvukoval, aby sa za každú cenu dostali do americkej operačnej zóny, kde sa mali vzdať americkej armáde.²²⁷ Kubala do Písku poslal štyroch dôstojníkov, aby sa pokúsili sprostredkovať pre gardistov najvýhodnejšie podmienky. Američania však gardistické jednotky navigovali nie na Písek, ale na Strakonice, kde bol popri ceste vojenský tábor.²²⁸

Napriek predchádzajúcim vyjednávaniu si však Američania gardistov neponechali a odovzdali ich Červenej armáde, za ktorú ich prevzal od americkej vojenskej polície poručík Kiričenko.²²⁹ V tomto ťažkom postavení však zvyšky gardistov a domobrancov začali rokovať o vstupe do československej armády, ktorý im bol po počiatočnom zdráhaní sa povolený. Paradoxne boli dokonca vyzbrojení a zúčastnili sa ako slovenský prápor zaistovania nemeckých zbehov v okolitých horách.²³⁰ Dostali sa dokonca i do priamych bojov s ustupujúcimi Nemcami. Začiatkom júna boli odtransportovaní späť na Slovensko, kde boli v Malackách zaistení, odzbrojení a vzaní do karantény.²³¹ Podľa spomienok ich potom odviekli na hrad, kde ich rozdelili podľa ročníkov tak, že staršie a mladšie ročníky, ako i nevojakov prepus-

221) Tamže, výpoveď Štefana Mečára.

222) KARPÁTY, V.: *Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944–1945. (Organizácia a aktivity)*, s. 59.

223) ŠA Bratislava, f. ĽS v bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

224) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920. Zápisnica s Jozefom Kandom z 3. 5. 1946.

225) ŠA Bratislava, f. ĽS v bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

226) Tamže.

227) KARPÁTY, V.: *Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov*, s. 338.

228) SNA, f. NS, 13/46 Otomar Kubala, mikrofilm II. A-920, zápisnica z 31. 5. 1946.

229) KARPÁTY, V.: *Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov*, s. 339.

230) SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik*, s. 200.

231) ŠA Bratislava, f. ĽS v bratislavskom kraji, OĽS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

tili a ostatných spolu s najväčšími exponentmi gardy si ponechali. Tých však nebol veľký počet, nakoľko veľká časť už v predchádzajúcich týždňoch evakovala najmä do Nemecka. Doma by ich čakala strata občianskych práv, konfiškácia majetku, väzenie a v najhoršom prípade, trest smrti. Ešte i v roku 1947 musel Okresný ľudový súd v Bratislave v prípade jedného z veliteľov POHG skonštatovať, že miesto jeho pobytu (ako i viacerých iných) je neznáme.²³²⁾ Ešte v roku 1945 však ministerstvo vnútra písalo Zboru národnej bezpečnosti, že množstvo bývalých gardistov sa zdržovalo na území Čiech, v Rakúsku a Nemecku.²³³⁾

Najmä dôstojníci boli postavení pred retribučné súdnictvo, prevažne ľudové súdy či národný súd, a radoví gardisti boli prepustení mimo činnú službu, pričom sa mali hlásiť na stanici národnej bezpečnosti v mieste svojho bydliska. Tam často prichádzalo k vyrovnávaniu si účtov z minulosti. Viackrát spomínaný Pavel Dvořák bol hneď po nahlásení 26. júna 1945 zadržaný miestnou políciou, ostrihaný dohola, pričom mu policajti vyzuli topánky, obliekli bielu košeľu a nasledujúci deň ho s tabuľkou na chrbte, s nápisom zradca národa, po potupnom pochode mestom vystavili pred hotelom na námestí.²³⁴⁾

Záver

Dnes je už toto obdobie len históriou, tak ako je históriou i nejasný osud financií, resp. cenností z konta „Ž“. Viacerí svedkovia dosvedčili, že Kubala dal osobne spáliť milióny z filiálky Národnej banky. Tieto však už nemali praktickú hodnotu. Hodnotou bolo židovské zlato, ktoré sa dostalo v autách gardistických veliteľov za hranice Slovenska. Akokoľvek, zostáva nám len dúfať, že už nikdy slovenský národ nebude musieť zažiť znovuvytvorenie novodobých partizánov či gardistov. Zhodnotenie činnosti pohotovostných oddielov si ešte vyžiada do budúcnosti hlbší výskum. Ich činnosť bola totiž často regionálne podfarbená, preto nemožno paušálne tvrdiť, že všetci ich členovia boli radikálni židobijci a vrahovia. V historickom kontexte ju samozrejme ako celok treba najmä v súvislosti s vraždami odsúdiť, na druhej strane bude nutné prehodnotiť viaceré klišé zažitie z minulého obdobia. Práca to bude nanajvýš zložitá, nakoľko agenda POHG a HG bola z veľkej časti zničená buď samotnými gardistami, ktorí sa obávali zmeny režimu, alebo ich nasledovníkmi, ktorí po obnovení Československa na mnohých miestach pálili všetko gardistické a ľudácke, čo im prišlo pod ruky.

Summary Special Units of the Hlinka's Guard

The origin of Special units of Hlinka's guard is connected with outbreak of The Uprising in the year 1944. After so-called failure of the Slovak army it was created to become the main force to defeat the Uprising. At the very beginning volunteers joined these units. Later, members were drafted. The main task of these units was to guard and control important military building, roads, railroads etc. However, they were also involved in the actions of the German army against partisans and Jews. Some units were known for their brutality and their members were responsible for war crimes committed on Slovaks and Jews. Later, frontline units were also created but their military importance was disputable. The Special units of the Hlinka's guard also had several conflicts state authorities and relations between the units and the German army was not good, too. The commander of these units was Otomar Kubala. He himself and some of the members left Slovakia to Protectorate of Bohemia and Moravia as they fled before the Red army. After the war Kubala and many other members of the Special units were sentenced by The National court.

232) Tamže, OLS Bratislava, 299/47 Ambróz Jankovič.

233) A ÚPN, f. A 17, šk. č. 1, inv. č. 3, správa ministerstva vnútra Sboru národnej bezpečnosti, hlavný veliteľství pro země české z 9. 8. 1945.

234) ŠA Bratislava, f. LS v bratislavskom kraji, OLS Trnava, 14/45 Pavel Dvořák.

Nové fakty v prípade sestry Zdenky – Cecílie Schelingovej

Objavovanie nových archívnych dokumentov nám umožňuje lepšie rekonštruovať historické udalosti a neraz vedie i k poopraveniu dovtedy známej verzie toho, čo sa stalo, príčin, súvislostí a dôsledkov konania jednotlivých osôb. Takéto postupné odkrývanie súvislostí vďaka rozrastajúcemu sa množstvu sprístupnených archívnych dokumentov je možné aj v prípade obetí Štátnej bezpečnosti (ďalej ŠtB) zo začiatku 50. rokov – rímskokatolíckeho kňaza Štefana Koštiala a rehoľníčky sr. Zdenky – Cecílie Schelingovej, prvej blahoslavenej Slovenky.

Dramatický životný príbeh sr. Zdenky prenikal do povedomia širšej verejnosti vďaka Antonovi Habovštiakovi, ktorý ho publikoval v knihe *Za mrakmi je moje milované Slnko*. Prvé vydanie vyšlo v roku 1996 a postupne vychádzajú ďalšie, doplnené vydania. Na základe archívnych dokumentov a svedectiev, ktoré mal v tom čase k dispozícii, dospel Dr. Habovštiak k záveru, že sr. Zdenka pomohla ujsť z nemocnice kňazovi Štefanovi Koštialovi, ktorý tam bol v roku 1952 hospitalizovaný ako politický väzeň.¹⁾ A. Habovštiak vychádzal najmä z rozprávania Heleny Kordovej-Wildeovej, spoluväzenkyne sr. Zdenky, ktorej rozpovedala, za čo bola zatknutá. Hoci sr. Zdenka hovorila o kňazovi, ktorému pomáhala, jeho meno nikdy nevyslovila.²⁾ Po podrobnom oboznámení sa s vyšetrovacími a súdnymi spismi skupín C. Schelingová a spol. a K. Ševčíková a spol. sme nadobudli presvedčenie, že na úteku Dr. Štefana Koštiala sa podieľala skupina okolo Kristíny Ševčíkovej – sr. Barbory a sr. Zdenka sa pokúsila pomôcť kňazovi Štefanovi Sandtnerovi. Výsledky skúmania týchto dvoch procesov sme podrobne predstavili v prácach *Smrť za mrežami*³⁾ a *Život za mrežami*.⁴⁾ V tejto štú-

dii syntetizujeme podstatu výsledkov do jedného stručnejšieho celku. Naším cieľom nie je znevážiť Habovštiakovu prácu, ale doplniť ju a poopraviť závery, ktoré na základe poznania ďalších dokumentov nepovažujeme za správne.

Útek Štefana Koštiala

Štefan Koštial pôsobil do januára 1951 vo farnosti Spišská Nová Ves. Postupne v ňom dozrelo rozhodnutie stať sa misionárom. Jeho motiváciu hlbšie nepoznáme, ale z náznakov v spisoch ŠtB možno usúdiť, že k tomu prispel nástup komunistickej strany v Československu k moci a postupné zásahy štátnej moci voči kňazom, verným učeníu katolíckej cirkvi a Vatikánu. Pri výsluchu na ŠtB uviedol, že sa dostal do konfliktu s novovymenovaným správcom farnosti Dr. Jozefom Lajošom.⁵⁾ Dr. Koštial bol na 8. januára 1951 predvolaný na Miestny národný výbor v Spišskej Novej Vsi, a keďže predpokladal, že ide o zámienku na jeho zatknutie, deň predtým odišiel do Bratislavy. Tri mesiace sa skrýval u rodiny Luptákovcov, kde ho spoznali prvé rehoľníčky z Kongregácie milosrdných sestier sv. Kríža.⁶⁾ Keďže v tom čase už nemohol slobodne prejsť cez hranice, potreboval falošné doklady alebo prevádzča. Po neúspešných pokusoch získať falošný občiansky preukaz sa, napokon, ako riešenie ponúkol ilegálny prechod hraníc so skupinou, ktorú mal viesť salezián Titus Zeman a jeho pomocník Ferdinand Totka.

Hoci Titus Zeman predtým úspešne previedol cez hranice dve skupiny emigrantov, tretí pokus bol zmarený. Takmer celú početnú skupinu postupne chytila pohraničná stráž a odovzdala ŠtB.⁷⁾ Medzi zatknutými bol i Štefan Koštial. Počas vyšetrova-

Mgr. Veronika

Zwiewková

(1980), absolventka Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Pracuje na Ministerstve vnútra SR.

1) HABOVŠŤIAK, A.: *Za mrakmi je moje milované Slnko*. Bratislava 2003, s. 53.

2) Tamže, s. 84.

3) LAGOVÁ, V.: Sr. Barbora – Kristína Ševčíková / Ševčíková. In: LAGOVÁ, V. a kol.: *Smrť za mrežami*. Prešov 2006, s. 235–262.

4) ZWIEWKOVÁ, V.: Sestra Zdenka – Cecília Schelingová, SCSC. In: DZURJANIN, S. (ed.): *Život za mrežami*. Prešov 2007, s. 278–298.

5) Archív Ústavu pamäti národa (A ÚPN), f. Krajská správa ZNB Správa ŠtB Bratislava (ďalej KS ZNB S-ŠtB Bratislava), Vyšetrovacie spisy, a. č. V-70 (Titus Zeman a spol.), Zápis o výpovedi Štefana Koštiala. Bratislava 11. 4. 1951.

6) Bližšie o ukrývaní sa Dr. Koštiala u rodiny Luptákovcov a jeho stykoch s križovými sestrami pozri LAGOVÁ, V.: Sr. Barbora – Kristína Ševčíková / Ševčíková. In: LAGOVÁ, V. a kol.: *Smrť za mrežami*, s. 238–240.

7) Podrobný popis prípravy úteku a pokusu oň pozri v práci: RADOŠINSKÝ, M. T.: *Don Titus. „Vatikánsky špión?“*. Prešov 2005, s. 56–70. O prípravách na útek, okolnostiach jeho zmarenia, vyšetrovacej väzbe, súde a väzeniach pozri tiež: MITOŠINKA, V.: *Pamäti kňaza 1948–1966*. Bratislava 1992, s. 55–227.

Štefan Košťal.
Zdroj: Archív ÚPN.

cej väzby Dr. Košťal ochorel a jeho stav bol natoľko vážny, že ho väzenský lekár 5. januára 1952 poslal na liečenie do Štátnej nemocnice v Bratislave. V tom čase ešte nemali väzni vyčlenené osobitné nemocničné oddelenie. Hoci Štefana Košťala strážil dozorca Zboru väzenskej stráže (ZVS), od ostatných pacientov izolovaný nebol. Po ôsmich mesiacoch väzenia sa tak dostal opäť do kontaktu s rehoľníkmi z Kongregácie milosrdných sestier sv. Kríža, ktoré v nemocnici pracovali ako ošetrovatelky. U Luptákov

cov sa zoznámil so sestrami Kortónou (Katarínou Mitterovou, krajankou Margity Luptákovcej), Vitális (Máriou Krnáčovou, príbuznou pani Luptákovcej), Barborou (Kristínou Ševčíkovou), Viridiánou (Melániou Machovičovou) a o jeho rozporečení vedela i sr. Eudoxia (Mária Minárová). Po hospitalizácii ho ošetrovali sestry Vitális, Barbora, Eudoxia a Kazimíra (Katarína Lešfanská).

Štefan Košťal prosil sestry, aby mu nejako pomohli dostať sa na slobodu. Sestry v presvedčení, že prenasledovanému kňazovi treba pomôcť, začali hľadať úkryt, pokúšali sa mu zohnať falošné doklady a zároveň sa snažili nadviazať spojenie s ďalšími kňazmi, ktorí pomáhali ohrozeným pri útekoch za hranice. Prv, ako by sa niečo podarilo, Dr. Košťala náhle – 2. februára 1952 – vzali späť do väznice. Ambulantná liečba však nezaberala, a tak bol o dva týždne opäť hospitalizovaný. Bolo potrebné „postaviť ho na nohy“, lebo 20. februára mal začať súd so skupinou Titus Zeman a spol., do ktorej bol zaradený.

V noci z 19. na 20. februára 1952 Štefan Košťal z nemocnice zmizol. Podrobnosti o úteku Štefana Košťala sa pred nami začínú odkrývať, keď siahneme po vyšetrovacích spisoch a súdnom spise 13-člennej skupiny Kristína Ševčíková a spol., ktoré Dr. Habovštiak nepoznal. Mozaika sa dá poskladať najmä z úsekových protokolov, získaných počas prvých výsluchov na ŠtB, a zápisnice z hlavného pojednávania, kde sa obžalovaní

snažili aspoň čiastočne brániť proti úmyslom, ktoré im pripísala ŠtB. Najväčšmi skreslené sú záverečné výpovede, získané nátlakovými metódami ŠtB. Ôsmi z trinástich obvinených na hlavnom pojednávaní vypovedali, že záverečnú výpoveď pred ŠtB neuznávajú, lebo ju podpísali bez prečítania. Nesúhlasili s tým, čo v nej referenti ŠtB uviedli – pre chorobu nevnímali priebeh vyšetrovania (sr. Kazimíra) a pod.⁸⁾

Rehoľníčky vedeli, že sa síce môžu pokúsiť vyvieŕ Dr. Košťala z nemocnice, ale ukryť ho nemali kde. Preto sa rozhodli osloviť laikov. S prosbou o sprostredkovanie kontaktu sa obrátili aj na Rudolfa Kačeriaka, frátra rehole tešiteľov, ktorý po zásahu proti mužským rádom v roku 1950 (Akcia K) pracoval v nemocnici ako zámočník. Rehoľníčky sa spojili s Annou Máriou Tomečkovou, ktorej otec bol hospitalizovaný v jednej izbe so Štefanom Košťalom, a prosili ju, aby Košťala na dva dni ukryla. A. M. Tomečková sa poradila s bratom Františkom, ktorý usúdil, že lepšie miesto by Košťalovi mohli poskytnúť súrodenci Sušilovci, ktorí bývali sami. Mária Sušilová bola ochotná podujat' sa na ukrývanie kňaza-väzňa. Tomečkovci mali v noci prísť po Košťala do nemocnice s civilným oblečením a odviesť ho k Sušilovcom.

Zaujímavé je, že Štefan Košťal sa o útek pokúsil dve noci po sebe. Prvý raz nepozorovane opustil svoju izbu v noci z 18. na 19. februára 1952. Tomečkovcom sa však nepodarilo dostať sa do nemocnice, a tak ho čakali v mrazivej februárovej noci vonku. Vydržali do štvrt' na jednu po polnoci, no Dr. Košťal sa z izby dostal až o jednej. Keďže nikoho nenašiel, vrátil sa späť. Dozorca po celý čas spal na lavici pri dverách.⁹⁾

Sestry Kazimíra a Eudoxia boli neprijemne prekvapené, keď ráno našli Košťala v nemocnici. Ďalšiu nočnú službu mala sr. Barbora, ktorá bola ochotná vziať na seba dôsledky Košťalovho zmiznutia počas svojej služby. Sr. Kazimíra poslala Rudolfa Kačeriaka k Tomečkovcom s odkazom, aby ho opäť v noci čakali pri plote nemocnice, a zohnala Dr. Košťalovi oblečenie, ktoré ukryla v nemocničnej kúpeľni. Kľúč od skrine s oblečením dala sr. Barbore sr. Eudoxia. Sestry zvažovali, či strážnika uspať čajom s uspávacím prostriedkom, no sr. Barbora

8) Boli to: K. Ševčíková, R. Kačeriak, K. Lešfanská, A. M. Tomečková, M. Sušila, M. Kalinovičová-Sušilová, M. Krnáčová, M. Machovičová.

9) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-223, úsekový protokol č. 1 spísaný so Štefanom Košťalom. Bratislava 1. 4. 1952.

Bl. Zdenka – Cecília Šelingová.
Zdroj: Archív ÚPN.

to odmietla.¹⁰⁾ Sr. Kazimíra vymyslela verziu, podľa ktorej mala sr. Barbora po Košťialovom zmiznutí vypovedať, že ho uniesli muži v sovietskych uniformách.

Sr. Babora začala nočnú službu 19. februára o 19.00 hod. Ako obvykle podala pacientom lieky a pravidelne ich kontrolovala. O 22.15 pripravila večeru pre službukonajúceho lekára i Košťialovho strážnika. Chlieb, slaninu a pivo, ktoré mu ponúkla, prijal.¹¹⁾ V tú noc strážil Štefana Košťiala 28-ročný Štefan Karel, robotník, ktorý bol v Zbore väzenskej stráže len od decembra 1951. Služby pri väznoch-pacientoch trvali 24 hodín a Štefan Karel strážil Košťiala už od siedmej rána 19. februára. Bolo preto prirodzené, že bol unavený. Deň síce trávil v nemocničnej izbe (okrem prestávok, keď si šiel na chodbu zafajčiť), ale v noci bol na chodbe, kde bola pohovka.¹²⁾ Okolo pol druhej videla sr. Barbora, že strážnik spí. Opatrne vyviedla Dr. Košťiala z izby a zaviedla ho k dverám na infekčné oddelenie, odkiaľ viedli dvere do záhrady. Sr. Kazimíra ho cez deň inštruovala, kade má ísť. Sr. Barbora dala Dr. Košťialovi svoj vlniak (väčšiu vlnenú šatku) na prikrytie hlavy, keďže nemal klobúk, ani čiapku a vonku snežilo.¹³⁾

Štefan Košťial sa bez problémov dostal von z nemocnice, ale tam ho opäť nik neča-

kal. Súrodencom Tomečkovcom totiž matka zabránila ísť ďalšiu noc von. Tentoraz však Dr. Košťial nezaváhal. Keďže adresu Sušilovcov nepoznal, šiel k Luptákovcom, u ktorých sa ukrýval pred rokom. Bolo to nadržanom, pár hodín pred začiatkom pojednávania, v ktorom bola za jeho ukrývanie súdená Margita Luptáková st. Jej dcéra Margita dala napriek stiesnenej situácii Dr. Košťialovi kabát a topánky, ktoré mal u nich ešte odložené, a občiansky preukaz na meno nebohého Antona Hromadu.¹⁴⁾ Potom ho odvieďla k Tomečkovcom, no, keď zvonili a nik im neotváral, zneistela, či si dobre pamätá číslo domu. Odišla preto do kláštora za sr. Kazimírou, aby si číslo domu overila. Dr. Košťial medzitým čakal pri dome. Bolo tri štvrté na šesť ráno, keď Marta Sandtnerová, bývajúca v tom istom dome, odchádzala na rannú svätú omšu. Počula dlhé zvonenie a myslala si, že to v niektorom z bytov zvoní telefón. Pred bránou stretla neznámeho muža, ktorý sa jej spýtal, či v dome bývajú Tomečkovci. Bez dlhšieho rozmýšľania mu odvetila kladne a odišla.¹⁵⁾ Napokon sa Dr. Košťial k Tomečkovcom dostal a Anna Mária ho odvieďla k Sušilovcom na Jiskrovu ulicu.

Noc z 19. na 20. februára bola poslednou nocou sr. Barbory na slobode. Po skončení služby sa ešte podľa svedkov vrátila

10) Podľa A. Habovštiaka podala čaj s uspávacím prostriedkom strážnikovi sr. Zdenka. HABOVŠŤIAK, A.: *Za mrakmi je moje milované Slnko*, s. 84.

11) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-223, úsekový protokol č. 1, spísaný s Kristínou Ševčíkovou. Bratislava 27. 2. 1952.

12) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-223, zápisnica spísaná so Štefanom Karelom.

13) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-223, zápis o výpovedi, spísaný s obvinenou Kristínou Ševčíkovou na Krajskom veliteľstve ŠtB Bratislava (ďalej KV ŠtB Bratislava) z 29. 4. 1952.

14) Margitu Luptákovú ml. v roku 1952 požiadala o ďalšiu pomoc pre Š. Košťiala medička Mária Jakubcová, keď bol prvý raz v nemocnici. Oslovila tiež Annu Hrušovskú, ktorá získala pre Košťiala falošný občiansky preukaz. Chcela mu nájsť úkryt, ale medzičasom ho previezli z nemocnice späť do väznice. A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-223, úsekový protokol č. 1, spísaný s obvinenou Margitou Luptákovou na Krajskom veliteľstve ŠtB Bratislava z 31. 3. 1952, úsekový protokol č. 2 so Štefanom Košťialom, spísaný na KV ŠtB Bratislava z 2. 4. 1952.

15) Archív autorky. Zvukový záznam rozhovoru s Martou Sandtnerovou. Pezinok 27. 1. 2005.

Katarína Leščanská.
Zdroj: Archív ÚPN.

do kláštora, kde bola zakrátko zatknutá.¹⁶⁾ Pod prvý zachovaný záznam z vyšetrovania sa podpísal šštrážm. Mazúr. Sr. Barbora podľa dohody s ostatnými zainteresovanými rehoľníkmi vypovedala, že ju okolo tretej v noci prepadli dvaja muži v ruských uniformách. Keď na ňu jeden z nich namieril zbraň, od preľaknutia odpadla a prebrala sa až o pol hodiny. Potom prebudila dozorca, popísala mu, čo sa jej stalo, a spýtala sa, či mu muži neuniesli väzňa. Dozorca vbehol do izby a zistil, že väzeň tam nie je. Prehľadal oddelenie, pýtal sa vrátnika, či nikoho nevidel odchádzať, a keďže Koštiala nenašli, ani ho nik nevidel, vrátnik zavola Zbor väzenskej stráže. Do pol hodiny dorazili príslušníci Zboru väzenskej stráže i Zboru národnej bezpečnosti a začalo vyšetrovanie.

Hoci rozkaz na zatknutie sr. Barbory bol vydaný 20. februára 1952, návrh na jej zatknutie skoncipovala ŠtB 1. marca 1952. Z návrhu vyplýva, že o Koštialovom úteku sa priamo od sr. Barbory dozvedeli aj sestry Svätoslava – Katarína Lukačovičová a Zdenka – Cecília Schelingová. Podľa návrhu sa „pred istou osobou“ zverili, že „mníške Ševčíkovej vytýkali, že maskovanie svojho prepadnutia zle urobila, nakoľko mala rozbiť nejaké prístroje, poprípade dotchať si svoju reverendu, aby tak zanechala stopy, že bola skutočne prepadnutá“.¹⁷⁾ Ide

o podanie väzenského dozorca Štefana Hrdlicu, preto je použitý nesprávny výraz reverenda namiesto rehoľné rúcho. Štátnej bezpečnosti Hrdlica zreferoval aj ďalší úsek rozhovoru, ktorý mal prebehnúť medzi sestrami Svätoslavou a Barborou: „...keď“ (sr. Svätoslava – pozn. autorky) *došla ráno na oddelenie po úteku Koštiala, rozprávala sa s Barbarou, ktorá jej hovorila – neboj sa nič, Svätoslava, ja nič neprezradím, keď nenájdu u Koštiala môj vlnák s monogramom, ani keď ma zabijú.*“¹⁸⁾

ŠtB teda od začiatku marca vedela, že sr. Barbora nehovorí pravdu. Napriek nátlakovým vyšetrovacím metódam trvala na svojej verzii takmer mesiac – kým ŠtB nevypátrala Dr. Koštiala. Ako druhá z budúcej skupiny Kristína Ševčíková a spol. bola zatknutá sr. Kazimíra (4. marca), ďalšie zatknutia nasledovali koncom marca, v polovici mája,¹⁹⁾ a ako posledná prišla na rad Mária Sušilová, ktorej sa podarilo najdlhšie ukrývať.²⁰⁾ ŠtB ju vypátrala až 2. júla 1952. Sr. Kazimíra sa tiež pridržala dohodnutej verzie a vyšetrovateľovi vzdorovala. Dokazujú to dva príkazy vyšetrovateľa J. Kozla na potrestanie sr. Kazimíry temnicou na 48 hodín s odôvodnením, že „pri výsluchu nehovorí pravdu úmyselne a drzo sa chová“.²¹⁾ Prežila vtedy výsluch, dva dni korekcie,²²⁾ výsluch, dva dni korekcie a ďalší výsluch. Napriek fyzickému a psy-

16) Archív autorky. Pisomný zápis spomienok sr. Pelágie – Alžbety Palečkovej. Cerová-Lieskové 18. 10. 2005. Zaznačila sr. Marislava – Marta Čechovičová.

17) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, V-223, návrh KV ŠtB Bratislava z 1. 3. 1952 na zatknutie K. Ševčíkovej.

18) Archív Krajského súdu (ďalej AKS) Bratislava, 25 Tr 38/68 (Marta Sandtnerová a spol.), odpis zápisu o výpovedi, spísaného na KV ŠtB Bratislava s predvolaným s. Hrdlicom Štefanom z 13. 3. 1952. Bratislava 2. 11. 1956.

19) Máriu Minárovú zatkli 21. 3., Rudolfa Kačeriaka 24. 3., Margitu Luptákovú ml., súrodencov Tomečkovcov a Michala Sušilu 29. 3. Dňa 15. 5. prišli na rad Mária Krnáčová, Katarína Mitterová a Melánia Machovičová, 16. 5. 1952 Katarína Valenčíková.

20) Mária Sušilová sa počas ukrývania vydala a prijala manželovo priezvisko Kalinovičová.

21) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, V-223, nariadenie veliteľovi väznice KV ŠtB Bratislava 11. 3. 1952.

22) Korekcia sa niekedy označuje ako väzenie vo väzení. Znamenala umiestnenie väzňa do malej, temnej, vlhkej a studenej cely, v ktorej mal potrestaný radikálne zníženú stravovaciu jednotku (jesť dostával len každý tretí deň) a spal na tvrdom lôžku – niekedy z betónu, niekedy z neho vyčnievali drevené kolíky a on buď nemal prikrývku, alebo mal len jednu deku, cez ktorú prenikal chlad betónu. Cez deň museli väzni v korekcii chodiť 16 hodín denne.

chickému vyčerpaniu, ktoré tým vyšetrovateľ dosiahol, chránila všetkých, ktorí sa na Košťalovom úteku podieľali.

Dr. Košťal v úkryte u Sušilovcov čítal náboženskú literatúru, zostavoval smernice praktického duchovného života pre rehoľné sestry a kandidátov kňazstva a denne slúžil svätú omšu.²³⁾ Mária Sušilová mu darovala bratovo staršie oblečenie a Anna Mária Tomečková mu niekoľko ráz doniesla k Sušilovcom potraviny. Oznamovala mu, že hneď 20. februára bola zatknutá sr. Barbora. Dr. Košťal sa o ňu nebál a bol presvedčený, že nikomu nič neprezradí. Dodal, že sa za ňu bude modliť.²⁴⁾ Keď však ŠtB postupne zatýkala ďalších Košťalových známych, Michal Gustáv Sušila požiadal slečnu Tomečkovú, aby k nim domov kvôli bezpečnosti nechodila. Veci určené pre Dr. Košťala doniesla M. G. Sušilovi do kostola Notre Dame, kde bol organistom.

Štefan Sandtner a sr. Zdenka

Ďalším prameňom, s ktorým Dr. Habovštiak svojho času nemal možnosť pracovať, sú listy sr. Zdenky saleziánovi Štefanovi Sandtnerovi, uložené v jej vyšetrovacom spise, kompletne spisy z rehabilitačného procesu so skupinou Schelingová a spol. zo 60. a 70. rokov, uložené v Archíve Krajského súdu Bratislava, a zápisnica Štefana Hrdlicu, ktorá sa nachádza v spise jeho niekdajšieho nadriadeného Michala Bartalského.²⁵⁾ Sú to nesmierne cenné dokumenty, prinášajúce množstvo nových informácií.

Štefan Sandtner bol zatknutý 5. mája 1951 ako pomocník Titusa Zemana, ktorý mal informovať niektorých saleziánov a klerikov, kde sa majú pred útekem do zahraničia sústreďovať.²⁶⁾ Pred zatknutím bol niekoľko mesiacov hospitalizovaný v Štátnej nemocnici v Bratislave, kde sa tiež spoznal s ošetrovateľkami rehoľnými sestrami z Kongregácie milosrdných sestier sv. Križa. Osobitne mu pomáhala sr. Zdenka, ktorá nepracovala

primo na internom oddelení, ale ako asistentka na röntgenologickom oddelení. Umožňovala mu napr. súkromne slúžiť sväté omše vo svojej pracovni.²⁷⁾ V čase, keď boli Štefan Košťal i Štefan Sandtner vo vyšetrovacej väzbe, sr. Zdenka a jej blízka sr. Svätoslava (Katarína Lukačovičová) im prostredníctvom väzenských dozorcov posielali balíčky. Jeden z nich sa Štefanovi Sandtnerovi do cely dostal – boli v ňom hostie a omšové víno. Meno dozorca, ktorý mu ho doručil, nepoznáme. Napriek rôznym prehladkam Sandtnerovi túto vzácnosť nenašli, a tak mal istý čas možnosť tajne slúžiť sväté omše aj vo väzenskej cele.²⁸⁾ Podľa výpovede sr. Zdenky na štátnej prokuratúre, posielala sr. Svätoslava väzneným kňazom (napr. Justínovi Beňuškov) balíčky s liekmi, potravinami a omšovým vínom po dozorcovi Belanovi.²⁹⁾ Jeden z balíčkov chceli sestry v januári 1952 poslať aj po dozorcovi Štefanovi Hrdlicovi, no ten ho hneď po skončení služby odovzdal svojmu veliteľovi, štábnemu strážmajstrovi Vargovi.³⁰⁾

Dozorca Štefan Hrdlica je osobou, ktorá prepája príbehy Štefana Košťala a Štefana Sandtnera a im pomáhajúcich sestier. V tom čase 25-ročný Štefan Hrdlica sa z vlastnej iniciatívy angažoval do hľadania zmiznutého Košťala. Hrdlica bol v Zbore väzenskej stráže rovnako krátko ako Štefan Karel, ktorý mal službu v tú noc, keď Košťal ušiel. Starší príslušníci Zboru sa kriticky vyjadrovali o mladých dozorcoch, že práve im ušiel väzeň. To bolo prvým motívom pre Hrdlicu, aby niečo o Košťalovom zmiznutí zistil. Šiel sa neoficiálne pozhovárať s rehoľnými sestrami, ktoré sa ho spýtali, či sa ešte hovorí o zmiznutom kňazovi. Z ich otázky hneď usúdil, že o jeho úteku niečo vedia. Svojim nadriadeným, Bartalskému a štrážm. Burešovi, navrhol, že o Košťalovi zistí viac, ale keď ho tí nebrali veľmi vážne a dovolenie mu nedali, šiel svoje služby ponúknuť ŠtB. Tá jeho iniciatívu uvítala.

23) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-223, úsekový protokol č. 1, spísaný so Štefanom Košťalom. Bratislava 1. 4. 1952.

24) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-223, úsekový protokol č. 3, spísaný s obvinenou Annou Máriou Tomečkovou. Bratislava 2. 4. 1952.

25) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-121 (Osobný spis štátnobezpečnostného vyšetovania proti Michalovi Bartalskému), zápisnica Štefana Hrdlicu. Nelokalizovaná, nedatovaná.

26) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-70, trestné oznámenie č. A-18446/60-1951. Bratislava 9. 7. 1951.

27) Archív autorky. Zvukový záznam rozhovoru so Štefanom Sandtnerom, SDB. Bratislava 24. 1. 2005.

28) Tamže.

29) Štátny archív (ďalej ŠA) Bratislava, f. Štátna prokuratúra, 2 SPT III 32/52, zápisnica spísaná s Cecíliou Schelingovou na Štátnej prokuratúre, odd. Bratislava, 26. 4. 1952.

30) Štefan Varga na súdnom zasadnutí k rehabilitačnému konaniu potvrdil, že mu Hrdlica odovzdal balíček, ale na jeho obsah si už s odstupom rokov nespomínal. AKS Bratislava, 25 Tr 38/68, zápisnica o verejnom zasadnutí. Krajský súd v Bratislave 6. 4. 1970.

Už pri druhom stretnutí so sestrami Zdenkou a Svätoslavou Hrdlica zistil, že ich záujem je sústredený inde, ako predpokladal – na Štefana Sandtnera. S odobrením ŠtB pokračoval v stretnutiach so sestrami. Zo zachovaných dokumentov sa, žiaľ, nedozvedáme, kto vymyslel pascu, do ktorej sa chytili sr. Zdenka, Sr. Svätoslava, Sandtnerova sestra Marta a šofér Jozef Juran.³¹⁾ Mohol to byť sám Hrdlica, ale aj niekto z ŠtB, kto ho riadil. Výsledkom bolo, že Hrdlica sestram ponúkol, že oslobodí Sandtnera i jeho druhov z väzenia, ak sestry zabezpečia ich odvoz spred väznice a následný úkryt. ŠtB sa mohla domnievať, že ak zistia, kam by ich rehoľníčky ukryli a kto by ich odviezol, vypátrajú aj Košťalovu stopu.

Viac o tom, ako sa sestra Zdenka rozhodla prijať Hrdlicovu ponuku, prezrádzajú listy, ktoré adresovala Štefanovi Sandtnerovi. V jej vyšetrovacom spise sa ich zachovalo deväť. Sú to veľmi osobné listy, v ktorých sr. Zdenka vyjadruje, ako ťažko prežíva uväznenie človeka, ktorý sa jej stal blízkym. Zároveň sa v nich snažila dona Sandtnera povzbudiť.³²⁾ Štefan Sandtner bol 22. februára 1952 odsúdený na 15 rokov odňatia slobody a vedľajšie tresty. Listy z 18., 19. a 22.–25. februára reflektujú blížiaci sa Sandtnerov proces, Zdenkin šok z výšky vyneseného trestu a snahu vyrovnáť sa s ním. Úspešné zmiznutie Štefana Košťala jej zrejme vnuklo nápad na oslobodenie Sandtnera, o čom svedčí veta z listu z 23. februára: „*Ukradnem Ťa, chceš? Vydžal by si s Tvojím srdcom? Námahy cesty.*“³³⁾ Šlo viac o rečnícku otázku než o vážny úmysel, ako vyplýva z pokračovania listu, v ktorom sa s ním lúči na čas väzby.

Zlom v diani nastal 26. februára 1952. V prvej časti listu sr. Zdenka Štefanovi Sandtnerovi radila, aby sa po prevoze do väznice na výkon trestu hlásil ako chorý, a v prípade, že by sa dostal do lavy, mu napísala meno väzenského lekára a veliteľa väz-

nice, u ktorých by mal ako kňaz nájsť oporu. Potom písanie listu podľa všetkého prerušila a nasledujúci odsek začína slovami: „*Už som odbavená! Počula som Jóbovu zvesť, že do Ruska idete.*“³⁴⁾ Z výpovedí obžalovaných zo skupiny Schelingová a spol. vieme, že tieto vety napísala sr. Zdenka po stretnutí s dozorcom Štefanom Hrdlicom. Skúsil na ňu rovnakú verziu, ako predtým na sr. Svätoslavu. Tej tvrdil, že odsúdení kňazi sú v zlom duševnom rozporení a že by ich bolo treba vyslobodiť. Opýtal sa sr. Svätoslavy, či nemá niekoho, kto by kňazov odviezol, keby ich vypustil z väznice. Odpovedala záporne. Keď však Hrdlica svoje tvrdenia pritvrdil a pred sr. Zdenkou vyrukoval s verziou, že kňazov vyvezú na Sibír a tam ich postrelajú, dosiahol, čo chcel. V mene záchrany ich životov prijala Hrdlicovu ponuku a ešte v ten večer s ním šla k Marte Sandtnerovej, ktorej predostrela plán úteku kňazov. Hrdlica žiadala, aby Marta Sandtnerová alebo sr. Zdenka zabezpečili auto. Marta Sandtnerová neskôr pri pokusoch o súdnu rehabilitáciu zdôrazňovala, že Hrdlica im útek kňazov navrhol „*bez najmenej iniciatívy z mojej strany alebo zo strany Cecílie Šelingovej.*“³⁵⁾ Okrem Štefana Sandtnera mal Hrdlica z väznice vyslobodiť aj ďalších kňazov zo skupiny Zeman a spol.: Titusa Zemana, Andreja Dermeka, Pavla Pobieckeho, Justína Beňušku a Viliama Mitošinku.³⁶⁾

Marta Sandtnerová vedela, že väznení kňazi sú bez prostriedkov, ktoré v prípade úteku budú potrebovať. Jej brat si raz u nej uložil peniaze, ktoré považovala za rehoľné.³⁷⁾ Preto ich rozdelila na šesť čiastok po 5 000 Kčs pre kňazov a dve čiastky po 10 000 Kčs, ktoré mali byť odmenou pre Hrdlicu a šoféra, ktorý kňazov odvezie od väznice.

Keď sestry zvažovali, kto by mohol kňazov odviezť, Hrdlica sa ich spýtal, či by to nemohol urobiť ten istý človek, ktorý odviezol z nemocnice Štefana Košťala. Sr. Zdenka,

31) V časti dokumentov sa stretáme s jeho priezviskom v podobe Juráš.

32) Podrobnejšiu analýzu listov pozri: ZWIEWKOVÁ, V.: Sestra Zdenka – Cecília Schelingová, SCSC. In: DZURJANIN, S. (ed.): *Život za mrežami*, s. 280–287.

33) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-59, list C. Schelingovej Š. Sandtnerovi, SDB. Bratislava 23. 2. 1952.

34) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-59, list Cecílie Schelingovej Štefanovi Sandtnerovi, SDB. Bratislava 26. 2. 1952.

35) AKS Bratislava, 25 Tr 38/68. Doplnok a zdôvodnenie návrhu Marty Sandtnerovej na začatie prieskumového konania k č. 25 Tr 38/68. Bratislava 16. 7. 1969.

36) Podľa výpovede sr. Svätoslavy ich podnikol Štefan Hrdlica, keď sa ich pýtal, načo je auto pre jedného pána, keď sa s ním môžu odviezť ďalší kňazi, ktorí sú so Sandtnerom v cele. Vraj by do rána zošedivel, keby ich tam nechal. A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-59, zápisnica o hlavnom pojednávaní v trestnej veci Cecília Šelingová a spol., spísaná 17. 6. 1952.

37) Tamže.

ani sr. Svätoslava však o ňom nič nevedeli. Pokúšali sa niečo prezvedieť od sr. Kazimíry, ale tá im nič neprezradila. Sestry Zdenka a Svätoslava teda podrobne Koštialovho úteku nepoznali – inak by vedeli, že z nemocnice odišiel pešo a nik mu odvoz nezabezpečoval. Hrdlica skúšal, či mu sestry neprezradia meno rehoľníčky, ktorá Štefanovi Koštialovi pomohla ujsť. Provokatívne vyhlásil, že ak by ho začal hľadať, nájde ho. Sr. Svätoslava sa na to spýtala, či by Koštiala vyzradil. V duchu hry, ktorú so sestrami rozohral, odvetil, že nie, lebo „je to náš človek“.³⁸⁾

Napokon sr. Zdenka oslovila Jozefa Jurana, vodiča sanitky v Oblastnej štátnej nemocnici pre infekčné choroby v Bratislave. V časti dokumentov sa uvádza, že mal kňazov odviezť k vlakovej stanici, podľa iných dokumentov to malo byť až do Banskej Bystrice. Tvrdenie o tom, že cieľom cesty bola Banská Bystrica, podpísal Juran pod nátlakom ŠtB.³⁹⁾

Sestry Zdenka a Svätoslava nevedeli, či sa kňazi budú mať po vyslobodení kde ukryť, preto napísali list pánovi Šebestovi do Brusna-Kúpeľov, v ktorom ho sr. Svätoslava prosila, aby kňazov ukryl, kým si nenájdu spojku na hraniciach.⁴⁰⁾ Druhý list adresovali

kňazom a popísali im, ako sa do Brusna a k Šebestovcom dostať. Mali ísť rýchlikom do Banskej Bystrice, a odtiaľ osobným vlakom.

Hrdlica prisľúbil, že kňazov vypustí z väznice v noci z 28. na 29. februára 1952, presne 15 minút po polnoci. Bolo to neuskutočniteľné, lebo v tom čase už kňazi v bratislavskej väznici neboli. Medzičasom boli eskortovaní do väznice v Ilave, čo však rehoľníčky, ani Marta Sandtnerová nevedeli.⁴¹⁾ Sr. Svätoslava mala v dohodnutú noc nočnú službu v nemocnici. O druhej po polnoci jej zavolať Hrdlica, že Juran po kňazov neprišiel, a preto treba zabezpečiť iného šoféra. Sr. Svätoslava však odvetila, že v tom prípade nemá kňazov oslobodzovať. Hrdlicov nadriadený Štefan Varga neskôr vypovedal, že keď šofér po väzňov neprišiel, domnieval sa, že ho Hrdlica podviedol.⁴²⁾

Zdenkine osobné listy pre Štefana Sandtnera, dva strojopisné listy, ktoré napísala so sr. Svätoslavou, a list Marty Sandtnerovej bratovi Hrdlica neodovzdal ich adresátom, ale náčelníkovi Vargovi, ktorý ich poskytol Štátnej bezpečnosti.⁴³⁾ Stali sa dôkazným materiálom, použitým v procese so skupinou Schelingová a spol.

Kristína Ševčíková.
Zdroj: Archív ÚPN.

38) AKS Bratislava, 25 Tr 38/68, odpis Zápisu o výpovedi, spísaného na KV ŠtB Bratislava s predvolaným s Hrdlicom Štefanom 13. 3. 1952. Bratislava 2. 11. 1956.

39) AKS Bratislava, 25 Tr 38/68, zápisnica o verejnom zasadnutí. Krajský súd v Bratislave 30. 3. 1972.

40) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-59, list K. Lukačovičovej a C. Schelingovej p. Šebestovi. Nelokalizovaný, nedatovaný (Bratislava koniec februára 1952).

41) Presný dátum ich eskorty sa nám nepodarilo zistiť. Podľa správy Komisie ministra vnútra Slovenskej socialistickej republiky (ďalej SSR) zo dňa 18. 6. 1959, boli kňazi z Krajskej súdnej väznice v Bratislave do Ilavy eskortovaní 26. 2. 1952. Štefan Sandtner však zhodne so spoluodsúdeným Viliamom Mitošinkom uviedol, že ich eskortovali deň po súde, teda 23. 2. 1952. ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 3 Ts III 43/52, rozsudok 25 Tr 36/68-41. Správa Komisie ministra vnútra SSR zo dňa 18. 6. 1969 mala číslo KMK-364/69; Archív autorky. Zvukový záznam rozhovoru so Štefanom Sandtnerom, SDB. Bratislava 24. 1. 2005; MITOŠINKA, V.: *Pamäti kňaza. 1948-1966*, s. 180.

42) AKS Bratislava, 25 Tr 38/68, zápisnica o verejnom zasadnutí. Krajský súd v Bratislave 6. 4. 1970.

43) Tamže.

Mária Minárová.
Zdroj: Archív ÚPN.

Kruh sa uzatvára

Hneď 29. februára boli sr. Zdenka, sr. Svätoslava, Marta Sandtnerová a Jozef Juran zatknutí.⁴⁴⁾ V tom čase ešte ŠtB netušila, kde sa skrýva Štefan Košťal. Preto všetky rehoľníčky, ktoré pred jeho nájdením zatkla, vypočúvala ako potenciálne podozrivé aj z podieľania sa na jeho úteku, resp. od nich chcela zistiť, kto mu pomohol a kde sa skrýva. Sestry mlčali. V archívnych dokumentoch, ktoré sme preštudovali, nie je žiadna zmienka o tom, ako napokon ŠtB Štefana Košťala objavila. Dňa 29. marca 1952 šla Mária Sušilová kúpiť Štefanovi Košťalovi oblek a topánky, na ktoré mu venovala peniaze Margita Luptáková ml.. Keď sa okolo 13. hod. vracala z nákupov, videla, ako Dr. Košťala odvádzajú z jej domu dvaja civili. Rozkaz na Košťalovo zatknutie vydal ppor. Vaculka vrch. strážm. Ondriášovi.⁴⁵⁾

Ako vyšetrovatelia ŠtB s Dr. Košťalom po druhom zatknutí zaobchádzali, nevedno. V období od 1. do 4. apríla denne získali rozsiahle zápisnice o výsluchu, ďalšiu Štefan Košťal podpísal 7. apríla. Ako vyšetrovateľ bol pod nimi podpísaný vrch. strážm. Ján Kozel. Hoci bol Dr. Košťal odhodlaný nikoho neprezradiť, vymenoval všetkých pomocníkov, o ktorých vedel, aj s popisom, kedy sa s nimi zoznámil, a čo preňho urobili. Vynára sa podozrenie, či vyšetrovatelia nepoužili nejaký omamný prostriedok. Nielen preto,

že Košťalove výpovede boli získané prekvapivo rýchlo a že napriek úmyslu nikoho nevyzradiť hovoril všetko, čo vedel, ale aj kvôli zvláštnej poznámke vo vyšetrovacom spise skupiny Ševčíková a spol.: „*Košťal o výsluchu hovoril, že naňho fúkali omamné prášky a že nič i tak nezradil.*“⁴⁶⁾ Na to, aby ŠtB získala výpovede aj od rehoľníčok, využila ich konfrontáciu so Štefanom Košťalom. Po nej už sr. Barbora i sr. Kazimíra priznali svoj podiel na jeho oslobodení.

Z viacerých rukopisných poznámok v spise, ktoré popisovali správanie vyšetrovancov po výsluchu, možno usudzovať, že v celách boli buď odpočúvacie zariadenia, alebo ŠtB využívala konfidentov, príp. kombináciu oboch metód. Rukopisné poznámky o reakciách niektorých vyšetrovancov na výsluchy sú pomerne podrobné a viaceré sú podpísané menom Pátek, niektoré z nich sú po česky. Pátek tiež vypočúval Annu Máriu Tomečkovú.⁴⁷⁾ V jednej zápisnici z Tomečkovej výsluchu uvádza: „*Tomečková se bojí, že v cele jsou namontovány naslouchací přístroje.*“⁴⁸⁾ V prípade sestry Barbory bola nasadená zrejme i donášačka, o čom svedčí rukou písaný zápis väzenkyne č. 1385/21 o vyšetrovanej 1339/21, teda sr. Barbore.⁴⁹⁾

Zápisnice z výsluchov mlčia o brutálnych praktikách, ktoré vyšetrovatelia ŠtB začiatkom 50. rokov 20. storočia voči vyšetrovan-

44) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-59, rozkazy na zatknutie Cecílie Schelingovej, Kataríny Lukačovičovej, Marty Sandtnerovej a Jozefa Jurana. Bratislava 29. 2. 1952.

45) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-70, rozkaz na zatknutie č. 41. Bratislava 29. 3. 1952.

46) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-223, rukopisná poznámka, s. 206 vyšetrovacieho spisu. Bratislava 10. 4. 1952.

47) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-223, dve rukopisné zápisnice, ktoré spísal Pátek s A. M. Tomečkovou. Bratislava 5. 4. 1952.

48) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-223, rukopisná zápisnica, ktorú spísal Pátek s A. M. Tomečkovou. Nedatovaná.

49) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-223, rukou písaný zápis, s. 194-196 vyšetrovacieho spisu. Nedatovaný.

com používali, aby získali im vyhovujúce verzie výpovedí či celkom vynútené priznania. Praktiky fyzického a psychického násillia sú dnes známe z množstva výpovedí politických väzňov tohto obdobia.⁵⁰ O tom, ako postupovali vyšetrovatelia voči sr. Zdenke, priniesol vo svojej práci svedectvo Dr. Habovštiak.⁵¹

Po Košťalovom objavení a jeho výpovediach o ľuďoch, ktorí mu pri úteku pomáhali (medzi ktorými nespomenul ani sr. Zdenku, ani sr. Svätoslavu), bola skupina Schelingová a spol. vypočúvaná, obžalovaná i odsúdená už len za „organizovanie ilegálneho úteku šiestich rímskokatolíckych kňazov, odsúdených v rámci akcie Kaplán“ (Titus Zeman a spol.) z väznice Štátneho súdu v Bratislave.

Aby neostávali príslušníci ŠtB anonymní, uvádzame najčastejšie sa vyskytujúce mená zo skupiny Ševčíková a spol. a Schelingová a spol. Na návrhoch a rozkazoch na zatknutie sa stretávame s menami: vrch. strážm. Rudolf Bakoš, strážm. Rudolf Behul, strážm. Ján Cehlár, krajský veliteľ ŠtB por. Jaroslav Hrbáček, vrch. strážm. Ján Gábor, vrch. strážm. Michal Greguš, vrch. strážm. Michal Kasan, štrážm. Michal Mazúr a ppor. Ján Vaculka. Pod zápisnice o výsluchoch sa ako vyšetrovatelia podpísali: vrch. strážm. František Greguš, Michal Gubiš, vrch. strážm. Ján Kozel, vrch. strážm. Marták, štrážm. Michal Mazúr, vrch. strážm. Štefan Ladvenica, Pátek, vrch. strážm. Slanika a vrch. strážm. František Žabenský. Viacerí z nich zazname-

nali úspešný kariérny postup – boli povyšovaní a niektorým z nich (R. Bakoš, J. Gábor, M. Kasan, J. Kozel, Š. Ladvenica, M. Mazúr, J. Vaculka) boli udelené aj pochvaly typu: „Za obetavosť a dobrú agentúrnu prácu, ktorá prispela k odhaleniu vatikánskych špiónov a teroristov.“⁵² Okrem pochvaly si R. Bakoš vyslúžil aj odmenu 1 000 Kčs. Iba vrch. strážm. Michal Gubiš, ktorý vyšetroval skupinu Schelingová a spol., bol k 30.

Hrdlicova zápisnica.
Zdroj: Archív ÚPN.

Svedčiť proti totalitarizmu. 120
mlb. stráž. Štefan Hrdlica nar. 14. IV. 1927
v Koštyl Dubovanach ob. Púšťany.
Tímto prehlasujem že počas mojej služby u sboru verejnej stráže
kľobu konám od 3. XII. 1951 sa vyskillo, pričom som spozoroval ako
na príslušníkov tak som to poviedol sám na seba počas mojej služby
kľobu som vykonával vo väzenskom istave.
Stalo sa to ani vo februári 52 roku kde sme mali št. piana menom Kostíal
vstah. nemocnici kde nám na 3. den uličhol, po uličku začali robiť priestor-
níci s nimi poznámky že práve nám čo 2. mesiace slúžime uličhol tak
nás to veľmi mrzelo, ako mladí nekúsení priestorovýh rozmištal som
ako bi sa dalo vstah napro kľo somu pomáhal pri uličku. Por kľobit
som sa že najlepší spôsobom to musím vstah, vstah som do istah.
nemocnici a začal som debatoval so sestričkami kľere som pripo-
menute že či sa ešte pletajú na uličného väzňa, kľed som vedel
že ani o uličku vedia. Po pľobode som sa pľob štah. Bureša
ako osvedčenie čo som vstah a či bi som nemohol do najak
vyskillo alebo pľob na stopu uličného väzňa, on mi to odmi-
kol ja som však nenasúpil a vstah som na kriminálne'acelu-
mie a tam som tam vstah vyskillo kľe mi aj dlahi súltah
pľobto veci sa pohábovat. Ke som kľasit kraj. ml. seckubovi
B. vstahskemu tam však kľe očepul ale kľed som povedal že som
vee kľasit na kriminálne tak potom vstah kľemij' veci
aly som mohol vyskillo. Pľob som po odváľnj' do nemocnici
a spýtal som sa so sestrami kľere tam vykonavali službu
a by' išlahi odemna sľhom iné veci po kľerich som ja stopoval
miera ale som sa potrebil aj nato vee som po kľedim
mojom službu so sestrami kľasit kriminálnij'
pľobie kľerí som so vstahim kľed obsevanim.

50) Pokus o stručnú syntézu vyšetrovacích praktík pozri: LAGOVÁ, V. a kol.: *Smrť za mrežami*, s. 9–15.

51) HABOVŠŤIAK, A.: *Za mrakmi je moje milované Slnko*, s. 59–60, s. 86–88.

52) A ÚPN, f. B8, inv. č. 18. KS ŠtB (neskôr KS MV) Bratislava, protokol o pochválach 1946 – 1962.

aprílu 1953 zo Zboru národnej bezpečnosti prepustený.⁵³⁾ Druhú šancu zjavne dostal aj dozorca Štefan Karel, ktorý v roku 1956 dostal pochvalu za 5 rokov služby na ministerstve vnútra a „za svedomitú a iniciatívne vykonávanie strážnej služby vo väznici“.⁵⁴⁾

Súdna dohra

Štefan Košťal bol po svojom druhom zatknutí odsúdený, v porovnaní s inými väzňami tých čias, veľmi rýchlo – Štátny súd nad ním vyriekol ortiel 19. mája 1952. Za údajný trestný čin velezrady a trestný čin marenia výkonu úradného rozhodnutia ho odsúdil na 19 rokov odňatia slobody a vedľajšie tresty.⁵⁵⁾ V ten deň bola dokončená obžaloba na skupinu Cecília Schelingová a spol.; na skupinu Kristína Ševčíková a spol. 28. júla 1952. Pod obe sa podpísal námestník štátneho prokurátora Ján Feješ.

Hlavné pojednávanie so skupinou Cecília Schelingová a spol. sa uskutočnilo 17. júna 1952; senátu predsedal Pavol Korbuly.⁵⁶⁾ Za trestný čin velezrady bola sr. Zdenka odsúdená na 12 rokov odňatia slobody, sr. Svätoslava na 11 rokov, Marta Sandtnerová na 7 rokov a za trestný čin neoznámenia trestného činu Jozef Juran na 10 mesiacov. Okrem toho súd všetkým udelil vedľajší trest straty čestných občianskych práv, Jozefovi Juranovi peňažitý trest 5 000 Kčs a prepadnutie celého majetku⁵⁷⁾ odsúdených žien.⁵⁸⁾

Dr. Habovštiak vo svojej práci o Jozefovi Juranovi tvrdí: „Neskôr sa ukázalo, že to bol vlastne nasadený príslušník ŠtB, ktorý plnil úlohu presne podľa pokynov svojich nadriadených.“⁵⁹⁾ Toto tvrdenie však nie je argumentačne podložené a podľa nášho výskumu nič nenasvedčuje tomu, že by Jozef Juran v tom čase s ŠtB spolupracoval alebo bol priamo jej príslušníkom. Jeho meno nenachádzame ani v registračných protoko-

loch ŠtB. O Juranovej blízkosti s ŠtB nesvedčia ani jeho spomienky na nátlak pri vyšetrovaní: „Spisovali so mnou 6 protokolov, ja som im každý odmietol. Nevedel som však, čo je s mojou rodinou, so ženou a deťmi, a nakoniec som pristúpil na to, čo oni chceli.“⁶⁰⁾

Nepriamym dôkazom o Juranovej spolupráci s ŠtB má byť podľa Habovštiaka jeho „priam podozrivo nízky trest“ – 10 mesiacov odňatia slobody. Dôvod rozdielu medzi jeho niekoľkomesačným väzením a viacročným väzením s ním odsúdených žien je jednoduchý: Juran bol odsúdený za trestný čin neoznámenia trestného činu, za ktorý boli oveľa nižšie trestné sadzby ako za trestný čin velezrady. Jeho skutok bol kvalifikovaný inak, lebo najprv síce prisľúbil, že kňazov odvezie, ale potom od činu upustil. Jeho vinou bolo podľa Štátneho súdu to, že mal pripravený útek väzňov oznámiť bezpečnostným orgánom. Juran pri rehabilitačnom procese uviedol, že súhlasil s tým, že odvezie ľudí od väznice na stanicu, ale odmietol tak spraviť, keď počul, že ide o väzňov. Potom naňho naliehal dozorca Hrdlica a Juran došiel k záveru, že ide o provokáciu, na čo upozornil i sr. Zdenku.⁶¹⁾ Tá však Hrdlicovi dôverovala, ako vyplýva z jej posledného listu Štefanovi Sandtnerovi, kde píše, že si dozorcú musela dobre „presvietiť“.⁶²⁾

Pavol Korbuly predsedal aj pojednávaniu so skupinou Kristína Ševčíková a spol.⁶³⁾ Pred Štátny súd v Bratislave boli postavení 8. a 9. septembra 1952. Jedenásť obžalovaných odsúdili za trestný čin velezrady na tresty odňatia slobody v rozpätí od 5 do 13 rokov, dve obžalované dostali trest odňatia slobody za trestný čin neoznámenie trestného činu.⁶⁴⁾ Najvyšším trestom odňatia slobody boli potrestané sestry Barbora, Kazimíra a Vitális – dostali 13 rokov väzenia. Námestník štátneho prokurátora J. Feješ

53) A ÚPN, f. B8, inv. č. 1. KS ŠtB – kmeňový stav, kniha kmeňového stavu Bratislava 1948 – 1960.

54) A ÚPN, f. B8, inv. č. 18. KS ŠtB (neskôr KS MV) Bratislava, protokol o pochvalách 1946 – 1962.

55) ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 3 Ts III 24/52 (Štefan Košťal), rozsudok. Bratislava 19. 5. 1952.

56) Členmi senátu boli sudcovia z povolania Ľudovít Petráš a Dr. Štefan Breier a sudcovia z ľudu Alžbeta Mikulencáková a František Kudla. Prokuratúru zastupoval Dr. Pavel Winter. Zapisovala Oľga Ambrózová. A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-59, zápisnica o hlavnom pojednávaní v trestnej veci Cecília Šelingová a spol., spísaná 17. 6. 1952.

57) V rámci tohto opatrenia prepadlo v prospech štátu 50 000 Kčs, určených pre Hrdlicu, Jurana a utekajúcich kňazov.

58) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-59, rozsudok 3 Ts III 43/52-110. Štátny súd, odd. Bratislava, 17. 6. 1952.

59) HABOVŠŤIAK, A.: *Za mrakmi je moje milované Slnko*, s. 56.

60) AKS Bratislava, 25 Tr 38/68, zápisnica o verejnom zasadnutí. Krajský súd v Bratislave 3. 11. 1969.

61) AKS Bratislava, 25 Tr 38/68, rozsudok. Bratislava 6. 4. 1970.

62) A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-59, list Cecílie Schelingovej Štefanovi Sandtnerovi, SDB. Bratislava 28. 2. 1952.

63) Ďalej boli prítomní: sudcovia z povolania Fabián Miko a Jozef Pavelka, sudcovia z ľudu Artúr Madarász a Alžbeta Mikulencáková, prokurátor Pavel Jamriška a zapisovateľka Oľga Ambrózová.

64) Melániu Machovičovou odsúdili na 3 roky a Katarínu Valenčíkovú na 18 mesiacov odňatia slobody.

vyslovil s týmto verdiktom spokojnosť: „*Ide o staršie obvinené, ktoré sú dlhoročnými členkami rehole, ktorá na nich zanechala nepriaznivé následky v zmýšľaní a činu sa dopustili pod vplyvom dlhoročnej náboženskej výchovy... Uložený trest je dostatočný jednak na ich odstránenie zo spoločnosti a jednak na prevýchovu.*“⁶⁵⁾ Ideologický podtext celého procesu vystihuje veta z rozsudku: „*Nech má tento proces výchovný význam pre obvinených a nech slúži za odstrašujúci príklad pre tých, ktorí podobnými podlými trestnými činmi chcú rozvrátiť budovanie socializmu v našej vlasti.*“⁶⁶⁾

Všetky spomenuté procesy mali charakter politických procesov. Utekajúci kňazi nemohli byť neutrálnymi emigrantmi. Žalobcovia ich označovali za špiónov, agentov cudzej moci a ľudí, ktorí by po úteku v zahra-

ničí vykonávali „rozvratnú činnosť proti ľudovodemokratickému zriadeniu v ČSR“. Preto boli odsúdení za velezradu a nie za pokus o ilegálne prekročenie hraníc. Od tohto ich zaradenia sa odvíjali aj skutkové podstaty trestných činov, pripísaných ich pomocníkom.

Obe rehoľníčky, ktoré ŠtB postavila na čelo skupín, podľahli ťažkým onkologickým ochoreniam, ktoré ich postihli počas výkonu trestu. Sr. Zdenka bola vzhľadom na beznádejný zdravotný stav prepustená na slobodu na základe milosti prezidenta republiky 16. apríla 1955, zomrela 31. júla 1955 ako 39-ročná. Sr. Barbora zomrela počas prerušenia výkonu trestu v nemocničnom liečení 12. apríla 1958 vo veku 59 rokov. Rehabilitačné súdy postupne očistili mená všetkých zúčastnených z procesov Schelingová a spol. a Ševčíková a spol.

Summary

New Facts about the Case of Nun Zdenka - Cecilia Schelingová

The study reinterprets known facts about the escape of the imprisoned priest Štefan Košťal from the hospital treatment in 1952. According to Anton Habovštiak nun Zdenka (her civil name was Cecilia Schelingová) took part in his escape. The study reconstructs Košťal's escape and it is based on the archive's documents that Habovštiak did not know when writing his work. A group of 13 members, consisting of friars and laics, took part in the escape but according to our conclusions nun Zdenka did not participate on it. Author also clarifies that the imprisoned priest whom the nun Zdenka wanted to save was a member of the Salesian order Štefan Sandtner. Both Štefan Sandtner and Štefan Košťal were investigated by the State security within the action called „Kaplán (Chaplain)“ - further group Titus Zeman and accomplices - because of the unrealized effort to emigrate or real help to emigrants. The State Security considered it as the high treason. Warden Štefan Hrdlica is the person that connects both the cases. With the agreement of the State Security he told nun Zdenka and her close friend nun Svätoslava (her civil name was Katarína Lukačovičová) that Sandtner and other priests would be transported to Siberia and shot. He offered them help and promised that he would take the priests out of prison if both women would be able to provide them the transport and shelter. However, it was a trick aimed to find out the hiding place of Štefan Košťal. After Košťal was arrested by the State Security two groups were formed: Kristína Ševčíková and accomplices, charged for helping Štefan Košťal to escape, and Cecilia Schelingová and accomplices, sentenced for organizing of unrealized escape of six priests from prison. While in prison, both nuns died of cancer.

65) ŠA Bratislava, f. Štátna prokuratúra, 2 SPT III 37/52. Správa námestníka Štátnej prokuratúry v Bratislave Štátnej prokuratúre v Prahe. Bratislava 13. 9. 1952.

66) ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 3 Ts III 61/52 (Ševčíková Kristína a spol.), rozsudok. Bratislava 9. 9. 1952.

Gul'ka pre štátneho tajomníka (Pokus o atentát na Franza Karmasina v Nižnom Medzeve 11. decembra 1938)

PhDr. Michal Schvarc
(1975), absolvent Fakulty
humanitných vied UMB
v Banskej Bystrici. Pracuje
v ÚPN.

Neúspešný atentát na vodcu nemeckej národnostnej menšiny v Nižnom Medzeve patrí medzi pomerne neznáme epizódy našich najnovších dejín. Doteraz mu historici, ktorí sa problematikou karpatských Nemcov zaoberali, nevenovali príliš veľkú pozornosť.¹⁾ Je to opodstatnené, keďže z hľadiska koncepcie ich prác predstavuje len marginálnu záležitosť. Tento incident však nezostal bez vplyvu na vnútropolitickú scénu a mal tiež širšie zahraničnopolitické dôsledky, t. j. ovplyvňoval intenzitu napätia v slovensko-maďarských vzťahoch. Udalosti v Nižnom Medzeve zároveň ukázali, že Karmasinom presadovaná jednota slovenských Nemcov pod egidou Deutsche Partei (DP) zostáva aj naďalej čírou ilúziou a veľká časť spišských Nemcov odmieta uznať F. Karmasina za svojho vodcu. Nemalú úlohu tu zohrala tiež neutíchajúca maďarská propaganda, ktorá vyvolávala dojem, že oblasť okolo Medzeva a Štósu v najbližšom čase pripadne Maďarsku.

Nemecké nacionálne hnutie nezapustilo v tejto oblasti hlbšie korene. Čo sa týka politického vplyvu, nemecké obce južnej časti dolného Spiša neboli nikdy baštou predchodkyne Deutsche Partei (DP) – Karpatendeutsche Partei (KdP). V parlamentných voľbách 1929 a 1935 tu dominovali komunisti, Zipser Deutsche Partei (ZDP), resp. maďarské strany. V roku 1935 KdP zaznamenala dokonca pokles v počte odovzdaných hlasov.²⁾ Na tomto stave v podstate nič nezmenili ani obecné voľby z 12. júna 1938. Vo Vyšnom Medzeve s prevahou zvíťazila KSČ a v Nižnom Medzeve zas ZDP, aj keď len o jeden mandát pred KdP. V Štóse jasne dominovali ZDP a KSČ, pričom KdP nezískala v obecnom zastupiteľstve žiadny mandát.³⁾ Miestne organizácie KdP vznikali v týchto

obciach pomerne neskoro – až v druhej polovici 30. rokov. Okrem toho museli čeliť agitácii ZDP, ktorá v ich činnosti videla oslabenie svojho vplyvu a zneužívanie spišských Nemcov v prospech cudzích (rozumej ríšsko-nemeckých) záujmov.

Obdobie neistoty – situácia v Medzeve a Štóse od 6. októbra do 11. decembra 1938

Po 6. októbri 1938 sa v súvislosti s maďarskými územnými požiadavkami situácia v týchto oblastiach vyhrotila. K tomu prespievala aj hospodárska recesia, ktorá tu s rôznou intenzitou, s výnimkou krátko obdobia, pretrvávala prakticky od vzniku Československej republiky. Promaďarské zmýšľanie veľkej časti nemeckého obyvateľstva sťažovalo pozíciu Karmasinovej KdP, ktorá sa po 6. októbri 1938 pretransformovala na totalitnú DP. O to viac, keď miestni Nemci vedeli, že vodca DP a priori odmieta pripojenie tejto oblasti k Maďarsku. Rokovania medzi československou a maďarskou vládou však medzi obyvateľstvom vzbudzovali nádeje na skoré pripojenie Medzeva a Štósu k Maďarsku. Maďarské nároky na rozsiahle časti južného Slovenska a obmedzené manévrovacie možnosti československej vlády posilňovali vo F. Karmasinovi obavy, že tento osud postihne aj tieto nemecké obce. Proti tomuto sa dôrazne postavil a čl. vláde adresoval protest, v ktorom zdôraznil, že „*osude nemeckých obcí nemôže byť rozhodnuté, pokiaľ nebude vypočutý zástupca nemeckej národnostnej skupiny*“.⁴⁾

Neistota, týkajúca sa osudu južných území, a blížiaci sa Viedenská arbitráž zvyšovali na južnom cípe spišského jazykového

1) Pozri: HOENSCH, J. K.: *Der ungarische Revisionismus und die Zerschlagung der Tschechoslowakei* [Maďarský revizionizmus a rozbitie Československa]. Tübingen 1967, s. 231; MELZER, R.: *Erlebte Geschichte. Vom Umsturz 1918 zum Umbruch 1938/39* [Prežitie dejiny. Od prevratu 1918 po prelom 1938/39]. Viedeň 1989, s. 115; KOVÁČ, D.: *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871–1945)*. Bratislava 1991, s. 145. V politických biografiách venovaných F. Karmasinovi niet o udalostiach v N. Medzeve žiadnej zmienky. LIPTÁK, L.: *Franz Karmasin opäť na scéne*. Bratislava 1962; NOVÁK, J.: *Im Zeichen zweier Kreuze* [V znamení dvoch krížov]. Praha 1962.

2) Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Policajné riaditeľstvo v Bratislave (ďalej PR Bratislava), šk. č. 246, Mat 71/10 (KdP). Výsledky KdP v parlamentných voľbách v r. 1929 a 1935.

3) *Karpathen-Post*, 25. 6. 1938, s. 2.

4) *Grenzbote*, 26. 10. 1938, s. 1.

ostrova napätie a množili sa prejavy promaďarského postoja nemeckého obyvateľstva. Napr. už 1. novembra 1938 zaviala na kostole vo Vyšnom Medzeve maďarská zástava.⁵⁾ Napriek rôznym podobným aktivitám sa Franzovi Karmasinovi v deň arbitráže podarilo prostredníctvom rakúskeho miestodržiteľa Arthura Seyss-Inquarta, pretlačiť u arbitrov Joachima von Ribbentropa a Galeazza Ciana požiadavku, aby Bratislava a nemecké enklávy zostali na Slovensku.⁶⁾ V otázke Bratislavy bolo Karmasinove úsilie v podstate zbytočné, keďže o jej ponechaní Slovensku sa obaja arbitri dohodli 28. októbra v Ríme.⁷⁾ Proti zotrvaní južného Spiša v československom štátnom zväzku ministri zahraničných vecí Nemecka a Talianska nič nenamietali.

V Medzeve, Štóse a v ich okolí vyvolal arbitrážny rozsudok veľké rozčarovanie. Novostanovená hranica odrezala tieto obce od okolitého slovenského územia a jediné spojenie s budúcim okresným mestom Gelnicou zabezpečovala cesta, vedúca cez priesmyk na Štósokm vrchu. Tento fakt predstavoval veľmi silný argument pre maďarskú propagandu, ktorá tunajších promaďarských Nemcov doslova nainfikovala iluzórnou predstavou, že tieto obce „v rámci Slovenského štátu nemajú budúcnosť a preto sa ľahko dávajú strhnúť ku hnutiu do Maďarska gravitujúcej propagande“.⁸⁾ Práve tento potenciál využívala maďarská agitácia vo veľkej miere na dosiahnutie ďalších hraničných korektúr v prospech naplňovania idey obnovy svätoštepanskej koruny.

Čo ovplyvňovalo postoje miestnych Nemcov? V prvom rade to bola mimoriadna spätosť s bývalým uhorským štátom a z nej vyplývajúci, výnimočne silno vyvinutý lokálpatriotizmus. Sami sa považovali viac za nemecky hovoriacich Maďarov ako za Nemcov. Druhým faktorom boli silné hos-

podárske väzby na maďarský juh. Tretí faktor predstavovala nedôvera k sudetským Nemcom, ktorých považovali za „privandrovalcov“ a „voľnomyšlienkárov“. Preto myšlienky propagované sudetskými Nemcami nenachádzali v tomto kraji dostatok priestoru, a to aj z toho dôvodu, že „Sudeťáci“ jednoducho nechceli akceptovať tunajšie pomery. Hoci mali komunisti v Medzeve a Štóse dominantný vplyv, promaďarské ctenie nemeckého obyvateľstva pretrvávalo. Aj preto tu existovala silná averzia proti F. Karmasinovi a jeho DP.

Nepokoje vypukli prakticky hneď po zverejnení rozsudku. K tomu prispela aj okolnosť, že všetci súkromní zamestnávateľia v N. Medzeve zastavili činnosť svojich prevádzok, čím dali najavo svoju nespokojnosť s prijatými územnými zmenami. Tento krok ešte viac posilnil promaďarské tendencie medzi ich zamestnancami, ktorí si tézu o hospodárskej neživotaschopnosti za danej situácie rýchlo osvojovali. O deň neskôr, t. j. 3. novembra 1938, usporiadali promaďarské sily veľkú demonštráciu s účasťou asi 3 000 osôb. Zhromaždený dav v N. Medzeve obviňoval F. Karmasina a príslušníkov DP zo zrady národných záujmov. Demonstranti okrem toho vytkli okná na miestnej úradovni

K. Murgaš a F. Karmasin na Úrade propagandy.

Zdroj: Archív Múzea SNP v Banskej Bystrici.

5) Archív Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici (ďalej A MSNP), f. XII, príř. č. S 46/80 – Spomienky Michala Schmotzera.

6) HOENSCH, J. K.: *Der ungarische Revisionismus*, s. 184.

7) LUKÉŠ, F.: K diplomatickému pozadí Vídeňské arbitráže. In: *Historický časopis*, 1962, č.1, s. 64.

8) SNA, f. ministerstvo hospodárstva 1938–1945 (ďalej MH), šk. č. 234, I/546/1939. Správa notára v Nižnom Medzeve zo 16. 4. 1939.

Franz Karmasin,
vodca Deutsche Partei.
Zdroj: Archív Múzea SNP
Banská Bystrica.

DP. Dav sa zastavil pred budovou notariátu, kde bolo spísané memorandum, žiadajúce o pripojenie Medzeva a Štôsu k Maďarsku.⁹⁾ V memorande, ktoré demonštranti zaslali okresnému náčelníkovi v Gelnici, podpísaní obyvatelia týchto obcí žiadali, „*aby ich vytrhli pre nich z tak cudzieho štátneho telesa a pripojili späť k materskej vlasti... Vypočujte naše hrôzostrašné volanie o pomoc. Chceme žiť! Chceme sa vrátiť ako väčšina našich šťastných bratov! Späť do materskej vlasti!*“.¹⁰⁾ Bol to jednoznačný dôkaz o vplyve takmer mesiac neutíchajúcej maďarskej propagandy, pričom nemožno vylúčiť ani to, že celá akcia bola zorganizovaná

na popud maďarskej strany. Organizátori demonštrácie totiž ušli do Maďarska.

V ten istý deň navštívili nemeckého konzula v Košiciach Gumtaua dve deputácie z Nižného Medzeva. Sťažovali sa, že viedenským rozsudkom prídu o odbytiská, a žiadali o pripojenie k Maďarsku. Druhá z nich mu odovzdala aj vyššie uvedené memorandum. Konzul si ich pripomienky síce vypočul, ale odporučil im, aby sa spojili s F. Karmasinom.¹¹⁾ Samotný Gumtau bol o tri dni neskôr priamo na mieste, aby sa o výhradách Medzevčanov osobne presvedčil. Po preverení situácie prisľúbil pomoc s odbytom nielen v Nemecku, ale aj v Maďarsku. Majiteľov prevádzok vyzval, aby obnovili výrobu, a obyvateľstvo vyzýval k zachovávaniu pokoja a poriadku.¹²⁾ Podobné memorandum adresovali 5. novembra nemeckému vyslanectvu v Budapešti¹³⁾ a v polovici novembra aj slovenskej vláde.¹⁴⁾ Maďarská propaganda napriek snahám konzula využívala vzniknutú situáciu a miestnych Nemcov podporovala nielen v protestoch proti zotrvaní na Slovensku, ale aj proti vedeniu DP. Dôsledkom toho bolo neustále odmietanie pomoci zo strany DP či Nemeckej ríše. Okrem toho, o pričlenenie k Maďarsku žiadali aj Nemci z neďalekého Smolníka.

„Volkgruppenführer“ F. Karmasin si veľmi dobre uvedomoval vážnosť situácie. Slovenskú vládu požiadal o pomoc pri riešení vzniknutých problémov na Spiši, predovšetkým sa dožadoval dosadenia nemeckých úradníkov do nemeckých obcí. Apeloval na vládu, aby rýchlo dosiahla nápravu a dosiahla tak „*ukľudnenie a ukončenie propagandy pre maďarský anšlus*“.¹⁵⁾ Napriek tomu sa situácia podstatnejšie nezmenila. Možno vysloviť domnienku, že slovenskej vláde na riešení kritických pomerov príliš nezáležalo, pretože neskôr, pravda aj pod vplyvom udalostí 11. decembra 1938, stále ponúkala obce Maďarsku ako kompenzáciu za oblasť Čeklis – Senec.

Rozhárané pomery sa neupokojovali, skôr naopak. Krajskí funkcionári zasielali na ústredie DP alarmujúce správy. V nich uvádzali, že Medzevčania akúkoľvek pomoc zo

9) SNA, f. MH, šk. č. 234, I/546/1939. Elaborát o udalostiach v N. Medzeve z 27. 12. 1938.

10) A MSNP, f. XII, prír. č. S 46/80 – Spomienky Michala Schmotzera.

11) Národní archiv České republiky Praha (ďalej NA ČR), f. Zahraniční úrad Berlín (ďalej ZÚ Berlín), šk. č. 29, fólia 446 581–584. Správa konzula Gumtaua Zahraničnému úradu Berlín z 3. 11. 1938.

12) SNA, f. MH, šk. č. 234, I/546/1939. Elaborát o udalostiach v N. Medzeve z 27. 12. 1938.

13) Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (ďalej PA AA), f. Gesandtschaft Budapest, Paket 55.

14) DEÁK, L. (zost.): *Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty III. (3. november 1938–4. apríl 1939)*. Martin 2005, dokument 82, s. 188.

15) SNA, f. F. Karmasin 116-22-4/15-18. Súrne žiadosti nemeckých obyvateľov na Spiši z 10. 11. 1938.

strany vedenia DP ignorujú. Ďalej informovali o šírení fám, že F. Karmasin do Berlína údajne zasiela sfalšované petície dedičanov proti pripojeniu k Maďarsku, a upozorňovali, že viacerí Medzevčania sú odhodlaní vstúpiť do maďarských dobrovoľníckych oddielov *szabad csapatok* a so zbraňou v ruke „oslobodiť“ Medzev.¹⁶⁾ Viacerí miestni stranícki funkcionári pred hnevom davu, ktorý držali v šachu miestni podnikatelia pod hrozbou prepustenia so zamestnania,¹⁷⁾ radšej

utiekli. Všetku vinu za spôsobený stav a nenávistnú agitáciu zvalovali na činnosť maďarónov, komunistov a Židov.¹⁸⁾ Neuvedomovali si pritom, že istý podiel viny na vzniknutej situácii mala aj DP, ktorá pri svojej predošlej činnosti prehládala skutočné záujmy miestneho nemeckého obyvateľstva. Svoju úlohu zohrávali kolujúce chýry o skorom pripojení obcí k Maďarsku. K tomu sa pridávala aj zúfalá situácia v zásobovaní (predovšetkým v dôsledku dopravnotechnických problémov), takže všetky tromfy držala v rukách maďarská propaganda. Taká bola približne situácia pred výtržnosťami 11. decembra. Napätie eskalovalo a bolo skutočne už len otázkou času, kedy dôjde k vážnejšiemu incidentu.

Neočakávaný úder – útok na Karmasinovu kolónu a pokus o atentát

Vedenie DP sa uvedených nemeckých obcí nemienilo za žiadnu cenu vzdať. Napriek tomu, že miestni stranícki funkcionári informovali Karmasinovo okolie pravidelne o narastajúcich „protinemeckých“ náladách medzi tamojším obyvateľstvom, vodca DP a štátny tajomník sa rozhodol pre zorganizovanie zhromaždenia v tejto exponovanej oblasti. Odklad si jednoducho nemohol dovoliť. Bolo by to vnímané ako prejav sla-

Krvavé napadnutie Nemcov v južnom Spiši Maďari sa hrajú s ohňom. Útok na št. tajomníka inž. Karmasina

Medzev, 12. decembra. Štátny tajomník pre nemecké veci pri slovenskej vláde inž. František Karmasin prišiel so svojím sprievodom v nedeľu predpoludním do Medzeva v južnom Spiši, neďaleko štátnej hranice, kde malo byť verejné predvolebné politické zhromaždenie nemeckej strany na Slovensku.

Auto štátneho tajomníka inž. Karmasina miestni Maďari a maďaróni pred príchodom do Medzeva privítali skalami a št. tajomníka i jeho sprievod počastovali nadávkami. Výtržnosti Maďarov nadobudli takých rozmerov, že sa už zdalo, že z politického zhromažde-

nia nič nebude. Keď sa jednako podarilo zaistiť poriadok, zasiahly »szabadesapatok«, ozbrojené maďarské teroristické bandy, ktoré prekročily štátne hranice. Maďarskí teroristi začali na účastníkov politického zhromaždenia strieľať. Dokázateľne mali so sebou aj guľomety. Pri srážke napadli inž. Karmasina, ktorého chceli zastreliť, no namiesto toho trafili mladú Nemku do tváre. Dievča je ťažko zranené.

Četníctvo samo nesláčilo odvrátiť divý útok maďarských teroristických bánd, takže muselo zasiahnuť aj vojsko, ktoré použilo aj slzotvorné bomby.

bosti a strachu. F. Karmasin si tiež uvedomoval, že u tamojšieho obyvateľstva nie je príliš obľúbený, a tak problémy vlastne očakával. Aj preto ho sprevádzalo asi 250 príslušníkov FS. Zdá sa však, že miestni funkcionári a vedenie DP situáciu a vplyv maďarskej propagandy podcenili. S takou reakciou „domáчих“ určite nepočítali.

Za týchto okolností oznámila krajská úradovňa DP v Kežmarku okresnému náčelníkovi v Gelnici, že 11. decembra 1938 usporiada strana manifestáciu v Nižnom Medzeve. Okresný úrad, napriek vážnosti situácie, zhromaždenie povolil. Vzhľadom na riziko protiakcii, vyslal okresný náčelník do N. Medzeva 36 četníkov a tiež vojenskú asistenciu o sile 10 mužov.¹⁹⁾ Ako sa neskôr ukázalo, tieto opatrenia nestačili.

Dňa 11. decembra 1938 rozostavilo četníctvo a vojenská asistenčná jednotka hliadky na Štóskej ulici. Pohyblivé hliadky patrolovali po námestí a pri železničnej stanici.²⁰⁾ Vzhľadom na nebezpečie incidentu, mali četníci a vojaci ulice, ktorými Karmasinova kolóna prechádzala, hermeticky uzavrieť, čo pri ich počte (46 mužov) bolo absolútne nereálne. Keď kolóna (10 osobných a nákladných automobilov s 250 osobami) začala po 14. hodine vchádzať do obce, privítali ju školské deti s výkrikom „fuj!“. Z úkrytov postupne

Denník Slovák z 13.12.1938.

16) SNA, f. Národný súd (ďalej NS), Tn I/ud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A-945. Gärtnerova správa zo 17. 11. 1938.

17) The United States National Archives and Records Administrations, Washington DC (ďalej NARA), Records of the Reich Leader of the SS and Chief the German Police (ďalej T-175), Record Group 242, roll 541, fólia 9 413 933–934. Záznam viedenskej SD zo 14. 12. 1938.

18) SNA, f. NS, Tn I/ud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A-945. Gärtnerova a Kunzmannova správa zo 17. 11. 1938.

19) SNA, f. MH, šk. č. 234, I/546/1939. Elaborát o udalostiach v N. Medzeve z 27. 12. 1938.

20) A MSNP, f. XII, príř. č. S 116/88 – Spomienka Emila Blaška.

Memeldeutsche an der Wahlurne

Magyarischer Überfall auf Metzenseifen

Versammlungsteilnehmer durch Schüsse schwer gefährdet
Zahlreiche Verletzte, großer Sachschaden

Antijüdische Kundgebungen in Litzan

11. Dez. (1938). In der letzten Wochensitzung des Stadtrates wurde über die antijüdischen Kundgebungen in Litzan berichtet. Die Teilnehmer erklärten, dass die Kundgebung vom Freitag, dem 10. Dezember, die Stadt in Schrecken versetzte und die Juden in ihre Häuser zwang. Die Kundgebung wurde durch die Teilnahme von etwa 200 Personen aus der Umgebung des Ortes erleichtert. Die Kundgebung wurde durch die Teilnahme von etwa 200 Personen aus der Umgebung des Ortes erleichtert.

Schaffung eines verdichteten Judenlagers in Ungarn

11. Dezember. In Budapest wurde ein Verdichtungsplan für die Juden der Stadt beschlossen. Die Kundgebung wurde durch die Teilnahme von etwa 200 Personen aus der Umgebung des Ortes erleichtert.

11. Dez. In Unterungarnen war für Sonntag nachmittag eine öffentliche Kundgebung der Deutschen Partei angesetzt worden. Die Stadtsekretär Jng. Karmasin in den letzten Stadtmittagstunden an der Spitze von 200 Mann des freiwilligen Sicherheitsdienstes in Unterungarnen eintraf, und sich zum Kundgebungsplatz begab, hatten sich in den Straßen bolschewistische und kommunistische Kundgebungen eingestellt, die den Jng mit Schüssen und Gasen angriffen. Die Kundgebung wurde dadurch abgebrochen. Die Kundgebung wurde durch die Teilnahme von etwa 200 Personen aus der Umgebung des Ortes erleichtert.

Wittdorf?

11. Dez. In der letzten Wochensitzung des Stadtrates wurde über die antijüdischen Kundgebungen in Litzan berichtet. Die Teilnehmer erklärten, dass die Kundgebung vom Freitag, dem 10. Dezember, die Stadt in Schrecken versetzte und die Juden in ihre Häuser zwang. Die Kundgebung wurde durch die Teilnahme von etwa 200 Personen aus der Umgebung des Ortes erleichtert.

Grenzboten, dennik Deutsche Partei z 12.12.1938.

povylietali aj dospeli, predovšetkým ženy a dievčatá. Karmasinov sprievod častovali výkrikmi „Nieder mit Karmasin!“ (Dole s Karmasinom), „Nieder mit Hitler!“ (Dole s Hitlerom!), „Fuj, Verräter!“ (Fuj, zradcovia!), „Éljen Horthy!“ (Nech žije Horthy!) a „Min-dent visza!“ (Všetko späť!).²¹⁾ Štátneho tajomníka a „volksgruppenführera“ v jednej osobe čakalo nepríjemné privítanie v podobe lietajúcich kameňov, ktoré zasypali jeho sprievod a ochranšku, zloženú s príslušníkov Freiwillige Schutzstaffel (FS). Nechajme hovoriť očitého svedka, četníckeho nadstrážmajstra Emila Blaška: „Pozoruhodným bolo, že v útočiacej horde bolo mužov pomerne málo, prevažne iba spústa žien a starších báb, ktoré v zásterách priviazaných okolo pásu mali ako ‚výzbroj‘ riadne hĺbky kamenia a skál a týmito zaútočili jednak na kolónu, ale rovnako i na četnícke hliadky. Rovnako pozoruhod-

štranti pod tlakom policajného zásahu začínajú ustupovať, ozval sa výstrel. Počas tohto popoludnia nebol jediným. Projektíl určený pre nenávideného „volksgruppenführera“ však svoj cieľ minul a zasiahol neďaleko stojacu 18-ročnú Máriu Roobovú. Gulka ju zasiahla do oblasti tváre, prešla cez nosnú dutinu a vyšla pod ľavým uchom. Zranenej bola podaná prvá pomoc a jeden z automobilov Karmasinovej kolóny ju previezol do levočskej nemocnice.²³⁾ Zranenie nebolo našťastie smrteľné, ale jej „martýrium“ propaganda DP neskôr patrične zúročila. Po týchto udalostiach F. Karmasin a jeho sprievod Nižný Medzev opustili. Odchod sa niesol v rovnakom znamení, t. j. častovaním rôznymi nadávkami a hádzaním skál. Rozvášnený dav obrátil svoj hnev nielen proti miestnym funkcionárom a členom DP, ale aj slovenským učiteľom. Výtrznosti sa obišli bez vážnejších následkov a odniesli si to len

ným bolo, že dávky kameňa, ktorými sa vyzbrojili, prakticky boli nevyčerpatelne, lebo ako padali na dlažbu ulice, hneď si ich útočnícky zbierali a znovu nimi útočili.“²²⁾ „Kamenný dážď“ hustol smerom k dejisku zhromaždenia DP – miestnej telocvični.

Situácia sa postupne stávala kritickou. Dav, ktorý útočil aj na četníkov, sa nebezpečne rozrastal (asi na 1 000 osôb). Atmosféra v obci každým momentom doslova „hustla“. Uniformovaný kordón četníkov a vojakov bol napokon nútený použiť obušky a slzotvorný plyn. Napriek tomu sa F. Karmasin rozhodol, že prehovorí k zhromaždeným privržencom DP, ktorých bolo okolo 200. Vzhľadom na okolnosti však jeho prejav trval až nezvykle krátko. Keď sa už zdalo, že demon-

21) SNA, f. MH, šk. č. 234, I/546/1939. Elaborát o udalostiach v N. Medzeve z 27. 12. 1938.
22) A MSNP, f. XII, príř. č. S 116/88 – Spomienka Emila Blaška.
23) SNA, f. MH, šk. č. 234, I/546/1939. Elaborát o udalostiach v N. Medzeve z 27. 12. 1938; A MSNP, f. VIII, šk. č. 8, 239/59. Správa okresného četníckeho veliteľstva v Gelnici z 12. 12. 1938; A MSNP, f. XII, príř. č. S 116/88 – Spomienka Emila Blaška; Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Levoči (ďalej ŠA Levoča), f. Štátne zastupiteľstvo v Levoči 1919–1949 (ďalej ŠZ Levoča), šk. č. 222, St 1849/1938.

Das deutsche Bekenntnis der Zips

Feiger Ueberfall durch Landesverräter und Terroristen in Mehenzeifen

Der Samstag und Sonntag nach dem Feiertag des 17. Dezember 1938 sind die deutschen Volksgruppen in Mehenzeifen durch einen feigen Ueberfall durch Landesverräter und Terroristen in Mehenzeifen...

Der Samstag und Sonntag nach dem Feiertag des 17. Dezember 1938 sind die deutschen Volksgruppen in Mehenzeifen durch einen feigen Ueberfall durch Landesverräter und Terroristen in Mehenzeifen...

Zwei andere können. (Zitat) ...

Arm in Arm: Kommune, Magyaronen und Zigeuner

Nach Orten getrennt formierte sich vor dem Dorf der Jug des NS aus der Ober- und Unterzip. An der Spitze allen voran der Führer der Volksgruppe, Franz Karmafi...

Als am Eingang des Ortes hatte sich eine deutsche Herde aus halb wässrigen Mädchen und Mädchen, fast alle Frauen zusammengepackt...

Unbetrübt aber bahnte sich der Zug seinen Weg durch die von Menschen gesäumten Straßen und nun erließen die aus...

Heiße Beher in fremden Dienst Der Zweck der unglücklichen Drahtzieher war klar und offenkundig: Jug Karmafi und mit ihm die...

Die ungeschicktesten zurückgebliebenen Kräfte waren und deren Führer herhalten, welche mit Steinwürfen aus...

Das Bekenntnis selbst wurde unter freiem Himmel durchgeführt und mehr als 200 unerschrockene Kameraden...

Die Veranlassung lag darin, dass die deutsche Bevölkerung in Mehenzeifen...

Das deutsche Blut fließt Nach Schluss der Kundgebung formierte sich neuerdings der Zug. Die schon zum Teil schon in der ersten Mehezeifen...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

ihren weiteren Fortgang, aber auch aus nächster Nähe des in Aufstellung befindlichen Zuges...

Sein Entschluß brachte dem Subversivismus die Freiheit. Durch sein Eingreifen fehlten Hunderttausende von Magyaronen in den ungarischen Staat...

Wir sind überzeugt, daß es in keinem Falle, wenn wir uns heute ebenfalls bereit zum Kampfe zeigen, wie wir vorher bereit zum Kampfe waren...

Wir sind überzeugt, daß es in keinem Falle, wenn wir uns heute ebenfalls bereit zum Kampfe zeigen, wie wir vorher bereit zum Kampfe waren...

Wir sind überzeugt, daß es in keinem Falle, wenn wir uns heute ebenfalls bereit zum Kampfe zeigen, wie wir vorher bereit zum Kampfe waren...

Wir sind überzeugt, daß es in keinem Falle, wenn wir uns heute ebenfalls bereit zum Kampfe zeigen, wie wir vorher bereit zum Kampfe waren...

Wir sind überzeugt, daß es in keinem Falle, wenn wir uns heute ebenfalls bereit zum Kampfe zeigen, wie wir vorher bereit zum Kampfe waren...

Wir sind überzeugt, daß es in keinem Falle, wenn wir uns heute ebenfalls bereit zum Kampfe zeigen, wie wir vorher bereit zum Kampfe waren...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

Armeniebreitungen mitgehen mussten den Zug freilassen. Der Bürgermeister selbst forderte zur Durchführung an...

okenné tabule. Četníci sa napriek nepokojom neodvážili použiť strelné zbrane. Dôvod bol prozaický: väčšinu demonštrantov tvorili ženy a deti, takže účinnosť poskytli veľmi dobré krytie. Na druhej strane ich od tohto zámeru odrádzala blízkosť novej štátnej hranice - iba necelé dva kilometre.

Opatrenia slovenskej vlády

Slovenskú vládu incident do istej miery zaskočil. Obávala sa najmä zahraničnopolitických dôsledkov, či už zo strany Maďarska, alebo Nemecka. Aj preto mala hneď zo začiatku eminentný záujem na vyšetrení prípadu. Voči pražskej vláde sa však snažila prezentovať vyšetrowanie ako vnútrošlovenskú záležitosť a do Prahy zasielala len veľmi malé a nepresné správy.

Večer nasledujúceho dňa šéf bezpečnostnej polície Karol Klinovský nariadil Okresnému úradu v Gelnici, aby prešetril okolnosti incidentu a hlavne, či v ňom nemalo „prsty“ Maďarsko. Priame dôkazy svedčiace o maďarskej účasti vyšetrujúci četníci nezískali. Boli to skôr indicie, ktoré viedli k podzreniu, že v akcii je silne zainteresovaná maďarská strana, najmä dobrovoľnícke oddiely szabad csapatok. Okresný četnický veliteľ pri tejto príležitosti žiadal o posilnenie stavu, čo podľa neho umožnilo „previesť dôsledné odstránenie nebezpečných živlov z Niž. Medzevu, aby obyvateľstvo bolo pozbavené svojich vodcov a najväč-

Das Tagblatt des völkischen Karpatendeutschentums ist der Grenzboten Preßburg, Franziskanerpl. 4

šich štváčov.“ 26) Aj napriek veľkému úsiliu sa páchatel'ov nepodarilo ihneď zaistiť. Četnictvo pripisovalo zodpovednosť za incidenty a atentát promaďarským silám. Dôkazom boli nájdené zbrane maďarskej

Grenzboten, dennik Deutsche Partei z 12.12.1938.

24) PA AA, f. Büro des Staatssekretärs, Tschechoslowakei, Band 6, fólia 76 172. Henckeho telegram Zahranicnému úradu z 12. 12. 1938.
25) A MSNP, f. VIII, šk. č. 8, 239/59. Telefonogram K. Klinovského z 12. 12. 1938.
26) A MSNP, f. VIII, šk. č. 8, 86/60. Odpoveď okresného četnického veliteľstva K. Klinovskému z 13. 12. 1938.

provenienencie.²⁷⁾ Priamy svedok udalosti, miestny komunistický predák M. Schmotzer, popisuje „intermezzo“ ako akciu vtedy už zakázanej KSC. Jeden z hlavných podozrivých, Vavrinec Eiben-Fikor, ktorého četníci zaistili až 31. januára 1939 a vo väzbe držali do 27. júna 1939, bol podľa neho príslušníkom KSC. M. Schmotzer popri tom tvrdil, a to na základe zozbieraných výpovedí vtedy ešte žijúcich svedkov (60. roky minulého storočia), že atentátnikom bol práve spomenutý V. Eiben-Fikor.²⁸⁾ Toho síce Krajský súd v Levoči 19. septembra 1940 odsúdil, avšak v odvolacom konaní Hlavný súd v Prešove koncom júla 1941 rozsudok krajského súdu pozmenil na trest na 14 dní straty slobody. Hlavný súd prihliadol najmä na skutočnosť, že sa priznal k trestnému činu.²⁹⁾ Pre štátneho tajomníka F. Karmasina musel byť výrok súdu veľkým sklamaním. Jeho reakcie na konečný rozsudok v tejto kauze nezachytávajú, žiaľ, nijaké pramene.

Vráťme sa však späť. Krátko po udalostiach siahla slovenská administratíva k rôznym opatreniam. Prostredníctvom gelnického okresného úradu nariadila vo všetkých troch obciach rozpustenie obecných zastupiteľstiev a vymenovala vládnych komisárov.³⁰⁾ Viedenská SD v tejto súvislosti na Karmasinovu adresu poznamenala: „K. je v nepríjemnej situácii. Aby v Medzeve dosiahol klud a poriadok, musel požiadať o pomoc exekutívu. Teda: česko-slovenské žandárstvo a vojsko proti vzbúreným Nemcom! Zdá sa, že Karmasin si vážnosť situácie uvedomuje a chce, pokiaľ to možné je, zásahu exekutívy zabrániť.“³¹⁾ Štátny tajomník však v tomto smere nezaznamenal úspech, pretože 15. decembra 1938 došlo v N. Medzeve k posilneniu stavu četníkov. Počas volieb, 18. decembra, boli posilnení ešte aj o vojenskú asistenčnú jednotku.

Udalosti odsúdil aj vládny denník *Slovák*, pričom svojou notickou pod názvom *Krvavé napadnutie Nemcov v južnom Spiši* sledoval zámer posilniť nárasť protimaďarských nálad v slovenskej verejnosti, keď sa čitateľom snažil podsunúť klamstvá o tom, že

„maďarskí teroristi... dokázateľne mali so sebou aj guľomety“.³²⁾ Oficiálna propaganda bola teda v zjavnom rozpore s priebežnými výsledkami policajného vyšetovania.

Okrem policajno-bezpečnostných opatrení, začala slovenská exekutíva pracovať na návrhoch, ktoré mali zlepšiť zlú hospodársku a zásobovaciu situáciu. Uvažovala nad vybudovaním ďalšej cestnej komunikácie, znížením nezamestnanosti, ktorú umelo udržiavali miestni promaďarskí podnikatelia, a vytvorením nových odbytišťa pre miestny železiarsky priemysel. Tieto opatrenia si vyžadovali súčinnosť s vedením DP. Hoci plány na odstránenie pretrvávajúcich problémov jestvovali, ich realizácia akosi zaostávala. Situácia v Medzeve a okolí sa preto 17. februára 1939 dostala aj do programu rokovania slovenskej vlády. Zasadnutie vlády však neprinieslo v zásade nič nové.³³⁾ K výraznejšej zmene k lepšiemu nedošlo ani po vzniku Slovenského štátu. Napriek snahám DP a ministerstva hospodárstva, prevažná časť medzevských podnikateľov ich pomoc naďalej odmietala. Antagonizmy sa nezmenšili, ostré hrany sa neobrusili. Maďarská propaganda a vplyv tu nachádzali stále živnú pôdu.

Reakcie vedenia Deutsche Partei a zahraničnopolitické aspekty incidentu

Vedenie DP incident okamžite odsúdilo a prezentovalo ho ako dielo maďarských „teroristov“. Po návrate z Medzeva F. Karmasin ihneď informoval o incidente aj predsedu slovenskej vlády Jozefa Tisa.³⁴⁾ Vzhľadom na použitie strelných zbraní zo strany útočníkov žiadal okrem iného aj o vyzbrojenie svojich FS. Predseda vlády túto požiadavku s veľkou pravdepodobnosťou zamietol. Opodstatnene sa obával, že by mohlo ísť o nebezpečný precedens, na základe ktorého by si na právo nosiť zbraň nárokovala aj polovojenská zložka HSLS – Hlinkova garda (HG).

Vedenie DP považovalo, ako som uviedol, incidenty v Nižnom Medzeve za prácu maďarských „teroristov“³⁵⁾ čiže dobro-

27) NARA, T-175, roll 541, fólia 9 413 933–934. Záznam viedenskej SD zo 14. 12. 1938.

28) A MSNP, f. XII, príř. č. S 46/80 – Spomienky Michala Schmotzera.

29) ŠA Levoča, f. ŠZ Levoča, šk. č. 222, St 1849/1938.

30) SNA, f. MH, šk. č. 234, I/546/1939. Elaborát o udalostiach v N. Medzeve z 27. 12. 1938.

31) NARA, T-175, roll 541, fólia 9 413 933–934. Záznam viedenskej SD zo 14. 12. 1938.

32) *Slovák*, 13. 12. 1938, s. 2.

33) SNA, f. MH, šk. č. 234, I/546/1939. Elaborát o udalostiach v N. Medzeve z 27. 12. 1938; Zápis z rokovania slovenskej vlády zo 17. 2. 1939.

34) NA ČR, f. ZÚ Berlín, šk. č. 28, fólia 437 630. Altenburgov záznam z 12. 12. 1938.

35) *Grenzbote*, 12. 12. 1938, s. 1.

voľníckych prepádových kománd *szabad csapatok*. Denník *Grenzbote* označil za vinníkov komunistov, maďarónov a cigánov a podľa neho bol cieľ atentátnikov jasný: „*Umlčať Ing. Karmasina a s ním aj nemeckú národnostnú skupinu, ktorá je budovaná podľa princípov nacionálneho socializmu.*“³⁶⁾ Počet demonštrantov noviny radšej neuviedli, pretože boli v zjavnej prevahe v pomere k zhromaždeným členom, resp. stúpencom DP. Hoci F. Karmasin počas svojho krátkeho prejavu apeloval na jednotu spišských Nemcov, v jeho očiach sa mu v danom momente musela javiť ako číra utópia. Demonštrantom napriek tomu výhražným tónom odkázal: „*Rozhodnutie o tom, v rámci ktorého štátu sa bude odvíjať osud Nemcov, je vecou vodcu všetkých Nemcov Adolfa Hitlera. Jeho rozkazy budeme plniť a viesť nemecký život tam, kde to určí.*“ Týmto slovami naznačil, že záležitosť nie je čisto slovenskou vecou a že do sporu zasiahnu aj ríšske úrady a orgány.

Nasledujúci deň, t. j. 12. decembra 1938, vodca DP informoval o incidente Zahraničný úrad v Berlíne, pričom opäť nezabudol zdôrazniť, že za nepokojmi stoja maďarské dobrovoľnícke oddiely.³⁷⁾ S podrobnejším opisom výtrzností bol oboznámený aj ríšsky minister zahraničných vecí. Správy o udalostiach v Medzeve dostal od štátneho tajomníka Wilhelma Kepplera, Hitlerovho poverenca pre slovenské záležitosti. Hlásenie obsahuje rovnako popis celého incidentu s upresňujúcim dôvetkom, že podiel maďarských „teroristov“ na nepokojoch sa ešte prešetruje.³⁸⁾ Karmasinovou a Kepplerovou aktivitou nadobudol incident definitívne aj zahraničnopolitický rozmer.

Istý podiel viny mala na tom aj samotná slovenská vláda, pretože v dňoch 8. až 9. decembra 1938 ponúkla, okrem iných obcí maďarskej strane aj Nižný a Vyšný Medzev i Štós ako kompenzáciu za územie okolo Čeklísu.³⁹⁾ Karmasinove a Kepplerove informácie a intervencia bratislavského konzulátu⁴⁰⁾ rozhýbali trochu ťažkopádnu administratívu Zahraničného úradu, ktorá sa tomuto kroku snažila zabrániť. O stiahnutie tohto

návrhu nežiadal J. Tiso len vodca DP, ale aj nemecký konzul v Bratislave Ernst von Druffel a Seyss-Inquartov pobočník Franz Hamerschmidt. Predseda slovenskej vlády prisľúbil, že pokiaľ nebude známe stanovisko Berlína, nič nepodnikne.⁴¹⁾ Štátny tajomník Zahraničného úradu Ernst von Weizsäcker ihneď inštruoval bratislavského konzula, aby J. Tisovi oznámil, že Berlín si odstúpenie nemeckých obcí neželá.⁴²⁾ Nátlak Berlína bol úspešný a J. Tiso slovenskej delimitačnej komisii 22. decembra oznámil, aby obce z návrhu stiahla. Ako dôvod uviedol, „*že slovenská vláda nemôže tieto obce teraz postúpiť, aby nevzbudila dojem, že podľahla nátlaku obyvateľstva.*“⁴³⁾ Skôr išlo o nátlak zo strany Nemecka, čo však vláda nechcela otvorene priznať.

Články *Grenzbote* a viacerých ríšskych novín o vpáde maďarských „teroristov“ do Medzeva vyvolávali znepokojenie v maďarských vládnych kruhoch. Minister zahraničia István Csáky preto poveril maďarské vyslanectvo v Berlíne, aby tieto správy dementovalo.⁴⁴⁾ V tejto súvislosti je potrebné spomenúť skutočnosť, že medzi nemeckými periodikami na Slovensku a maďarskou tlačou sa rozpútala slovná vojna. Hlavná príčina tkvela ani nie tak v incidente samotnom, ale najmä v osobe samotného F. Karmasina. Vodca DP bol totiž v Maďarsku považovaný za *personu non grata*. Maďarská strana v ňom už dávnejšie videla faktor, ohrozujúci jej plány s nemeckou menšinou na Slovensku. Bol to práve on, ktorý, povedané slovami slovenského historika Juraja Kramera, sa výrazne podieľal na zmene uhorskej orientácie slovenských Nemcov k orientácii veľkonemeckej. Averzia maďarských úradov nepominula ani neskôr, práve naopak, úrady počas rokov 1938–1945 odmietali F. Karmasinovi vydať doklady potrebné na vstup do krajiny, hoci mal viac krát oficiálne pozvanie od vodcu tamojších Nemcov Franza Bascha.

Napriek výhradám maďarskej strany podporovala vodca DP väčšina ríšskonemeckých úradovní. Azda najväčšiu podporu nachádzal v skupine viedenského miestodržiteľa

36) *Grenzbote*, 13. 12. 1938, s. 1; *Deutsche Stimmen*, 17. 12. 1938, s. 3.

37) NA ČR, f. ZÚ Berlín, šk. č. 28, fólia 437 630. Altenburgov záznam z 12. 12. 1938.

38) NA ČR, f. ZÚ Berlín, šk. č. 28, fólia 437 645–648. W. Keppler J. von Ribbentropovi 13. 12. 1938.

39) DEÁK, L. (zost.): *Viedenská arbitráž III*, dokument 69, s. 167.

40) NA ČR, f. ZÚ Berlín, šk. č. 28, fólia 437 639. Druffelov telegram Zahraničnému úradu 15. 12. 1938.

41) Tamže, tiež DEÁK, L. (zost.): *Viedenská arbitráž III*, dokument 82, s. 184.

42) PA AA, f. Gesandtschaft Prag, Paket 60. Weizsäckerova nedatovaná inštrukcia.

43) DEÁK, L. (zost.): *Viedenská arbitráž III*, dokument 82, s. 185.

44) DEÁK, L. (zost.): *Viedenská arbitráž III*, dokument 82, s. 188.

A. Seyss-Inquarta, ktorá „jeho“ národnostnej menšine prisudzovala kľúčovú pozíciu nielen pre vývoj na Slovensku, ale aj v celej juho-východnej Európe. Seyss-Inquartov tlačový tajomník Fritz Flohr v súvislosti s udalosťami v Medzeve navrhoval možnosti ich propagandistického využitia: uskutočnenie spoločnej inšpekčnej cesty F. Karmasina a konzula E. von Druffela na „mieste činu“; vymenovanie nemeckých vojenských pozorovateľov pre oblasť južného Spiša; nasadenie úderného oddielu FS pod velením dôstojníka SS a napokon vyhotovenie zoznamu promaďarsky orientovaných osôb.⁴⁵⁾ Návrhy sa však do konkrétnej podoby nepremietli. Miestni funkcionári DP totiž svojho „volksgruppenführera“ od tohto kroku odrádzali.

Záver

Udalosti v Nižnom Medzeve boli priamym dôsledkom Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938. Opatrenia prijaté ako prevencia pred prípadným opakovaním scenára však v nijakom prípade nevyriešili nahromadené problémy. Napriek snahám, či už zo strany DP, alebo slovenskej exekutívy,

sa ukázali ako nedostatočné, resp. veľká časť tunajšieho nemeckého obyvateľstva ich ignorovala. Svoju úlohu tu aj naďalej zohrávala maďarská propaganda, ktorá zámerne rozširovala fámy o pripojení tejto oblasti k Maďarsku, a tak udržiavala miestnych Nemcov v tejto falošnej nádeji. Jasný postoj nacistického Nemecka, neskoršieho „ochrancu“ Slovenského štátu, urobil z tejto pomýlenej predstavy chiméru. Ostatne, tretia ríša ani nemala záujem na vytvorení, a po anexii Podkarpatskej Rusi 15. marca 1939, ani na ďalšom rozširovaní spoločnej maďarsko-poľskej hranice. Hoci krátko trvajúci ozbrojený konflikt medzi Slovenskom a Maďarskom, ktorý vypukol v poslednej marcovej dekáde roku 1939, znovu na istý čas oživil nádeje hungarofilských Nemcov na „anšlus“ k Maďarsku, ďalší vývoj znamenal pre nich sklamanie. Maďarská propaganda aj napriek týmto skutočnostiam neprestávala a maďarská politika sa snažila túto oblasť využívať ako potenciálny zdroj nepokojov v susednom „spriatelennom“ štáte. Z pohľadu vedenia DP zostávali preto uvedené obce naďalej problémové.

Summary

Bullet for the State Secretary (An Attempt to Assassinate Franz Karmasin in Nižný Medzev on December 11th, 1938)

The First Vienna Award on November 2nd 1938 deeply affected the social structure in Slovakia. Even the German population of Slovakia were no exception. During weeks after the Award all previous differences between subgroups of Germans emerged in a most exact way. The incident in Nižný Medzev was a related phenomenon. It can not be perceived as isolated incident but as a part of other causal, mainly political, chain of events. Franz Karmasin never gained full trust or inclination of local German inhabitants. In contrary, they were under the Hungarian influence. The unsuccessful attempt to assassinate him was a warning signal and it showed the mood of many Germans in Spiš. It also demonstrated discontent with the territorial changes that were set by German and Italian arbiters. The villages in souther Slovakia stayed a source of latent tension despite all arrangements that should silence the discontent.

45) Bundesarchiv Koblenz (ďalej BArch Koblenz), Nachlass Seyss-Inquart, Band 39. List F. Flohra A. Seyss-Inquartovi 20. 12. 1938. Za poskytnutie dokumentu ďakujem Davidovi Schrifflovi.

Ako vysadiť agenta do NSR?

Jedným z mimoriadne dôležitých zdrojov informácií o situácii v „nepriateľskom zahraničí“ boli v období totalitnej vlády Komunistickej strany Československa (ďalej KSČ) agenti, ktorých (nielen) rozviedka (vedená pod krycím označením I. správa MV, FMV resp. ZNB¹⁾) vysielala do zahraničia, prípadne ich verbovala (tzn. získavala pre spoluprácu) priamo na území iného štátu. Vysielanie agentov sa v mnohých prípadoch javilo ako menej rizikové, a preto bola táto forma infiltrácie kapitalistických štátov pomerne bežná. Pôsobenie vyslaných spolupracovníkov malo pre rozviedku mimoriadny význam nielen z pohľadu poznatkov, ale dôležitú úlohu v takýchto prípadoch hrala aj zaviazanosť takéhoto spolupracovníka, aj keď je jasné, že vyslaní spolupracovníci mohli pracovať len na istom druhu úloh (napr. ako, v tomto prípade, infiltrovať emigrantské skupiny). Spomínaná zaviazanosť mala zabezpečiť lojalitu agenta, ktorá súvisela s tým, že vyslaný agent bol v očiach úradov štátu, na území ktorého pôsobil, kompromitovaný. Týmto spôsobom sa spravodajcovia komunistickej tajnej služby snažili eliminovať riziko odmietania spolupráce s rozviedkou.

Predkladané dokumenty sú výberom zo zväzku, ktorý je evidovaný na bratislavského Nemca Kurta Prepelicu. Život tohto agenta Štátnej bezpečnosti bol mimoriadne pohnutý. Prepelica sa narodil 26. júla 1926 v Bratislave. Jeho život poznačilo rozhodnutie dobrovoľne vstúpiť do jednotiek Waffen SS, ktoré uskutočnil vo februári 1943. Vojenský výcvik absolvoval v nemeckom meste Weimar a po jeho ukončení pôsobil takmer jeden a pol mesiaca ako dozorca v koncentračnom tábore Buchenwald.²⁾ Neskôr bojoval v divízii SS Totenkopf na východnom fronte, následne ho prevelili do Grécka. Koncom 2. svetovej vojny sa v rámci bojových operácií dostal späť na Slovensko a začiatkom januára 1945 v Púchove od svojej jed-

notky dezertoval. Do konca vojny sa ukrýval na Záhorí (Tomky, Šišuláky pri Lakšárskej Novej Vsi). Neskôr ho zadržala Národná bezpečnosť a podala na neho trestné oznámenie podľa zákona 33/1945 Zb. n. SNR³⁾, prokurátor však už o krátky čas trestné stíhanie odoprel. Následne Prepelicu ako Nemca určili na vysťahovanie. Zo sústredovacieho tábora na Patrónke však utiekol do Rakúska. Tu pracoval, okrem iného, aj pre americkú okupačnú správu. V roku 1950 sa odhodlal uskutočniť osudný krok, ktorý jeho život ovplyvnil na veľmi dlhú dobu. Rozhodol sa navštíviť svoju manželku a deti, ktoré žili v Bratislave, a prípadne sa vrátiť do Rakúska aj s nimi. Pri ilegálnom prekračovaní hranice ho zadržala polícia a následne ho za to odsúdili na 6 mesiacov odňatia slobody. Potrebne je uvedomiť si tiež fakt, že Prepelica v tom čase nebol československým štátnym občanom, štátne občianstvo mal počas vyšetrovania vedené ako neustálené, t. j. bol v ČSR cudzincom.⁴⁾ Po prepustení z väzenia ostal žiť v Československu a musel sa potýkať s podobnými ťažkosťami, ako mnoho ďalších ľudí postihnutých režimom – nemohol sa uplatniť vo svojej profesii (bol čašníkom), musel pracovať len ako pomocný robotník a zo strany režimu zažíval mnohé ďalšie ústrky. Okrem iného sa stal objektom záujmu Štátnej bezpečnosti, ktorá o ňom zbierala informácie. Podľa hlásení agentov bezpečnosti sa na svojom pracovisku vyhýbal práci a svojich kolegov od plnenia pracovných úloh odhovárал. Kritizoval socializmus a Sovietsky zväz, kde podľa jeho vyjadrenia boli všetci ľudia len otrokmi.

Po období totálneho živorenia však v jeho živote prišiel zlom. Dňa 10. decembra 1953 ho Štátna bezpečnosť (bratislavská Krajská správa, ďalej KS) verbovala za agenta a viedli ho pod krycím menom „PETERSON“. Počas nasledujúceho roka pomocou ďalších dvoch agentov preverili jeho spoľahlivosť

Mgr. Matej Medvecký,
PhD.

(1977), absolvent FIF UK
Bratislava, pracuje v ÚPN.

1) Ministerstva vnútra, Federálneho ministerstva vnútra, resp. Zboru národnej bezpečnosti.

2) Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN), f. I. správa ZNB, 44875, mikrofíš 3/4, Zápis o výpovedi na Krajskej správe Ministerstva vnútra Bratislava zo dňa 5. 12. 1955.

3) A ÚPN, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Fond starých písomností, a. č. S-545, trestné oznámenie zo dňa 12. 6. 1946. Trestnému oznámeniu Prepelica čelil ako bývalý príslušník nemeckých jednotiek SS.

4) Tamže, výsluchový list zadržanej osoby pre ilegálny prechod štátnych hraníc.

Kurt Prepelica.
Zdroj: Archív ÚPN.

a nový spolupracovník dostal šancu dokázať, že má socialistickému zriadeniu čo ponúknuť. Spočiatku spolupráca fungovala dobre, podával hlavne správy z okruhu svojich známych. Koncom roka sa však objavili nedostatky – za posledné tri mesiace roka 1954 odovzdal počas 13 schôdzok v konšpiračnom byte len 7 správ. Bezpečnosť sa teda rozhodla opäť preveriť jeho spoľahlivosť a v januári 1955 ho sledovalo 9 príslušníkov ŠtB a na jeho „styky“ (rozumej: kontakty, známosti, ľudí, s ktorými sa stretával) dozeral jeden agent. Výsledok ich zrejme uspokojil a spolupráca pokračovala aj naďalej. Jeho osobná situácia sa čoskoro taktiež zlepšila a Prepelica s pomocou svojho riadiaceho orgánu (ďalej RO) a so súhlasom komunistickej strany získal lepšie zamestnanie – v štátnom koncerne Reštaurácie a Jedálne (RaJ). V roku 1957 ho už nachádzame vo funkcii vedúceho obľúbeného bratislavského podniku „Veľkí Františkáni“.

Štátna bezpečnosť činnosť svojich agentov podrobne kontrolovala a v tomto konkrétnom prípade sa dozvedáme napríklad o tom, ako vyzerala kontrola agenta Prepelicu koncom roka 1955. Počas nasadenia do spravodajskej kombinácie „GAJDY“⁵⁾, jeho správy a činnosť kontroloval spolupracovník Obvodného oddelenia MV Trnava „FRIZER“⁶⁾ a ešte jeden agent. Okrem toho ho sledovali a na

dobu troch mesiacov „odstavili“ jeho korešpondenciu.⁷⁾

Kurt Prepelica sa ako agent nepochybne osvedčil. Pracoval na problematike agent-chodci⁸⁾ a na báze „Nemci“.⁹⁾ Už v roku 1955 nadviazal z popudu ŠtB styk so svojimi známymi v Rakúsku. Jeho zásluhou sa za mrežami ocitli agent-chodec Jozef Fuchshuber či Ján Kasík s manželkou. Taktiež ho zapojili do akcie „ÚSTREDŇA“, pomocou ktorej ŠtB kontrolovala toky peňazí, ktoré cez Rakúsko posielali rodiny zo zahraničia svojim príbuzným na Slovensku. Prinášal správy zo svojho okolia, pre zaujímavosť sa dá spomenúť napríklad hlásenie o Mariánovi Tisovi, synovi posledného predsedu vlády Slovenskej republiky 1939–1945.¹⁰⁾ Ale neváhal podať správu ani o svojom strýkovi: „*Prameň sa v prvom týždni apríla 1957 stretol so svojim strýkom Františkom Prepelicom v Bratislave v hostinci Merkúr. Po ceste z hostinca keď bol František Prepelica v podnapitom stave sa zdôveril prameňovi, že on pracuje pre štátnu bezpečnosť a ukázal mu na papierik napísané čís. telefónu: 32495, ktoré si vraj hocikedy môže zavolať.*“¹¹⁾ Prípadne ŠtB upozornil na fakt, že čašník v kaviarni Grand rozširuje rakúske noviny.¹²⁾

Spolupráca sa teda úspešne rozvíjala, a tak sa bratislavská kontrarozviedka rozhodla poverovať ho aj väčšími úlohami, dokonca, i v zahraničí. Za pomoci a s poverením ŠtB navštívil niekoľkokrát Rakúsko a Nemecko

5) V tomto prípade Štátna bezpečnosť vyprovokovala a vykonštruovala ilegálnu organizáciu „Slovanská jednota“ a Prepelica spolu s nižšie spomínaným agentom „FRIZEROM“ zohral úlohu agenta – provokatéra. „*Cestou spolupracovníka FRIZERA bola získaná správa, že v Trnave je obnovená organizácia „Slovanská jednota“, ktorá bola založená za prvej ČSR a jej zakladateľom bol fašista generál GAJDA. Táto organizácia bola zameraná hlavne proti Židom a komunistom. Hlavným cieľom tejto organizácie je ujasňovať svoje poslanie v rámci ideologického programu „Slovanskej jednoty“. Vo svojej činnosti zaujímajú vyčkávacie stanovisko a zameriavajú sa, aby každý člen tejto organizácie na svojom pracovisku získal jedného člena, ktorého postupne presvedčí o správnosti fašizmu. Toto presvedčenie sa nedeje len ústne, ale poskytujú rôznu fašistickú literatúru na pr. „Arijská korešpondencia“. Symbolom ich činnosti je ADENAUER.*“ Tamže, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. SR 8879, dôvodová správa z 29. 7. 1954. Realizácia v tomto prípade Štátnej bezpečnosti nevyšla podľa predstáv jej pracovníkov: „*Nakoľko pri viazaní [rozumej získavaní za spolupracovníka, pozn. M. M.] jedného člena skupiny Štefana Čambalíka druhým odborom KS-MV došlo k prezradeniu celého prípadu a z toho dôvodu skupina upustila od ďalšieho prevádzania protištátnej činnosti a nie sú predpoklady, že v budúcnosti by mohla svoju činnosť obnoviť, z toho dôvodu navrhujem skupinový zväzok uložiť do archívu KS-MV.*“ Tamže, dôvodová správa z 23. 4. 1956. Gen. Radola Gajda (vlastným menom Rudolf Geidl, 1892–1948), veliteľ československých légii na Sibíri a predseda strany Národný obec fašistická; Konrad Adenauer (1876–1967), nemecký kresťanskodemokratický politik, prvý predseda vlády NSR.

6) Pod týmto krycím menom je evidovaný Eugen Colouseus, pôvodne spolupracovník KS MV Bratislava, ktorá koncom roka 1954 zväzok a spolupracovníka odstúpila na OO MV Trnava.

7) To znamená, že pracovníci ŠtB mu otvárali a čítali korešpondenciu.

8) T. j. človek, ktorý ilegálne prekračoval hranice a vykonával v nepriateľskom prostredí uložené úlohy.

9) Tzn. medzi Nemcami.

10) A ÚPN, f. I. správa ZNB, 44875, mikrofiš 4/4, agentúrna správa 74 z 15. 6. 1956. V tomto prípade nejde o informácie zásadného charakteru. Prepelica a Tiso sa poznali zo štúdií na trenčianskom gymnáziu a správa sa zaoberá osobnými starosťami Mariána Tisa, ktorý v tom čase pracoval ako pokrývač.

11) Tamže, agentúrna správa č. 77 z 24. 4. 1957. František Prepelica, ktorý evidovaný pod registračným číslom 3206, spolupracoval s 2. oddelením 2. odboru KS MV Bratislava. Pracovníci Štátnej bezpečnosti s ním aj v súvislosti s touto dekonšpiračnou prerušili spoluprácu a jeho zväzok archivovali 27. 2. 1958.

12) Tamže, agentúrna správa č. 78 z 12. 6. 1957.

spolkovú republiku, pričom z pohľadu historika sa ako najzaujímavejšie javí vyslanie Prepelicu do NSR a získavanie informácií o Franzovi Karmasinovi,¹³⁾ ktorý bol v rokoch 1938–1945 vodcom nemeckej menšiny na Slovensku. Štátna bezpečnosť si týmto spôsobom (prostredníctvom Prepelicu a jeho známeho Wiliama Nittmana z NSR) chcela opakovane preveriť, či by Karmasina predsa len nepresvedčili k pokračovaniu v spolupráci. Prepelica mal ku kontaktovaniu nepochybne vhodné predpoklady, s Karmasinom sa poznal osobne a ešte lepšie sa poznal s jeho najstaršími deťmi, s ktorými navštevoval jednu školu. V NSR sa obaja muži skutočne stretli. Počas, pravdepodobne, pomernedlhšieho rozhovoru prejednali množstvo tém z minulosti aj prítomnosti. Karmasin Prepelicovi viac ráz povedal, že sa obáva o svoju bezpečnosť, a že si uvedomuje záujem československej rozviedky: *„On sám se neholdlá vrátiť proto, že by byl v ČSSR popraven. Komunisté jsou prý vůči němu tak zaujatí, že by byli schopni to udělat. Ostatně se o to pokoušeli a nebýt šťastné náhody byl by prý přišel o krk jako jeho bývalý nejlepší přítel Matuš Černák. Podotkl, že s tímto každý den chodívali do práce a z práce a v den atentátu na Černáka se ‚KARLA‘ (Karmasin, pozn. M. M.) opozdil a nešel s ním.“*¹⁴⁾ Prepelica následne podal aj svoj celkový dojem zo stretnutia s Franzom Karmasinom: *„... ‚KARLA‘ je fyzicky i duševně zcela na výši, dobře, elegantně oblečen a zřejmě netrpí velkou nouzí. Domnívá se (Prepelica, pozn. M. M.), že jej synové podporují. Jedná sebevědomě, stále tak jako bývalý státní sekretář. ... ‚KARLA‘ má eminentní zájem, aby nebyl obviňován z účasti na deportaci židů. V rozhovorech se několikrát proti tomu obhajoval a říkal, že tehdy za války on chtěl jen to nejlepší, že věci dopadly jinak je prý politováníhodné. Má obavy o svůj život a to velmi zřetelné – shodně to potvrdil i Nittmann. Má zájem na tom, aby z naší strany nebyl obtěžován, napadán a je mu toto nepříjemné i když je to v ČSSR tisku. Politicky hodnotil činnost svoji a SL (Sudetendeutsche Landsmannschaft, pozn. M. M.) v tom směru, že tuto bagatelizoval a okruh*

*revanšistů prakticky zůžil jen na několik funkcionářů.“*¹⁵⁾ Karmasin teda spoluprácu s československou spravodajskou službou nenadviazal, Prepelica však priniesol informácie o jeho názoroch a jeho „výkony“ boli hodnotené kladne.

Na základe týchto skúseností začala kontrarozviedka koketovať s myšlienkou vysadiť Prepelicu do zahraničia natrvalo. Mal pracovať proti rozviedkam západných krajín (pozri dokument č. 4). Do príprav na túto akciu sa však zamiešala rozviedka a nádejný agent nakoniec do NSR odcestoval ako spolupracovník I. správy (pozri dokumenty č. 5, 6, 7). Ako vyplýva z uverejnených dokumentov, tento prípad sa nezapísal do dejín ŠtB ako úspech – Prepelica v zahraničí odmietol ďalej spolupracovať (pozri dokumenty č. 8, 9, 10) a fiasko si čoskoro museli priznať aj samotní pracovníci rozviedky (pozri dokumenty č. 10 a 11). Následne zväzok prešiel skartačným konaním a bol uložený do archívu v roku 1974.

Celý prípad podľa nášho názoru, zaujímavo dokumentuje spôsob, akým československá Štátna bezpečnosť pracovala s agentúrou, a ako svojich spolupracovníkov pripravovala na plnenie požadovaných úloh. Sú dokladom práce Štátnej bezpečnosti a metód, ktoré jej pracovníci používali na preverovanie a kontrolu činnosti svojich agentúrnych sietí. Sme presvedčení, že aj týmto poukazom na pomerne dôslednú (aj keď nie vždy úspešnú) kontrolu spolupracovníkov prispějeme k diskusii o vierohodnosti dokumentov bývalej Štátnej bezpečnosti a napomôžeme vyvráteniu niektorých mylných predstáv, ktoré u časti laickej i odbornej verejnosti pretrvávajú až do súčasnosti. Dúfame, že sa nám to podarí aj napriek tomu, že v tomto konkrétnom prípade vysadenie agenta skončilo zjavným neúspechom. Dokumenty však názorne demonštrujú aj to, ako Štátna bezpečnosť v takýchto prípadoch postupovala. Ukazujú, že ŠtB v dobe svojej existencie nemala záujem o „mŕtve duše“, a súčasne poukazujú na fakt, že od svojich spolupracovníkov vyžadovala plnenie stanovených úloh. Sme presvedčení, že predkladaný modelový príklad jasne ozrejmí spô-

13) Franz Karmasin (1901–1970), v rokoch 1938–1945 vedúci Deutsche Partei na Slovensku, vodca nemeckej národnej skupiny na Slovensku, pred koncom 2. svetovej vojny odišiel do Nemecka, kde sa angažoval v karpatonemeckých, resp. sudetonemeckých spolkoch (Witikobund). V Československu bol odsúdený na trest smrti. V roku 1956 ho zverbovala maďarská rozviedka, neskôr ho predali do riadenia rozviedky ČSR, s ktorou však spolupracovať odmietol. I. správa MV ho viedla pod krycím menom „KARLA“.

14) A ÚPN, f. I. správa ZNB, mikrofiš 41588/022, kontakt „KARLY“ - spoluprac. s „PETERSONEM“ – zpráva z 3. 11. 1965.

15) Tamže.

sob práce Štátnej bezpečnosti s agentúrou, a nazdávame sa, že táto edícia dokumentov je na tento účel mimoriadne vhodná.

Súčasne konštatujeme, že každý prípad vysielania agenta za hranice Československa je jedinečný, pretože každý spolupracovník ktorejkoľvek spravodajskej služby je jedinečnou osobnosťou. Taktiež každý spravodajský prípad je individuálny a spravodajské služby sa už zo svojej podstaty snažia aj veľmi podobné situácie riešiť zakaždým odlišným spôsobom, aby súperovi neuláhčovali prácu. Napriek tomu každá z nich pracuje s vlastnými prostriedkami a skúsenosťami, a preto podobné akcie (v tomto konkrétnom vysielaní agentov do zahraničia) zvyčajne mávajú niektoré črty spoločné. Sme presvedčení, že táto krátka edícia dokumentov dostatočným spôsobom poukáže na prax československej rozviedky v podobných prípadoch. Toto je naším zámerom, ktorý na konkrétnom prípade Kurta Prepelicu ilustrujeme. Na základe súčasného poznania nie je možné zatiaľ kvalitatívne či kvantitatívne zhodnotiť úspešnosť vysielania a pôsobenia agentov rozviedky na Západe a v tomto prípade, ako sme už uviedli, to ani nie je cieľom.

Predkladané dokumenty sú výberom z materiálov, ktoré sa nachádzajú na mikrofiši 44785 vo fonde I. správy Zboru národnej bezpečnosti, ktorý je uložený v archíve Ústavu pamäti národa.

V tomto prípade ide o nekompletný fond (resp. mikrofišové kópie časti pôvodného spisového materiálu rozviedky). Fond vznikol delimitovaním časti mikrofišových kópií spisov po rozpade Československa v roku 1993.¹⁶⁾

V tomto konkrétnom prípade ide o zväzok, ktorý vznikol spojením písomností, vedených u viacerých útvaroch Štátnej bezpečnosti. Konkrétne ide o zväzok, ktorý na agenta viedla rozviedka, avšak keďže v tomto prípade išlo pôvodne o spolupracovníka Krajskej správy MV Bratislava (registračné číslo 540), nachádzame vo zväzku aj písomný materiál z tohto obdobia (s agentom totiž rozviedka prevzala aj samotný zväzok). Pôvodné dokumenty z proveniencie KS MV Bratislava pozostávajú

z niekoľkých desiatok strán agentúrnych hlásení agenta a ďalšieho písomného materiálu. Zväzok samozrejme nie je zachovaný v pôvodnom rozsahu, pretriedený bol podľa spisovej agendy rozviedky už začiatkom 70. rokov minulého storočia. Skartácia vybraných materiálov sa uskutočnila 28. septembra 1974.

Na záver chceme čitateľa upozorniť na to, že mená pracovníkov československej rozviedky, ktoré sú v dokumentoch uvádzané, neboli ich občianskymi menami, teda ide o krycie mená. Z dokumentov, ktoré má Ústav pamäti národa k dispozícii, sa spravidla pravé mená príslušníkov I. správy zistiť nedajú. Tieto sú dohľadateľné len pomocou materiálov, uložených v príslušných archívoch v Čechách. Preto ich uvádzame veľkými písmenami a v úvodzovkách a rovnakým spôsobom odlišujeme ďalšie krycie mená (či už Prepelicu alebo akcii). Ostatné mená v dokumentoch píšeme malými písmenami, aj v tom prípade, ak boli v origináli písané veľkými.

Taktiež chceme upozorniť, že zásahy autora sú v texte dokumentov vyznačené kurzívou.

Dokument č. 1

Krajská správa Ministerstva vnútra Bratislava II. odbor,¹⁷⁾ 1. oddelenie
Bratislava, dňa 4. apríla 1963

Prísne tajné
Schvaľujem
(nečitateľný podpis)
Náčelník II. správy MV
dňa: (nevyplnené) 1963

Súhlasím
(nečitateľný podpis)
Náčelník Krajskej správy MV
dňa: (nevyplnené) 1963
Dňa 11. apr. 1963

Ja, kpt. Jelačič František, náčelník 1. oddelenia II. odboru KS MV Bratislava predkladám návrh na krátkodobé vyslanie spolupracovníka „PETERSON“ do NSR s cieľom:

16) K činnosti a k spisovej agende rozviedky pozri napr.: První správa. Československá rozvědka v dokumentech 1945-1990. ÚZSI 2000; ŽÁČEK, P.: Menší sestra I. Vznik a vývoj První správy ministerstva vnitra 1953-1959. In: *Prameny a studie k dějinám československého exilu 1948-1989*. Svazek 7, Brno 2004; FROLÍK, J.: *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek SNB v letech 1948-1969*. In: *Sborník archivních prací*, roč. 41, 1991, č. 2, s. 447-511; FROLÍK, J.: *Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948-1989*. In: *Sborník archivních prací*, roč. 52, 1992, s. 371-520.

17) II. odbory mali na starosti kontrarozviedne aktivity.

a) Podstaviť¹⁸⁾ ho rozviedke USA za účelom zistenia súčasných foriem a metód práce proti ČSSR a jej záujmov v oblasti Bratislavy.

b) V priebehu pobytu v NSR zistiť podrobnosti o činnosti svojho švagra Georga Pfilfa v Ulme a otypovať ho pre spoluprácu s ČSSR.

ODŮVODŇUJEM:

Spolupracovník si podal žiadosť o súkromnú návštevu svojho otca Jozefa Prepelicu, penzistu, bytom Kaasel a svojej sestry Aranky..., bytom Langenau pri Ulme. Vycestovať do NSR mieni v polovici mája 1963 na dobu 21 dní. Na uvedenú návštevu ho už niekoľko rokov neustále pozýva jeho švager Georg Pfilf, asi 35 ročný, pôvodom z Maďarska, odkiaľ pred príchodom fronty počiatkom roku 1945 utiekol do Nemecka. O jeho zamestnaní a postavení v ňom nevie presne nikto z príbuzných v ČSSR. Pri návšteve spolupracovníkovej matky v NSR v roku 1959 hovorila manželka Pfilfa, že Georg je zamestnaný na Mestskom úrade v Ulme, pozdejšie zas na Landesregierungu¹⁹⁾ a pod. a že doposiaľ vlastne nevie, kde Georg pracuje. Vraj je veľmi zaneprázdnený, chodí za ním veľa vysídlených Nemcov, s ktorými o ničom rokuje.

Keď sa matka spolupracovníka dozvedela, že tento chce ísť v tomto roku do NSR na návštevu, pôsobila na manželku spolupracovníka, aby ho táto od návštevy odradila. Zdôrazňovala to nejasnosťou a rôznym tajnostkárstvom okolo osoby Georga Pfilfa a obavou, aby tento spolupracovníka v priebehu návštevy v NSR nezatiahol do neprijemností.

Na základe niekoľkých písomných pozvaní Georga Pfilfa spolupracovníka dňa 2. 2. 1963 zaslal menovanému v dopise dve fotografie a požiadal ho o vybavenie permutu.²⁰⁾ Už 28. 2. 1963 obdržal spolupracovník z francúzskeho veľvyslanectva doporučený dopis, v ktorom mu zaslali i permit. Táto okolnosť svedčí o tom, že Georg Pfilf má také postavenie, ktorým ovplyvnil vybavenie permutu pre spolupracovníka obratom.

Spolupracovník je pre rozviedku zaujímavý jednak svojou minulosťou, inteligenciou, svojimi stykmi s americkými dôstoj-

níkmi v r. 1946–1950, kedy pracoval u americkej okupačnej správy v Salzburgu a čiastočne i svojim zamestnaním a možnosťami získať poznatky, o ktoré rozviedka javí záujem. Možno preto predpokladať, že počas pobytu v NSR bude rozviedkou kontaktovaný a verbovaný.

V NSR bude mať spolupracovník k dispozícii osobné auto svojho švagra, s ktorým hodlá navštíviť svojho otca v Kaasele a strýka v Offenbachu pri Frankfurte.

SPÔSOB PREVEDENIA

Spolupracovník vycestuje z ČSSR dňa 15. 5. 1963. Pred odchodom napíše svojmu otcovi do Kaaselu a švagrovi do Ulmu, že návšteva NSR mu bola čs. úradmi kladne vybavená a oznámi im presný dátum príchodu.

Väčšinu času bude sa spolupracovník zdržovať u svojej sestry Aranky a švagra Georga Pfilfa v Langenau pri Ulme.

V rozhovoroch vyťaží svojho švagra:

- na jeho zamestnanie a postavenie v ňom,
- na jeho politickú činnosť, organizovanosť v revanšistických spolkoch, aké funkcie v nich zastáva, na jeho politickú orientáciu,
- na jeho názory na vývin a perspektívu v medzinárodnej situácii, hlavne pokiaľ sa týka riešenia otázok Nemecka,
- zistí osobné, rodinné a finančné pomery menovaného,
- bude zisťovať či a do akej miery je zapojený do spravodajskej činnosti proti ČSSR, jeho styky s funkcionármi politickými, spolkovými, resp. spravodajskými orgánmi,
- zistí do akej miery by bol ochotný uskutočniť návštevu v ČSSR.

Pri cestovaní po území NSR bude si vši- mať rozmiestnenie vojenských objektov, hlavne letísk, raketových základní a pod. tak, aby ich po návrate do ČSSR mohol podrobne popísať a zakresliť na mapu.

V prípade kontaktovania, vyťažovania a verbovania ktoroukoľvek rozviedkou bude si počínať podľa inštruktáže, ktorej návrh je pripojený ako príloha čis. 1. V prípade priamej ponuky k špionážnej činnosti proti ČSSR túto prijme, keď si predtým nechá všetko dôkladne vysvetliť.

18) Podstava je termín, ktorý sa používal pre agenta, ktorý sa pohyboval v záujmovom prostredí rozviedky a jeho úlohou bolo získať dôveru, preniknúť do siete spravodajskej služby krajiny, v ktorej pôsobil, a pomáhať v paralyzovaní činnosti tejto služby.

19) Krajinská vláda.

20) Myslené pravdepodobne vízum.

Inštruktáž spolupracovníka bude prevedená na niekoľkých schôdkach na K(onšpirační)B(yt) „HORA“.²¹⁾ Prevedie ju náčelník 1. oddelenia kpt. Jelačič spolu s náčelníkom II. odboru kpt. Martiškom.

Prílohy:

- 1/ Návrh inštruktáže
- 2/ Charakteristika spolupracovníka

Vypracoval: kpt. Jelačič Frant. v.r.
Doporučujem: (nečitateľný podpis)

Náčelník II. odboru

(rukou dopísané) Keď bude švagor Pfilf zaujímavý po vyťažení spol. „PETERSON“/ po návrate z NSR/ z rozviedneho hľadiska, bude rozprac(ovaný) za spolupráce s I. odborom KS-MV Bratislava.

(nečitateľný podpis) náč. I. odboru.

Dokument č. 2

(ide o prílohu č. 1 spomínanú v dokumente č. 1)

1. Po príchode do NSR budete sa riediť hlavne pokynmi Vášho švagra a sestry, ku ktorým sa prispôsobíte. V rozhovoroch v priebehu Vášho pobytu v NSR vyžajte Vášho švagra nenápadne k týmto otázkam:

- kde je zamestnaný, aké tam má postavenie, aká je jeho náplň práce,
- či je politicky organizovaný, v akej strane, aké tam má postavenie, či je členom niektorého „krajanského“ spolku, ktorého, kto sú čelní funkcionári tohto spolku, politická orientácia a ciele spolku a politická orientácia Vášho švagra,
- aké názory má Váš švagor na štátne zriadenie v ČSSR, na hospodársku a politickú situáciu v ČSSR, na zahraničnú politiku ČSSR, hlavne v otázke Nemecka,
- aké vzťahy a styky má Váš švagor do ČSSR, resp. do iných socialistických štátov,
- aké má názory na vývin medzinárodnej situácie, hlavne pokiaľ sa týka riešenia otázok Nemecka,
- podľa okolností v rozhovoroch zisťujte, či má Váš švagor styky so spravodajskými orgánmi ktorejkoľvek spravodajskej služby na území NSR,
- či udržuje styky s verejnými, politickými, spolkovými a inými funkcionármi a akého charakteru sú tieto styky,

- zistite podrobne jeho osobné, rodinné a finančné pomery a do akej miery by bol ochotný uskutočniť návštevu v ČSSR v prípade, že by ste ho na návštevu pozvali.

2. V prípade, že by Vás švagor vyťažoval na politické a hospodárske pomery, resp. na Vám známe vojenské objekty, rozprávajte o politických a hospodárskych otázkach len toľko, koľko Vám je známe z Vám známych oficiálnych prameňov. Na otázky vojenského charakteru odpovedajte, že mimo letiska v Ivánke a Piešťanoch Vám nie je nič známe a aj o týchto nemôžete hovoriť žiadne podrobnosti, nakoľko ste sa o tieto otázky nikdy nezaujímal.

3. Keď by Vás Váš švagor priamo získaval k špionážnej činnosti proti ČSSR ponuku prijmite až po dlhšom zdráhaní a po dôkladnom vysvetlení všetkých otázok s tým súvisiacich. Podobne si počínajte i v prípade, že švagor Vás zoznámi s osobou, ktorá by Vás vyťažovala k horeuvedeným otázkam a získavala k špionážnej činnosti.

4. Je tiež predpoklad, že Vás v priebehu pobytu v NSR navštíví neznáma osoba, ktorá bude chcieť s Vami rozprávať k horeuvedeným otázkam. V tomto prípade musíte si vytvoriť takú situáciu, aby Vám Vaši príbuzní v rozhovore s touto osobou nebránili, resp. neprekážali.

I v tomto prípade budete postupovať tak, ako je uvedené pod bodom 2/ a 3/.

5. Keď Vás neznáma osoba požiadala o stretnutie mimo bytu Vašich príbuzných, neodmietnite a po kratšom váhaní na ponuku pristúpte.

Pri jednaní s neznámou osobou je potrebné si dôkladne zapamätať:

- meno osoby, prípadne legitimáciu, ktorou sa preukáže,
- presný popis osoby, zvláštne znamenie, spôsob chovania, dialekt reči, resp. iné zvláštnosti, podľa ktorých by bolo možné ustáliť národnosť osoby,
- v prípade používania auta touto osobou zistiť popis, továrenskú značku a číslo vozidla,
- presný názov ulice, číslo domu, poschodia a prípadne číslo dverí alebo meno na dverách bytu v prípade, že by s Vami jednali na „súkromnom“ byte, podľa možnosti ktorú spravodajskú službu zastupuje.

6. V priebehu Vášho pobytu v NSR, zvlášť pri cestovaní, všimajte si rozmiestne-

21) Konšpiračný byt „HORA“ registrovala Krajská správa Bratislava pod číslom 5288 dňa 7. 12. 1959. Zväzok bol zrušený 28. 7. 1966.

nie vojenských objektov, najmä letísk, raketových základní, ich polohu vzhľadom na okolité mestá a dediny, či sa jedná o armádu okupačných mocností alebo Bundeswehr. Zásadne sa však nepohybujte nápadne okolo týchto objektov, z priebehu Vašej návštevy v NSR nerobte si žiadne písomné poznámky a snažte sa zapamätať si všetky podrobnosti tak, aby ste po návrate z NSR boli schopní o všetkom nás podrobne informovať.

7. Pri rozhovoroch o spôsobe získania správ, o ich odosielaní do zahraničia, o spôsobe spojenia, odmeny za podávanie informácií a pod. chovajte sa tak, ako by ste týmto otázkam nerozumeli a nechajte si všetko i niekoľkokrát vysvetliť. Vy sám v tomto smere nedávajte žiadne návrhy a plne sa prispôbajte návrhom osoby, ktorá bude s Vami jednať.

8. Pokiaľ sa týka Vašej osoby, na požiadanie rozprávajte o sebe všetko pravdivo. V prípade, že by Vás otvorene podozrievali, že ste spolupracovník ŠtB., tvárte sa urazene, žiadajte k tomu vysvetlenie, zásadne sa však nepriznávejte, že ste s nami v styku.

9. Na dotaz, či pred odchodom do NSR bola s Vami v styku bezpečnosť odpovedajte, že pri podávaní Vašej žiadosti podrobne sa Vás vypytoval uniformovaný príslušník na dôvod Vašej cesty do NSR, na všetkých Vašich príbuzných v NSR, na ich zamestnanie, postavenie v zamestnaní, dobu a dôvod odchodu do NSR a pod.

Keď ste mu všetko svojim spôsobom porozprávali, videli ste na ňom určité sklamanie.

Pred odchodom pri odovzdávaní občianskeho preukazu opäť s Vami rozprával iný príslušník bezpečnosti a vypytoval sa Vás na tie isté záležitosti ako prvý raz. Znovu ste zopakovali to isté, pričom Vás tento príslušník poučoval, aby ste sa počas návštevy v NSR zdržovali len v okruhu svojich príbuzných, s nikým žiadne vážnejšie rozhovory nevedli, aby vraj na Vás nikto neurobil žiadnu provokáciu. Nakoniec Vás požiadal, že keď by sa Vám niečo mimoriadneho v NSR prihodilo, aby ste ho pri vyzdvíhovaní občianskeho preukazu o tom informovali. Inak nemal na Vás nikto žiadne požiadavky.

10. Pokiaľ by ste boli kýmkoľvek vyťažovaný na Vaše styky a známosti v Bratislave, môžete podľa pravdy uviesť všetky Vaše styky a známosti.

Zásadne však nehovorte o Vašich známostiach s dôstojníkmi čs. armády alebo príslušníkmi bezpečnosti.

11. Keď by niekto prejavil pochybnosti o tom, že Vás čs. úrady do NSR pustili, odpovedajte, že zrejme usúdili, že Vaša manželka a 4 deti sú dostatočnou zárukou Vášho návratu a že sám nemáte záujem v NSR zostať, nakoľko by to malo veľmi ťažké následky pre Vašu rodinu.

12. Po návrate z NSR dostavte sa dňa..... na schôdzku na pravidelné miesto a doneste so sebou všetky veci, ktoré by tvorili náš záujem, resp. ktoré ste prevzali na doručenie iným osobám v ČSSR.

Dňa 1963

/vzal na vedomie/

Dokument č. 3

II. správa MV

1. odbor

V Praze, dne 2. května 1963

PŘIPOMÍNKY

k návrhu na krátkodobé vysazení spol. „PETERSONA“ do NSR

1. Navrhovanému cíli, t. j. podstavení „PETERSONA“ rozvědce USA neodpovídá způsob provedení a je prakticky spoléháno na náhodu, že „PETERSON“ bude „někým“ kontaktován. Doporučuji, aby vytyčení tohoto cíle bylo pečlivě uváženo a to především s přihlédnutím k tomu, že „PETERSON“ kontaktoval v roce 1958 agenta americké rozvědky Stanislava Hlucháně a do jisté míry před ním vystupoval v našem zájmu. Z tohoto důvodu je nutné, aby byl „PETERSON“ dobře připraven na možnost důsledné prověrky ze strany US kontrarozvědky. Proto bude lépe, aby nebyl při krátkodobém výjezdu pověřován vizuálními úkoly.

2. Po návratu z NSR a po vytěžení „PETERSONA“ zašlete zprávu 3. oddělení I. odboru II. správy.

Náčelník 1. odboru II. správy

mjr. Jes. Večerník

Dokument č. 4

II. odbor I. SMV

V Praze 28. srpna 1967

VYJÁDRĚNÍ A DOPLNĚK K NÁVRHU 1. ODBORU KS ZNB BLAVA V AKCI „PETERSON“

1. „PETERSON“ dne 15. září vysídluje do NSR s celou rodinou, má k dispozici pasy i vstupní permit do NSR. V ČSSR zanechává svoji nejstarší dceru, matku i rodiče své man-

želky, jakož i další její příbuzné. S termínem odjezdu pevně počítá proto, aby jeho mladší děti mohly od počátku nového školního roku navštěvovat školu v NSR a proto, aby všechny nutné formality v táboře a další spojené s usídlováním mohl si vyřídit v NSR ještě před příchodem zimy.

2. S návrhem na využití „PETERSONA“ v NSR souhlasím. Návrh 1. odboru Bratislava neobsahuje však všechny momenty, jež je nutno si při posuzování návrhu ujasnit a se kterými je nutno i v budoucnosti při řízení a obsluze „PETERSONA“ mít na zřeteli. Zejména:

3. „PETERSON“ má za sebou dost pohnutý a lze říci většinou i neradostný život. DO NSR odchází dnes v době, kdy se mu v ČSSR vcelku podařilo stabilizovat rodinný život, zaměstnání, výchovu dětí. Je mu 41 let a chce začít znovu budovat druhou svoji existenci v NSR a je si vědom obtížnosti tohoto kroku i toho, že zanechává část rodiny t. j. dceru a jejího manžela zde v ČSSR.

Při zkoumání motivu jeho vysídlení je možno dospět k závěru, že nebyť obavy z blamáže před pracovníky MV, okruhem známých a příbuzných, že by si odchod z ČSSR za současné situace asi rozmyslel. Je si vědom toho, že děti by se zřejmě dopracovaly existence dle svých schopností a necitily by nic vůči sobě z toho, co pocítoval sám. Ví, že by byl do zahraničí využíván krátkodobě a jeho chuť pracovat na větších a zajímavějších akcích by byla naplněna – včetně občasných finančních efektů.

Částečně lze říci, že podlehl všeobecné vlně vysídlování, zprávám jednotlivých osob, které po vysídlení se vracely na návštěvy, o existenčních možnostech v NSR a nabídky ze strany MV k jeho úmyslu ještě přispěly.

4. Návrh na využití „PETERSONA“ v zahraničí byl podáván II. odborem KS SNB Bratislava na II. správu²²⁾ HS StB.²³⁾ „PETERSON“ měl být využíván po linii amerických rozvědek, perspektivy jeho využitelnosti byly ale malé proto, že od doby jeho návratu do ČSSR uplynula řada let (1950) a proto 1. odbor II. správy HS StB souhlasil s našim využitím spolupracovníka jelikož po linii revanšismu a NPD²⁴⁾ a pravicových organizací v NSR má mnohem větší využitelnost nežli na úseku shora zmíněném.

„PETERSON“ byl ovšem již 1. SMV v roce 1966 využit v NSR, kam vyjel v našem zájmu pod legalizací návštěvy svých příbuzných. Při této cestě splnil uložený úkol v plné míře, kontaktoval své styky z KdL²⁵⁾ a ing. Karmasinem osobně. Ověřilo se, že tyto osoby mají důvěru k „PETERSONOVI“, že k nim o jeho spolupráci nic nepřesákl a že naopak jsou ochotny mu po eventuelním vysídlení pomoci v budování existence. Karmasin jej dokonce doporučil svým známým a intervenoval za vyřízení náhrady škod za válečnou ztrátu pro strýka „PETERSONA“.

Při první instruktáži „PETERSON“ otevřeně sdělil odpor proti spolupráci na domácí bási proto, že II. odbor KS SNB Bratislava jej úkoloval na nezajímavé pomalé a dlouhotrvající akce, které mu nedávaly možnost se sportovně, zpravodajsky využít a kromě toho neustále hrozila možnost značné dekonspirace. Měl obavy, že by II. odbor kontrarozvědky jej v podobné míře úkoloval i v NSR a uvedl, že z tohoto měl určité obavy a jednak i určitý odpor.

Projevuje ale plný souhlas a zájem o práci na dlouhodobém, politickém úseku NPD a KdL, který s ním byl v hrubých rysech diskutován. Domnívám se, že souhlasí proto, že jde o práci, kde má plnou možnost využít svých styků, osobních možností, minulosti a práce zde není tak nebezpečná, jako po linii prací proti americkým ústředním v NSR. Zřejmě vycítil i výhodnější finanční odměny ze strany rozvědky, nežli by tomu bylo po obranné linii.

„PETERSON“ sám říká, že ve styku s námi nachází mnohem větší pocit bezpečnosti, že známe situaci v NSR, umíme strážlivě postavit úkoly jejichž charakter je v souladu i s jeho civilní, soukromou existencí. A perspektivou, t. j. získáním fin. prostředků k pronajmutí nebo koupi slušného restauračního nebo hotelového podniku, který by využil plně i pro plnění zpravodajských úkolů.

5. Při stanovení dlouhodobého úkolu, jakož i při návrhu postupných cílů vycházím zatím z toho, že s „PETERSONEM“ sledujeme cíl jeho využití jako posíčního agenta, který s pomocí legálních možností by měl během několika let vypracovat na pozici nezávislého živnostníka v Mnichově, který by byl střediskem pravicových elementů

22) Kontrarozvědka.

23) Hlavná správa Štátnej bezpečnosti.

24) Nationaldemokratische Partei Deutschlands (Národnodemokratická strana Německa). NPD je až do současnosti považovaná za extrémně pravicovou stranu.

25) Die Karpatendeutsche Landsmanschaft, organizácia združujúca Karpatských Nemcov, ktorí boli zo Slovenska násilne vysťahovaní po skončení 2. svetovej vojny.

z řad NPD a řad KId, který by pro NPD dával k dispozici místnosti, příp. ubytování, měl široký okruh styků z řad vedoucích funkcionářů NPD, pravicových organizací, bývalých bojovníků z řad SS, vojenských svazů, vysídlelců ze Slovenska.

Domníváme se, že tento cíl je reálný. Stykově má slušnou základnu, bude-li ji systematicky rozšiřovat může úkol v tomto směru brzy plnit. Odborně ve svém povolání, za přispění syna a manželky je plně na výši a je schopen s eventuelní naší pomocí dosáhnout vytyčeného cíle i existenčně. Osobně má potřebné kvality, aby mohl úkol splnit, v tomto směru není pochyb. Neočekáváme dnes, že by se „PETERSON“ stal nějakým význačným funkcionářem NPD, domníváme se, že mu lépe vyhovuje role středního kádra, intimuse, který je s každým zadobře, poradí, obsluží, pobaví a který se všechno dozví. Z vyhodnocení jeho dlouholeté agenturní spolupráce toto jednoznačně vyplývá a tento dojem jsem získal i v osobním styku.

6. Široce a důkladně byla probrána otázka jeho dekonspirace, jednak dle svokra, jednak s „PETERSONEM“ osobně.

„PETERSON“ sám uvádí a agenturní materiál svazku potvrzuje, že v letech 1955–1956 byly náznaky jeho dekonspirace u jednotlivých osob v jeho zaměstnání. Příčina se jeví v tom, že „PETERSON“ byl považován v kruzích bratislavských Němců a reakční společnosti za pro ně „plně spolehlivého“ do doby, nežli se začal vehementně domáhat lepšího zaměstnání pro svoji rodinu, kdy nechtěl dělat jen lopatou a nebo pomocného dělníka. V roce 1956 se obrátil peticí na presidenta republiky, kde poukazoval na svoji persekuci po stránce zaměstnání, petici projednával osobně s příslušnými stranickými místy ÚV KSS v Bratislavě. Krom toho pak za něj u těchto stranických míst intervenoval i Ř(idíci)O(rgán).²⁶⁾ Byla ustanovena stranická komise, která jeho případ řešila a „PETERSON“ byl přijat do služeb RAJ v Bratislavě. Sám tento fakt a zřejmě i přímá intervence v zaměstnání způsobila, že byl z několika málo míst upozorněn co se o něm vypráví. „PETERSON“ uvádí, že toto se ovšem hovořilo i o dalších osobách, které neměli nic společného s MV, ale v důsledku

rehabilitace po XX. sjezdu KSSS²⁷⁾ se domáhali odčinění určitých křivd, zaměstnání, restituce majetku a pod. Uvádí, že tyto řeči byly dočasné, nezpozoroval v žádném případě ztrátu důvěry u okruhu svých styků a dodává, že někteří lidé, kteří se v uvedené době doslechli o údajných stycích s policií nebo s KSS mu později potvrdili, že šlo zřejmě o pomluvy, které se – podmíněny dobou – šířili v Bratislavě o řadě osob. Uvádí, že jeho známí nevěří těmto řečem proto, že poukazují na to, že kdyby byl ve styku s čsl. úřady musel by z toho něco mít a zatím on až do nedávných dob žil celkem vzato jen skrovně, neměl žádnou protekci, nezaujímal žádné vedoucí místo a byl přijat do RAJ s podmínkou, že nebude zastávat žádné vedoucí místo.

„PETERSON“ uvádí, že je schopen odvrátit jakékoliv tvrzení v NSR, které by se snad bylo jakýmkoliv kanálem dostalo. Poukáže na svoji historii, na dobu, kdy pozůstatky kultu osobnosti byly odstraňovány a kdy i on se hlásil o možnost lépe žít, čehož bylo využito proti němu ze závidosti k osočování.

Ze svazku i z jeho údajů, jakož i z tvrzení bývalých Ř(idíci)O(rgán) vyplývá, že se jednalo skutečně o malý okruh lidí – 3–4 případy a trvající po krátkou dobu.

Všechny prameny potvrzují, že v přímém případě provalen²⁸⁾ není, ačkoliv pracoval na řadě akcí, v rámci těchto akcí byly osoby realizovány,²⁹⁾ včetně jeho strýce a odsouzeny. Po odpykání trestu tyto osoby nemají na „PETERSONA“ podezření.

Objektivně nasvědčuje vše tomu, že otázka jeho dekonspirace nepřekročila únosnou míru. V roce 1963 byl „PETERSON“ na návštěvě v NSR a zde byl kontaktován a vytěžován pracovníkem BND³⁰⁾ Landstorfem, objektem II. správy HS StB. Podrobný záznam z tohoto vytěžování – které je mimo jiné velmi obdobné tomu, kterému bude vystaven po vysídlení – potvrzuje, že tento orgán by nikdy nesdělil „PETERSONOVI“ také údaje, jaké učinil, zpravodajsky velmi cenné a řadou dalších agenturních zpráv plně ověřené.

7. Otázka kompromitace „PETERSONA“ je relativně jasná. Málokterý agent kontra-

26) Riadiaci orgán, t. j. příslušník ŠtB, který riadil prácu agenta.

27) 20. zjazd Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu začal 14. februára 1956 a trval 11 dní. Do dejín sa zapísal hlavne vystúpením prvého tajomníka Komunistickej strany Sovietskeho zväzu Nikitu Chruščova v noci z 24. na 25. februára, v ktorom odsúdil zneužívanie moci Jozefom Stalinom a kult jeho osoby.

28) Rozumej: dekonšpirovaný, tzn., že o tom, že spolupracuje s ŠtB sa nevedelo.

29) Rozumej: zatknutí.

30) Bundesnachrichtendienst, nemecká spravodajská služba, ktorá vznikla v roku 1956 z Gehlenovej organizácie.

rozvědky je výsledky spolupráce zatížen jak on. Důležité je, že si to plně uvědomuje. Při posledním pohovoru uvedl, že i tehdy, kdyby s jakéhokoliv důvodu přerušil s námi styky, že by nezahlavil a žeby ani nemohl proto, že by musel nutně očekávat akt pomsty z naší strany a to že by mu Němci nikdy nemohli prominout stejně jako Američané. Přesto bude vhodné jej jednak neustále kontrolovat, prověřovat a od počátku činit závislým i finančně menšími – únosnými částkami tak, aby ani před objektem NPD nemohl být nezávislý co do kompromitace.

8. Otázka jeho vysídlení zřejmě přispěje i ku zlepšení jeho poměru k otci, důstojníku Bundesgrenzschutzu³¹⁾ z Kaaselu, který s „PETERSONEM“ hovořil od roku 1945 pouze jednou, při návštěvě v roce 1963 mu vyčítal, že neodešel z ČSSR, že kvůli „PETERSONOVI“ nehodlá ztratit funkci a dobře placené místo ve státní službě. Neudržovali ani písemný styk. Memorandum neuvádí ani další styk a známe, že „PETERSON“ v NSR má. Mnohé z těchto osob dnes zaujímají slušné postavení, mají svůj okruh styků a známostí a to vše rozšiřuje jeho možnosti.

9. Pokud jde o výjezdy „PETERSONA“ do Rakouska a NSR, které vykonal pod řízením II. odboru KS SNB Bratislava lze říci, že tyto proběhly bez závad – kromě vytěžovacího pohovoru uvedeného vpředu, jež byl pro tehdejší dobu pro práci orgánů BND typický.

V Rakousku prováděl pouze typovací akci bez jakýchkoliv operativních závěrů a stejně tak i v NSR. Operativní úkoly plnil pouze v roce 1966 pro zdejší II. odbor I. SMV. I při tomto úkolu se ukázalo, že „PETERSON“ provalen není, naopak Karmasin si nechával dát od „PETERSONA“ posudek na bratislavského Němce dr. Petrease³²⁾ a na další osoby z Bratislavy. I když možná šlo o prověrku v této „PETERSON“ obstál a postoj a závěr jednání s Karmasinem rovněž podporuje názor, že v NSR dekonspirován není.

10. Instruktáž před výjezdem, která bude provedena po schválení návrhu na využití bude zaměřena na 3 hlavní body: obranou pro výsledky v táboře v Norimberku, na hlavní a postupné cíle jakož i metodu práce na objektu a při budování existence, na spojení. Toto bude po jistý čas udržováno pouze na území ČSSR, kam bude za příbuznými dojíždět, později v Rakousku. V příloze je připojen návrh zatímního spojení, jež bude

postupně ale kvality spolupráce doplňováno a zkvalitňováno.

K otázce výslechu v Norimberku – jehož obsah je nám z řady agenturních zpráv znám, navrhl „PETERSON“ sám následující variantu pokud jde o zodpovězení otázky jeho styku s bezpečností v ČSSR. Nemůže popřít výslech po zadržení v roce 1946, ani po opětovném zadržení v roce 1950. Tehdy byl ve vazbě se jmenovaným již dr. Petrease, bývalým prominentem tzv. „slovenského státu“, t. č. vysídleným do NSR, kde se uchází o místo ve vysílači Deutsche Welle. „PETERSON“ navrhuje se doznat k tomu, že tehdy mu bylo nabídnuto, aby pracoval pro čsl. policii s tím, že bude vysazen do Rakouska bez trestu během 24 hodin. Toto odpovídá také skutečnosti. „PETERSON“ se tázal, zda si může vzít se sebou rodinu. Na to dostal pár facek a bylo mu sděleno, že takových chytráků bylo již dost. Byl mu vyměřen trest 6-ti měsíců pro ilegální přechod a řadu let musel pracovat manuálně jako dělník. „PETERSON“ uvádí, že možná o tomto mohl dr. Petreas vědět, že podobný návrh mohl být činěn i jemu a že mohl o něm v NSR již vypovídat.

Uvádí, že přiznat tuto epizodu mu nijak neuškodí, vzbudí dojem serióznosti a umožní mu lehčeji poukazovat na celou dobu od roku 1950 až do vysídlení jako dobu pro něj osobně v ČSSR nedobrou a vedoucí nutně k vysídlení.

Domnívám se, že tuto variantu „PETERSONA“ lze akceptovat.

Pokud jde o práci na objektu byly cíle, jež sledujeme uvedený již vpředu, s „PETERSONEM“ budou projednány jen metody práce pro příští rok, t. j. do další schůzky. Jako první úkoly budou mu uloženy:

- popis výsledků a pobytu v táboře v Norimberku – případně i později v Mnichově,
- popis zaměstnání, bytu, finanční otázky, rodinné poměry,
- stav v navazování styků, jejich vytěžování, využití,
- stav tvorby base pro přístup k NPD a to formou přes styky z KdL, příbuzné manželky jež inklinují k NPD, přes spolubojovníky z vojenských svazů SS,
- poznatky obranného rázu, vztahující se k jeho osobě, sledování, pokusy převerbovky.

31) Pohraniční stráž.

32) Ide pravdepodobne o Jána Petreasa (1916-?), novinára. Počas Slovenskej republiky 1939-1945 bol istý čas prednostom pre vnútornú, neskôr zahraničnú propagandu Úradu propagandy. V roku 1948 ho odsúdili na jeden rok odňatia slobody.

Spolupracovníku bude předána potvrzenka na 9.000 Kčs – úhrada správních poplatků jež bude vyhotovena 6. správou MV.³³⁾ Ve skutečnosti zaplatil „PETERSON“ pouze částku 900 Kčs. V NSR uplatní proplacení v příslušném kursu DMW³⁴⁾, obdrží zhruba 2.900 DMW. Spáchá tím ovšem podvod a jeho kompromitace se tím zvýší. Instruktaži bude věnována příslušná pozornost, budou v jejím rámci prohovořeny některé detaily zejména pokud jde o postupy a metodu práce v počátečním období pobytu v NSR.

V příloze prozatímní plán spojení.

„RADIMSKÝ“

DOPLNĚK K OTÁZCE PROVĚŘKY AGENTA:

Z vyhodnocení svazku vyplývá, že „PETERSON“ byl prověřován jednak další agenturou. Výsledek byl vždy kladný, ukázalo se, že hovoří vždy pravdu. V několika případech měl silné podezření, že je agenturně rozpracováván anebo kontrolován a také to sdělil. Technická kontrola vyzněla rovněž vždy kladně, stejně jako i potvrzení jeho zpráv na domácí basi tak i jeho poznatky ze zahraničí.

Dokument č. 5

II. odbor I. SMV

V Praze dne 23. srpna 1967

Záznam.

PETERSON – záznam o pohovoru dne 22. 8. 1967 v Praze

Do Prahy se dostavil společně s Ř(i)di(cí)O(orgán) s. Bielikem, schůzka informativní byla provedena v kavárně Slávia od 11.20–15.30 hodin.

1. Na otázku proč nechtěl pokračovat ve spolupráci s orgány kontrarozvědky sdělil: - zájmy a úkoly, které byly se mnou předběžně projednávány byly obdobné práci na domácí basi. Podstava Američanům, sledování emigrace slovenské, sledování centrál, starých styků z doby práce u Američanů po 1945. V tomto vidí mnohé nebezpečí, projevil výhrady proti osobám, jež jej instruovali a bylo znát, že postup přípravy po linii II. správy byl takový, že jej odrazoval od pokračování ve spolupráci po vysídlení. Uvedl, že by byl za žádnou cenu nevyzradil nic z minulosti, že by se spolupráci vyhýbal proto, že

neustále cítil jakýsi duševný tlak na sobě k plnění úkolů dost nebezpečných.

Uvedl, že za dlouhá léta spolupráce našel v této zálibu, zejména jedná-li se o zajímavé věci, na kterých může ukázat svoje schopnosti. Práce po linii kontrarozvědky mu tuto možnost nedávala a to ani v zahraničí. „PETERSON“ uvedl, že není dosud ani plně rozhodnut, zda bude plnit úkoly pro nás, t. j. pro rozvědku, toto závisí na obsahu práce, který po něm budeme požadovat. Po vysvětlení úkolů v hrubých obrysech zdělil, že s tím souhlasí, že když jednou slovo dá, že je také plní. Uvedl, že dle jeho zkušeností se úkoly postupně zvyšují, stupňují, že se chce dále více a více. Objasnili jsme mu jeho postavení a úlohu, kterou do něj očekáváme, t. j. dosažení určitého postavení v NPD přímo a nebo ve vytvoření takových styků, které by mu průběžně umožňovali získávat důvěrné a tajné politické zprávy z této strany – kromě okrajové práce na KdL. Upozornil jsem jej krátce na to, že bude muset hodně číst tisk, seznamovat se se situací, s lidmi, studovat je, nechávat se poučovat zpočátku, neodkrývat své politické přesvědčení, naznačil jsem mu metodu, jak by měl postupovat ve vytváření okruhu styků.

Toto vysvětlení plně přijal a souhlasil s ním.

2. K otázce konspirace jsem mu položil přímo otázku, zda se nebojí vyjet proto, že v důsledku dřívější spolupráce je dekonspirován před širší veřejností, známými a pod. Sdělil:

- o spolupráci ví moje manželka, ručím za ni více, nežli za sebe. Stávalo se zpočátku kolem let 1953–54, že jsem odcházel na různé akce mimo Bratislavu a nevěděl jsem, jak skončí. Po poradě s tehdejším Ř(i)di(cí)O(orgán) jsem můj vztah manželce sdělil pro případ, že by se mě něco stalo a já se nevrátil, byl zraněn a pod. V současné době manželka je v domnění, že jsem se rozešel a o mém spojení pro budoucnost v NSR nemá tušení a nechci ji zasvěcovat, stejně tak jak mé děti, syna, dceru a pod.

- Podezření o mně, že jsem ve styku s policií kolem mě u několika lidí kolovalo v letech 1956–58. Bylo to způsobeno tím, že po XX. sjezdu když se začaly dělat rehabilitace lidí a v Bratislavě zvláště aktivně jsem sám šel na jednoho z tajemníků ÚV KSS

33) Podľa rozkazu ministra vnútra 16/1964 bola správa operatívnej techniky ministerstva vnútra vedená pod krycím názvom VI. správa MV.

34) Západonemecké marky.

a předložil jsem mu moji situaci s tím, aby mě pomohl přístup opět do mého povolání v pohostinství a pokud možno i ve vedoucí funkci v některé restauraci a pod.

Z podnětu ÚV, ač jsem nebyl člen a obrátil jsem se na stranu jako občan, byla svolána komise 6ti členná, ve které byl i 1 člen StB z Luhačovic – jehož jsem osobně znal. Komise po určitém čase rozhodla, že mohu nastoupit v RAJi³⁵⁾ – ovšem nikoliv ve vedoucí funkci, ale normálně jako vrchní číšník a pod.

– Po nastoupení do místa mě tehdejší můj zaměstnavatel – šéf podniku upozornil, že on byl na mě upozorněn – nevím kým – že snad mám styk s policií. Vyvrátil jsem mu to výše uvedenými důvody.

– Dodal k tomu, že podobná podezření slyšel i na další bratislavské Němce i další lidi a věděl, že jsou zcela bezdůvodná.

– Při pobytu v Rakousku a nebo v NSR nezjistil nikde ani stopu podezření, naopak Karmasin si u něj prověřoval osobu dr. Petrease, který v minulém roce do NSR se vystěhoval s celou rodinou.

– Peterson uvedl, že samozřejmě neví co kdo o něm při vysídlení napovídal, uvedl, že z toho nemá obavy, že dokázat mi nikdo nic nemůže.

3. K jeho budoucí perspektivě a zaměstnání uvedl, že se nechce spoléhat na své příbuzné, t. j. na otce, který je důstojníkem německé celní služby a působí v Hessensku na hranicích NDR, ani na provdanou sestru, ani na strýce jehož byl navštívit v uplynulém roce. Uvádí, že chce sám s rodinou, která se celá zapojí do práce si během krátkého času ušetřit tolik, aby si mohl v některém případě koupit slušný podnik, který (by) jej a rodinu uživil. Zde jsem mu sdělil náš návrh na druh podniku, t. j. s klubovými místnostmi proti čemuž neměl žádných námitek.

4. K rodinné situaci uvedl, že jeho dcera zde v ČSSR zůstává, je provdána za čsl. vojína, této nechává byt i se zařízením. Uvedl jako problém a rodinnou starost svého syna, kterého bere s sebou do NSR. Tento byl v uplynulém roce v NDR na praxi v Interhotelu v Halle, kde navázal známost s recepční a s touto má nyní asi 4 měsíční dítě. Byl ochoten si dítě vzít s sebou, jeho dívka nechce a nechce se zatím ani ženit. Chce pouze podporu a tuto jí jeho syn bude z NSR posílat. Zatím se dohodli asi na 80ti DMW měsíčně ve formě balíků.

5. Krátce rámcově byl pohovořen obsah příští instrukáže, otázka finanční, spojení a pod.

„RADIMSKÝ“

(Rukou dopísané:)

Výdaje – 119 Kčs

+ 300 – odměna + úhrada „PETERSON“ za cesty + ubytování

Dokument č. 6

2. odbor I. správy MV

Dne 1. září 1967

Příl(oha) k čj A-00931-22-67

Prvopisem!

„PETERSON“ – připomínky k návrhu

I. PLÁN SPOJENÍ DO PRVÉHO PŘÍJEZDU DO ČSSR V ROCE 1968:

(rukou dopísané na margo popri prvom odstavci: Zásadní orientace by měla být na to, že v údobí 2–3 let bude spojení vedeno na území ČSSR a zároveň bude připravováno kompletní náhradní spojení mimo území ČSSR!)

1. Schůzka v ČSSR v roce 1968 v březnu – dubnu:

Je stanovena proto, že není znám vývoj, jakým „PETERSON“ po překročení hranic projde, kde přesně bude bydlet, kde získá zaměstnání, jak bude mít možnost cestování mimo NSR, dle zkušeností získá pas a doklad až během 5–6 měsíců. Schůzka bude provedena v Bratislavě, v K(onšpirační)B(yt), který používal.

Příjezd do ČSSR sdělí na krycí adresu a potvrdí dopisem svým příbuzným, který bude obstaven úkonem K-3. K vyvolání schůzky po příjezdu použije telefonu 1. odboru, který zná. „PETERSON“ předpokládá v době, kdy bude mít pas, t. j. zhruba do roku 1968, příjezd do ČSSR 2x do roka, legalizovaný návštěvou dcery a její rodiny.

2. Spojení centrály s agentem

a. poštovní – pomocného charakteru: pro vyvolání schůzky do ČSSR bude odeslána na jeho adresu pohlednice s hradem Děvín. V záhlaví pohlednice bude uvedeno datum, od něhož do 20ti dnů sdělí „PETERSON“ termín příjezdu do ČSSR- Bratislavy, v legalizaci návštěvy příbuzných – jejich nemoci. Sdělí na krycí adresu. Vyvolání schůzky do ČSSR přichází v úvahu po dobu 2 roků, dokud nebude projednáno spojení mimo území ČSSR. Užívání bude odvislé

35) Štátny podnik Restaurace a jídelny (RaJ).

od možností příbuzné navštěvovat, možností v zaměstnání a celkové bezpečnostní situace kolem jeho osoby.

(rukou dopísané na margo popri bode b: Tuto variantu dopracovat z hlediska, že (nečitelné slovo) bude pobyt P. v NSR podrobně analyzovat – tato forma proto může být zranitelná! V případě použití této formy musí osoba „GUSTAV“ skutečně existovat, být prověřitelná a bezp. (nečitelné slovo). Znova uvažte! (Možnost sledování otisků na těchto správách)

b. V zájmu udržení povědomí agenta, že rozvědka sleduje jeho život a vývoj v zaměstnání, v získání bydliště, jeho zdraví a pod., které bude sdělovat své dceři – bude mu několikrát v mezidobí do první schůzky zaslán pozdrav s podpisem „GUSTAV“. Krátce bude reagováno na uvedený vývoj, dán najevo náš souhlas nebo doporučení. Legalizováno bude náhodným rozhovorem s jeho dcerou, jež známému – „GUSTAVOVI“ – o situaci otce hovořila. Požádá jej o gramofonovou desku, o několik známek, nálepky a pod. – pro legalizaci styku.

Případné dotazy k osobě „GUSTAVA“ vysvětlí „PETERSON“ jako známého, s kterým chodil na kopanou, identita bude vybrána z okruhu okrajových styků „PETERSONA“. Spojení bude využito jen tehdy, bude-li „PETERSON“ na pochybách, naznačí, že neví, jak se má rozhodnout, např. Při přijetí zaměstnání, volbě bytu a pod.

(rukou dopísané na margo popri bode c: Kde odešla, jak legalizována?)

c. Zjistí-li se další agenturou domácí i zahraniční, že mu hrozí nebezpečí, že je podezříván, sledován a pod. bude mu odeslána pohlednice s obrazem květin – černobilá. Bude instruován, aby v tomto případě se kontroloval, analysoval důvod, svoje styky, neuschovával nic podezřelého, nic nepřenášel přes hranice.

(rukou dopísané na margo popri bode 3: Jak bude podepisovat správy na K(rycí)A(dresu)?)

3. Spojení agenta s centrálou:

a. Krycí adresa ..... v Bratislavě, která je tvořena pouze pro „PETERSONA“ a nebyla dosud užívána. Této použije v poštovním spojení pro:

- ohlášení příjezdu do ČSSR,
- potvrzení schůzky v ČSSR do 20ti dnů po našem vyvolání.

Použije pohlednice s obrazem Marienkirche (slovo Marienkirche je rukou přečiarknuté a dopísané je: Motiv „Kostela“)

tato existuje v řadě způsobů a variant. Libovolný pozdravný text.

b. Varovné znamení - pro případ, že sám zjistí sledování, techniku, rozpracování – odešle ihned květiny v černobilém vyhotovení na krycí adresu. Poštovní spojení na jeho příbuzné – dceru – kde bude i pro centrálu sdělovat průběžně svůj postup v práci, rodině, zaměstnání, příjezdu, potíže i úspěchy.

Tohoto spojení použije také pro sdělení o nemožnosti příjezdu a tímto způsobem jej může i lépe nenásilně zdůvodnit i označit vhodnější termín.

II. PERSPEKTIVNÍ PLÁN SPOJENÍ:

Tento plán spojení bude postupně s „PETERSONEM“ projednán, upraven dle reálních podmínek existence, cestovních možností, rychlosti, použitelnosti. Bude projednán a používán po dobrém prověření agenta na úkolech, agenturou, příp. i kontrolou rezidenturou – vzhledem k jeho práci ve veřejném podniku.

1. Jednosměrné spojení radiem: po důkladné prověrce, po proškolení a užívání, jež proběhne v ČSSR – po zjištění podmínek odposlechu, bydliště, radioaparátu a pod. dle technických a operativních požadavků tohoto spojení.

2. Osobní spojení mimo území ČSSR: bude použito pro schůzkovou a předávací činnost v Rakousku po ověření realizovatelnosti, nezávadnosti. Místo schůzky bude Vídeň – perspektivně pro předávací rychlé spojení Salzburg. „PETERSON“ má v Rakousku příbuzné, legalizaci cest do Vídně má.

Pro spojení bude vybráno místo zrakového kontaktu, kontrolní trasy a místo schůzky dle dokumentace, jež byla rezidenturou Vídně rezervována pro řízení „PETERSONA“. Použití bude porovnáno s faktickou možností časovou, spojení „PETERSONA“ do Rakouska dle okolností, zda bude mít auto či nikoliv.

3. Pevné místo schůzky: pro případ ztráty spojení obsadí 1x za 3 měsíce místo pevné schůzky ve Vídni v termínu, který bude s ním projednán dle režimu jeho pohybové možnosti.

4. Heslo pro kontakt: po vyvolání spojení spojkou a platné jak v NSR, tak i v Rakousku.

5. Mikrát a používání mrtvé schránky zatím nenavrhují.

Mjr. „RADIMSKÝ“, v. r.

Dokument č. 7

II. odbor 1. SMV
Dne 13. září 1967

PETERSON – ZÁZNAM O INSTRUKTÁŽI
Dne 11. září 1967 jsem vykonal v době od 10.00–16.30 hod. závěrečnou instruktaž Petersona před jeho odjezdem do NSR, který bude dne 14. září vlakem z Prahy do Norimberku.

Instruktaž proběhla v K(onšpirační)B(yt) 1. odboru, přítomen byl s. Bielik – po část instruktaže, po dobu asi 30 minut s. Jelačič, bývalý Ř(idíci)O(rgán), který se oficiálně přišel s „PETERSONEM“ rozloučit. Jeho vystoupení nebylo příliš vhodné, svědčilo o příliš familiárním postoji Ř(idíci)O(rgán) k agentu, který při své inteligenci to věděl a dle toho se i choval.

V instruktaži byly projednány 3 body: obranná, tematika úkolů a metoda plnění pro dobu do první schůzky v ČSSR, spojení.

Lze říci, že „PETERSONA“ nejvíce zajímala obranná instruktaž, provedená dle návrhu s doplněním konkrétních údajů. Pochopil ji, znovu ujistil, že manželka bude vždy vypovídat shodně s ním.

Úkoly se mu zdají plně proveditelné, pochopil způsob jak má pracovat, má tuto praxi již z minulosti.

V otázce spojení jsme projednali oproti návrhu jednu změnu.

Místo pohlednice mnichovského kostela Marienkirche – na pohlednicích jsme stanovili pohlednici jakéhokoliv kostela kdekoli a to proto, že dnes nemá ještě zaručeno, že bude v Mnichově a mohl by mít i s obstaráním této pohlednice potíže a pak by bylo nelogické odesílat pohlednici Mnichova např. ze Stuttgartu.

V závěru jsme provedli delší politický pohovor o obecné situaci, projednali jsme obecně otázku finančních podpor v budoucnosti. Připravil jsem „PETERSONA“ na to, aby až přijede měl připraveny témata k projednání jak po osobní, spravodajské tak i materiální stránce. Závěr vyzněl velmi srdečně.

Výdaje: 138 Kčs.
„RADIMSKÝ“

Dokument č. 8

I. správa MV, 2. odbor
V Praze dne 23. listopadu 1967

VYHODNOCENÍ SPOLUPRÁCE „PETERSON“, ČÍSLO SVAZKU 44 875.

Vyhodnocení za období od července 1967 do dnešního dne.

1. Agent.

2. Německá spolková republika

3. Spolupracovník byl převzat v červenci 1967 do řízení 2. odborem 1. správy od 2. odboru KS SNB Bratislava. V Bratislavě byl používán do problematiky NĚMECKO. Protože požádal o trvalé vysídlení do NSR a vzhledem k jeho možnostem byl úkolován k proniknutí do vysídlenecyých organizací karpatských Němců, případně do NPĐ.

4. Podle hodnocení 2. odboru KS SNB Bratislava plnil „PETERSON“ uložené úkoly spolehlivě. Na základě jeho zpráv došlo k několika realizacím. Jeho zprávy byly vždy pravdivé. V řízení 2. odboru 1. správy byl vyslán v roce 1966 ke kontaktu spolupracovníka „KARLA“ kde uložené úkoly splnil. Úkoly, které mu byly uloženy před jeho vysídlením jsou dlouhodobé, s perspektivou několika let. „PETERSON“ zatím o stavu jejich plnění neinformoval.

5. Za dobu spolupráce měl v letech 1955–56 slabší období, kdy uložené úkoly plnil liknavě a se zřejmou nechtí. Jak vyplývá z materiálů, bylo to způsobeno jednak chybami Ř(idíci)O(rgán) a také tím, že byl úkolován na své příbuzné. Po výměně Ř(idíci)O(rgán) a po změně úkolování plnil úlohy dobře.

6. Za dobu spolupráce s 2. odborem KS SNB Bratislava byl příležitostně odměňován peněžitými odměnami. Za dobu spolupráce mu bylo vyplaceno celkem 2 600,00 Kčs. Vzhledem k délce spolupráce a ke kvalitě předávaných zpráv jde o částku poměrně malou. K jeho ještě hlubší kompromitaci a k upevnění pocitu zavázanosti mu byl snížen poplatek za vystěhování na 900,00 Kčs a přitom vystaveno potvrzení o zaplacení 9 000,00 Kčs. „PETERSONOVI“ je známo, že potvrzení je falzifikát.

7. Výchova spolupracovníka byla prováděna pravidelně na schůzkách. Byla zaměřena především k upevnění jeho vztahu k socialistickému zřízení, který zaznamenal zejména v době, kdy byl pro svou minulost propuštěn ze zaměstnání a byl nucen manuálně pracovat, patrný pokles. Systematickou výchovou bylo dosaženo, jak vyplývá z předchozích hodnocení, dobrých výsledků. V období příprav na vysídlení byl v nutné míře seznámen se zásadami spolupráce v zahraničí a s nejdůležitějšími obrannými opatřeními. S jeho podrobnou přípravou v odborném směru se počítá po jeho příjezdu do ČSSR.

8. Zatím není zpráv.

9. Zatím nejsou.

10. Proverky prováděné KS SNB v Bratislavě, jak vyplývá ze záznamů, vyzněli vždy naprosto kladně a plně potvrdili spolupracovníkovu spolehlivost. Proverka 2. odborem 1. správy nebyla dosud prováděna a počítá se s ní v pozdějším období.

11. Zatím není nejasných otázek.

12. V době spolupráce s 2. odborem KS SNB byl spolupracovník řízen osobně. Schůzky byly sjednávány telefonicky oboustranně. Pro jeho vysazení byl s ním proškolen jednoduchý plán spojení přes K(ryci)A(dresu), který však dosud nebyl použit. Počítá se s osobním stykem na území ČSSR do ověření spolehlivosti spolupracovníka.

13. Spolupracovník zatím plní jeho hlavní úkol – proniknutí do objektu našeho zájmu – opatření k jeho lepšímu využití zatím nejsou možná.

14. V současné době sledovat, jak postupuje jeho „aklimatizace“ v NSR o čemž má „PETERSON“ podávat informace na K(ryci)A(dresu). Počítat s tím, že podle plánu spojení přijede v první polovině roku 1968 do ČSSR a připravit se na schůzku a provedení kontrolních opatření. Pokud bude vhodná situace připravit i jeho školení.

15. Se spolupracovníkem bylo provedeno celkem 141 schůzek.

16. Na odměnách bylo spolupracovníkovi vyplaceno 2 600,00 Kčs z fondů KS SNB Bratislava. Z prostředků 1. správy MV zatím nebyl odměňován.

Richard „ROSICKÝ“
Vyjádření náčelníka:³⁶⁾

Dokument č. 9

2. odbor I. správy MV

13. 1. 1969

VYHODNOCENÍ SPOLUPRÁCE

„PETERSON“, čís. sv. 44875 za rok 1968
(pravid. roč. hodnocení)

1. „PETERSON“ je agentem
2. vysazeným do NSR
3. zaměřován do problematiky KdL a NPD (Karpatsendeutsche Landsmanschaft)
4. Dosud uložené úkoly nesplnil. Jedná se o první rok po vysídlení, kdy měl za úkol zabydlet se a získat si zaměstnání.
5. Nesplnil žádné úkoly.
6. Odměňován dosud nebyl.

7. Operativní a politická výchova byla prováděna v době před jeho vysazením a zároveň v době jeho prvního příjezdu do ČSSR. Dosud se na spolupráci neprojevila.

8. Stanovených cílů nebylo dosaženo a spolupracovník do jisté míry zklamal. Podle zaměření se měl stát (rukou dopísané: členem NPD) nebo se snažit získat nějaký lokál /je původem číšník/, kde by se mohli konat potom schůze NPD. Nejen, že do NPD nevstoupil a nehodlá ani vstoupit s poukazem na to, že se jedná o zákaz této strany, ale ani svým zaměřením nesplnil očekávání. Pracuje jako úředník pojišťovny, čili vůbec ne podle původní instrukce.

9. Závadovým signálem je jistě skutečnost, že „PETERSON“ se po srpnových událostech dlouho rozmyšlel, zda s námi má vůbec ještě dále spolupracovat a jen ta skutečnost, že si uvědomil, „že jej máme v hrsti“ způsobila, že se vůbec na agent. telefon přihlásil a na schůzku v Bratislavě přišel.

10. Proverka spolupracovníka nebyla zatím prováděna.

11. Zatím zůstává nevyřešena otázka jeho dalšího využití. Má se řešit při jeho druhé cestě do ČSSR, kde žije jeho dcera.

12. Prozatimní způsob spojení fungoval a při první schůzce bylo dojednáno podrobnější spojení, jehož spolehlivost zatím nebyla vyzkoušena.

13. Opatření k všestrannějšímu využití bude učiněno při jeho další cestě do ČSSR, kdy se schůzky má zúčastnit i pracovník centrály.

14. Domnívám se, že bude třeba věnovat větší pozornost péči přesvědčení spolupracovníka, že pomáhá solidní a čestné záležitosti a ne aby motiv jeho spolupráce byl diktován pouhým strachem.

15. Celkově byla uskutečněna s „PETERSONEM“ jen jedna schůzka, protože v ČSSR vícekrát nebyl.

16. Výdaje ani odměny nebyly vyplaceny a nevznikly.

kpt. „DOBŘICKÝ“

Dokument č. 10

(rukou dopísané: s. „DOBŘICKÝ“. Domnívám se, že by bylo nejlepší svazek uložit. Nečitelný podpis, 29.4.)

1. odbor správy A, 14. 4. 1970

36) Nie je tu napísané nič.

VYHODNOCENÍ SPOLUPRÁCE „PETERSON“, ČÍS. ZV. 44875 ZA ROK 1969
/pravidelné roční hodnocení/

Protože se v minulém roce neuskutočnila ani jediná schůzka s agentem je důvodné podezření, že se nerealizováním návštěv svých příbuzných /dcery, vdané v Bratislavě/ v ČSSR prakticky vyhýbá spolupráci. Z tohoto důvodu platí původní hodnocení za rok 1968 v plném rozsahu.

Kpt. „DOBŘICKÝ“

Dokument č. 11

37. odbor I. správy FMV
Praha, dne 24. listopadu 1971

ROZHODNUTÍ O ULOŽENÍ OS(OB-NÍHO) SVAZKU

Spolupr(acovník) „PETERSON“, pravým jménem Kurt Prepelica, číslo svazku 44875, ke spolupráci získán dne 10. 12. 1953 orgánem 2. odd. 2. odboru KS SNB Bratislava s. šstrm. Kondekem do problematiky Němců v ČSSR, později v srpnu 1967 byl převzat do řízení I. SFMV, kterou byl vysazen do NSR, kde měl rozpracovávat probl(ematiku) SdL. V té době byl řízen s. Radimským.

Spolupracovník „PETERSON“ spolupracoval s org(ány) II. správy FMV po dobu 10 let. V srpnu 1967 byl převzat do řízení I. správou FMV a po provedení 2 instruktážních schůzek byl dne 14. 9. 1967 vysazen do NSR. Po vysazení byla se spolupracovníkem uskutečněna pouze jedna schůzka a to 14. 10. 1968 v Bratislavě. V průběhu

vytěžení bylo zjištěno, že uložené úkoly nesplnil a neudělal také nic, co by mělo z hlediska rozvědného nějaký význam. Přesto s ním byla sjednána schůzka na leden do Rakouska a mimo toho spolupr(acovník) sám uvedl, že v roce 1969 přijede do ČSSR navštívit své příbuzné. Za účelem spojení mu byla předána K(ryci)A(dresa). Jak schůzka v Rakousku, tak návštěva „PETERSONA“ v ČSSR, kde má dosud dceru však realizována nebyla a spolupracovník se více neohlásil. Z uvedeného je zřejmé, že se „PETERSON“ další spolupráci vyhýbá.

Spojení se spolupracovníkem prakticky neexistuje a provedení jeho kontaktu v NSR /vzhledem k tomu, že nám nejsou známy možnosti spolupracovníka pro další spolupráci/ se v současné době jeví jako velmi riskantní.

Vzhledem k uvedeným skutečnostem bylo rozhodnuto uložit osobní svazek spolupracovníka „PETERSONA“ do archivu I. správy FMV na dobu 15 let. Svazek je možno zapůjčit k nahlédnutí po předchozím souhlase 37. odboru I. SFMV.

Mjr. „HUBERT“

doporučuji
Náčelník 37. odboru I. SFMV
pplk. M. „BAREŠ“

souhlasím
zástupce náčelníka I. SFMV
Plk. Z. „ŽEMLA“
(bez vlastnoručného podpisu)

Summary

How to dispatch spy to Federal Republic of Germany?

Documents deal with the agent of the State Security Kurt Prepelica and the way how the State Security prepared him for his assignments behind western borders of Czechoslovakia. Kurt Prepelica, code-named „PETERSON“, was a former member of Waffen SS who was recruited by the State Security in 1953. In 1960s. Prepelica visited former leader of German minority in war-time Slovakia Franz Karmasin in West Germany. As he gained Karmasin's trust the State Security decided to dispatch him to the Federal Republic of Germany. This objective was successfully accomplished in 1967. As Prepelica was out of reach of the State Security he stopped working for them and this particular case was a failure. However, the documents show how the State Security officers worked with agents and how they prepared them before dispatching abroad.

Na strane prenasledovaných. Pavol Valent a spol.

Prenasledovanie, väznenie, politická, náboženská a hospodárska diskriminácia, kriminalizovanie osôb otvorene nesúhlasiacich s komunistickým režimom – to bola každodenná skúsenosť bývalých podnikateľov, funkcionárov zakázaných politických strán, predstaviteľov cirkví v totalitnom Československu, ale aj obyčajných ľudí. V mnohých prípadoch boli tieto skúsenosti aj motívom niektorých ľudí z postihnutých skupín, ktorí volili radšej útek do zahraničia ako dehonestujúci teror zo strany komunistických bezpečnostných a štátnych orgánov.

Pavol Valent, príslušník Štátnej bezpečnosti (ďalej ŠtB), niektorým svojim známym a rodinným príslušníkom zo strany svojej manželky Margity poskytol možnosť úteku do Rakúska cez Pečenský les, v čom mu pomáhal tamojší hájnik Štefan Mindák.

V máji 1951 pomohol utiecť do Rakúska príslušníkovi Zboru národnej bezpečnosti (ďalej ZNB) Pavlovi Kesegovi, 4. decembra 1951 na žiadosť svojej manželky Margity pomohol utiecť jej bratovi Vojtechovi Dankovi – spolu s ním previedol aj bývalého majiteľa tehelne Rudolfa Šuberta s manželkou. Začiatkom januára 1952 Pavol Valent pripravil podmienky na prechod ďalšiemu bývalému majiteľovi tehelne Jurajovi Ponickému, ktorý však bol pri prechode zadržaný Pohraničnou strážou (PS) čo viedlo takmer okamžite k Valentovmu zatknutiu.

Vo vyšetrovacej väzbe pribudlo k obvineniam proti Pavlovi Valentovi aj absurdné obvinenie, že navádzal Štefana Mindáka na vraždu dvoch kolegov z ŠtB, s ktorými chodievali na poľovačku, čo Pavol Valent rozhodne popieral aj pred vyšetrovateľmi, aj pred súdnym tribunálom. Každopádne toto obvinenie, ktoré vyšetrovatelia ŠtB postavili na výpovedi Štefana Mindáka, veľkou mierou prispelo k vyneseniu rozsudku absolútneho trestu nad Valentom.

Pavol Valent

Pavol Valent sa narodil 27. júla 1914 vo Zvolene. Vychodil päť tried ľudovej a tri triedy meštianskej školy. V roku 1935 absolvoval odbornú „kovovýrobnú“ školu v Banskej Bystrici a zamestnal sa ako rysovač. V novembri 1936 nastúpil na vojenskú prezenčnú

službu v treťom leteckom pluku v Piešťanoch. Po ukončení základného výcviku nastúpil do leteckej školy v Nitre. Po havárii cvičného lietadla bol z leteckej školy prevelený do vojenského leteckého skladu. Od februára 1939 krátko pracoval v Štátnom telegrafickom úrade vo Zvolene, v máji toho istého roku sa zamestnal na ministerstve dopravy a verejných prác, kde pracoval na stavbách vysieláčov, ale aj ako dozor pri vysielacke. Od roku 1946 pracoval v Rádiotechnickom úrade v Bratislave. Do radov Štátnej bezpečnosti vstúpil 1. decembra 1948, kde bol pridelený na rádioelektrickú službu v Bratislave, odkiaľ bol v auguste 1949 preradený na technické oddelenie. V roku 1950 bol preložený na Povereníctvo vnútra odbor ŠtB a po jeho zrušení na Krajské veliteľstvo Štátnej bezpečnosti (KV ŠtB), kde pracoval ako skladník až do jeho zadržania.

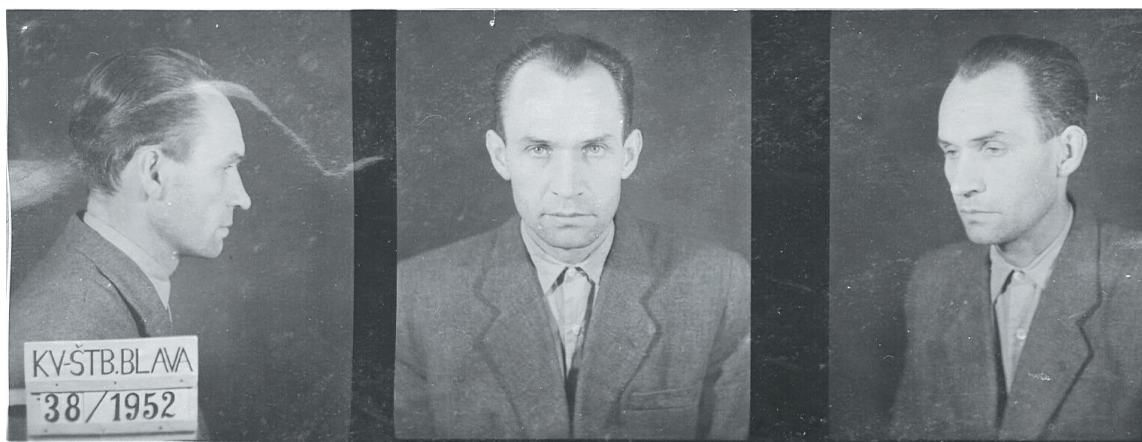
Mal päť súrodencov a s manželkou Margitou, rod. Dankovou, tri deti.

Počas trvania prvej Slovenskej republiky bol členom HSĽS a HG, v apríli 1948 vstúpil do KSS a ROH.

Útek Vojtecha Danka a manželov Šubertovcov

Pavol Valent nebol zo začiatku príliš naklonený myšlienke prevádzať ľudí cez rakúsko-slovenskú hranicu. Kolegu Pavla Kesega síce previedol, ale keď od neho chcel Vojtech Danko, aby mu pomohol s útekem, prvý krát povedal nie. Bolo to možno aj tým, že sa ho to neopýtal osobne, ale prostredníctvom svojho otca Gabriela Danka. Od neho syn Vojtech chcel zase, ako od bývalého železničiara, aby mu prostredníctvom svojich známych železničiarov vybavil prechod do Marchegggu, ale to nebol nikto ochotný riskovať, preto začali premýšľať nad novým plánom úteku. Gabriel Danko prosil Valenta, aby pomohol jeho synovi utiecť, a on mu sľúbil, že to urobí. *„Asi o tri dni prišiel na môj byt do Ladomeru Šubert a Ponický na motocykli. Šubert pri príchode mi ihneď predložil dopis od syna Vojtecha, v ktorom bolo napísané, že aby som sa nebál pred týmito osobami, lebo tiež chcú odísť ilegálne do zahraničia. Ďalej ma prosil, aby som odišiel za Valentom do Bra-*

Mgr. Vladimír Palko
(1981), absolvent histórie
FIF Trnavskej univerzity,
pracuje v Ústave pamäti
národa.

Pavol Valent.
Zdroj Archív ÚPN.

tislavy a tomuto povedal, že aby počítal s tým, že ich pôjde viacej naraz do zahraničia. Šubert mi potom povedal, že on to už má so synom Vojtechom dohodnuté a jedná sa len o to, jestli budú môcť ísť naraz.“¹⁾

Gabriel Danko vybavil túto ich žiadosť. O dva dni nato prišiel za ním opäť Rudolf Šubert a vravel, že Juraj Ponický váha z odchodom a že radšej ešte počká. Šubert plánoval so sebou zobrať aj manželku a syna, nebol si však istý, či môžu ísť štyria naraz, tak sa dohodol s G. Dankom, že keď Valent bude súhlasiť s prevedením štyroch osôb, nech mu pošle telegram s heslom „Potrebujem 4000 tehíel“. Dňa 4. decembra navštívil Gabriel Danko Pavla Valenta v Bratislave. Ten mu povedal, že je všetko pripravené na bezpečný prechod a je možné prepraviť aj štyroch, preto Danko odoslal Rudolfovi Šubertovi telegram s dohovoreným signálom.

Pavol Valent sa v lete 1951 informoval o možnostiach prechodu hraníc aj u svojho kolegu fotografa Pavla Poláka zo IV. odboru ŠtB, ktorý býval v Devínskej Novej Vsi a mal prehľad o situácii na hranici a o stave rieky Moravy. Pavol Polák mu najprv povedal, aby k nemu nechodil so švagrom, že aj napriek tomu, že má povolenie na poľovačku v pohraničnom pásme, je to nebezpečné. Valent sa ho pýtal, či nepozná nejakého prevádzača, ktorý by švagra previedol. Polák mu odpovedal, že jediný, ktorého poznal, je už zaistený. Pri druhej návšteve aj s Vojtechom Dankom ich Polák zaviedol k rieke Morave, vysvetlil im riziká prechodu a celkovo im neodporučil prechod cez rieku.

S Pavlom Valentom sa Gabriel Danko opäť stretol približne 17. decembra 1951.

Pýtal sa ho na útek syna a Šubertovcov: „Pri tejto návšteve mi zať Valent hovoril, že Šubert s jeho rodinou t. j. manželkou a synom a môj syn Vojtech prišli do Bratislavy dňa 4. decembra 1951 s ktorými sa stretol pri Blumentálskom kostole v Bratislave. (...) Ďalej mi povedal, že Šubertov syn si to rozmyslel a nechcel odísť do Rakúska, nakoľko že on tu má frajerku.“²⁾

Šubertovci sa pred odchodom šli ešte rozlúčiť s rodinou, ktorú mali v Bratislave. Pavol Valent sa neskôr večer G. Dankovi zmienil, že útek dopadol dobre a nedošlo k žiadnym komplikáciám.

K samotnému priebehu úteku Vojtecha Danka a Šubertovcov vypovedal aj lesník Štefan Mindák: „Valent mi ešte predtým než tohto švagra previedol povedal, že si sobere so sebou aj guľovnicu a že keď mu niekto príde do cesty, kto by mu v čine prekážal, že každého odstrelí, keď to bude hocikto. Toto som aj sám videl, že skutočne tak aj urobil a že guľovnicu mal u seba, keď sa vrátil od hranici po odprevadení švagra do zahraničia. Potom mi bol hovoril, že osobne prestrihol dráty a že švagor šťastlivo sa dostal cez dieru na druhú stranu.“³⁾

Rudolf Schubert sa v roku 1952 vrátil do ČSR ako agent cudzej rozvedky. ŠtB ho zadržala a bol odsúdený na 15 rokov väzenia. Jeho manželka ostala v zahraničí.

Nevydarený útek Juraja Ponického

Juraj Ponický sa narodil v auguste 1907 v Mofovej pri Zvolene. Od roku 1942 bol vlastníkom ručnej tehelne, ktorú si samostatne vybudoval. Po znárodnení sa stal v tehelni vedúcim pracovníkom. Podľa veliteľa VO-ŠtB, vrchného strážmajstra Haringa,

1) Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava (ďalej KS ZNB S-ŠtB Bratislava), V-210/1, výpoveď Vojtecha Danka na KV ŠtB Bratislava zo 14. 1. 1952, s. 62.

2) Tamže, s. 63.

3) Tamže, výpoveď Štefana Mindáka na KV ŠtB Bratislava zo 16. 1. 1952, s. 107.

si menovaný „svoje povinnosti vykonával v súlade s verejnými záujmami. So znárodnením jeho tehelne sa takmer úplne smieril, ani odpor k tejto skutočnosti neprejavoval. Bol pri tom členom strany KSS od roku 1946 a vykonával i verejné funkcie v obci Kováčová. (...) Celkom iný postoj zaujímal v otázke socializácie dediny zaiste len preto, že bol sám vlastníkom 6 ha pôdy. V tejto otázke zaujímal postoj úplne konzervatívny, škodlivý a nakoniec sa snažil socializáciu brzdiť a sabotovať“. Rozpis kontingentov sabotoval začiatkom roku 1951 tým, „že sebe, švagrinej a svokrovi odpísal z pôvodného predpisu všetkým trom po 1000 litrov mlieka a potom aj tento snížený predpis na jednotlivé mesiace rozpisal tak, že ani tento minimum povinnosti by neboli splnili. Pre tento čin bol potom Ponický vylúčený zo strany KSS a bolo na neho podané trestné oznámenie Okresnej prokuratúry vo Zvolene pre marenie 5 RP (päťročného plánu, pozn. V. P.) začo bol aj odsúdený na 4 mesiace bezpodmienečne“.⁴⁾ Ponický vo svojej výpovedi na KV ŠtB v Bratislave vypovedal aj o tom, čo ho bezprostredne prinútilo k čo najskoršiemu odchodu do Rakúska. Na otázku vyšetrovateľa, čo ho viedlo k úteku, hovoril: „Dňa 3. januára 1952 dostal som svolávací lístok z Krajského vojenského veliteľstva v Banskej Bystrici, aby som sa 5. januára 1952 dostavil na lekársku prehliadku. Medzi týmto časom som odišiel do Zvolena, kde som sa dozvedel od občanov, konkrétne od PIVOLUSKU z Očovej, okres Zvolen, že svolávací lístok znamená toľko, že pôjdeme pracovať do komárňanských lodeníc pod vojenským dozorom. Ďalej bolo pove-

dané, že pôjdeme pracovať do jáchymovských dolov.“⁵⁾

Juraj Ponický sa poznal s prevedeným Rudolfom Šubertom, ktorý bol vedúcim tehelne v Kremničke. Ten ho v novembri 1951 požiadal, aby ho odviezol na motocykli do Ladomeru pri Zvolene ku Gabrielovi Dankovi, otcovi Margity Valentovej. Šubert priniesol G. Dankovi list od jedného z jeho synov. Potom sa ho opýtal, či by mu nemohol sprostredkovať útek do Rakúska s tým, že by s ním šla aj jeho manželka. Odpoveď bola kladná. Danko sa na mieste opýtal aj Juraja Ponického, či nechce so Šubertovcami ísť aj on. Ponický sa vyjadril, že chce ujsť, ale nie hneď. Po tejto návšteve už Ponický Šuberta nestretol. Ich útek v decembri 1951 sa podaril, čo pravdepodobne vyvolalo u Ponického väčšiu dôveru v Dankove schopnosti zariadiť prechod hraníc. V spojení s jeho obavamami, spomenutými vyššie, dospel k definitívnemu rozhodnutiu a 4. januára 1952 navštívil druhýkrát sám Gabriela Danko s prosbou o sprostredkovanie úteku cez hranice. Spomenul mu aj lekársku prehliadku, ktorú mal na ďalší deň absolvovať na základe spomínaného predvolania. Zo zápisnice: „Danko mi vtedy povedal, že tieto lístky prišli i do Detvy, okres Zvolen a tí, ktorí ich dostali budú v noci odvedení do Sovietskeho sväzu. Ďalej mi Danko povedal, že do zahraničia som mal odísť vtedy, keď odchádzal jeho syn a Šubert, lebo teraz je neskoro. Nakoniec mi však prisľúbil, že pôjde do Bratislavy, kde sa s niekým poradí a potom mi povie či je to možné, alebo nie.“⁶⁾

V pondelok 7. januára 1952 sa stretol opäť Juraj Ponický s G. Dankom, ktorý deň predtým absolvoval návštevu u svojho zaťa

Gabriel Danko.
Zdroj Archív ÚPN.

4) A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, V-210/1, bez názvu (správa o činnosti J. Ponického), s. 17.

5) Tamže, výpoveď Juraja Ponického na KV ŠtB Bratislava zo 14. 2. 1952, s. 26.

6) Tamže, s. 27.

Imrich Danko.
Zdroj: Archív ÚPN.

v Bratislave. Oznamil Ponickému, že všetko zariadil a že v stredu spolu odcestujú do Bratislavy, kde sa Ponický stretne s človekom, ktorý ho prevedie. Samozrejme, Danko Ponickému kvôli bezpečnosti nepovedal, že ide o jeho zaťa. Juraj Ponický vypovedal: „V stredu ráno som odcestoval spolu s Dankom do Bratislavy. Sobral som si 20 000,- Kčs a konzervy. Po príchode do Bratislavy ma Danko zaviedol do reštaurácie Avion, kde mi povedal, aby som na neho čakal. Asi za 15 minút prišiel Danko s jedným neznámym mužom, ktorý sa mi predstavil (ako) Paľo. Danko mi povedal, že tento muž pán ma bude sprevádzať, načo odišiel.“⁷⁾ Valent potom zobral Juraja Ponického do Petržalky, na betónovú hradskú na jej konci. Z cesty mu ukázal topoľ, ktorý stál smerom k hraniciam, a povedal mu, aby išiel smerom k nemu a potom pokračoval v danom smere ďalej, lebo to bola časť hraníc, ktorá bola podľa Valenta najľahšie priechodná. Sľúbil Ponickému, že sa nemusí báť Pohraničnej stráže, lebo sa postará, aby v čase jeho prechodu, čiže večer toho dňa, neboli v tomto priestore žiadne hliadky – predpokladal, že hájnik Štefan Mindák zavolá hliadku k sebe do hájovne a budú hrať karty. Po prehliadke terénu sa vrátili späť do centra Bratislavy, zastavili sa v obchode Technokov, kde Pavol Valent vybral pre Juraja Ponického kliešte, ktoré mal pri úteku použiť na prestrihnutie ostnatých drôtov. Cestou späť Ponický vyplatil Valentovi odmenu 18 000 Kčs a 10 dolárov.

Zabezpečenie hraníc v Petržalke začiatkom roku 1952 pozostávalo len z jednej steny ostnatého drôtu, ktorý slúžil ako fyzická prekážka na zdržanie unikajúceho, kým ho nespozoruje hliadka. Odtiaľ šli späť

do reštaurácie Avion, kde už na nich čakal Gabriel Danko: „V reštaurácii sme chvíľu sedeli, načo Paľo odišiel s tým, aby som ho od 16.00 hod. do 17.00 hod. čakal v reštaurácii Avion. O chvíľu sa i Danko so mnou rozlúčil a povedal mi, aby som povedal jeho synovi, že je všetko v poriadku, že dosť často chodí do Detvy a taktiež, aby som pozdravoval Šuberta, načo odišiel.“⁸⁾ Večer, asi o pol piatej, sa zase P. Valent objavil v Avione a spolu s J. Ponickým opäť prešli po Viedenskej ceste na koniec Petržalky. Valent ho upozornil, že v koženom kabáte by bol nápadný, preto ho Ponický vymenil za jeho nenápadnejší šedý zimník. Dal mu štyri náboje do pištole, lebo Ponický si so sebou vzal zbraň, ktorú podľa výpovede, našiel dávnejšie aj so zásobníkom cestou z práce. Juraj Ponický opísal posledné Valentove inštrukcie: „Tu mi Paľo povedal, aby som išiel kúsok vedľa cesty, potom aby som odbočil smerom k topoľu, ktorý mi dopoludnia ukázal a tým sme sa rozišli. Ja som tak aj urobil, ale sotva som prešiel asi 50 metrov od cesty smerom k topoľu, zavolať na mňa niekto „stoj“. Ja som ostal stáť, zdvihol som hore ruky a tak prišli ku mne dvaja vojaci, ktorí ma odviedli na veliteľstvo.“⁹⁾

Pavol Valent a Gabriel Danko sa dohodli, že ak Ponického prechod vyjde, nebude Valent Dankovi telefonovať, keby nevyšiel alebo by hrozilo z nejakého iného dôvodu ich prezradenie, tak mu mal zavolať dohodnutú vetu „Petrik je chorý.“ Ďalej slovami zápisnice: „Dňa 10. januára 1952 t. j. na druhý deň, dostal som od Valenta telefonickú zprávu ‚Petrik je chorý.‘ V dôsledku toho som odišiel v piatok t. j. 11. januára 1952 do Bratislavy k Valentovi, aby som sa presvedčil o čo ide. Keď som prišiel k nemu,

7) Tamže.

8) Tamže, s. 28.

9) Tamže.

tento mi povedal, že pravdepodobne Ponického chytili, nakoľko keď ho odosielal cez hranice, jasne počul kričať z toho smeru kadiaľ išiel Ponický, stoj'. Ďalej mi povedal, že včera bol uňho horár z Pečenského lesa (Štefan Mindák, pozn. V. P.) ktorý mu povedal, že bol chytený na hraniciach istý Maďar, ktorého však prepustili. Okrem toho že bolo chytených i viacej osôb a preto sa nedalo usúdiť, či je medzi nimi i Ponický. Valent mi potom povedal, že dnes večer má prísť na jeho byt Frolo (veliteľ Pohraničnej stráže na petržalskom úseku hraníc) i s horárom, ktorí mu osvetlia situáciu. Ani jeden z nich však neprišiel.¹⁰⁾ Po týchto udalostiach Pavol Valent a Gabriel Danko pochopili, že existuje veľmi veľká pravdepodobnosť ich odhalenia ŠtB. Pavlovi Valentovi, ako príslušníkovi ŠtB, boli známe postihy za prevádzanie a praktiky vyšetrovacích orgánov, ktorí v týchto prípadoch neváhali obviňovať páchatelov z trestného činu neoprávneného opustenia republiky a ich spolupáchateľov aj z velezrady, vyzvedačstva a ohrozenia obrany republiky, čo bolo aktuálne najmä v jeho prípade. Iste poznal prípady príslušníkov ZNB, nadporučika Eduarda Tesára, ktorý bol popravený po procese so skupinou Albert Púčík a spol., a strážmajstrov Bernarda Jaška a Pavla Kalinaja, ktorých popravili tri dni pred Tunegom, Púčíkom a Tesárom 17. februára 1951, s ktorých rozsudkami sa proti podpisu museli oboznámiť všetci príslušníci ZNB a ŠtB.

Pavol Valent preto navrhol G. Dankovi, aby sa čo najskôr pokúsili o útek do Rakúska. Gabriel Danko to odmietol s tým, že niekto musí ostať s rodinou, nech odíde Valent sám. Pavol Valent sa po úvahách nakoniec rozhodol, že zatiaľ nikam neodíde. Každopádne vsadil na veľmi riskantnú kartu – bolo málo pravdepodobné, že ho oklamali vlastné zmysly a nepočul výkrik hliadky, alebo že by Juraj Ponický vykľučkoval a nenechal sa chytiť. V každom prípade presvedčil sám seba, že to nemusel byť práve Ponický, koho hliadka Pohraničnej stráže chytila. Na druhý deň, 12. januára 1952, odišiel Gabriel Danko domov do Ladomeru: „V utorok dňa 15. januára 1952 prišiel na môj byt príslušník SNB, ktorý mi povedal, aby sme si ihneď prišli pre Valentove deti.“¹¹⁾

Horár z Pečenského lesa

Štefan Mindák bol zatknutý a vypočúvaný ŠtB tak, ako Valentova rodina. Mindák bol jedným z jeho priateľov, spájala ich záľuba v poľovačke a stretnutia pri kartách. Poznali sa asi od jari roku 1951, čo nebola veľmi dlhá doba, niečo vyše pol roka. Mindák chodieval k Valentovcom a Valent k Mindákovi. Na KV ŠtB vypovedal, že Valentova manželka ho poprosila, „aby som jej previedol a prepašoval do zahraničia jej brata, ktorý bol niekedy partizánom a to štábnym kapitánom a ako notára ho údajne dali do výroby“, a že sa „musí za každú cenu dostať do zahraničia. Ja som jej slúbil, že jej to stopercentne nesľubujem, lebo že je to chúlостivá vec. Povedala, že keď tento jej brat bude už tu, že pošle za mnou manžela, tj. Valenta a to s heslom ‚Aby som priniesol maslo‘ čo malo znamenať, že brat je už u nej na byte, aby som prišiel pre neho.“¹²⁾ Štefan Mindák sa po tomto rozhovore Valentovcom trochu vyhýbal, lebo podľa svojej výpovede nechcel nikoho previesť cez hranice. Ale 3. alebo 4. decembra 1951 za ním opäť prišiel Pavol Valent do Pečenského lesa s puškou na pleci na poľovačku, čím ale podľa Štefana Mindáka len maskoval pravý dôvod – chcel sa stretnúť s ním. Odkázal mu od manželky, že má priniesť maslo. Mindák na to Valentovi povedal, že on za jeho manželkou nepôjde, lebo ho stále s niečím otravuje. Na to sa ho Valent spýtal, či sa s ňou Mindák bavil o jeho švagrovi. Mindák mu na to povedal kladne a dodal, že on nič také neurobí a nikoho neprevedie a nebude ani nikomu s prechodom pomáhať: „Na to sa Valent otočil a povedal mi, (Š. Mindákovi, pozn. V. P.) aby som išiel s ním ďalej do lesa, že chce niečo zastreliť na večeru. Išli sme teda spolu až sme prišli k jednému bunkru blízko samej hranici, kde sme sa zastavili a tam Valenta povedal toto: Už ďalej nejdem, lebo sa stmieva, ale viete čo pán Mindák? Ja toho môjho švagra teda prepravím cez hranice sám, keď ho nechcete vy a viete skadiaľ? Stadiaľto – pričom ukázal rukou na dráty a povedal, že tam pri jednom strome mu prestrihne dráty a tak mu umožní prechod.(...) Ja som mu na to hovoril, aby to nerobil, lebo že ho môže hliadka prichytiť a bude mať nepríjemnosti. On na

10) A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, V-210/1, s. 66, výpoveď Gabriela Danka na KV ŠtB Bratislava z 22. 1. 1952.

11) Tamže.

12) Tamže, s. 100-101, výpoveď Štefana Mindáka na KV ŠtB Bratislava z 15. januára 1952.

to odpovedal, že on toto musí spraviť za každú cenu.“ V ten istý večer sa uskutočnil útek a Valent sa večer, asi o pol jedenástej, zastavil u Mindáka, u ktorého bol akurát veliteľ Pohraničnej stráže so svojim šoférom a hrali karty: „Ja (Štefan Mindák, pozn. V. P.) som sa ho hneď opýtal či je všetko v poriadku, čím som myslel na to, či sa podaril ilegálny odchod jeho švagra. On na to prikývol a naznačil rukami, že je všetko v poriadku a prisadol si k nám. Tam prítomný veliteľ PS – útvaru poručík, ktorého meno neviem sa spýtal Valenta, že kde tak dlho bol. Valent mu na to odpovedal, že čakal na postriežke a že skoro zmrzol.“¹³⁾ Asi o jedenástej dohrali karty a Valent odišiel domov autom spolu s príslušníkmi Pohraničnej stráže.

Vyšetrovateľa zaujímalo aj to, čo Štefanovi Mindákovi povedal Pavol Valent o nevydarenom úteku Juraja Ponického. Ten potvrdil vyšetrovateľovi, že mu hovoril o tom nevydarenom úteku, a aj on sám sa od iného zdroja do počul, že 7. januára 1952 chytili jedného muža, ktorý utekal cez hranicu (Ponického útek však realizovali 9. januára, takže šlo o niekoho iného). Valent sa vyjadril, že, ak by ho chceli stíhať za napomáhanie pri úteku, bol odhodlaný emigrovať s celou rodinou, a ak by ich chcel niekto zastaviť, tak by ho zastrelil samopalom. A teraz sa dostávame možno k najväčšej chybe Pavla Valenta, ako o nej hovorí Štefan Mindák: „Valent vtedy povedal, že v ten samý deň dopoludnia bol v kancelárii u zástupcu veliteľa PS – útvaru podporučíka Frolu a že sa s týmto ešte nikdy tak srdečne neporozprával ako dnes. Uviedol, že podporučík Frolo je chlap na mieste a že mu povedal, že jemu, t. j. Valentovi to urobí hocikedy aj o polnoci ale že to musí byť s celou rodinou, t. j. že mu umožní útek do zahraničia. Valent ešte poznamenal, že sa mu stále sníva, že ho chytajú a prenasledujú. O podrobnostiach rozhovoru s Frolom nerozprával viac nič.“¹⁴⁾ Na druhý deň ale vyšetrovatelia z Mindáka dostali aj ďalšie podrobnosti rozhovoru Ondreja Frola a Pavla Valenta. Frolo ho varoval, že v hraničnom pásme PS zriadila poplašné zariadenia, ktoré spočívali v natihnutí tenkých drôtov, ktorých náhle napnutie, ku ktorému by prišlo pri zakopnutí

o ne, vyvolá vystrelenie signalizačnej svetelnej rakety. Štefan Mindák mu to tiež potvrdil. Pavol Valent potom od neho chcel, aby mu zistil, v ktorých miestach sa tieto pasce nachádzajú. Tieto svetlice boli maskované nízkym porastom a ich hlavnou funkciou bolo lokalizovať „narušiteľa hraničného pásma“: „Nástražné osvecovadlo bolo uchytané na kolík, stĺp, strom alebo iné (predmety, pozn. V. P.) klincami. Na obidve strany od nástražného osvecovadla mohol byť natihnutý drôt až do dĺžky 100 m podopretý kolíčkami. Vo výmetnej trubici bol vložený signálny náboj (raketa) ktorý pri zakopnutí o natihnutý drôt vystrelil.“¹⁵⁾

Pavol Valent vo väzení, spomienky Margity Valentovej

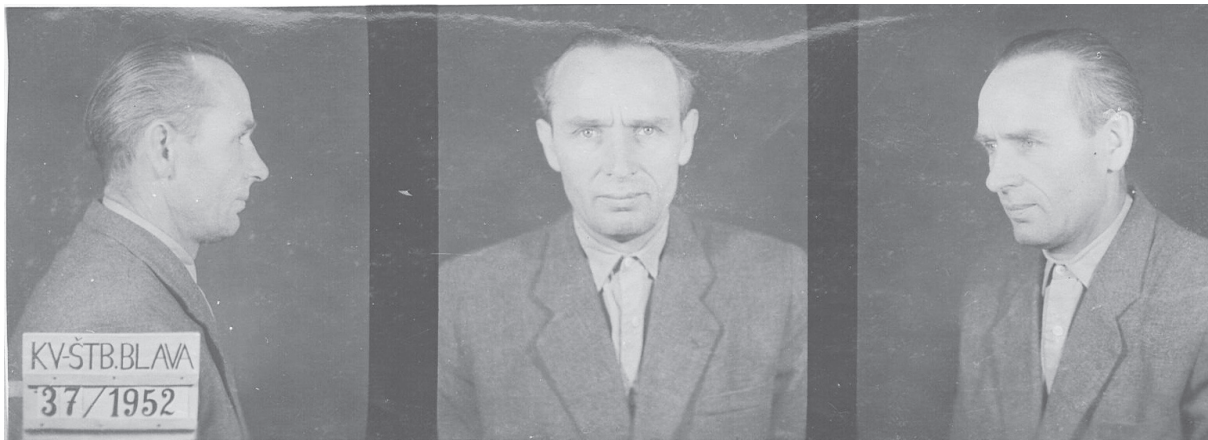
Pavol Valent nezaprel svoju podnikavú povahu ani vo väzení a vyvíjal aktivity, smerujúce k úteku alebo aspoň k dosiahnutiu čo najnižšieho trestu preňho. Rozohral svoju hru na niekoľko strán a ŠtB sa o jeho snáhach dozvedela. Vyšetrovateľ ŠtB Plachý sa ho následne v tejto veci spýtal: „Kedy a koho ste požiadali, aby Vám pomohol upchnúť z väznice, resp. aby Vám sjednal styk s Vašími známymi, pomocou ktorých ste si chcel zariadiť, aby Vám bola za Vašu zločinnú protištátnu činnosť vymeraná čo najnižšia výmera trestu?“

Ako prvý spomenul Valent pokus z konca januára 1952, kedy oslovil pri väzenskej prehliadke príslušníka väzenskej stráže, ktorého považoval za veliteľa väznice, a požiadali ho o súkromný rozhovor: „Tento, keď ma vypočul mi prisľúbil, že len čo ukončí prehliadku, že ma zavolá, alebo dá zavolať do svojej kancelárie. Za chvíľu skutočne prišiel pre mňa do cely jeden mladší strážmajster a odviezol ma do veliteľovej kancelárie. Ta prítomnosti uvedeného mladšieho strážmajstra som veliteľa najprv požiadali, či by mi nemohol dať trocha masti, ktorú mi väzenský lekár predpísal na moju bolavú nohu. Veliteľ väznice mi ihneď vyhovel a dal rozkaz mladšiemu strážmajstrovi aby mnou žiadanú masť priniesol. Tento uposlušol a vzdialil sa. Počas jeho neprítomnosti som sa rozhodol, že veliteľa požiadam o tú pravú vec pre ktorú som k menu prišiel. Bez akýchkoľvek okolkov som mu začal hovoriť, aby vyhladal v Bratislave gen.

13) Tamže.

14) A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, V-210/1, s. 103, výpoveď Štefana Mindáka na KV ŠtB Bratislava z 15. januára 1952.

15) MORBACHER, Ľubomír: Ilegálne úteky z Československa v rokoch 1948–1989. In: František MIKLOŠKO – Peter SMOLÍK – Gabriela SMOLÍKOVÁ: *Zločiny komunizmu 1948–1989*. Prešov: Vydavateľstvo M. Vaška, 2001, zv. 1, s. 481.

Marcelyho, povedal mu kde a v akej situácii sa nachádzam a aby ho poprosil, aby mi buď pomohol uprchnúť z väznice, alebo aby sa prihovril za mňa u štátnej bezpečnosti, alebo na príslušnej prokuratúre, ktorá bude môj prípad riešiť.“¹⁶⁾ Údajný veliteľ sa takticky vyjadril, že sa pokúsi vec vybaviť v jeho prospech, pokiaľ to bude v jeho silách. Natešený Valent sa poďakoval a následne bol odvedený na celu. Ďalšie rozhovory s veliteľom nemal a nikdy sa nedozvedel, či ten v jeho veci niečo urobil. So skoro stopercentnou istotou možno predpokladať, že ten príslušník neriskoval svoju kariéru a krk pre väžňa, aj keď to bol bývalý príslušník ZNB, ale radšej to oznámil vyšetrovateľom ŠtB.

O necelý mesiac Pavol Valent oslovil ďalšieho príslušníka Zboru väzenskej stráže – ráno pred sprchovaním predstieral, že je chorý a strážny ho podopieral celú cestu do spích.

Pavol Valent: „Z celého chovania vrch. strážmajstra som usúdil, že je príliš mäkký a preto som sa rozhodol, že aj u tohto skúsim šťastie. Šťastie v tom smere, aby mi dopomohol k úteku z väznice. Akonáhle prišiel ku mne na umyvátku, dal som sa plakať. Vrch. strážmajster sa ma najprv pýtal koľko mám rokov. Odpovedal som mu, že 37, pričom som plakal ďalej. Vrch. strážmajster sa ma začal znova vypytovať, či nemám na slobode nejakého vplyvného známeho, ktorý by za mňa na príslušnom mieste intervenoval. Teraz som mal vrch. strážmajstra tam, kde som ho chcel v skutočnosti mať. Odpovedal som mu, že by som také osoby ako mi radí mal, ale že sa mu ich bojím prezradiť, aby som potom z celej veci nemal

nepríjemnosti.“¹⁷⁾ Potom ho požiadal, aby šiel za Valentovým priateľom z detstva Dr. Klimentom, lekárom v pôrodnici na Zochovej ulici, aby ho oboznámil so situáciou, v akej sa nachádza, a aby ho poprosil, či by nemohol zaňho intervenovať na Štátnej prokuratúre. Ten mu nič konkrétneho nesľúbil, len mu poradil, aby sa nechával každý deň vypísať ako chorý. Poručík Mikuláš Fodor, ktorý podával na Valenta a spol. trestné oznámenie (datované 10. 3. 1952) v ňom uviedol, že Valent si nechal úmyselne pokaziť mäso, aby sa z neho nakazil žltáčkou. Tiež sa pokúsil spustiť sa po deke cez vylámané okno vo svojej cele.

Ako predposledný spomínal Pavol Valent pokus hneď po zatknutí, kedy oslovil štábného strážmajstra Petrika, ktorý fotografoval väzňov. Valent ho poznal, pretože chodieval k nemu do skladu pre rôznych fotografický materiál. Toho sa hneď opýtal, či sa v tom istom väzení nachádza aj jeho manželka Margita. Petrik mu však neodpovedal a hneď po fotografovaní ho poslal preč.

Posledný prípad sa tiež týkal Margity Valentovej.

Pavol Valent: „Okrem toho som dňa 23. februára 1952 požiadal jedného ml. strážmajstra – príslušníka väzenskej ostrahy – aby ak je to možné a má, dal mojej manželke chleba. Tento sa len usmial a opýtal sa ma, ako viem že sa aj moja manželka nachádza v tunajšej väznici. Znova som mu povedal, že síce neviem, či sa moja manželka nachádza v tunajšej väznici, ale ak sa tu nachádza, aby bol tak dobrý a zanechal jej zavše chleba. Spomínaný ml. strážmajster sa len usmial a ako sa pamätám

Juraj Ponický.
Zdroj: Archív ÚPN.

16) A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, V-210/1, výpoveď Pavla Valenta z 26. 2. 1952, s. 232–233.

17) Tamže, s. 234–235.

Margita Valentová.
Zdroj: Archív ÚPN.

odpovedal mi len toľko, aby som sa staral v prvom rade sám o seba a moju manželku aby som nechal na pokoji.“¹⁸⁾

Podľa dokumentu KV ŠtB o podaní trestného oznámenia na Pavla Valenta a spol. z apríla 1952 sa všetci obvinení nachádzali v Krajskej súdnej väznici v Bratislave, samotný Valent bol vo väznici na KV ŠtB. Nie je známe, či aj on bol predtým vo väznici s ostatnými.

Margita Valentová vo svojich spomienkach z roku 1990 napísala: „Keď sa ma spýтали, kde je môj brat, už som vedela, o čo im ide. Tento krížový výsluch trval tri hodiny. Zrazu začali na mňa kričať a vyhrážať sa mi, že ak nebudem hovoriť, uvidím, ako je tri dni posranému. Ku koncu výsluchu mi jeden z nich povedal, aby som sa otočila. Hrôza! Videla som manžela v putách, zbitého, tvár mal zelenú, oči podliate. Stačí, povedal jeden z mužov a manžela odvieďli. Výsluchy trvali štyri dni, cez deň i v noci. Spávala som v cele na zemi, prikrýta vlastným kabátom. Na piaty deň som dostala väzenský úbor (halenu) a večer mi hodili slamník, v ktorom bolo treba slamu hľadať. Ráno mi ho zobrali. Výsluchy robili tak, že nám zaviazali oči. Aby to pre nich nebolo také ľahké, medzi výsluchmi sa striedala korekcia (väzenská pivnica, kde kvapkala voda, bolo vlhko a potkany), potom nasledovala hladovka, zvyčajne tri dni, potom ožarovanie silnou žiarovkou a ďalšie metódy ŠtB (...) Do súdneho pojednávania, ako mi hovorili dvaja dozorcovia, manžel veľmi trpel bitím. Títo dozorcovia mu veľmi pomáhali. Vo vyšetrovacej väzbe si poranil nohu hrdzavým klincom, došlo k otrave

krvi a museli mu nohu amputovať. I napriek tomu ho popravili.“¹⁹⁾

Žaloba štátneho prokurátora, proces a rozsudok Štátneho súdu v Bratislave

Štátnemu súdu bola dňa 18. júna doručená žaloba od štátneho prokurátora Jána Feješa, v ktorej obžaloval: Pavla Valenta z trestného činu velezrady, vyzvedačstva, pokusu návodu k vražde a tr. činu podielníctva, Margitu Valentovú, Gabrielu Danku, Imricha Danku, Štefana Mindáka, Pavla Poláka a Juraja Ponického z trestného činu velezrady.

Dňa 11. septembra 1952 prebehol samotný súdny proces. Senát Štátneho súdu bol v nasledujúcom zložení: predseda senátu – Ľudvík Petráš, členovia senátu – Fabián Miko, Dr. Štefan Breier (sudcovia z povolania), František Sergovič, Štefan Cabadaj (sudcovia z ľudu), zapisovateľka – Oľga Ambrózová, prokurátor – Štefan Rigo. Obhajcami v prípade boli Dr. Henrich Lax a Dr. G. Bálinth.

Všetky výpovede obžalovaných pred súdnym senátom sa presne zhodovali s písanými výpoveďami, až na malé odchýlky, z čoho je jednoznačne zrejmé, že sa obžalovaní museli svoje výpovede dôsledne naučiť nasпамáť. Vo viacerých momentoch však obžalovaní nevypovedali v zhode s písomnou zápisnicou ich výpovedí. Napríklad Štefan Mindák tvrdil, že si nepamätá na heslo „potrebujem maslo“ a o svojej spolupráci s Pavlom Valentom vypovedal nasledovne: „Valenta som sa bál a čiste len zo strachu pred ním som sa dopustil takýchto vecí. Vyhrážal sa mi, že on má určitých ľudí, ktorí ma zničia ak mu

18) Tamže, s. 236.

19) Valentová, M.: *Miesto dovolenky krivé obvinenie a smrť*. SME, 5. 10. 2007, roč. 15, č. 229, s. 15.

nepomôžem previesť švagra.“²⁰⁾ Na záver, keď spomenul Valent, ako Mindák pustil rodinu, ktorú stretol v pohraničnom pásme, Mindák dodal, že on nikdy nikoho cez hranice nepreviedol, naopak ľudí chytal a odovzdával.

Všetci obžalovaní boli jednohlasne odsúdení podľa znenia obžaloby. Pavol Valent na trest smrti, Margita Valentová na doživotné odňatie slobody, Pavol Polák na 15 rokov, Gabriel Danko na 11 rokov, Imrich Danko na 8 rokov, Štefan Mindák na 7 rokov, Juraj Ponický na 10 rokov odňatia slobody.

Z rozsudku: „Napokon obvinený Pavel Valent pri svojej hnusnej zločinnej činnosti neštil sa ani návodu k surovým vraždám. Keď sa dozvedel od obv. Mindáka v auguste alebo septembri 1951 v Bratislave, že dvaja príslušníci SNB istý Randík a Ivanič zariadili, aby obv. Mindákovi bol zakázaný vstup do pohraničného pásma, navádzal Mindáka, aby ich pri poľovačke oboch zastrelil a zahrabal. Týmto neľudským odporným spôsobom chcel si zabezpečiť to, aby mal i v budúcnosti pomocou Mindáka možnosť pašovania vlastizradcov do nám nepriateľskej cudziny a tak prispievať k príprave novej tretej svetovej vojny.“²¹⁾

Počas samotného súdneho procesu Pavol Valent rozhodne poprel, že by bol Štefana Mindáka navádzal na dvojnásobnú vraždu. Keď bola prečítaná stať z výpovede, kde sa k tomu priznáva, Pavol Valent reagoval nasledovne: „ja som túto výpoveď nečítal, podpísal som ju bez prečítania a z donútenia. Vôbec nezodpovedá pravde, že by som bol navádzal obv. Mindáka, aby zavraždil Randíka a Ivaniča.“²²⁾

V dotýčajnej výpovedi na otázku vyšetrovateľa Plachého, aby stručne povedal o svojej kriminálnej trestnej činnosti, Pavol Valent odpovedal: „(...) Konečne moja kriminálna trestná činnosť spočíva v tom, že som naliehal na Mindáka, aby zastrelil dvoch príslušníkov SNB, ktorí chodievali poľovať do Pečenského lesa. Týchto som kázal Mindákovi zastreliť len preto, lebo sa postarali,

aby bol Mindákovi – o ktorom bolo známe, že sa zaoberá pašovaním ľudí do zahraničia – zakázaný vstup do pohraničného pásma.“²³⁾

Ďalej z rozsudku: „V roku 1950 už ako člen SNB bol pridelený na poverenie vnútra, bývalý odbor Štb. Po zrušení tohto vykonával službu na krajskom veliteľstve štb. v Bratislave až do jeho zaistenia. Za takzv. Slovenského štátu bol verným a oddaným prísluhovačom Tisovskému fašistickému režimu ako člen HSLŠ a HG. Aby si držal svoje postavenie v tak dôležitom orgáne štátneho aparátu ako je štb., a najmä, aby si v tomto zaistil možnosť skrytého prevádzania vlastizradnej činnosti, vlúdil sa v r. 1948 do KSS. Že nemal kladný pomer k úlohám a poslaniu Štb. a k nášmu ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu a že tam vstúpil čiste s úmyslom prevádzať zradcovskú činnosť na robotníckej triede dokázal sám. (...) Obvinený Valent však zabudol na jedno a to na to, že dnes Štb. nie je v rukách Tisovského fašizmu, nepamätal na to že po víťazstve robotníckej triedy toto je v rukách robotníkov, vôbec v rukách oddaných príslušníkov nášho režimu. Zabudol na to, že títo majú stále na pamäti heslo ‚bdelosť a ostrážitosť na každom mieste‘ teda i na svojom pracovisku a že odhalia každého zradcu a zločinca, kto sa pokusí mariť budovanie socializmu i zo svojich radov.“²⁴⁾

Odsúdenie Margity Valentovej na doživotie odôvodnil predseda senátu jej bezprácnym spôsobom života, z čoho je podľa neho pochopiteľné, že sa nedokázala stotožniť s komunizmom a víťazstvom robotníckej triedy, ale naopak túžila po zvrhnutí vtedajšieho režimu.

Takisto ostatní odsúdení boli vyhlásení za zatvrdených nepriateľov ľudovodemokratického režimu, ktorí zabudli na svoj robotnícky pôvod a túžili po úteku z vlasti, aby sa mohli spojiť so „zradnou emigráciou“ a pričiniť sa o rozpúťanie tretej svetovej vojny. Gabriel

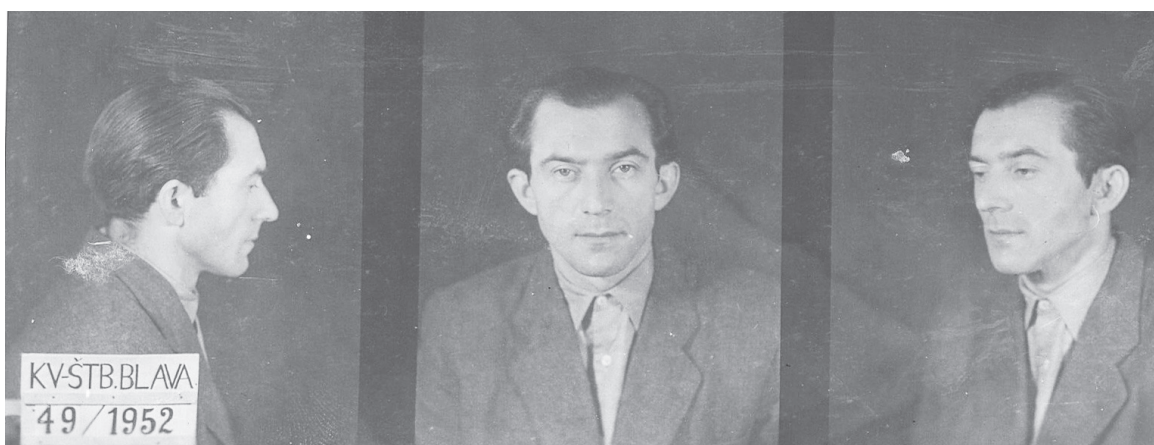
20) A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, V-210, zápisnica o hlavnom pojednávaní pred Štátnym súdom v Bratislave z 11. 9. 1952, s. 37.

21) A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, V-210/1, rozsudok Štátného súdu v Bratislave z 11. 9. 1952, s. 258.

22) A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, V-210, zápisnica o hlavnom pojednávaní pred Štátnym súdom v Bratislave z 11. 9. 1952, s. 31.

23) A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, V-210, protokol o výpovedi Pavla Valenta na KV ŠtB v Bratislave z 4. 3. 1952, s. 100.

24) A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, V-210/1, rozsudok Štátného súdu v Bratislave z 11. 9. 1952, s. 258.

Pavol Polák.
Zdroj: Archív ÚPN.

Danko bol označený za „prisluhovača lettrichovsko-ursínyovskej bandy“ len na základe toho, že bol členom Demokratickej strany.

Ludovít Petráš v závere rozsudku použil kompiláciu všeobecných argumentov, obsahujúcich komunistickú rétoriku, slúžiacu na zastretie skutočných dôvodov popravy Pavla Valenta. Dnes tieto slová vyznievajú komicky, ale odsúdenci sa po prečítaní rozsudkov nesmiali. Uvádzam niekoľko ukážok:

„Keď u nás každý pracujúci má Ústavou zaručenú prácu, v západných kapitalistických štátoch sú milióny nezamestnaných. Kým u nás sa za pomoci Sovietskeho zväzu v pokoji buduje výstavba ťažkého a ľahkého priemyslu, výstavby obytných bytov, liečebných ústavov, rekreačných stredísk, výstavba hydrocentrál a mnoho ďalších podobných stavieb, ktoré slúžia a budú slúžiť navždy výlučne pracujúcim, pričom sa stále zvyšuje životná úroveň nášho pracujúceho ľudu, v západných kapitalistických štátoch sa v prvom rade buduje vojnový priemysel na výrobu vojnového materiálu, budujú sa letecké základne a pod., na prípravu tretej svetovej vojny proti Sovietskému sväzu a ľudovým demokraciám.“

„Americkí imperialisti usilujú o to, aby v štátoch ľudovodemokratických znovu zotročili pracujúcich, aby sa v slovenských krásnych Tatrách, Marianských Láznich, Trenčianskych Tepliciach a iných rekreačných a liečebných strediskách jedine kapitalisti pelešili a zabávali za peniaze robotníckych mozolov. (...) Preto i tu stojaci obvinení, najmä obv. Pavol Valent ako príslušník štátnej bezpečnosti, ktorý mal za povinnosť za každých okolností, na každom mieste

hájiť výlučne výdobytky víťazstva robotníckej triedy, záujmy nášho ľudovodemokratického štátneho zriadenia, zapredali americkým imperialistom vlastný národ a tak prispeli týmto k rozšíreniu ich siete agentov a špiónov o ďalších troch vyvrhel'ov nášho národa.“²⁵⁾

Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe, poprava

Proti prvostupňovému rozsudku sa odvolal Pavol Valent, Margita Valentová a Pavol Polák. Zloženie senátu Najvyššieho súdu v Prahe bolo nasledovné: predseda senátu – Dr. Eugen Wagner, členovia senátu – Dr. Alojz Burda, plk. Dr. Matoušek, pplk. Dr. Sedláček (sudcovia z povolania), Dr. Jaroslav Honzíček (referent), Pavel Horský, František Čmuchař, kádrový inštruktor (sudcovia z ľudu), zapisovateľ – Klucková, za Generálnu prokuratúru: Dr. Emanuel Čimbura. Pavla a Margitu Valentovcov zastupoval ex offo Dr. Jaroslav Procházka, Pavla Poláka Dr. Miloš Čeřovský.

Senát Najvyššieho súdu pod vedením Dr. Eugena Wagnera prijal len odvolanie Margity Valentovej. Zmenil jej trest z doživotného odňatia slobody na 20 rokov väzenia a občianske práva jej boli odobraté na desať rokov namiesto doživotného odobratia.

V odôvodnení rozsudku smrti pre Pavla Valenta Dr. Wagner uvádza, že ten síce priznal prevádzačstvo, ktorého sa dopustil pod vplyvom svojej manželky, ale odmietol obvinenia z navádzania Štefana Mindáka na dvojnásobnú vraždu.

Ďalej Dr. Wagner opäť argumentuje neobhájitelným princípom notoriety – Valent mal údajne vopred vedieť, že sa osoby, ktoré

25) Tamže, s. 262.

previedol, v zahraničí dajú naverbovať do armády alebo do nepriateľskej spravodajskej služby. To bol samozrejme nezmyselný predpoklad, ktorým však ŠtB a Štátna prokuratúra umelo zvyšovala trestnú sadzbu pri všetkých prípadoch útekov do zahraničia.

Takisto nebola uznaná obhajoba Pavla Valenta v prípade navádzania na vraždu: „*Pokiaľ odvolateľ popiera, že navádzal Štefana Mindáka k zavraždeniu dvoch príslušníkov SNB, Randáka a Ivaniča, treba uvážiť, že to boli ľudia, ktorí stáli v ceste jeho zločinnej protištátnej činnosti, pričínili sa o odobranie vstupného povolenia do pohraničného pásma hajnikovi Štefanovi Mindákov, ktorý pri prechodoch spolupracoval s obvineným, pripravili obvineného o ďalšie tučné odmeny za prechody hraníc a mohli prispieť aj k jeho odhaleniu.*“

Ďalej z rozsudku najvyššieho súdu: „*O kajúcnom doznaní v tomto prípade nie je možné hovoriť. Celé dva mesiace obvinený popieral, kým konečne doznal to, čím bol usvedčený spoluobvinenými. Potom ešte aj pokusom o útek a prípadne nemocou chcel sa vyhnúť spravodlivému trestu. Ide okrem toho o dva najťažšie trestné činy proti štátu, o trestný čin velezrady a vyzvedačstva s celkovou trojnásobnou hrdelnou kvalifikáciou, a to velezrada spáchaná za okolností obzvlášť priťažujúcej a trestný čin vyzvedačstva, pričom sa dopustil tohto činu, hoci mu bola povinnosť uchovávať tajomstvo výslovne uložená, prípadne daná už postavením a že sa dopustil tohto činu, aby dosiahol značnej odmeny.*“²⁶⁾

Na záver sudca Wagner hodnotil pohútky Margity Valentovej a dôvody, prečo jej bol zmenený trest doživotného väzenia „iba“ na 20 rokov odňatia slobody.

„*Aj keď sa vezme do ohľadu, že spoločenská nebezpečnosť trestného činu spáchaného obvinenou je značná aj preto, že k činu použila služby člena Štb., predsa treba vziať do úvahy, že obvinená konala z citových pohnútok ako sestra k bratovi a v tomto nie je možné ju stavať na úroveň s jej manželom. U obvinenej neboly také rozpory s jej povinnosťou ako u obvineného Valentu, obzvlášť keď ide o ženu, ktorá je viazaná viac citom. Keď sa potom vezme do úvahy i to, že má tri malé deti, javí sa trest vymeraný Štátnym súdom príliš prísny.*“²⁷⁾

Dňa 28. marca 1953 v skorých ranných hodinách bol Pavol Valent popravený obesením. Prítomný bol prokurátor Dr. Antl a predseda senátu Dr. Hambálek. Jeho posledné slová boli: „*Zbohom drahé deti, zbohom Gitka.*“

Osudy členov skupiny po procese

Margita Valentová bola prepustená na slobodu niečo vyše tri a pol roka väzenia na základe milosti prezidenta republiky. Hlavnými dôvodmi pre jej prepustenie boli jej tri nezaopatrené deti.

Aj manželka Gabriela Danka požiadala po približne troch rokoch o milosť pre svojho muža. Podľa vtedajšieho postupu, požiadala zástupca náčelníka odboru vyšetrovania nadporučík Greguš z Krajskej správy ministerstva vnútra o vyjadrenie Okresné oddelenie Ministerstva vnútra (OO MV) v Žiari nad Hronom. Predmetom šetrenia, ktoré iniciovala predsedníčka senátu Zdenka Colotková z Krajského súdu v Bratislave, boli osobné, rodinné, majetkové a zárobkové pomery odsúdeného a tiež jeho správanie a poveseň pred zatknutím. Pracovník OO MV

Štefan Mindák.
Zdroj: Archív ÚPN.

26) A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, V-210/1, rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe z 6. 11. 1952, s. 264–265.

27) Tamže, s. 266.

Slávny Štátny súd !

Proti rozsudku zo dňa 11. septembra 1952 čísl. 2 Ts III 49/52
zahlásili sme odvolanie, ktoré už vykázaným advokátom dovoľujeme
si takto

o d ō v o d n i ť :

I.

Dôvody odvolania Pavla Valentu.

Na hlavnom pojednávaní doznať som mne za vinu kladené
trestné činy okrem tej časti obžaloby, podľa ktorej som mal
navrhnuť Mindákovi, aby pri spoločnej polovke oboch prísluš-
níkov SNB zastrelil a zahrabal, a to s tým motívom, aby Mindák
mal uľahčený vstup do pohraničného pásma. Na pojednávaní uznal
som svoju vinu a svoj závažný trestný čin som veľmi oľutoval.

Podpísaný Pavel Valent pochádzam z robotníckej rodiny,
môj otec Juraj Valent bol železničiarom - kuričom u ČSD vo
Zvolene. Bolo nás 10 detí a tak veľmi ťažko som sa prebýjal
životom.

Naše ľudovodemokratické zriadenie sverilo mi najčestnej-
šiu úlohu, a to ochranu záujmov pracujúceho ľudu. Na toto čest-
né a zodpovedné miesto dostal som sa zrejme z tej príčiny, lebo
mi robotnícka trieda dôverovala ako synovi robotníka. Svojou
trestnou činnosťou zradil som robotnícku triedu. Na svoju ob-
hajobu prosím uvážiť tieto okolnosti:

S Margitou Valentovou rod. Dankovou oženil som sa z lásky
a svoje tri malé detky a manželku som veľmi miloval. Stál som
úplne pod vplyvom svojej manželky a neuvedomil som si, že ona
stojí pod vplyvom svojej rodiny, najmä brata Vojtecha Danku a
neuvedomil som si, že všetci títo nesúhlasia s ľudovodemokratickým
zriadením a že sú nepriateľmi nášho zriadenia. Keď môj švager
Vojtech Danko obrátil sa na mňa, aby som mu pomohol v jeho trest-
nej veci, ktorú mal pre machinácie s cementom, tak som podľahol
prosbám svojej manželky, ktorá ma priamo mitala k tomu, aby som
sa do tejto veci zamiešal a svoj vplyv uplatnil. Takto som bol

037

Odôvodnenie odvolania
Valentovcov proti rozsudku
Štátneho súdu.
Zdroj: Štátny archív
Bratislava.

zistil, že: „V minulosti, t. j. za doby kapitalizmu zamestnával sa tento u ČSD vo funkcii sprievodcu vlakov. Vzhľadom k tomu, že v tejto dobe železniční zamestnanci poberali hodne vysoké platy, čím mu bolo umožnené viesť spôsob jeho života v duchu kapitalistického, ktorý sa u neho zakorenil. Ako osoba napachnutá spôsobom kapitalistického života, vychovával k tomuto spôsobu a v tomto duchu i svoje deti, ktoré snažil sa čo najvyššie vyškoliť aby sa tak s jeho deti stali čo najvyšší ľudia. Skutočnosť tomu nasvedčuje tá, že jeden syn

a to Vojtech bol notárom a druhý syn Imrich staviteľom.“²⁸⁾ Ďalej obvinil Dankovcov z nepriateľského zamerania proti robotníckej triede a celého štátu, čoho vyvrcholením bola ich „protištátna činnosť“, ktorú robili s úmyslom rozvrátiť republiku a opäť nastoliť kapitalizmus. Keďže celá rodina má nepriateľský postoj k ľudovodemokratickému zriadeniu a v súčasnosti nepoživa dobrú povesť, MNV, ako aj OO MV „nepovažujú za potrebné doporučiť omilostenie menovaného“.²⁹⁾ Podmienečne prepustený bol v júli 1959.

Nadporučík Greguš šetrl aj žiadosť o milosť Imricha Danka, k jeho žiadosti sa vyjadroval náčelník OO MV v Pezinku npor. Machálik. Vo svojej správe poukazyval na Dankovu zlú povesť v Modre, kde býval pred zatknutím, čo použil ako hlavný argument pre neodporučenie úplného odpustenia trestu, ale len jeho zníženie, samozrejme aj so súhlasom miestnych verejných a politických funkcionárov. Rovnaké stanovisko zaujala aj Krajská správa ministerstva vnútra.

Rovnaký postup bol aplikovaný aj v prípade žiadosti o milosť Pavla Poláka. Krajská správa ministerstva vnútra, ktorá mala v kompetencii Devínsku Novú Ves, však nemala žiadne námietky proti jeho omilosteniu. Prepustený bol na základe prezidentskej amnestie v júni 1960.

Juraj Ponický bol podmienečne prepustený rozhodnutím Komisie pre podmienečné prepustenie pri Krajskom súde v Prahe zo dňa 15. októbra 1956 na základe milosti prezidenta republiky.

Štefan Mindák bol podmienečne prepustený na základe rozhodnutia Komisie pre podmienečné prepustenie pri Krajskom súde v Karlových Varoch zo dňa 13. októbra 1955.

Neúspešný pokus o revíziu procesu

V roku 1965 požiadali Margita Valentová, v tom čase už Mlynarčíková, a Imrich Danko o revíziu súdneho procesu, pretože sa cítili poškodení dlhým pobytom vo väzení,

28) A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, V-210/1, šetrenie k žiadosti o milosť z 4. 9. 1956, s. 138.

29) Tamže.

a najmä nevinní. Vo svojich žiadostiach obaja uvádzali, že boli opakovane bití, čo bolo rozhodujúce pri podpisovaní zápisníc, ktoré obaja označili za vykonštruované a vynútené.

Margita Mlynarčíková pred súdnym senátom, ktorý mal rozhodnúť o vytýčení nového pojednávania vypovedala aj toto: „*Výsluchy boli prevádzané vo dne i v noci, pričom som mala zaviazané oči a bola som vyšetrovateľskými orgánmi i bitá. V priebehu vyšetrovania som stratila všetky zuby.*“ Dopíňal ju Imrich Danko: „*Na hlavnom pojednávaní som sa bál vypovedať, zmeniť svoje výpovede v celom rozsahu nakoľko mi hrozilo opätovne bitie orgánmi bezpečnosti.*“³⁰⁾ Keď bol vedený na celu, mal zaviazané oči, páska mu bola sňatá až vo vyšetrovateľskej miestnosti. Podľa pokynov vyšetrovateľov sa však musel vždy, keď sa otvorili dvere cely, otočiť tvárou k stene. Ako ekvivalenty k páske sa používali aj nepriehľadné čierne okuliare alebo uterák.

Gabriel Danko bol bitý tiež, s páskou cez oči, fackami a pelendrekmi. Podľa hlasov rozoznal, že ho bili iní príslušníci ŠtB ako tí, s ktorými potom spisoval protokoly o výpovedi. Nikdy však nevedel, či k nemu práve prišli „tí dobrí“ alebo „zlí“.

Dňa 18. novembra 1966 zasadol súdny senát Krajského súdu v Bratislave v nasedujúcom zložení: predseda senátu – Dr. Ervín Polakovič, členovia senátu – Rudolf Bartoš, František Cigánek, zapisovateľka – Emília Šikeľová, prokurátor – Dr. Pavol Winter.

Ako svedok bol najprv predvolaný príslušník ŠtB Karol Petrik, ktorý robil Margite Mlynarčíkovej záznam do zubnej karty (tento úkon sa robil prvý až tretí deň po uväznení). V tej bolo zapísané, že niekoľko zubov jej chýbalo. Margita Mlynarčíková však tvrdila, že pred nástupom do väzby mala všetky zuby, z toho len dva zaplombované. Karol Petrik si nepamätal na žiadne čerstvé rany po vyrazených zuboch. Doktorka Stribrná, ktorá bola pred uväznením Mlynarčíkovej jej dentistkou, už bola v tom čase po smrti – čiže pre prípadné svedectvo nepoužiteľná.

Druhým svedkom bol vyšetrovateľ Štefan Ladvenica. Hneď na úvod uviedol: „*Nepamätám si, že by som ja Mlynarčíkovú vypočúval. Ak však je v spisoch môj podpis, zodpovedá to skutočnosti. na priebeh vyšetro-*

vania si už nepamätám.“³¹⁾ Taktiež odmietol akékoľvek obvinenia, že by bol niekoho počas výsluchov bil, alebo že by tak urobil niekto iný bez jeho vedomia. Sám sa k obžalovanej podľa vlastných slov choval slušne a obžalovaná bez nátlaku priznala svoju trestnú činnosť.

Ani ďalší predvolaní vyšetrojúci príslušníci ŠtB – Emil Slaninka, Štefan Varga, Štefan Hrdlica, Jozef Kobzík, František Greguš, Štefan Struhár a Ladislav Plachý – nepriniesli do vyšetrovania viac svetla. Strata pamäte, pohodlné zapieranie, výhovorky podľa šablóny a istota krytia zo strany bývalých kolegov boli pre ich výpovede charakteristické.

Margita Mlynarčíková bola podľa svojich slov tiež vypočúvaná so zaviazanými očami spresnila podrobnosti bitky: „*Na druhý alebo tretí deň, keď som bola vypočúvaná, bili ma a bol mi pri tom vyrazený 1 zub, na ktorom som mala ko-runku a dva zuby ktoré som mala plombované. Ostatné zuby následkom bitia sa mi hýbali a hnisali. Kedy mi tieto zuby vypadli alebo boli vytrhané lekárom, to si už nepamätám.*“³²⁾ Každopádne jej lekári vo väzení zuby postupne museli povyrhávať.

Na zápisnici, spisanej s Imrichom Dankom, bol podpis vyšetrovateľa Jozefa Kobzika, preto bol tiež predvolaný ako svedok. Povedal, že si nepamätá ani na Danku, ani na Mlynarčíkovú: „*Ak som podpísaný na zápisnici s Imrichom Dankom tam som toto prevádzal už z protokolov, ktoré boli predtým s ním spísané.*“³³⁾

Inšpekcia MV urobila v rámci opätovnej rekonštrukcie prípadu výpoveď aj s Pavlom Polákom, v ktorej aj on potvrdil existenciu násillia ako pracovnej metódy vyšetrovateľov ŠtB: „*během tohto vyšetřování bylo proti mně použito fyzického násillí, které spočívalo v tom, že jsem byl bit po tváři, povalen na zem a bylo do mně kopáno. Také mi bylo vyhrožováno pistolí v tom směru, že jsem byl otočen hlavou ke zdi a orgán tuto pistolí připravoval jako ke střelbě a přitom mně vyzýval, abych mluvil pravdu, tak jak mně bylo stylisováno orgány. Takovéto fyzické násillí nebylo na mně prováděno mým vyšetřujícím orgánem, ale dalšími orgány v jeho přítomnosti a nebo, když vyšel z kanceláře.*“³⁴⁾ P. Polák, ani ako bývalý príslušník

30) Štátny archív Bratislava (ďalej ŠA Bratislava), f. Štátny súd, 2 Ts III 49/52, s. 339.

31) ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 2 Ts III 49/52, s. 348.

32) Tamže.

33) Tamže.

34) Tamže, s. 369.

ŠtB, nespoznal žiadneho z orgánov, ktorí ho bili. Súdny senát návrh na obnovu zamietol, ale po odvolaní sa Margity Mlynarčíkovej a Imricha Danka bol ustanovený nový termín. 23. decembra 1966 súdny senát, v tom istom zložení opäť zamietol ich žiadosť. Nová svedkyňa Elena Baranová, ktorá bola spolu s Margitou Mlynarčíkovou v cele, dosvedčila len jej komunikáciu s manželom pomocou motákov, nie však násilné zaobchádzanie. Rozhodnutie bolo opäť jednoznačné – zamieta sa. Nebolo jednoznačne preukázané násilné vypočúvanie zo strany vyšetrovateľov, ani vynútené podpisovanie zápisníc.

Tretiu sťažnosť Margity Mlynarčíkovej a Imricha Danka zo začiatku roku 1967 už riešil Najvyšší súd na zasadnutí 22. februára 1967. Senát na čele s Jiřím Hübnerom Mlynarčíkovej sťažnosť zamietol, ale v prípade Imricha Danka nariadil Štátnemu súdu v Bratislave predvolanie dvoch ďalších svedkov. Na jeho zasadnutí dňa 2. júna 1967, opäť pod vedením sudcu Ervína Polakoviča a členmi senátu Bernátom Steinerom a Matejom Župančíčom, svedok Emil Munka, bývalý Dankov spoluväzeň, potvrdil, že videl Imricha Danka po jednom výsluchu s modrinami na tvári. Zasadnutie sa odročilo na 21. júla 1967, kedy bol zasa vypočutý svedok Fran-

tišek Šido, ďalší Dankov spoluväzeň, ktorý tiež potvrdil násilné praktiky vyšetrovateľov. Návrh na obnovu trestného konania bol však opäť zamietnutý.

Úspech prišiel až 31. januára 1969, kedy Imrich Danko, Gabriel Danko a Štefan Mindák dosiahli zrušenie rozsudku z 11. septembra 1952 a boli osobitným senátom Krajského súdu v Bratislave oslobodení spod obžaloby pre trestný čin velezrady. Generálny prokurátor sa však proti tomuto rozsudku odvolal a Najvyšší súd Slovenskej socialistickej republiky v zostave Dr. Jozef Kočica, Dr. Ján Mihal a Ladislav Fifek ho dňa 8. apríla 1971 zrušil.

Záver

Všetci odsúdení v procese so skupinou Pavol Valent a spol. boli po roku 1989 postupne v plnom rozsahu rehabilitovaní.

Treba povedať, že ak by Pavol Valent niekoho nezákonne previedol cez hranice dnes, dotýkala by sa ho trestná sadzba od 3–8 rokov odňatia slobody za trestný čin prevádzachstva. V súčasnosti však už z dôvodov, pre ktoré pomáhal Pavol Valent prejsť ostatný drôt utečencom na začiatku 50. rokov 20. storočia, neuteká zo Slovenska nikto, dôvody politicky motivovanej emigrácie sú už našťastie minulosťou.

Summary

Pavol Valent and accomplices

The member of the State security Pavol Valent helped four people cross the Austrian – Slovak border in the area of Pečenský wood in Petržalka from the summer of 1951 to January 1952. They were: his college Pavol Keseg, his brother-in-law Vojtech Danko and his friend Rudolf Šubert with his wife. His last attempt with a friend of Vojtech Danko failed. Juraj Ponický was arrested by the Boarder guard when crossing the border. Pavol Valent heard the guard screaming „Stop!“ but he was not able to make the final decision enough in time to leave with his family to Austria. He was arrested one week after that with his wife Margita. Later on also his father-in-law Gabriel Danko, his second brother-in-law Imrich Danko, woodsman of the Pečenský wood Štefan Mindák and another Valent’s college Pavol Polák were arrested. All of them were condemned for high treason, Pavol Valent also for spying and attempt of direction to homicide. They were all found guilty. Pavol Valent was sentenced to death, his wife to life-long custody, which was later changed to 20 years of custody, and with the other five people it was together 71 years of imprisonment. Pavol Valent was executed on 23rd March 1953.

Agentúrna sieť XII. správy ZNB. Pokusy o pozmeňovanie záznamov v registračných protokoloch KS ZNB S-ŠtB Bratislava

Rekonštrukcia organizačnej štruktúry, personálneho obsadenia a činnosti jednotlivých útvarov Štátnej bezpečnosti (ďalej ŠtB) je jednou z hlavných úloh Sekcie dokumentácie Ústavu pamäti národa. Ide o náročnú a dlhodobú úlohu, najmä s ohľadom na časovú dĺžku obdobia komunistickej totality, mohutnosť jej represívneho aparátu, skartáciu množstva archívnych dokumentov, súvisiacich s činnosťou ŠtB, ale aj personálne možnosti sekcie. V tomto roku predstavili jej pracovníci výsledky komplexnej rekonštrukcie prvého útvaru ŠtB – Správy kontrarozvedky v Bratislave (XII. správa ZNB).¹⁾

Rekonštrukcia XII. správy ZNB

Prioritné zmapovanie pôsobenia XII. správy ZNB vyplývalo z jej postavenia ako výkonného útvaru federálneho ministerstva vnútra, ktorý zodpovedal za kontrarozvednú činnosť vo vyčlenených objektoch a problematikách federálneho, resp. republikového charakteru na Slovensku v rokoch 1974–1989. Myšlienka pracovať prioritne na rekonštrukcii XII. správy ZNB bola výrazne podporovaná prvým predsedom Správnej rady ÚPN Ing. Jánom Langošom, ako aj riaditeľom Sekcie dokumentácie a právnych analýz Miroslavom Lehkým. Projekt sa začal realizovať začiatkom roka 2006, čo súviselo s postupným preberaním archívnych materiálov, predovšetkým však fondu XII. správa ZNB Bratislava, ktorý Ústav pamäti národa prevzal prostredníctvom Archívu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky v Nitrianskej Strede z Archívu Ministerstva vnútra Českej republiky v Prahe.

V prvej fáze sa naša pozornosť zamerala na rekonštrukciu organizačnej štruktúry. Opierali sme sa o niektoré už publikované údaje²⁾ a rozkazy ministrov vnútra ČSSR, ktoré súviseli so zriadením, organizačnými zmenami, resp. zrušením XII. správy ZNB. Ich súčasťou boli aj organizačné poriadky XII. správy ZNB, obsahujúce popis hlavných úloh správy a jej odborov.

Následne sme sa sústredili na personálne obsadenie náčelnického aparátu a funkčných a výkonných útvarov XII. správy ZNB. Vychádzali sme pri tom z kmeňovej knihy XII. správy ZNB³⁾ a personálnych spisov jednotlivých príslušníkov.⁴⁾ Získali sme tak prehľad o počte príslušníkov a ich zaradení v rámci útvarov XII. správy ZNB, ako aj o zameraní činnosti jednotlivých oddelení.

V poslednej fáze sme sa podrobne venovali zmapovaniu konkrétnej činnosti XII. správy. Okrem záujmových problematik, objektov a osôb sme sa zameriavali aj na rekonštrukciu agentúrno-dôverníckej siete XII. správy. Základom výskumu boli plány práce a zhodnotenia činnosti XII. správy ZNB a jej odborov, zväzky konšpiračných a prepožičaných bytov, vyúčtovacie doklady zvláštnych finančných prostriedkov a registračne denníky.

Pokusy o pozmeňovanie záznamov v registračných protokoloch

Pri rekonštrukcii a dokumentácii činnosti XII. správy ZNB sme zistili pokusy o pozmeňovanie záznamov v registračných protokoloch v troch desiatkach prípadov. Konkrétne u týchto osôb boli v origináloch registrač-

Mgr. Jerguš Sivoš
(1979), absolvent Pedagogickej fakulty UK Bratislava, doktorand na Katedre histórie TU Trnava, pracuje v ÚPN.

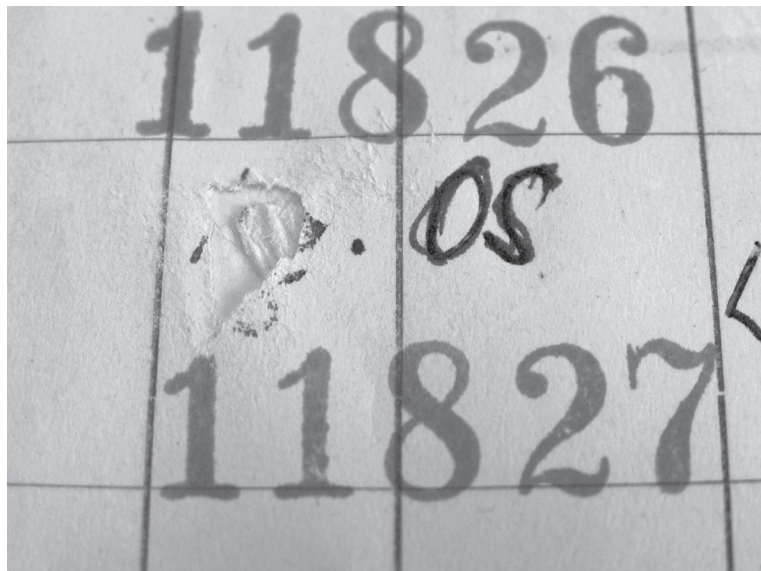
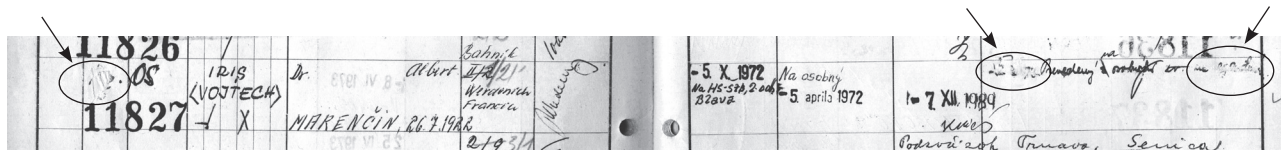
Mgr. Lubomír Morbacher
(1973), absolvent Pedagogickej fakulty UK Bratislava, riaditeľ Sekcie dokumentácie ÚPN.

1) Výsledky pracovnej úlohy, ktorá sa zaoberala rekonštrukciou tohto útvaru boli zverejnené na webovej stránke ÚPN a v časopise Pamäť národa (Sivoš, J: Správy kontrarozvedky v Bratislave – XII. správy ZNB. *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 1, s. 48–68). Publikácia *Dokumenty k činnosti Správy kontrarozvedky v Bratislave v rokoch 1974–1989* je pripravená do tlače.

2) ŽÁČEK, P: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“. Agónia komunistickej moci v zvodkách tajnej polície*. Bratislava 2002, PEŠEK, J. – LETZ, R.: *Štruktúry moci na Slovensku 1948–1989*. Prešov 2004.

3) Kmeňová kniha slúžila na evidenciu početného stavu správy a jej jednotlivých útvarov. V chronologickom poradí v nej boli zaznamenané všetky zmeny, týkajúce sa funkčného zaradenia príslušníkov správy, t. j. prijatie do služobného pomeru, prepustenie zo služieb ZNB a presuny v rámci organizačného celku, resp. útvarov federálneho ministerstva vnútra.

4) Ústav pamäti národa dodnes neprevzal viac ako tretinu personálnych spisov príslušníkov XII. správy ZNB. Dôvodom môže byť, že títo dôstojníci komunistickej ŠtB našli uplatnenie v novovytvorených spravodajských zložkách.

TS IRIS, reg. č. 11 827 – zásahy do registračného protokolu. Na detailnom zábere vidno odstránenú skratku „Ag“ (agent).
Fotografia: Ľubomír Ďurina
Zdroj: Archív ÚPN

ných protokolov KS ZNB S-ŠtB Bratislava pozmenené údaje, ktoré by ich identifikovali ako tajných spolupracovníkov ŠtB.⁵⁾ Dodnes v nich tieto osoby figurujú ako prenasledované osoby, resp. záujmové osoby v inej ako pôvodne registrovanej kategórii tajný spolupracovník.

Znamená to, že neznáme osoby sa pokúsili preukázateľne po páde režimu v roku 1989 pozmeniť údaje o spolupráci s ŠtB, ktoré v registračných protokoloch zaznamenali príslušníci ŠtB, pričom všetky zistené pokusy o pozmeňovanie záznamov boli urobené v prospech spolupracovníkov, ktorí mali byť zbavení podozrenia zo spolupráce a preradení do registračných kategórií zodpovedajúcim prenasledovaným osobám, resp. záujmovým osobám v inej ako pôvodne registrovanej kategórii tajný spolupracovník.

Zo štúdia archívnych materiálov vyplynulo, že zmenené záznamy sa týkajú agentov odboru XII. správy ZNB, ktorý sa zameriaval na boj proti vnútornému nepriateľovi. Ich zväzky boli spolu s ďalšími materiálmi XII. správy ZNB skartované v decembri 1989. Aj napriek tomu však zostalo zachované množstvo archívnych dokumentov ŠtB, ktoré boli použité pri rekonštrukcii. Tieto sa nachá-

dzajú prevažne vo fondoch Archívu ÚPN. Viaceré archívne materiály sú však súčasťou fondov centrálnych správ ZNB, uložených v Archíve Ministerstva vnútra Českej republiky v Prahe. S pohľadom II. odboru ide najmä o archívne materiály, dokumentujúce jeho činnosť v rokoch 1984–1989. Vychádzali sme z nižšie uvedených dokumentov.

Plány práce XII. správy ZNB a jej odborov

Plán práce XII. správy ZNB stanovoval konkrétne zameranie činnosti jej jednotlivých odborov. Rozpracovával ročné prevádzacie plány centrálnych kontrarozviednych útvarov v Prahe (II., X. a XI. správa ZNB). Predkladal ho náčelník XII. správy ZNB a po zapracovaní pripomienok funkcionárov centrálnych správ ZNB ho schvaľoval 1. námestník federálneho ministerstva vnútra. Plány práce objasňujú ciele, ktoré ŠtB sledovala využívaním tajných spolupracovníkov.

Zhodnotenie činnosti XII. správy ZNB a jej odborov

Dokumenty obsahujú zhodnotenie kontrarozviednej práce v jednotlivých prípadoch a problematikách, ako aj stavu agentúrno-dôvernickej siete. Zhodnotenie činnosti II. odboru, vypracovávané vždy začiatkom nasledujúceho roka, zasielali analytici XII. správy ZNB náčelníkovi X. správy ZNB (centrálna správa ZNB zameraná na boj proti vnútornému nepriateľovi) a dôstojníkovi KGB.

Zvláštne finančné prostriedky

Predstavovali finančné prostriedky, vyčlenené na krytie výdavkov v súvislosti s agentúrno-operatívou činnosťou ŠtB.⁶⁾ Úplné vyúčtovacie doklady XII. správy ZNB sa zachovali z rokov 1985–1989. Obsahujú dátum vyúčtovania služobných výdavkov, krycie meno spolupracovníka ŠtB a jeho registračné číslo zväzku, meno príslušníka ŠtB a útvar (odbor a oddelenie), na ktorom bol zaradený. Obsahujú tiež druh

⁵⁾ Registračné protokoly jednotlivých krajských správ ZNB boli základné evidenčné pomôcky, kde boli prírastkovým spôsobom v chronologickom poradí registrované založené agentúrno a operatívne zväzky.

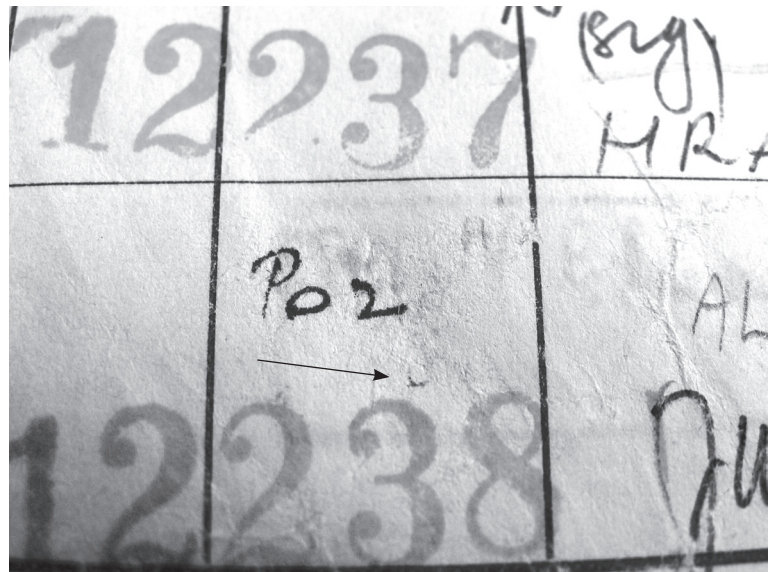
⁶⁾ K problematike pozri bližšie: RAGAČ, R.: Zvláštne finančné prostriedky v podmienkach Správy ŠtB Bratislava. *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 2, s. 68-74.

výdaju (A – finančná odmena, resp. dar alebo B – výdavky na pohostenie tajného spolupracovníka), finančnú čiastku, ktorá bola zúčtovaná, a stranu zväzku, na ktorú bol tento doklad založený. Vďaka uvedeným dokumentom sme mohli spojiť spolupracovníka s konkrétnym dôstojníkom ŠtB, ktorý ho riadil, ako aj útvárom, pre ktorý plnil stanovené úlohy. Dokázali sme stanoviť rozsah finančnej časti zväzku tajného spolupracovníka a frekvenciu jeho schôdzok s riadiacim dôstojníkom ŠtB. Samozrejme, tá mohla byť vyššia, najmä ak uvážime, že v mnohých prípadoch pri schôdzke nevznikli žiadne finančné výdavky. Vďaka mesačným vyúčtovaniam sme získali aj prehľad o schôdzkových bytoch, ktoré dôstojník ŠtB, riadiaci tajného spolupracovníka, tzv. obhospodaroval.

Zväzky konšpiračných a prepožičaných bytov

Konšpiračné a prepožičané byty (KB, PB) predstavovali podľa smerníc ŠtB najvhodnejšie miesta na stretávanie sa s tajnými spolupracovníkmi. Boli to utajené miesta, ktoré slúžili „výhradne ke schůzkam s naprosto spoľahlivými a dôkladne prověřenými tajnými spolupracovníky“.⁷⁾ Je ďalej potrebné pripomenúť, že smernica uvádza nasledovné: „Objekt, či byt musí umožňovať utajení pravého účelu schůzek před rodinnými příslušníky uživatele (v prípade majiteľa PB, t. j. spolupracovníka ŠtB, rovnako ako legalizanta KB, t. j. príslušníka ŠtB – pozn. autorov), obyvateli domu a okolím... po získání PB nebo KB je s legendou v potřebném rozsahu seznamován držitel PB nebo KB a tajní spolupracovníci navštěvující byt.“⁸⁾ Z toho vyplýva, že konšpiračné, ani prepožičané byty preukázateľne neslúžili na výsluchy osôb v kategóriách prenasledovaných osôb príslušníkmi ŠtB. Z pochopiteľných dôvodov (konšpirácia) teda prenasledovaná osoba nemohla byť zoznamovaná s vopred pripravenou legendou, ako s ňou boli zoznamovaní tajní spolupracovníci. Na základe archívneho výskumu sme dopriali identifikovali 122 konšpiračných a prepožičaných bytov XII. správy ZNB. Súčasťou ich zväzkov boli okrem iného aj zoznamy operatívnych pracovníkov XII. správy ZNB a taj-

ných spolupracovníkov, dochádzajúcich na tieto byty, ako aj záverečné dôvodové správy o uložení zväzku do archívu. Potvrdili sa nám tak údaje získané zo zvláštnych finančných prostriedkov a navyše sa v mnohých prípadoch ukázalo časové rozpätie spolupráce tajných spolupracovníkov s ŠtB. Na uvedených dokumentoch sa totiž nachádza dátum prvej a poslednej schôdzky v konšpiračnom, resp. prepožičanom byte, prípadne dátum, kedy bol tajný spolupracovník odovzdaný novému riadiacemu príslušníkovi ŠtB.

Registratúrne denníky

Registratúrne denníky (v dobovej terminológii jednacích protokoly) boli úradné knihy, slúžiace na evidenciu spisov útvaru. Evidovali sa v nich spisy, ktoré boli zaslané inými, resp., po ich vybavení, iným útvárom čs. kontrarozvedky. Neobsahovali však napríklad agentúrne záznamy, ktoré operatívny pracovník zaradil len do ním vedeného zväzku.⁹⁾ Registratúrne denníky II. odboru XII. správy ZNB sa zachovali z rokov 1974–1976 a 1979–1981. Označujú spisovú značku, dátum vzniku dokumentu, pôvodcu, rozsah, stručný obsah, ako aj podstatnú informáciu, vyplývajúcu z agentúrneho záznamu, meno príslušníka ŠtB, ktorý spis vybavoval, počet listov, rozdeľovník (útvár, kam bol spis zaslaný – napr. X. správa ZNB, Sekretariát FMV) a reg. č. zväzku, do ktorého bol zaradený.¹⁰⁾ Regis-

TS ALEŠ, reg. č. 12 238 – detail zásahu do registračného protokolu – odstránená skratka „Ag“ prepísaná skratkou „PoZ“ (pozorovací zväzok). Nad č. 3 vidieť slučku z pôvodného písma „g“.
Fotografia: Ľubomír Ďurina,
Zdroj: Archív ÚPN

⁷⁾ Rozkaz ministra vnútra ČSSR č. 3/1978 z 25. januára 1978 „Smernice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky“ (A-oper-I-3). K problematike prepožičaných a konšpiračných bytov XII. správy ZNB pozri: SIVOŠ, J.: Konšpiračné a prepožičané byty Štátnej bezpečnosti. *Pamäť národa*, roč. 2, 2006, č. 3 s. 54–71.

⁸⁾ Tamže.

⁹⁾ ĎURINA, Ľ. – RAGAČ, R.: Rekonštrukcia zväzkov v Archíve ÚPN. *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 3, s. 82.

¹⁰⁾ Z tohto dôvodu je možná presná identifikácia tajného spolupracovníka, od ktorého informácie pochádzajú.

Položka pokl. den.: 802/89

Součást MV: *M. S. ZNB Bratislava*

Jméno účtujícího: *Kpt. Valentin HLKOVÝ*

Zařazení: *6. oddělení*

Vyúčtování služebních výdajů

za měsíc *December* 19 *89*

Měna: *Kčs*

Část I. – Vydání:

Da-tun	Heslo a evidenční číslo svazku	Strana svazku	Druh výdajů	Částka	Podpis schvalujícího	Poznámka
1	2	3	4	5	6	7
4. 12. 1989	"IRIS" 11827	287	A	1.000,-	<i>[Signature]</i>	doklad
Vydání celkem:				1.000,-		XXXXXXX

MV č. skl. 94/A5

Zvláštne finančné prostriedky - vyúčtovanie finančnej odmeny pre TS IRIS (dec. 1989).
Zdroj: Archív ÚPN.

tráturne denniky teda poskytujú prehľad, k akým osobám a skutočnostiam podávali informácie tajní spolupracovníci a tiež o uložení týchto hlásení do ich zväzkov.

Prvé zrekonštruované prípady

Štátna bezpečnosť cieľavedome budovala sieť tajných spolupracovníkov a dôverníkov ako najdôležitejší a nenahraditeľný zdroj získavania informácií a poznatkov zo záujmového prostredia. Využívanie tajných spolupracovníkov, charakterizované ako „hlavný prostriedok činnosti kontrarozvedky“, vyplývalo z konkrétnych zámerov ŠtB. Získanie, riadenie, výchova, nasadzovanie a previerky tajných spolupracovníkov sa riadili príslušnými smernicami. Poznanky a informácie od tajných spolupracovníkov konfrontovali dôstojníci ŠtB s výsledkami odpočúvania, prehliadok bytov a správ iných agentov. Na ich základe potom určovali hodnovernosť podanej správy a spoľahlivosť agenta. Tú kontrolovali aj v rámci tzv. komplexnej previerky tajného spolupracovníka. Podľa jej výsledku v spolupráci pokračovali alebo ju ukončili.

Činnosť agenta bola kontrolovaná aj prostredníctvom ďalších tajných spolupracovníkov. Spoľahlivá agentúra bola zavedená do tzv. schôdzkových bytov (PB, KB), kde sa minimálne raz za rok konala schôdzka, na ktorej sa okrem riadiaceho pracovníka ŠtB zúčastnil aj vedúci oddelenia, v niektorých prípadoch dokonca náčelník odboru. V roku 1983 mala XII. správa 482 tajných spolpra-

covníkov, 116 kandidátov tajnej spolupráce a 531 dôverníkov. O rok neskôr na schôdzi stranických a služobných funkcionárov ministerstva vnútra padlo rozhodnutie o prehodnotení agentúrnej siete a ukončení spolupráce s neefektívnou agentúrou. V roku 1985 klesol počet tajných spolupracovníkov na 382, v roku 1986 na 349 a v roku 1987 dokonca na 281. Je potrebné si uvedomiť, že dôležité poznanky boli zasielané priamo do rúk vedúcich funkcionárov komunistickej strany a zástupcov sovietskej KGB, a preto nemohli byť nespoľahlivé a neoverené. S tajným spolupracovníkom, ktorý neposkytoval pravdivé a dôležité informácie alebo nejavil záujem o stretnutie s dôstojníkom ŠtB, bola spolupráca ukončená.

Tajný spolupracovník IRIS

TS IRIS (Albert Marenčin), reg. č. 11 827, bol začiatkom 70. rokov evidovaný ako prenasledovaná osoba. Pod krycím menom „VOJTECH“ ho Štátna bezpečnosť rozpracovávala od 29. marca 1971 v pozorovacom a od 5. apríla 1972 v osobnom operatívnom zväzku. ŠtB ho zároveň viedla v evidencii ako nepriateľskú osobu. Dňa 5. októbra 1972 bol zväzok odovzdaný z 2. oddelenia 2. odboru Správy ŠtB Bratislava (problematika Francúzsko) na 2. odbor nadriadenej Hlavnej správy ŠtB v SSR. Týmto útvarom ŠtB bol IRIS na jar roku 1973 získaný k spolupráci. Z tohto dôvodu bola uvedeným útvarom dňa 11. decembra 1973 podaná žiadosť o jeho vyradenie z evidencie nepriateľských osôb.¹¹⁾

TS IRIS bol pre ŠtB zaujímavý najmä kvôli svojim kontaktom a vzťahom so záujmovými osobami, ale aj tým, že ho postihol rovnaký osud ako týchto ľudí – musel odísť z pôvodného zamestnania a stal sa nepohodlným. Takto mal dôveru prenasledovaných osôb a mohol sa pohybovať v tzv. nepriateľskom prostredí. Už 6. decembra 1973 sa po prvýkrát stretol s dôstojníkom ŠtB v konšpiračnom byte GAJO, ktorý sa nachádzal v Bratislave na Gajovej 5.¹²⁾ Mjr. Štefana Bobáfa, ktorý v tom čase rozpracovával predstaviteľov tzv. pravice, informoval, podľa zachovaných dokumentov, o záujmových osobách ŠtB z prostredia filmu, literatúry, televízie a rozhlasu (Dušan Ruppeldt, Juraj Špitzer, Dominik Tatarka, Alma Münzová, Ján

¹¹⁾ A ÚPN, f. XII. správa ZNB Bratislava, šk. č. 13. Registratúrny denník II. odboru Hlavnej správy ŠtB v SSR (13. 7. 1973-30. 6. 1974).
¹²⁾ Archív ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A-120916.

Ladislav Kalina, Milan Šimečka a i.).¹³⁾ V januári 1984 prevzal agenta npor. Valentín Míkvy a v marci 1986 mjr. Marián Dekan. V tomto období bol zameriavaný predovšetkým na Dominika Tatarku, no ŠtB sa pokúšala aj o jeho aktívne nasadenie na Milana Šimečku.¹⁴⁾ Pozitívne boli hodnotené aj jeho kontakty v zahraničí, na základe ktorých boli vypracované plány jeho ďalšieho využitia. Podľa záznamov o čerpaní zvláštnych finančných prostriedkov z rokov 1985–1989, bol za svoje služby viackrát finančne odmenený. Posledná odmena je vyúčtovaná 4. decembra 1989. Mieru spolupráce TS IRIS s ŠtB dokumentujú záznamy s registratúrnych denníkov z konca 70. rokov, ako aj rozsah finančnej časti zväzku, ktorá mala 233 strán.¹⁵⁾ Spolu s ďalšími archívnymi materiálmi tak potvrdzuje aktívnu šesťročnú spoluprácu TS IRIS s komunistickou ŠtB.

Součást MV: 12 13 14 15 16 17 18
Jméno účtujícího: mjr. DEKAN Marián
Zapazení: 2. odbor, 1. oddělení.

Položka pokl. den.: 962/86

Vyúčtování služebních výdajů

za měsíc december 1989

Měna: Kč

Část I. – Vydání:

Datum	Heslo a evidenční číslo svazku	Strana svazku	Druh výdaje	Částka	Podpis schvalujícího	Poznámka
1	2	3	4	5	6	7
1. 12. 89	ALEŠ 12238	152	A	1000,-	Míkvy	odl.
2. 12. 89	IRIS 11424	216	A	1000,-	Míkvy	odl.
Vydání celkem:				2000,-		XXXXXX

MV č. skl. 94/A5

Tab. č. 1.: Výdavky zo zvláštnych finančných prostriedkov – TS IRIS, reg. č. 11 827

Dátum	Krycie meno	Reg. č. zväzku	Druh výdavku	Obnos v Kčs	Útvar	Riadiaci pracovník ŠtB
31. 1. 1985	IRIS	11827	B	60,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
28. 2. 1985	IRIS	11827	B	40,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
1. 4. 1985	IRIS	11827	B	40,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
3. 6. 1985	IRIS	11827	B	40,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
1. 7. 1985	IRIS	11827	B	50,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
2. 8. 1985	IRIS	11827	B	40,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
2. 8. 1985	IRIS	11827	A	800,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
30. 8. 1985	IRIS	11827	B	30,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
1. 10. 1985	IRIS	11827	B	20,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
29. 11. 1985	IRIS	11827	A	500,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
29. 11. 1985	IRIS	11827	B	50,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
30. 1. 1986	IRIS	11827	B	30,-	XII-II-1	Dekan, Marián
30. 3. 1986	IRIS	11827	B	20,-	XII-II-1	Dekan, Marián
30. 4. 1986	IRIS	11827	B	30,-	XII-II-1	Dekan, Marián
11. 8. 1986	IRIS	11827	A	500,-	XII-II-1	Dekan, Marián
17. 12. 1986	IRIS	11827	A	1 000,-	XII-II-1	Dekan, Marián
16. 4. 1987	IRIS	11827	A	500,-	XII-II-1	Dekan, Marián
23. 7. 1987	IRIS	11827	A	1 000,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
6. 10. 1987	IRIS	11827	B	18,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
13. 10. 1987	IRIS	11827	B	18,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
21. 10. 1987	IRIS	11827	B	18,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
28. 10. 1987	IRIS	11827	B	18,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín

Zvláštne finančné prostriedky – vyúčtovanie finančných odmien pre TS IRIS a TS ALEŠ (dec. 1986).

Zdroj: Archív ÚPN.

¹³⁾ A ÚPN, f. XII. správy ZNB Bratislava, šk. č. 13, 14. Registratúrne denníky II. odboru XII. správy ZNB.

¹⁴⁾ Archiv Ministerstva vnitra ČR, f. X. správa ZNB, Inv. j. 426. Rozpracovanie hlavných úloh ročného plánu práce v problematikách II. odboru XII. správy zo 16. 1. 1986.

¹⁵⁾ A ÚPN, f. XII. správa ZNB Bratislava, Zvláštne finančné prostriedky, vyúčtovanie služobných výdajov za rok 1989 – neinventarizované.

Tab. č. 1.: Pokračovanie

Dátum	Krycie meno	Reg. č. zväzku	Druh výdavku	Obnos v Kčs	Útvar	Riadiaci pracovník ŠtB
25. 11. 1987	IRIS	11827	A	1 000,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
2. 12. 1987	IRIS	11827	B	18,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
9. 12. 1987	IRIS	11827	B	18,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
16. 12. 1987	IRIS	11827	B	18,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
31. 3. 1988	IRIS	11827	B	150,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
27. 7. 1988	IRIS	11827	A	1 000,-	XII-II-1	Míkvy, Valentín
14. 12. 1988	IRIS	11827	A	1 000,-	XII-I-6	Míkvy, Valentín
15. 3. 1989	IRIS	11827	B	100,-	XII-I-6	Míkvy, Valentín
12. 4. 1989	IRIS	11827	A	500,-	XII-I-6	Míkvy, Valentín
27. 7. 1989	IRIS	11827	A	1 000,-	XII-I-6	Míkvy, Valentín
4. 12. 1989	IRIS	11827	A	1 000,-	XII-I-6	Míkvy, Valentín

Tab. č. 2.: Agentúrne záznamy, poznatky a iné dokumenty zo zničeného agentúrneho zväzku IRIS, reg. č. 11 827

Dátum	Obsah spisu	Pridelené	Uložené
3.11.1972	Roselyne CHENUOVÁ, novinárka z Paríža	KUPEC	OZ
5.4.1973	návrh na odmenu TS krycieho mena „VOJTECH“	BOBÁL	AZ
31.10.1973	MARENČINOVÁ, Dagmar, prac. ST v Bratislave – dožiadanie	BOBÁL	AZ
30.11.1973	MARENČIN, Albert, výsledok previerky	BOBÁL	AZ
7.12.1973	MARENČINOVÁ, Dagmar – správa	BOBÁL	AZ
11.12.1973	Návrh na vyňatie z evidencie nepriateľských osôb MARENČIN, Albert	BOBÁL	AZ
18.3.1974	SOKOL, Štefan, scenárista čs. filmu – poznatky	BOBÁL	AZ
18.3.1974	TRACHTA, Ján, prac. čs. tel. v Bratislave – poznatky	BOBÁL	AZ
18.3.1974	TATARKA, Dominik, vylúč. z KSS – poznatky	BOBÁL	AZ
17.4.1974	ERRERA, Roger, univ. prof. – záujem o postihnuté osoby – poznatky	BOBÁL	AZ
29.4.1974	MŮNZOVÁ a KARVAŠOVÁ, vylúčené z KSS – poznatky	BOBÁL	AZ
23.10.1974	KALINA, Ján Ladislav	BOBÁL	?
2.6.1975	BENAMOU, Geneviera, fr. št. prísl., návšteva SNG	BOBÁL	?
20.6.1975	ŠPITZER, Juraj, vyl. spisovateľ, obdržanie fejtónu od VACULÍKA	BOBÁL	AZ
27.6.1975	ROZNER, Ján, býv. red. PRAVDY – hodnotenie pol. situácie	BOBÁL	AZ
28.7.1975	RUPPELDT, Dušan, názory na Dubčekov List	BOBÁL	AZ
28.7.1975	PUTÍKOVÁ, Martina – návšteva u J. ŠPITZERA	BOBÁL	AZ
29.8.1975	Kolovanie listu L. VACULÍKA v Bratislave medzi vylúčenými osobami	BOBÁL	AZ
12.9.1975	PREČAN, Vilém, býv. historik z Prahy, napísanie listu SKH? – poznatky	BOBÁL	AZ
12.9.1975	MŮNZOVÁ, Alma, rozširovanie emigr. závadnej literatúry – poznatky	BOBÁL	AZ
18.9.1975	QUIQUERE Georges, franc. novinár, plánovaná návšteva u TS „IRIS“ – správa	BOBÁL	AZ

Tab. č. 2.: Pokračovanie

Dátum	Obsah spisu	Pridelené	Uložené
18.9.1975	ŤAŽKÝ, Ladislav, býv. spisovateľ – poznatky	BOBÁL	AZ
18.9.1975	FRIEDOVÁ – ŠTEINOVÁ, Dagmar, prekladateľka cudzojazyčnej lit. – návšteva v Bratislave – poznatky	BOBÁL	AZ
25.9.1975	ŠPITZER, Juraj, vylúčený spisovateľ, styky s Vaculíkom	BOBÁL	AZ
25.9.1975	KARVAŠ, Peter, spisovateľ – dramaturg – správa	BOBÁL	AZ
14.11.1975	NOPOVÁ, Anna, prac. čl. rozhlasu v Prahe – poznatky	BOBÁL	AZ
14.11.1975	KALINA, Ján Ladislav, odobranie pasov manž. A dcére	BOBÁL	AZ
20.11.1975	KARVAŠ, Peter, jeho snahy o znovuprijatie za člena ZSS	BOBÁL	AZ
27.11.1975	ŠŤOVIČKOVÁ, býv. red. čl. rozhlasu v Prahe – poznatky	BOBÁL	AZ
4.12.1975	KALINA, Ladislav – názory na vystahovanie osôb do kap. zahraničia – poznatky	BOBÁL	AZ
12.12.1975	ZIKMUND, Miroslav, návšteva u JUDr. Dušana RUPPELDTA	BOBÁL	AZ
12.12.1975	RUPPELDT, Dušan a spol. názory na súčasnú situáciu v ZSSR – poznatky	BOBÁL	AZ
19.12.1975	MŮNZOVÁ, Alma, názory na zásah bezpečnosti – poznatky	BOBÁL	AZ
29.12.1975	MŮNZOVÁ, Alma, rozširovanie závadnej literatúry – poznatky	BOBÁL	AZ
30.12.1975	RUPPELDT, Dušan – poskytnutie adresy M. KUSÉHO pre býv. prac. čl. rozhlasu ŠŤOVIČKOVÚ – poznatky	BOBÁL	AZ
15.1.1976	MŮNZOVÁ, Alma, rozširovanie závadnej literatúry – poznatky	BOBÁL	AZ
23.1.1976	KALINA, Ladislav, ŠIMEČKA, Milan, rozširovanie rôznych fejtónov	BOBÁL	AZ
27.2.1976	KALINA, Ján, býv. prorektor VŠMU – názory na súčasnú situáciu	BOBÁL	AZ
19.3.1976	EFFENBERGER, Vratislav, býv. prac. ČSAV – poznatky	BOBÁL	AZ
23.3.1976	ŠPITZER, Juraj, býv. prac. LÚ SAV – názory na vystúpenie kpt. Minařika	BOBÁL	AZ
23.3.1976	ŠPITZER, Juraj, býv. prac. LÚ SAV, reagencia na výsluch v akcii VÍR	BOBÁL	AZ
6.4.1976	MŮNZOVÁ, Alma, býv. red. – poznatky	BOBÁL	AZ
16.4.1976	ŠPITZER, Juraj, názory na XV. zjazd KSČ – poznatky	BOBÁL	AZ
20.5.1976	RUPPELDT, Dušan a spol. – názory na riešenie otázky vylúčených osôb – poznatky	BOBÁL	AZ
27.5.1976	CHENUOVÁ, Roseliny, franc. št. prísl., návšteva v ČSSR – poznatky	BOBÁL	AZ
10.6.1976	TATARKA, Dominik, býv. spisovateľ, návšteva u básnika SKÁCELA v Brne – poznatky	BOBÁL	AZ
6.7.1976	ŠPITZER, Juraj, býv. prac. SAV – reagencia na priebeh porady	BOBÁL	AZ
6.7.1976	KALINA, Ladislav, býv. prorektor VŠMU – poznatky	BOBÁL	AZ
19.8.1976	KRULIŠOVÁ, Oľga, býv. red. čl. rozhlasu – správa	BOBÁL	AZ
14.9.1976	KARVAŠOVÁ, Perla, KRULIŠOVÁ, Oľga – býv. redaktorky – poznatky	BOBÁL	AZ
14.9.1976	TATARKA, Dominik, býv. spisovateľ, bytom Bratislava, pobyt u rodiny PODLIPNEJ	BOBÁL	AZ
17.9.1976	ŠIMEČKA, Milan a spol. – stretnutie so spisovateľmi.	BOBÁL	AZ
29.10.1976	KALINA, Ladislav, býv. prorektor VŠMU – poznatky	BOBÁL	AZ
12.11.1976	KARVAŠOVÁ, Perla, PLÁVKOVÁ Ota, býv. prac. čl. rozhlasu	BOBÁL	AZ
26.11.1976	VACULÍK, Ludvík a Hana PONICKÁ, návšteva u básnika J. SEIFERTA – poznatky	BOBÁL	AZ

Tab. č. 2.: Pokračovanie

Dátum	Obsah spisu	Pridelené	Uložené
26.11.1976	Usporiadanie výstav výtvarných diel niektorých postihnutých výtvarníkov zo Slovenska v ČSR – poznatky	BOBÁL	AZ
26.11.1976	KALINA, Ladislav – zámer rozširovať knihu „Teória humoru“	BOBÁL	AZ
2.12.1976	MLYNÁRIK, Ján, návšteva u Dominika TATARKU – správa	BOBÁL	AZ
8.12.1976	KALINA, Ladislav, býv. prorektor VŠMU – poznatky	BOBÁL	AZ
8.12.1976	MLYNÁRIK, Ján, návšteva u D. TATARKU – poznatky	BOBÁL	AZ
8.12.1976	ŠPITZER, Juraj, rozhovor s D. TATARKOM – poznatky	BOBÁL	AZ
8.12.1976	TS „IRIS“ návšteva u rodiny TATARKOVEJ – správa	BOBÁL	AZ
27.6.1979	EFFENBERGER, Vratislav – dožiadanie	BOBÁL	AZ
21.2.1980	ŠVANKMAYER, Ján, režisér Krát. filmu v Prahe, hodnotenie situácie v súvislosti s udalosťami v Afganistane	BOBÁL	AZ
21.2.1980	NOEL „Bertrand, fr. št. prísl. – jeho styky s opozíc. v ČSSR – správa	BOBÁL	AZ
18.7.1980	MÜNDOVÁ a ŠIMEČKA, ich názory na zamestnanie KUSÉHO – správa	BOBÁL	AZ
8.12.1980	EFFENBERGER, Vratislav – hodnotenie situácie v Poľsku – správa	BOBÁL	AZ

Tajný spolupracovník ALEŠ

TS ALEŠ (Juraj Vereš), reg. č. 12 238, bol pôvodne vedený pod krycím menom „JURO“ na 1. oddelení II. odboru Správy ŠtB Bratislava (problematika sionisti). Zatiaľ nie je známa pôvodná kategória, v ktorej bol evidovaný. Dňa 22. januára 1976 bol zväzok odstúpený na 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV (problematika pravica), pričom podľa

záznamov v registratúrnom denníku už išlo o zväzok agenta.¹⁶⁾ Do registračného protokolu KS ZNB S-ŠtB Bratislava bolo prevzaté spisu administratívne vyznačené 14. apríla 1976. Dá sa preto predpokladať, že ALEŠ pracoval ako agent pre Správu ŠtB Bratislava už pred januárom 1976 a XII. správa ZNB ho prevzala kvôli možnostiam získavať informácie z jej záujmového prostredia. O jeho spolupráci v spomínanom období svedčí aj fakt, že už 26. mája 1976 bol ako spoľahlivý, preverený a spravodajsky skúsený agent zavedený na konšpiračný byt GAJO, kde uskutočňoval schôdzky s rovnakým dôstojníkom ŠtB ako TS IRIS.¹⁷⁾ Informácie, ktoré ŠtB podával, sa týkali predovšetkým Eduarda Friša, Jána Ladislava Kalinu, Ireny Blühovej a Perly Karvašovej.¹⁸⁾ ALEŠ bol často využívaný aj na získavanie informácií z prostredia emigrácie. Vďaka záznamom v registratúrnom denníku možno zrekonštruovať aj túto oblasť jeho aktivity v prospech komunistckej tajnej služby. V roku 1979 prebiehala nasledovne: 4. októbra bola na oddelenie Správy pasov a víz zaslaná žiadosť o udelenie výnimky pre vycestovanie TS ALEŠ do kapitalistického zahraničia, 16. októbra bol spracovaný návrh

Zvláštna finančná prostriedky - vyúčtovanie finančnej odmeny pre TS ALEŠ (nov. 1989).
Zdroj: Archív ÚPN.

Položka pokl. den.: 644/189

Součást MV: XII. správa ZNB Bratislava		Vyúčtování služebních výdajů	
Jméno účtujícího: mj. B. Vereš		za měsíc: november 19 89	
Zařazení: 1. odbor, 6. oddělení.		Měna: Kč	

Část I. – Vydání:

1	2	3	4	5	6	7
Datum	Heslo a evidenční číslo svazku	Strana svazku	Druh výdaje	Částka	Podpis schvalujícího	Poznámka
12.1.89	ALEŠ 12288	102	A	1.100,-	[Podpis]	BRANAN
2						
3						
4						
5						
Vydání celkem:				1.100,-		xxxxxxx

MV č. skl. 94/AS

¹⁶⁾ A ÚPN, f. XII. správy ZNB Bratislava, šk. č. 14. Registratúrny denník II. odboru XII. správy ZNB (25. 9. 1975-22. 6. 1976).
¹⁷⁾ Archív ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A-120916.
¹⁸⁾ A ÚPN, f. XII. správy ZNB Bratislava, šk. č. 14. Registratúrny denníky II. odboru XII. správy ZNB.

na vycestovanie TS ALEŠ do zahraničia, 31. októbra informoval TS ALEŠ príslušníka ŠtB o odkazoch, ktoré pre rodinu J. L. Kalinu (NSR) poslal Milan Šimečka, 23. októbra boli do zväzku TS ALEŠ založené poznatky o činnosti manželky J. L. Kalinu a čs. vysťahovalcov v NSR a 6. decembra agentúrne správy o činnosti Kalinovej v Rádiu Slobodná Európa a emigrantovi Igorovi Veselom a jeho stykoch s československými občanmi.¹⁹⁾ XII. správa ZNB pripravovala jeho vysadenie do zahraničia v rámci boja proti ideodiverzným a emigrantským centram aj v roku 1982. Vtedy ho charakterizovala ako „osvedčeného TS, bývalého redaktora SMENY, vylúčený z KSC. Na základe jeho príbuzenských vzťahov do NSR, kde už bol viackrát a získal hodnotné spravodajské poznatky, v súčinnosti s I. S-ZNB Praha (rozvedka – pozn. autorov) „budú vytvorené podmienky a prikrčené k príprave TS k vysadeniu do KZ (kapitalistického zahraničia – pozn. autorov)“.²⁰⁾

V prípade záujmových osôb ŠtB, teda osôb evidovaných v kategóriách zodpovedajúcich prenasledovaným osobám a rovnako v niektorej z kategórií tajných spolupracovníkov bolo vylúčené, aby Správa pasov a víz (integrálna súčasť ŠtB) dovolila vycestovať takýmto osobám do tzv. kapitalistických štátov bez toho, aby s tým vyslovila súhlas. Mala predsa presný plán, aký prospech môže pri-

SEZNAM

pracovníkú a TS dochádzajúcich do KB a PB

reg. č. ....

Jméno pracovníka, č. služ. průkazu	Útvar odbor oddělení	Registrační číslo, krycí jméno TS	Prvá schůzka dne	Poslední schůzka dne	Důvod ukončení docházky pracovníka nebo TS
Valentín MLKVY 09/IV 181744	XII.S-ZNB 2/1	1218 11 227	4.1. 1984	6.5. 1986	odovzdané DO Dekan
Valentín MLKVY	XII.S-ZNB 2/1	ALEŠ 12 238	5.1. 1984	5.11. 1985	žmura RO Dekan
— " —	— " —	VOJAK 22 405	18.1. 1984		vypredané z KB
— " —	— " —	KOZAK 13 497	17.1. 1984		
Radosláv HARKO		RAŠTO	31.10.		

niest takáto cesta. Je potrebné pripomenúť, že vtedajší občania ČSSR mali problémy vycestovať do tzv. kapitalistických štátov, aj keď nepatrili medzi záujmové osoby.

Od januára 1984 riadil tajného spolupracovníka ALEŠ npor. Valentin Míkvy a od novembra 1985 kpt. Marián Dekan. Aj TS ALEŠ podľa záznamov spolupracoval s ŠtB až do pádu komunistického režimu. Na základe údajov o čerpaní zvláštnych finančných prostriedkov bola posledná finančná odmena vyúčtovaná 22. novembra 1989. Finančná časť zväzku mala 152 strán.²¹⁾

Konšpiračný byt KB GAJO-zoznam pracovníkov ŠtB a tajných spolupracovníkov dochádzajúcich do bytu.
Zdroj: Archív ÚPN.

Tab. č. 3.: Výdavky zo zvláštnych finančných prostriedkov – TS ALEŠ, reg. č. 12 238

Dátum	Krycie meno	Reg. č. zväzku	Druh	Suma v Kčs	Útvar	Riadiaci pracovník ŠtB
31. 1. 1985	ALEŠ	12 238	B	50,-	XII-II-1	Míkvy, Valentin
28. 2. 1985	ALEŠ	12 238	B	30,-	XII-II-1	Míkvy, Valentin
1. 4. 1985	ALEŠ	12 238	B	30,-	XII-II-1	Míkvy, Valentin
1. 4. 1985	ALEŠ	12 238	A	1 000,-	XII-II-1	Míkvy, Valentin
1. 7. 1985	ALEŠ	12 238	B	30,-	XII-II-1	Míkvy, Valentin
2. 8. 1985	ALEŠ	12 238	B	20,-	XII-II-1	Míkvy, Valentin
1. 10. 1985	ALEŠ	12 238	B	20,-	XII-II-1	Míkvy, Valentin
29. 11. 1985	ALEŠ	12 238	A	500,-	XII-II-1	Míkvy, Valentin
30. 1. 1986	ALEŠ	12 238	B	20,-	XII-II-1	Dekan, Marián
3. 3. 1986	ALEŠ	12 238	A	300,-	XII-II-1	Dekan, Marián

¹⁹⁾ A ÚPN, f. XII. správy ZNB Bratislava, šk. č. 14. Registratúrny denník II. odboru XII. správy ZNB (17. 9. 1979–17. 6. 1980).

²⁰⁾ A ÚPN, f. XII. správy ZNB Bratislava, šk. č. 40. Vykonávací plán práce 2. odboru XII. správy ZNB na rok 1982.

²¹⁾ A ÚPN, f. XII. správa ZNB Bratislava, Zvláštne finančné prostriedky, Vyúčtovanie služobných výdajov za rok 1989, neinventarizované.

Tab. č. 3.: Pokračovanie

Dátum	Krycie meno	Reg. č. zväzku	Druh	Suma v Kčs	Útvar	Riadiaci pracovník ŠTB
30. 3. 1986	ALEŠ	12 238	B	10,-	XII-II-1	Dekan, Marián
30. 4. 1986	ALEŠ	12 238	A	1 000,-	XII-II-1	Dekan, Marián
30. 5. 1986	ALEŠ	12 238	B	30,-	XII-II-1	Dekan, Marián
30. 6. 1986	ALEŠ	12 238	B	10,-	XII-II-1	Dekan, Marián
18. 11. 1986	ALEŠ	12 238	B	200,-	XII-II-1	Dekan, Marián
11. 12. 1986	ALEŠ	12 238	A	1 000,-	XII-II-1	Dekan, Marián
15., 18. 1. 1987	ALEŠ	12 238	B	49,-	XII-II-1	Dekan, Marián
26. 3. 1987	ALEŠ	12 238	A	499,-	XII-II-1	Dekan, Marián
19. 6. 1987	ALEŠ	12 238	B	14,-	XII-II-1	Dekan, Marián
29. 10. 1987	ALEŠ	12 238	B	31,-	XII-II-1	Dekan, Marián
18. 1. 1987?	ALEŠ	12 238	A	1 000,-	XII-II-1	Dekan, Marián
2. 2. 1988	ALEŠ	12 238	B	22,-	XII-II-1	Dekan, Marián
2. 2. 1988	ALEŠ	12 238	B	20,-	XII-II-1	Dekan, Marián
24. 3. 1988	ALEŠ	12 238	A	1 000,-	XII-II-1	Dekan, Marián
22. 4. 1988	ALEŠ	12 238	A	75,-	XII-II-1	Dekan, Marián
2. 5. 1988	ALEŠ	12 238	B	35,-	XII-II-1	Dekan, Marián
19. 5. 1988	ALEŠ	12 238	B	18,-	XII-II-1	Dekan, Marián
23. 5. 1988	ALEŠ	12 238	B	16,-	XII-II-1	Dekan, Marián
17. 6. 1988	ALEŠ	12 238	B	80,-	XII-II-1	Dekan, Marián
17. 6. 1988	ALEŠ	12 238	B	40,-	XII-II-1	Dekan, Marián
3. 8. 1988	ALEŠ	12 238	B	32,-	XII-II-1	Dekan, Marián
18. 1. 1989	ALEŠ	12 238	B	100,-	XII-II-1	Dekan, Marián
22. 11. 1989	ALEŠ	12 238	A	1 000,-	XII-II-1	Dekan, Marián

Tab. č.4.: Agentúrne záznamy, poznatky a iné dokumenty zo zničeného agentúrneho zväzku ALEŠ, reg. č. 12 238

Dátum	Obsah spisu	Pridelené	Uložené
22.01.1976	Zväzok TS JURO č. zv. 12238 – odstúpenie	BOBÁL	AZ
05.03.1976	VACULÍK, KLÍMA, ŠOTOLA a spol., súčasná činnosť – poznatky	BOBÁL	AZ
23.03.1976	KŘEN Jan, historik z Prahy, návšteva u FRIŠA	BOBÁL	AZ
31.03.1976	BLŮHOVÁ Irena – zasielanie rôznych písomností do kapitalistického zahraničia – správa	BOBÁL	AZ
31.03.1976	KALINA Ladislav – býv. prorektor VŠMU – poznatky	BOBÁL	AZ
31.03.1976	FRIŠ Eduard, býv. pracovník HÚ SAV – poznatky	BOBÁL	AZ
02.04.1976	KALINA Ladislav, názory na priebeh zjazdu	BOBÁL	AZ
02.04.1976	FRIŠ Eduard, býv. pracovník HÚ SAV – správa	BOBÁL	AZ
14.04.1976	FRIŠ Eduard, názory na priebeh XV. zjazdu KSČ – poznatky	BOBÁL	AZ
21.04.1976	KARVAŠOVÁ Perla, býv. redaktorka čs. rozhlasu	BOBÁL	AZ
07.05.1976	BLŮHOVÁ Irena – býv. riaditeľka Pedagogickej knižnice – správa	BOBÁL	AZ
10.05.1976	KALINA Ladislav, reagentia na KRIGLOV interview – poznatky	BOBÁL	AZ
10.05.1976	FRIŠ Eduard, návšteva býv. historikov u neho z Prahy	BOBÁL	AZ
06.07.1976	PhDr. FRIŠ Eduard – poznatky	BOBÁL	AZ
03.11.1976	LANDOVSKÝ Pavel (Karel), spisovateľ a filmový pracovník	BOBÁL	AZ
26.11.1976	KALINA Ladislav – býv. prorektor VŠMU – hodnotenie situácie PREČANOVÝCH	BOBÁL	AZ

Tab. č.4.: Pokračovanie

Dátum	Obsah spisu	Pridelené	Uložené
26.11.1976	KALINA Ladislav – rozširovanie ideologicky závadných písomností – poznatky	BOBÁL	AZ
26.11.1976	KARVAŠOVÁ Perla – rozširovanie závadných materiálov – poznatky	BOBÁL	AZ
01.12.1976	MLYNÁŘ Zdeněk z Prahy, snaha napojiť sa na DUBČEKA	BOBÁL	AZ
01.12.1976	VACULÍK Ludvík, návšteva u Ladislava KALINU – poznatky	BOBÁL	AZ
26.07.1979	VINTER Pavol, civilný zamestnanec na VUŠTZ v Žiline, jeho styky s Irenou BLÜHOVOU – správa	BOBÁL	AZ
3.10.1979	ŠIMEČKA Milan, doc. PhDr., navštívený M. HÜBLOM – správa	BOBÁL	AZ
4.10.1979	VEREŠ Juraj – žiadosť o udelenie výnimky (KOPV cez I. odb. BA)	BOBÁL	AZ
16.10.1979	TS ALEŠ, návrh na vycestovanie do kapitalistického zahraničia	BOBÁL	AZ
31.10.1979	ŠIMEČKA Milan, zaslanie odkazov pre rodinu KALINOVÚ – správa	BOBÁL	AZ
23.11.1979	KALINOVÁ, čs. vystaľovalci v NSR, poznatky o činnosti	BOBÁL	AZ
06.12.1979	KALINOVÁ Agneša, jej činnosť v RSE správa	BOBÁL	AZ
06.12.1979	VESELÝ Igor, t. č. emigrant v NSR, jeho styky s čs. občanmi – správa	BOBÁL	AZ
16.7.1980	VEREŠOVÁ Zuzana – žiadosť o výnimku do Rakúska	BOBÁL	AZ
28.7.1980	ŠIMEČKA Milan, podozrievanie M. KUSÉHO so spolupráce s bezpečnosťou – správa	BOBÁL	AZ
14.08.1980	ČECHOVÁ Soňa a PLÁVKOVÁ Ota – ich názory na blížiaci sa výročie poskytnutia internacionálnej pomoci vojsk Varšavskej zmluvy – správa	BOBÁL	AZ
05.09.1980	doc. VEREŠ Juraj – dožiadanie I. S ZNB, 31. odbor Praha	BOBÁL	AZ
7.7.1981	VEREŠOVÁ Zuzana – žiadosť o udelenie výnimky (KOPV cez VO BA)	BOBÁL	AZ
4.9.1981	VEREŠ Juraj – žiadosť o udelenie výnimky (KOPV cez VO BA)	BOBÁL	AZ
9.9.1981	návrh na vycestovanie TS ALEŠ do Grécka – zaslanie	BUTKO	AZ

Záver

Podľa zákona č. 553/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov je ÚPN povinný vykonať úplné a nestranné hodnotenie doby neslobody. Z toho voči verejnosti vyplýva aj povinnosť, ktorá súvisí s odhaľovaním pravdy o minulosti: zverejňovať zistenia, či nejaká osoba do roku 1989 bola spolupracovníkom ŠtB.

Zverejnením zistení o pokusoch pozmeniť záznamy v registračných protokoloch v prípade tridsiatich osôb po novem-

bri 1989, skúmaním veľkého počtu dokumentov, ktoré vytvorila ŠtB a rekonštrukciou centralizovane riadeného teritoriálneho útvaru ŠtB – XII. správy ZNB si ÚPN plní úlohy, ktoré mu vyplývajú zo zákona o pamäti národa. Po zverejnení prvých dvoch prípadov pokusov o pozmeňovanie záznamov v registračných protokoloch, pri ktorých boli ucelene zrekonštruované dokumenty o ich činnosti, budú v priebehu niekoľkých mesiacov zverejnené na webovej stránke ÚPN zostávajúce prípady.

SUMMARY

The Security National Service's XII. Administration's Spy's net. The attempts to change the records in the Registration protocols of the Security National Service – State Security, Bratislava

During a reconstruction work on the Security National Service's XII. Administration's organizational structure, personal occupation and its work were found attempts to change the records in the Registration protocols of the Security National Service – State Security, Bratislava. In the 30 cases where changed the records on the behalf of cover the identification of secret collaborators. It has happened demonstrably after the fall of the Communist regime in the 1989. With a help of the Archive's documents, until now was reconstructed the work of two secret collaborators.

Autor musí mať odvahu pustiť sa do problematiky

Ich mená si televízni diváci mohli v ostatnom čase všimnúť v súvislosti s dokumentárnymi filmami na tému represíí z obdobia totality. Režiséri Milan Milo a Milan Homolka ponúkajú vo svojich dielach témy, ktoré sú, žiaľ, na Slovensku ešte stále ojedinelé. Aj z toho dôvodu ich o rozhovor požiadal Michal Dzurjanin.

Milan Milo (1940) vyštudoval ŠUP v Bratislave, odbor fotografia, a FAMU v Prahe, odbor filmového a televízneho obrazu. Od roku 1964 pracoval ako kameraman dokumentárneho filmu SFT Koliba, do roku 1978 v tejto pozícii vytvoril vyše 180 filmov. Ako režisér pôsobí od roku 1979. Jeho filmy z tohto obdobia, zamerané na oblasť výtvarného umenia, získali mnohé domáce i medzinárodné odborné ocenenia. Medzi jeho posledné práce patria dokumenty z tatranského prostredia. Problematiku obdobia neslobody spracoval vo filmoch „Slováci na bojiskách“ a „... a čakalo ich peklo“ (2005).
Fotografia: Lubomír Ďurina

Dokumentárnych filmov o zločinoch proti ľudskosti počas obdobia neslobody je na Slovensku ako šafranu, najmä v porovnaní so situáciou v ČR. Ako si vysvetľujete tento stav?

M. Milo: V prvom rade si myslím, že to je otázka koncepcie televíznej dra-

maturgie. Podľa môjho názoru tu takáto koncepcia neexistuje, to sú vždy kampaňové veci, napríklad pri nejakom výročí. Tak sa robilo za starých čias. Druhá vec je, akoby slovenský národ nemal historické povedomie. Tu sa toľko rokov gumovala pamäť, že už na nej až tak niekomu nezáleží. Pamäť treba cibriť, rozvíjať, pestovať a to je aj úloha televízie. Ak sledujete nejaké programy, ľudia často nevedia dať odpoveď na banálne otázky. To je katastrofálna situácia. To je strata pamäti, vyplývajúca z jej vedomého gumovania.

M. Homolka: Ťažko povedať, čo je príčinou tohto rozdielu. Realizácia takého dokumentu je odkázaná na odvahu autora pustiť sa do problematiky. Obnáša precízne štúdium vybranej témy, mravčiu prácu autora s archívnymi materiálmi, rozhovory s historikmi, dôležité hľadanie svedkov udalosti, ich oslovenie a niekedy neprijemné stretnutia. Nie každého tvorca láka takáto téma. Samozrejme, že dôležitou zložkou pri realizácii dokumentu sú financie, ktorých nemáme toľko ako tvorcovia v Čechách. To neznamená, že by sa s touto situáciou mali tvorcovia uspokojiť a nebojovať. Dokumentárna tvorba patrí do programovej tvorby verejnoprávnej televízie, ktorá by mala prejavíť záujem o ponúkané projekty z tejto oblasti. V tomto prípade je dôležitá zodpovednosť pracovníkov tejto inštitúcie, ktorí rozhodujú o výbere projektov a tým pre dokumentárnu tvorbu a nie sú

ovplyvňiteľní politickými rozhodnutiami vládnych strán.

Čo rozhodlo, že ste sa rozhodli nakrútiť dokumenty s touto problematikou?

M. Milo: V dokumentárnom filme som pracoval na cykle Osobnosti Slovenska, tam som spracovával osobnosti našich dejín. Bol to napríklad Hlinka, Tuka, Sidor, Šaňo Mach, čiže ľudia, ktorí neskôr účinkovali ako hlavné postavy v tých našich smutno-tragických udalostiach. Alebo to bola aj Prvá republika a Slovenský štát. Tieto témy som spracovával v istých cykloch. Mal som dokonca šťastie spolupracovať s takými erudovanými historikmi ako bol Lubomír Lipták, Ivan Kamenec alebo Jozef Jablonický či šéf Vojenského historického ústavu Jozef Bystrický.

M. Homolka: Dokumentárny film si ma získal hlavne preto, že v ňom niet čo fabulovať. Predstavuje udalosť či príbeh v reálnom čase a prostredí so skutočnými svedkami. Dokumentmi predstavujem atmosféru doby, v ktorej sa udalosť stala, zvrátenosť a konanie ľudí, ktorí nerespektovali zákony, konali podľa svojho rozhodnutia, v prospech svojej existencie. Nezastavili sa ani pred takým činom, ktorý vykonal dôstojník československej armády Karol Pazúr v Přerove a potom spokojne žil medzi nami, využíval v plnej miere výhody člena komunistckej strany. Chcem odhaľovať udalosti spojené so spoločnosťou, ktorá sa nezastavila pred ničím a pre verejnosť to bolo tabu.

Čo je nevyhnutné pri príprave takého filmu? Kde možno získať peniaze na výrobu, aký prístup má k tomu televízia?

M. Milo: Televízia má vyčlenené peniaze na tvorbu. Vždy je len otázne, na čo ich dáva teraz a na čo ich dávala predtým, či

bol alebo nebol nejaký plán. Dôležité je nájsť dobrú tému, pretože pamätníci rapídne odchádzajú. Na tieto dva filmy som ich zháňal horko-ťažko. A keď chýbajú pamätníci, dostáva sa to do oblasti nejakých legiend a povestí. Tak vznikajú mýty, ale my nemáme vykladať mýty, ak tí ľudia ešte žijú. Prijal som ponuku dramaturgie, napokon som sa sám chcel vysporiadať s prečítanými memoármi a literatúrou o druhej svetovej vojne. Obdivoval som najmä tých ľudí, ktorí dobrovoľne odchádzali na front a chceli bojovať, ako boli naši piloti v Anglicku. Riskovali svoje životy a po návrate v roku 1945 ich čakala tragédia. To človeka osloví a nemôže sa s tým nejakým spôsobom vyrovnáť. Tak som si povedal: Urobím ten film, nájdem si tých ľudí. A práve tu mi veľmi pomohli historici.

M. Homolka: Ak si človek vyberie takúto tému, vzniká pre ňo nebezpečenstvo korčuľovania na tenkom ľade. Musí počítať s tým, že sa neprijemne dotkne určitej časti spoločnosti alebo jednotlivca, ktorý ešte žije, prípadne jeho blízkych príbuzných. Ako dokumentarista si nesmiem dovoliť zrealizovať niečo, čo nie je pravda, alebo opomenúť niečo dôležité. Treba hľadať svedkov udalosti, ich rodinných príslušníkov, hľadať stratégiu, ako dostať čo najviac pravdivých informácií. Treba navštíviť inštitúcie, ktoré majú potrebné záznamy a dokumenty. V prípade Přerova, ktorý som spracoval v dokumente Noc na Švédskom vane, trvala príprava tri štvrté roka. Telefonáty s rodinnými príslušníkmi ani nechcem popísať, navyše hľadanie kontaktov na posledných svedkov a príslušníkov rodiny autora vražednej noci. Oslovil som Vojenský historický ústav, kde som dostal veľkú podporu, rovnako mi pomohli aj v Ústave pamäti národa. Spolupracoval som s Okresným archívom v Přerove a riaditeľ Múzea J. A. Komenského v Přerove doktor Hýbl bol mojou veľkou oporou. S témou som neustále žil a hľadal zlomy v myslení konkrétnej osoby cez ľudí, ktorí to prežili. Dokumentarista musí byť veľmi zodpovedný človek, pretože problematiku musí podať pravdivo. Získať peniaze na takýto projekt je veľmi ťažké, lebo je málo subjektov, ktoré sú

ochotné takto sa prezentovať. Pri realizácii tohto dokumentu mi veľmi pomohla Slovenská televízia, ktorá ho zaradila do dramaturgického plánu a celý financovala.

*Milan Milo
Fotografia: Ľubomír Ďurina*

Stretávate sa s ústretovosťou pri získavaní podkladov a výpovedí?

M. Milo: Potrebné je mať filmové dokumenty z archívu. Archívne zábery sa často opakujú a zneužívajú, lebo sa použijú pri témach, ktoré s nimi nesúvisia. Ďalej pracujeme s listinnými prameňmi, fotografiami, ktoré hľadáme v archívoch. Aj v archíve ÚPN sme vyhľadali veľa zaujímavých vecí, inak nedostupných. Dôležité podklady pochádzajú z osobných archívov. Tí ľudia majú ešte veľa zaujímavých dokladov a majú k nim citovú väzbu, takže nepredpokladám u nich ochotu odovzdať ich. Napríklad generál Petrák má mimoriadne vzácne veci, z ktorých čerpá pri písaní vlastnej knihy.

M. Homolka: Ako kde. Pracovníci historických ústavov, Ústavu pamäti národa a niektorých spoločenských inštitúcií ochotne pomáhajú pri hľadaní dokumentov a účinkovaní v dokumentárnom filme. Ale sú prípady, keď sa osoby na zodpovedných miestach vyhýbajú akejkolvek spolupráci. Problematické sú kontakty s príbuznými alebo rodinnými príslušníkmi osôb, ktorých sa spracúvaná kauza dotýka. Viem sa však vžiť do ich pozície, ale bohužiaľ, aj keď mi tvrdia, aký to bol

Milan Homolka (1940)

vyštudoval Lesnícku priemyslovku v Liptovskom Hrádku. Do Československej televízie nastúpil ako kameraman v roku 1962. Diaľkovo vyštudoval Fakultu filmovej a televíznej kamery FAMU v Prahe. Ako kameraman sa podieľal výlučne na hranej tvorbe. V roku 1976 ukončil na VŠMU v Bratislave štúdium filmovej a televíznej dokumentárnej réžie, ktorou sa zaoberá doteraz. Z jeho dielne pochádzajú desiatky dokumentárnych filmov, zachytávajúcích rôzne osobnosti a historické udalosti týkajúce sa Slovenska, napr. *Le Monde 1977 (Portrét Hany Ponickéj, 2001)*. V tomto roku dokončil dokumentárny film o masacre pri Přerove krátko po skončení II. svetovej vojny s názvom *Noc na Švédskom vale*.
Fotografia: Ľubomír Ďurina

dobrý človek, sú tu ďalšie stovky dokumentov, ktoré hovoria niečo iné.

Máte určitú predstavu, ako by vzniku nových filmov mohol napomôcť ÚPN a ako by pri nich mohol spolupracovať?

M. Milo: Myslím si, že už vo výbere tém. Tu predsa musíte najlepšie vedieť,

čo máte z toho, čo sa zatiaľ nedostalo do publikácií. Veď je to iba pár rokov, čo ľudia o týchto veciach môžu slobodne hovoriť, bez strachu. I tak som sa stretol s mnohými, ktorí to robia neradi.

M. Homolka: Ústav pamäti národa možno poeticky nazvať nový prameň čerstvej vody. Tu je uložené množstvo podkladov a odtiaľ by mali vychádzať ponuky na témy. Hoci sa často ukazuje, ako je problematické finančne zabezpečiť ich realizáciu, spolupráca ÚPN s dramaturgiou Slovenskej televízie a samotnými dokumentaristami by mala byť veľmi úzka a konkrétna.

Čo sa skrýva za tým, že o tých veciach mnohí nechcú hovoriť?

M. Milo: Všetcičo prežili, majú veľmi zlé skúsenosti. Zoberte si také rehabilitácie. Je neuveriteľné, že takíto výnimoční ľudia, chlapi, ktorí sa vyznamenali v bojoch druhej svetovej vojny, po príchode z frontu sa na nich doma všetko zosypalo: obvinenia zo špionáže, zo všetkých možných nerestí proti štátu. Pri tom ich súdia ľudia, ktorí sa za vojny niekde ukrývali, ani si z pušky nevystrelili. Odsúdia ich na 15 rokov v podstate za nič – to boli tie sovietske modely. Potom prišla rehabilitácia. Ale kedy? Zomrel Stalin, zomrel Gottwald, nastúpil Široký a ďalší, ale o rehabilitácii bola stále len hmlistá predstava. Jeden respondent mi hovoril o bojoch na Dukle. Na kameru celú pravdu nepovedal, ale aspoň naznačil, že to bola v prvom rade politická záležitosť, až potom vojenská.

M. Homolka: Je zaujímavé, že mnohí opýtani sa boja opísať určité udalosti z obdobia väzby či prenasledovania s odôvodnením, že je taká doba, v ktorej by sa im to mohlo vypomstiť. Žijú stále v atmosfére strachu. Niet sa čo čudovať. Veľká časť ich života bola úzko spojená s atmosférou fažkého psychického a fyzického ubližovania.

Výraznú úlohu v týchto veciach zohráva argument, že netreba jatriť staré rany. Čo si o ňom myslíte?

M. Milo: Je namieste. Môžem odpovedať otázkou: Čo sa stalo s tými tisíckami väzňov, vyšetrovateľov, tých komunistických prisluhovačov, ktorí takýmto spôsobom slúžili ideológii? Sú tu a obavy z ich návratu sú oprávnené. Treba si však uvedomiť, že, kde niet žalobcu, niet ani sudcu. Preto by bola potrebná určitá dávka statočnosti hovoriť o týchto veciach. Navyše je škoda, že tí ľudia sú už v pokročilom veku, vlastne by sa už ani nemali čoho báť. Toto bol jeden z argumentov, ktorý u mnohých zavážil, aby vyrozprávali svoj príbeh. Iní, naopak, boli veľmi radi, že sa konečne môžu vyrozprávať, bola to pre nich úľava. Mládež musí dostať vedomosti o tom, čo sa tu dialo, pretože v tejto oblasti je veľký deficit. O takých 10 rokov už bude neskoro.

M. Homolka: Nie som stúpencom jatrenia starých rán, ak sa to týka trýznenia a ponižovania osobnosti človeka. Ale prečo by mala byť za jatrenie starých rán považovaná snaha otvoriť trinástu komnatu trápenia, likvidovania a prenasledovania čestných ľudí tejto spoločnosti? Čo má spoločného s jatrením starých rán úplná strata morálky, strata človečenstva psychopátov, ktorí pri plnom vedomí dokázali strieľať nevinné ženy, starcov a deti?

Často sme svedkami spomienok na nepravosti v minulosti, ale o ich príčinách sa hovorí menej. Čo je podľa Vás nevyhnutné pre obnovenie pamäti?

M. Milo: Toto ma najviac trápilo, a preto som aj nakrútil tie filmy. Bol tu nejaký úzus, ako sa dívať na historické udalosti, akýsi triedny pohľad. Potom tu bol pohľad jednotlivca, jeho osobné zážitky, ktoré akoby už nič neznamenali. Všetko sa to pekne dalo do jednej masy a tak sa to pomlelo, aby sa dosiahol potrebný výsledok. Nikdy sme sa nemohli dozvedieť napríklad o tom, čo tu robili partizáni. Ale keby sme zdôrazňovali iba tieto veci, tak partizáni by boli len zloději a násilníci. Pred pár rokmi sa tu hovorilo len o vedúcej úlohe strany v SNP, vôbec sa nehovorilo o vojenskom odboji. Keď prišiel rok 1989, ľudia, ktorí by mali mať ten rozum a boli v istých inštitúciách, hovorili takmer až o tom, že tu žiadni partizáni neboli a zdôrazňovala sa úloha napríklad amerických pilotov a vojakov. O Žingorovi, o ktorom sa predtým nehovorilo, sa v ďalšom období hovo-

rilo až priveľa, tak znovu vznikol istý krajný pohľad na veci. Dôležité je preto zaznamenať čo možno najširší okruh ľudí, ktorí sa zúčastnili danej veci. Nehodnotiť hneď, to je nebezpečná vec. Historik nemá čo hodnotiť. Diváka treba nechať, nech si spraví názor sám. Preto teraz majú ľudia zmiešané dojmy, keď sa vyťahuje téma Hlinka ako otec národa. To je komické, veď on bol otec národa už dávno, treba to radšej nechať na pokoji. Hlinka, Beneš i Tiso budú v našich dejinách vždy kontroverzné postavy. Vyriešime niečo, ak o tom budeme stále hovoriť? Myslím si, že nie. To musia spracovať historici.

M. Homolka: Nebáť sa pravdivo poukazovať na jednotlivé udalosti, ktoré prekročili všetky postuláty slobodného života spoločnosti. Toto všetko by malo začať výchovou v rodine, neskôr v škole a v neposlednom rade v programoch politických strán. Tu zohráva veľkú rolu dokumentarista so svojou tvorbou.

O spoločenskej objednávke na takéto filmy sa zatiaľ veľmi hovoriť nedá. Prečo?

M. Milo: Mám dojem, že mnohí majú maslo na hlave; a keď nie oni, tak ich dedovia či rodičia. Veď koľko rodinných príslušníkov bolo zapletených do štruktúr, v ktorých sa mali dobre? Tam nie je záujem, aby vyplávali veci na povrch. Rovnako to bolo aj vo vzťahu k obdobiu Slovenského štátu, lebo naraz by niekto zistil, že jeho dedko defiluje vyparádený v uniforme Hlinkovej gardy. História sa opakuje a v malom národe každý každého pozná a všeličo na neho vie.

M. Homolka: Asi preto, že Slovensko je malá krajina a konania a záujmy ľudí sú dosť blízke, niekedy spojené. Dotýkajú sa niekedy udalosti, ktorú objavil dokumentarista a chcel by ju realizovať. A tu padne kosa na kameň. Začína trnistá cesta tvorcu obhájiť si tému a presadiť ju do realizačného plánu niektorého z médií. V takýchto prípadoch sa prejavuje občianska a politická česť ľudí, ktorí o tom rozhodujú a sú ochotní vstúpiť s dokumentaristom na tenký ľad realizácie.

Na čom z tejto oblasti v súčasnosti pracujete?

M. Milo: Je to iná oblasť, týka sa histórie Tatier. K témam vojny a represíí, napríklad 50-tych rokov, by som sa rád vrátil v spolupráci s odborníkmi, ktorí majú predstavu o materiáli na spracovanie.

M. Homolka: Momentálne je to projekt Cirkev v podzemí; zbierame materiály, navštevujeme ľudí, ktorí to prežili, kňazov, laikov, chceme ísť aj medzi rehoľníkov a rehoľné sestry. Tí ľudia postupne odchádzajú a my chceme zaznamenať ich výpovede o dobe, ktorá ich prinútila prežiť veľkú časť života v neľudských podmienkach väzenia. Chceme poukázať na tých, ktorí boli ochotní plniť rozkazy politických samozvancov a ponižovať mierumilovnú spoločnosť sakrálnej komunity. Okrem toho, pripravujem námet k dokumentu venovanému Mikulášovi Mušinkovi. Ide o profesora, odborníka etnografa, ktorý sa venuje histórii Rusínov na Slovensku a histórii Podkarpatskej Rusi. V sedemdesiatych rokoch z neho režim urobil na sedem rokov pastiera kráv, neskôr kuriča. Na osude tohto vzdelaného človeka chcem predstaviť choré myslenie a nebezpečné konanie určitej časti ľudí, podliehajúcej diktátu komunistických manierov na východnom Slovensku. Zároveň chcem predstaviť odvahu ľudí, ktorí sa neváhali postaviť proti normalizačnej armáde, ktorá valcovala všetko progresívne myslenie a konanie v intenciách Charty ľudských práv.

Milan Homolka
Fotografia:
Lubomír Ďurina

Kariéry v službách ŠtB

Arnošt Dreisig

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
(1975), absolvent archívniectva
a histórie FiF UK Bratislava, vedúci
Oddelenia písomností ŠtB a ostatných
bezpečnostných zložiek Archívu ÚPN.

Dreisig Arnošt (nar. 6. 3. 1920 Nižné Slo-
vinky). Syn baníka a domácej.

Ľudová škola Markušovce (7 tried), učňov-
ské Spišská Nová Ves (1934–38) – odbor
mäsiar-údenár, robotník, mäsiarsky pomoc-
ník Košice fa Freidenfeld, resp. Frajdenfeld
(1938–39), pomocník na pile Eibner Mníšek
nad Hnilcom (1939), nezamestnaný, Úradom
práce poslaný do Nemecka – kameňolom
obec Adnet a Halein (Rakúsko) – mäsiarsky
pomocník (1940–42).

Vojenská služba:

slovenská armáda 1. 10. 1942–1. 9. 1944 –
peší pluk 5 Levoča (východný front ZSSR)
od júla 1943 – Krym Technická divízia (v živo-
topise opisuje sabotáže, ktoré prevádzal,
Rumunsko), šofér, desiatnik v zálohe 1. 9.
1944 jednotka Nemcami odzbrojená a inter-
novaný v Rumunsku (Dežu) ako nespoľah-
livý – dňa 6. 10. 1944 ušiel na Slovensko,
šoférsky kurz Pluk útočnej vozby Martin
(1943), člen milície Mníšek nad Hnilcom (vo
vojenskej uniforme, ako pomocný člen ZNB
v tábore pre odsunovaných Nemcov, veliteľ
zaistovacieho tábora pre Nemcov).

Priebeh služby:

14. 9. 1945 prijatie do ZNB – stanica
ZNB Borša; 14. 2. 1946 PO NB Michalovce –
zaradený ako frekventant školy; 20. 8. 1946
výkonný orgán stanica ZNB Malcov; 15. 11.
1948 výk. orgán Pover. vnútra Ba odbor
ŠtB; 1. 8. 1950 výk. orgán KV ŠtB Bratislava;
1. 4. 1954 náč. odd. KS MV Bratislava;
1. 10. 1956 náč. 6. odd. III. odb. KS MV Ba;
1. 9. 1957 zást. náč. 1. odd. I. odb. KS MV
Ba; 1. 12. 1957 st. ref. II. odb. KS MV Ba;
1. 8. 1966 zást. náč. 4. odd. II. odb. S-ŠtB
Ba; 1. 3. 1969 náč. 4. odd. II. odb. S-ŠtB Ba;
1. 8. 1971 náč. 3. odd. I. odb. S-ŠtB Ba; 1. 2.
1972 st. ref. IV. odb. HS ŠtB; 1. 7. 1974 st. ref.
2. odd. I. odb. XII. S FMV Ba; 31. 3. 1975 uvoľ-
nený zo služieb ZNB v hodnosti podplukovníka
(starobný dôchodok). OEČ 119 688.

PO ZNB Michalovce (1945–1946),
3 mes. pilotný výcvik, 14-denný polit. kurz pre

operatívcoV Vys. Tatry (1948); 6-mesačný
pilotný výcvik Prešov 1949; Strojnícka škola
pre pracujúcich Ba pri Priemyselnej škole
strojníckej – odbor strojárstvo a výroba
prístrojov – dvojročná, maturita (1957–1958);
KPŠ KSS Sládkovičovo (1951 – jeden me-
siac); 7-mesačná škola UFED Praha (1953–
54); ÚŠ MV FED Praha – jazyková skúška
nem. jazyk (1963).

Za službu vlasti (1955); Za zásluhy
o obranu vlasti (1956); štátne vyznamenanie
Za zásluhy o výstavbu (1969); čestný odznak
ZNB (1970); pravidelne finančne odme-
ňovaný: 1 300 Kčs (r. 1969), 3 500 Kčs
(r. 1970).

Tresty:

porušenie agent.-oper. disciplíny v prípade
Ján Nagy, rozprac. vo zv. reg. č. 11 449,
ktorý bol bez ich vedomia v Západnom Berlíne
(zrážka 5 % z platu na 2 mesiace) – 1971.

Problematiky:

1946–48 – v Malcove trikrát dobrovoľne
nasadený proti UPA; 1948 – veliteľ hliadky
ZNB na letisku Prešov, „som na vlastnú
žiadosť nastúpil do služieb Pov. vnútra
a to stých príčin, že som chcel intenzív-
nejšie prenasledovať nepriateľov robot-
níckej triedy“; 1950 – obranný referent, IV.
odd. odboru BA, bol mnoho krát použitý na
rôzne špeciálne úlohy ako orgán, ktorý pou-
žíva úplnú dôveru robotníckej triedy; 1952 –
odhalenie a dopadnutie špióna (pochvala
a fin. odmena 2 000 Kčs); 1953 – st. ref.
referát „teror“; 1954–1955 – ved. ref. ukra-
jinskí buržoázni nacionalisti, dobrý styk
s agentúrou, nepružný pri rozšírení A-D
siete; 1957 – 1960 – ref. Nemecko, spo-
lurealizoval prípady „ZÁPAD“, „VÝCHOD
II“, „ÚRADNÍK“ a rozpracúva 3 prípady
a 3 signály, obsluha 10 TS; v roku 1959 zís-
kal 3 A, 4-krát vyslal krátkodobu agentúru
do zahranič. a 2-krát získal hodn. poznatky,
úsilie vylepšiť jazykové znalosti (nemčina),
potreba väčšej iniciatívy, zlepšiť vyťažova-
nie; 1963 – st. ref. Nemecko; od r. 1961
realiz. špion. prípady „FELIX“ (špionáž via-

cerých osôb pre NSR – zatknutí); v r. 1962 prípad „VRANA“ (agent NSR rozviedky realiz. v Rakúsku), podiel na realiz. agenta NSR rozviedky v prípade „ŘÍJEN“, práca aj vo voľnom čase, na základe agent. práce prípad „ZITA“ (za úspechy v r. 1962 – 63 fin. odmenený), riadi 5 TS, potreba rozšíriť a skvalitniť agent. sieť; 1966 – vyslal viac A do zahraničia; 1967 – akcie „JANA“, „PILOT“, „ROBERT“, „KARTOGRAF“ – pochvala náč. KS ZNB Ba; 1969 – kritický postoj k článku „2000 slov“, ostro odsudzoval činnosť nelegálnych organizácií „KAN“, „K-231“; ako zást. náč. 4. odd. II. odb. osobná účasť pri realiz. niektorých špionážnych prípadov po línii západonem. rozviedky (viackrát fin. odmenený), ako náč. musí zlepšiť org. práce; v dec. 1969 úspešné ukonč. špion. prípadu „MAMBO“ – realizácia (odsúdenie) 2 osôb z toho 1 rak. št. prísl., osobne buduje a riadi zahraničnú agentúru, rozprac. viacero perspektívnych špion. prípadov, lúnia Abwehr a BND; 1970 – úspešná realiz. špion. akcie „PRECHOD“ (fin. odmena 2 000 Kčs); 1971 – klesanie riadiacej a org. činn., súhlas s presunom na CENTER HS ŠtB.

Zavedené vzäzky (výber):

reg. č. 8887 Karol Rajnoch (OZ), reg. č. 13 737 Alexander Kostolanyi (A), reg. č. 13 470 Ferdinand Husár (A), reg. č. 9 890 Jozef Vyskočil (A, I), reg. č. 14 349 Richard Kolbe (OZ), kr. meno „PRECHOD“.

KSČ – člen od 15. 5. 1945 – v roku 1946 organizoval nábor do KSS medzi frekventantmi školy ZNB, RTJ Košice (1937) – propagačná činnosť, ROH od 1. 4. 1948, ZČSSP, člen MNV Mníšek nad Hnilcom (1945), člen komisie OS KSS Bardejov, ktorá preverovala príslušníkov ZNB (febr. 1948), člen výboru ÚO KSS (1960), člen KRK CÚV KSS pri KS ZNB – očista aparátu od pravocovo oportunistických živlov, učiteľ RSS (1953).

Arnošt Dreisig.
Zdroj: Archív ÚPN.

Ján Frlajs

Frlajs, Ján (nar. 10. 3. 1924 Breziny). Syn príležitostného robotníka, maloroľníka (prídelcu pôdy z I. pozemkovej reformy) a trafikanta v Brezinách (získal ako vojnový invalid) a domácej.

Štátna ľudová škola Breziny (8 tried); obecný pastier, príležitostný pomocný stavebný robotník – stavby ciest a pod. (1938 – 9. 10. 1944); robotník – Kameňolom Breziny (1946–3. 12. 1947).

Vojenská služba:

povaldecká armáda 9. 10. 1944 – odvedený v Brezne (výcvikové stredisko), bojov sa nezúčastnil; 28. 10. 1944 – pri Hronskej Dúbrave zajatý nem. armádou; do 8. 5. 1945 zajatecký tábor Kleidenbach; 1. 10. 1945 –

14. 12. 1946 VÚ 4628 (25. peší pluk Zvolen), zákopnícky kurz počas prez. služby v r. 1946 (2 mesiace).

Priebeh služby:

3. 12. 1947 prijatie do ZNB – PO NB Rožňava – zaradený ako frekventant školy ZNB I. stupňa; 26. 9. 1948 – hliadkový prísl. MV NB Bratislava; 21. 1. 1951 – útvar ZNB „Jeřáb“ II/1 Jáchymov – veliteľ družstva; 15. 6. 1952 – ref. 1. odd. I. odb. KV ŠtB Bratislava; 1. 4. 1954 – ref. II. odbor KS MV Bratislava; 1. 11. 1958 – st. ref. operatívna skup. väznica č. 1 Bratislava; 1. 4. 1960 – st. ref. operatívny väznica č. 1 Bratislava; 31. 8. 1963 – 1. 12. 1966 – sociálny prac. Útvar NZ MV Bratislava; 1. 8. 1968 – vychovávateľ NVÚ a st. ref. skupiny kádrov Útvar ZNV Bratislava; 1. 3. 1970 – MV SSR –

Ján Frlajs.
Zdroj: Archív ÚPN.

vyšetrovateľ dočasnej vyšetrovacej skup. ŠtB; 1.10.1970 starší vyšetrovateľ Odboru vyšetrovania ŠtB; 1. 2. 1971 – st. vyšetrovateľ 2. odd. Odboru vyš. ŠtB; 1. 9. 1973 – st. vyšetrovateľ 1. odd. Odboru vyšetrovania ŠtB KS ZNB Bratislava; 31. 3. 1979 – uvoľnený zo služieb ZNB v hodnosti majora (starobný dôchodok). OEČ 140 178.

Škola ZNB I. a II. stupňa (1947, 1951 – škola pre veliteľov družstiev Plešiviec); 8-ročná stredná škola Bratislava – Tehelné pole (večerný kurz, záver. skúška 22. 6. 1956); 2-ročný kurz vybraných ekonomických predmetov-1965; VUML pri CÚV KSS Bratislava (v rozsahu 6. mes. kurzu ÚSS) – 1962; kurzy KPŠ ZsKV KSS a MV KSS Ba 12. 6–16. 6. 1972 a 1. 10. 1973–22. 12. 1973.

Za službu vlasti (1955); Za zásluhy o obranu vlasti (1957); medaila k 25. výr. SNP (1964); medaila k 25. výr. FV; čestný odznak ZNB (1972); štátne vyznamenanie Za zásluhy o výstavbu (1973); medaila „30 let SNB“ (1975); pravidelne finančne odmeňovaný: 4 500 Kčs (r. 1974), 3 200 Kčs (r. 1976).

Problematiky:

1952 – v útvere „Jeřáb“ družstvu pridelený objekt – hĺbina na objektě 11; 1954 –

riadi 4 TS; 1952 – 1955 – referát Amerika – agenti-chodci, práca na dopadnutí nepriateľskej agentúry, samostatná práca, je schopný kontrolovať a vychovávať agentúru a cieľavedome ju zameriavať na ukončenie rozpracovaných prípadov, získal asi 12 spoluprac., 1 KB a 1 PB, spolupôsobil pre realizácii ľudáckej skupiny NEMČEK a spol., nedostatok – že sa menej venoval rozšíreniu svojich všeobecných znalostí a kultúrny rast; 1956 – príprava a úkolovanie spoluprac. vysielaných do zahraničia, riadil viac prípadov; od r. 1955 získal 5 TS a 1 KB, rozpracoval viac prípadov, ale bez realizácie; 1961 – práca po línii I. a II. odboru; za rok 1960 odstúpil 12 kandidátov na verbovku; 1962 – za polrok odstúpil 13 kandidátov na verbovku aj s mater., riadi 7 typov z toho 1 viazaného A, obsadzuje objekty, iniciatívny; 1963 – iniciatívny, snaživý; za roky 1960 – 62 získal ku spolupráci 62 osôb z nich 47 odstúpil NZ MV, úzko spolupracoval s odb. vyš. KS MV BA v typovaní agentúry do ŠtB prípadov, zvýšená pozornosť typovaniu agentúry, nedostatok – menšia úspešnosť v odhaľovaní trestnej činnosti odsúdených; 1968/69 – zastával správne pozície v duchu marxizmu-leninizmu a proletárskeho internacionalizmu; 1970 – Ako na starého príslušníka veľmi negatívne pôsobilo hano-benie bezpečnostného aparátu a príslušníkov ZNV za roky 1950; 1971 – veľmi dobre sa zapracoval do problematiky vyšetrovania, za rok začal trestné stíhanie voči 47 osobám (najviac na odbore); 1972 – styk s emigrovaným TS „ZVÁRAČ“; 1976 – riadenie VA a úkonu TA-111, realizácia prípadov „ÚNIK“ a „VARŠAVA“ (odmena 1 000 Kčs), iniciatívny prístup k vyšetrovaniu prípadu „KEMÉNY“ a spol. (odmena 1 000 Kčs).

Člen HSLŠ (1942 – 1944) – členstvo zatajil pri prijímaní do ZNB (stranicky trest 1955), KSČ – člen od 4. 3. 1948, pokladník ÚO KSS Stanica ZNB BA – Rača (1950), člen výboru ÚO KSS (1957), predseda 8. ZO KSS pri KS ZNB, člen výboru CÚV KSS Bratislava a lektor na úseku politickej ekonómie, SVOJPOV (1947), tajomník občianskeho výboru pri Obv. NV BA – Vinohrady.

Summary

The article describes careers of two members of the State Security (ŠtB), Arnošt Dreisig and Ján Frlajs. It contains basic biographic data, information on social background, education, previous employment, advance in the ŠtB, information on successes and penalties, a selection of cases they worked on, membership in political parties and other information.

Anotácie

BELLOVÁ, V. (zost.): Život bez domova 1945–1960. Z argentínskej pozostalosti Jozefa Cígera Hronského. Turčianske Teplice: Ben pre MS, 2007, (neustránkované). (ISBN 978-80-7090-851-8).

Výstava Život bez domova 1945–1960. Z argentínskej pozostalosti Jozefa Cígera Hronského. Matičný dom v Martine, sprístupnená verejnosti od 5. 10. 2007. Usporiadateľia: Matica slovenská v Martine. Autor: PaedDr. Vlasta Bellová (kurátorka).

Útlý katalóg bol vydaný k rovnomennej výstave, ktorej vernisáž pre verejnosť sa uskutočnila 5. októbra t. r. v Matičnom dome v Martine. Výstavu pripravil kolektív pracovníkov Archívu Matice slovenskej (MS). Scenár výstavy pripravila a anotovaný katalóg zostavila PaedDr. Vlasta Bellová, riaditeľka Archívu Matice slovenskej.

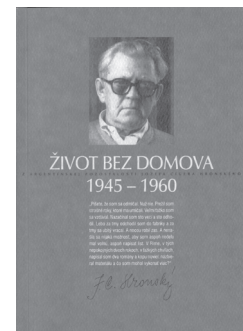
Výstava a katalóg mapujú osudy správcu Matice slovenskej Jozefa Cígera Hronského (* 23. 2. 1896 Zvolen, † 13. 6. 1960 Luján, Argentína) s dôrazom na obdobie po jeho emigrácii začiatkom apríla 1945. Základom výstavy aj katalógu sa stala rozsiahla Hronského pozostalosť, ktorú sa vďaka pochopeniu jeho príbuzných podarilo MS v predchádzajúcich rokoch získať a previezť z Argentíny na Slovensko. Archív MS ju v súčasnosti intenzívne spracúva, aby mohla byť v dohľadnom čase sprístupnená odbornej verejnosti. Vďaka nej môžeme do hĺbky spoznať Hronského povojnové osudy v emigrácii.

Staršie obdobie predstavujú hlavne osobné dokumenty (školské vysvedčenia, diplomy, osobné doklady, korešpondencia), fotografie a dokumenty, týkajúce sa jeho pôsobenia v MS. Osudy Jozefa Cígera Hronského a jeho rodiny sa radikálne zmenili v období na konci vojny. Z dobre situovaného činovníka MS sa zo dňa na deň stal chudobný emigrant s doslova existenčnými problémami a neistým osudom. Po niekoľkomesačnom pobyte v Rakúsku a americkej okupačnej zóne v Bavorsku sa skupina matičiarov v októbri 1945 ocitla v Taliansku. Odtiaľto sa jej členovia, medzi nimi aj rodina J. C. Hronského, snažili emigrovať do USA. V Ríme totiž Hronskému reálne hrozilo vydanie do Československa, ktoré o to viackrát žiadalo. Žil preto na viacerých miestach v ústraní, časť pobytu v Taliansku strávil bez

rodiny. Bol aj nakrátko uväznený v rímskej väznici Regina Coeli. Napriek tomu J. C. Hronský intenzívne tvoril – písal, maľoval a navštevoval tiež maliarske kurzy na rímskej Akadémii krásnych umení. Maľovaním sa pokúšal riešiť aj existenčné problémy rodiny. Toto obdobie života dokumentujú viaceré osobné doklady, drobné maliarske práce a osobné predmety, napríklad krížik a ruženec. Vystavené boli aj viaceré unikátne archívne dokumenty, napríklad intervencia a záruka exveľvyslanca Slovenskej republiky Karola Sidora, ktorá ho pomohla dostať z talianskeho väzenia. Po prepustení, 8. 2. 1948, odcestoval do Janova a o dva dni po vybavení formalít nastúpil na loď, smerujúcu do Argentíny. Argentínsky exil bol v tejto situácii pre Hronského len nemilovaným východiskom z núdze, pretože nezískal vycestovacie povolenie do USA. Po príchode do Argentíny a krátkom intermezze v Buenos Aires, kde čakal na príchod rodiny, sa natrvalo usadil v pútnickom meste Luján. Zamestnal sa v blízkej textilnej továrni, kde našla jeho mnohostranná osobnosť široké uplatnenie. Postupne sa venoval dizajnu textilu, interiérovému dizajnu a projektovaniu stavieb. Venoval sa aj grafike a voľnej tvorbe, navrhoval vitráže, maľoval na predaj, otvoril si školu kreslenia a ako súkromný učiteľ napríklad doučoval aj matematiku. Nakoniec si s jedným so svojich žiakov otvoril keramickú manufaktúru, kde navrhoval a dekoroval keramiku. Všetky tieto aktivity sú na výstave reprezentatívne predstavené. Nechýbajú realizované architektonické projekty, návrhy interiérov, vzorky textílií, keramika alebo realizované veľkorozmerné návrhy vitráží pre františkánsky kostol v Santiagu de Chile.

Existenčné problémy mu dlhý čas bránili intenzívnejšie tvoriť a takmer nepísal. Zo zachovanej korešpondencie je zrejmá hlboká dezilúzia, pocity osamotenosti a izolácie. Nemal knižnicu, ani prostriedky, mnohí starí známi sa mu obrátili chrbtom. V 50. rokoch prispieval hlavne do krajanských časopisov, kde na pokračovanie vychádzal aj román Svet na trasovisku (Slovák v Amerike). Snažil sa angažovať v emigrantských spolkoch. V roku 1956 sa po smrti Františka Hrušovského stal predsedom Slovenskej národnej rady za Argentínu. V roku 1959 stál spolu s opätom Teodorom J. Kojišom pri zrode pro-

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

jektu Zahraničnej matice slovenskej. Výstavu symbolicky ukončuje výstava Hronského publikovaných literárnych diel.

Výstava aj katalóg sú okrem obsahu veľmi vydarené aj po stránke výtvarného riešenia. Osobitne je podľa mňa potrebné oceniť to, že základom oboch bola akvizícia hodnotnej

časti nášho kultúrneho dedičstva – archívnych dokumentov zo zahraničia. Tie budú po sprístupnení na štúdium nepochybne cenným príspevkom nielen pre literárnych historikov, ale aj k téme povojnovej emigrácie. Verím, že nešlo o ojedinelý počin, ale trend, ktorý bude mať aj ďalšie pokračovanie.

Mgr. Matej Medvecký, PhD.

JABLONICKÝ, Jozef: Samizdat o disente. Záznamy a písomnosti 3. Bratislava: Kaligram 2007, 443 s. (ISBN 978-80-7149-941-1)

Jozef Jablonický bol na začiatku svojej profesionálnej dráhy autorom historických diel v intenciách vládnucej ideológie, ktorá postavila na piedestál zápasu proti fašizmu a nacizmu komunistickú stranu. V priebehu krátkej doby si však uvedomil krátkozrakosť triedneho prístupu a bol prvý medzi historikmi, ktorý sa odhodlal pozrieť aj na druhú stranu „čínskeho múru“, ktorý chránil výsostné postavenie a vedúcu úlohu komunistickej strany v tomto zápase. Ako prvolezec ocenenia zásluh tzv. „občianskeho odboja“, teda nekomunistov, získal nevídanú úctu, popularitu a uznanie. Jeho kniha Z ilegality do povstania sa v roku 1969 stala vari ako prvé vážne vedecké dielo na Slovensku bestsellerom a z knižných pultov zmizla v priebehu niekoľkých hodín, či dní. „*Chválabohu... , lebo by sa neskôr určite zošrotovala.*“ Týmito slovami sa čitateľovi prihovára autor úvodu publikácie Ladislav Takáč. Jozefa Jablonického, túto mimoriadne významnú postavu slovenskej historiografie 20. storočia, pravdepodobne nikomu netreba veľmi predstavovať. Predkladaná kniha sa venuje asi najťažšej etape jeho života – obdobiu normalizácie. Publikácia je zbierkou záznamov, ktorými autor zachytával svoje osobné skúsenosti so štátnou mocou v tomto období, jeho sťažností na diskrimináciu, ktoré zasielal na rôzne štátne úrady Československej socialistickej republiky, a ďalších dokumentov.

Záznamy a písomnosti, uverejnené v Samizdate o disente poskytujú čitateľovi zaujímavý prehľad rôznych foriem správania sa totalitného štátu k osobe, ktorá sa, v tomto prípade nedobrovoľne, stala nepriateľom režimu. A to len pre do istej miery odlišný výklad dejín odboja. Na stránkach publikácie sa dozvedáme o dodatočnom posudzovaní monografie Z ilegality do povstania, ktoré sa dialo na základe žiadosti stranického apa-

rátu, o Jablonického odchode z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, o prvých postihoch a habaní rozpracovaných diel či materiálov Štátnou bezpečnosťou v súvislosti s vyšetrovaním „trestnej“ činnosti Pavla Čarnogurského.

Podobne ako viacero iných neskorších disidentov, ani Jablonický spor s režimom nezačal z vlastnej iniciatívy. Na tento fakt čitateľa na viacerých miestach upozorňuje: „*Politický záťah prispel, ba vyvolal moje odhodlanie pokračovať v tvorivej práci historika mimo oficiálnej štruktúry.*“ (s. 145). Naopak, správanie úradov a nespravodlivé zákroky ho privedli k pochopeniu nemorálnosti komunistického režimu.

Pre historika doby neslobody a pracovníka Ústavu pamäti národa sú pritom snád najzaujímavejšie dokumenty, popisujúce snahu bezpečnostných zložiek komunistického štátu (či už Štátnej bezpečnosti, alebo vojenskej spravodajskej služby) získať za spolupracovníka historika, ktorý v rámci svojich aktivít navštevoval aj „kapitalistické zahraničie“. V praxi sa teda dozvedáme o predvolaní na Krajskú vojenskú správu v Bratislave a o rozhovore s mužom, ktorý sa predstavil ako podplukovník Kubík a ktorý Jablonickému navrhol, aby sa podieľal na spravodajských aktivitách vojakov. Nasledovalo odmietnutie. Vojenský spravodajcovia sa o získanie nového agenta pokúšali ešte raz v septembri 1973 s tým, že spočiatku pôjde len o ľahšie úlohy, napríklad o doručovanie listov do mŕtvych schránok. Ani tentoraz však neuspeli, nepomohlo slušné správanie či vodka. V podobne „priateľskom“ duchu prebiehal aj pohovor Jablonického s príslušníkmi Štátnej bezpečnosti, ktorí pre zmenu mali záujem o stretnutie Jablonického s emigrantmi. Všetky uvedené stretnutia sa uskutočnili v súvislosti s Jablonického služobnými cestami do „kapitalistického zahraničia“ (s. 124–125). Pri čítaní týchto záznamov si čitateľ (spolu s autorom) nemôže odpustiť otázku, ako by sa správala vtedajšia štátna moc v Československu, ak by zistila prípad zneužitia zahraničného historika spravodaj-

skou službou niektorého zo západných štátov. Okrem toho treba spomenúť tiež činnosť príslušníka ŠtB Augustína Butka, ktorý mal Jablonického „na starosti“ najdlhšie, pričom zaujímavé je stretávanie sa pod rôznymi zámienkami (či už krajanstvo, alebo členstvo v KSČ).

V súvislosti so Štátnou bezpečnosťou si tiež môžeme položiť otázku, ktorú autor len letmo naznačuje a na ktorú neodpovedá. Pri čítaní záznamu „S amicenkom v Mníchove“ nepochybne zaujme fakt, že Viliam Plevza (riaditeľ Ústavu marxizmu – leninizmu KSS) sa s viacerými „nepriateľsky zameranými“ emigrantmi bez problémov stretával a nadväzoval kontakty. Určite by bolo zaujímavé zistiť, či aj on neplnil spravodajské úlohy.

Ak sa vo vyššie spomínaných záznamoch dozvedáme o tom, akým spôsobom mohli spravodajské služby komunistického Československa verbovať vytipovaných občanov za agentov, v zázname „Záťah ŠtB v Bratislave dňa 22. augusta 1984 proti Jozefovi Jablonickému“ určite zaujme spôsob, aký sa mal použiť na diskreditáciu nepohodlného občana a historika. Vo veci bol balíček, ktorý

„prišiel“ pre Jablonického z Francúzska a boli v ňom emigrantské tlačoviny (Svĕdectví, Listy 150000 SLOV). Celá vec skončila na vyšetrovačke ŠtB, nasledovali domové prehliadky a ďalšie opatrenia.

Samizdat o disente je unikátnym svedectvom o dobe normalizácie na Slovensku a patrí do knižnice každého záujemcu o danú dobu. Publikáciu dopĺňajú aj dokumenty inej proveniencie, pričom niektoré z nich sa vo viacerých Jablonického záznamoch aj spomínajú. Záujemcom o problematiku dávame tiež do pozornosti dokument, ktorý sme zverejnili v časopise Pamäť národa 2/2007 (RAGAČ, R.: Zo zákulisia XII. Správy ZNB, s. 63 – 67), v ktorom jeden z príslušníkov ŠtB, Radimír Marko, spomína aj na prípad J. Jablonického.

Kniha Samizdat o disente voľne nadväzuje na predchádzajúce dve publikácie Jozefa Jablonického Samizdat o odboji a Samizdat o odboji 2, v ktorých sa nachádzajú aj viaceré diela, spomínané v tomto zväzku (napríklad štúdia Bratislava a Slovenské národné povstanie či O vzniku Slovenskej národnej rady a vojenského ústredia).

PIFFL, Alfred: Zápas o Bratislavský hrad. Denník 1948–1972. Bratislava: Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2007, 216 s. (ISBN: 978-80-89218-40-0)

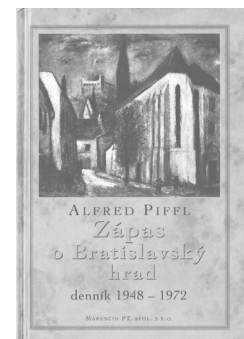
Kostru útlej publikácie tvorí výber z historicky cenného osobného denníka prof. Dr. Ing. arch. Alfreda Piffľa, CSc. (*1907 Kerkhartice nad Orlicí, †1972 Bratislava), absolventa Českého vysokého učení technického v Prahe, z obdobia rokov 1948–1972. Denníkové záznamy vybral a zostavil Ján Čomaj. Sú usporiadané chronologicky. Dopĺňajú ich profesorove kresby, ktorými dlhé desaťročia dokumentoval dianie okolo seba a fotografie z rodinného archívu. Publikácia vyšla v roku jeho nedožitých storočnice, keď bola tomuto dlho zaznávanému architektovi, pamiatkariovi a vysokoškolskému profesorovi na SVŠT konečne venovaná zaslúžená pozornosť. Ako politický väzeň bol aj obeťou komunistického režimu. V júni 2007 bola na Fakulte architektúry STU v Bratislave zorganizovaná aj medzinárodná vedecká konferencia Profesor Alfred Piffel, vyšlo o ňom viacero popularizačných článkov a bola mu venovaná aj výstava na Bratislavskom hrade.

A. Piffel pred vojnou pracoval niekoľko rokov pre firmu Baťa a prešiel aj viacerými

ďalšími zamestnaniami. Cez vojnu spolupracoval s odbojovou skupinou Flóra a prenasledovalo ho gestapo. Po vojne sa v roku 1947 s rodinou usadil v Bratislave a začal pedagogicky pôsobiť na SVŠT. Tam sa postupne stal mimoriadnym a neskôr aj riadnym profesorom. V rokoch 1950–52 zastával funkciu prvého dekana Fakulty architektúry a pozemného staviteľstva SVŠT. Prednášal na Akadémii výtvarných umení a neskôr aj na Katedre historickej archeológie Univerzity Komenského. Postupne sa jeho osud pevne spojil s bojom o záchranu Bratislavského hradu. Vypracoval plán jeho obnovy a postavil sa na čelo rekonštrukčného tímu. Denník opisuje jeho naťahovanie sa o pamiatku, ktorá bola ostatným ľahostajná, s nekompetentnými úradníkmi, odolávanie rôznym tlakom a podrazom.

Čítanie v denníkových záznamoch je zaujímavou sondou do bratislavského (slovenského) kultúrneho a spoločenského života v tomto období. Jedným z jeho mála spojencov sa stal maliar Janko Alexy. Sú to zápisky intelektuála, ktorý veľmi rýchlo pochopil podstatu komunistického režimu, panujúceho u nás po roku 1948. Sklamanie bolo o to hlbšie, že sám bol ľavicovo orientovaným, sociálne citiacim človekom. V denníku, ktorý sa

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

mu stal útočiskom, opisuje a glosuje pomery vo vysokom školstve (napr. dlhodobé spory s E. Bellušom), umeleckej a vedeckej obci. Pre pomery na škole chcel dokonca odísť z Bratislavy. V centre jeho pozornosti stála neúcta ku kultúrnemu dedičstvu a duševnému vlastníctvu, neschopnosť stranických nominantov, zbytočné schôdzovanie, kádrovanie, neustávajúci nátlak, hospodárske problémy, plytvanie a kradnutie zo spoločného.

Reakcia komunistického režimu na seba nenechala dlho čakať. Najprv, v roku 1950, prišlo vyškrtnutie z KSS (vstúpil do nej v roku 1948) a neskôr zatknutie Štátnou bezpečnosťou a domová prehliadka v roku 1957. Príčinou bol osobný list, ktorý prof. A. Piffil napísal svojej matke a ďalšie zhabané dokumenty. List spustil mašinériu, ktorá mu zmenila život. Na tomto mieste si dovoľím na ilustráciu pridať jednu myšlienku z argumentácie ľudového súdu, ktorá nie je súčasťou denníka: „... pri písaní tohto listu bol duševne až príliš bystrý, ba priamo zelektrizovaný a ako nepriateľ režimu bol aj náramne spokojný sám so sebou.“ Prof. A. Piffil bol odsúdený za poburovanie a ohováranie spriateleneho štátu. Obdobie rokov 1957–

1959 z tohto dôvodu v denníkoch chýba. Autor denníka ho čiastočne zrekonštruoval dodatočne. A. Piffil prešiel komunistickým lágrom v Pribrame, nakoniec skončil vo väznici na Pankráci. Cenné a ojedinelé sú jeho kresby muklov, ktoré vtedy potajomky vznikli. Po dvoch rokoch opustil väzenie s podlomeným zdravím a bez titulu profesora, ktorý mu odobrali. Vrátil sa do Bratislavy. Na povrch vyplávali typické problémy bývalého politického väzňa. Bratislavský hrad zostal tabu, ako píše v denníkoch, súdruhovia mu telefonicky odporúčali radšej tam ani nechodiť. Získal len podradné zamestnania mimo Bratislavy, v Pezinku a Senci. Vedeckú prácu vystriedala postupne paneláreň a Okresný stavebný podnik. K vedeckej práci sa dostal až po politickom uvoľnení v priebehu 60. rokov. Pracoval ešte na významných výskumoch na hrade Devín, v Podhradí a Rusovciach. Zomrel uprostred vedeckej práce v roku 1972.

Publikácia je cenným príspevkom k našim povojnovým dejinám a jasne dokumentuje potenciál, a tým aj význam publikovania takéhoto druhu historických prameňov. Vzhľadom na hodnotu tohto konkrétneho historického dokumentu je len škoda, že vydavateľ nenašiel odvahu vydať ho celý.

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

Výstava pred záverečnou ... Alfred Piffil (1907–1972). Bratislavský hrad, sprístupnená verejnosti od 30. 10. 2007.

Usporiadatelia: Slovenské národné múzeum – Historické múzeum, Fakulta architektúry STU Bratislava, Pamiatkový úrad SR, Múzeum mesta Bratislavy.

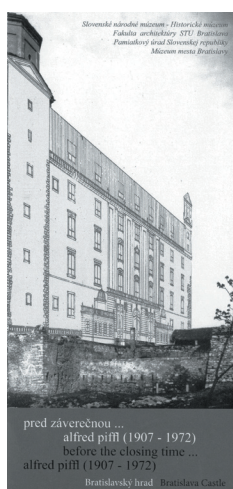
Autori: Jana Pohaničová a Magdaléna Kvasnicová (kurátorky) – Pavol Paulí.

Komorná výstava je rovnako ako predchádzajúca anotovaná publikácia venovaná osobe a nedožitej storočnici mnohostrannej osobnosti a obete komunistického režimu prof. Dr. Ing. arch. Alfreda Piffila, CSc. Svojou koncepciou na publikovaný denník priamo nadväzuje a rozvíja tému. Pre verejnosť bola otvorená 30. 10. 2007. Ide o poslednú výstavu pred začiatkom plánovanej generálnej obnovy a úplným uzatvorením hradného paláca pre verejnosť. Je to symbolický návrat A. Piffila po polstoročí na hrad, ktorý tak miloval. Kurátorky prostredníctvom tematických panelov predstavujú jednotlivé etapy jeho života, rodinný život a mnohostranné vedecké a pedagogické aktivity. Výstava vznikla za aktívnej spolupráce a podpory rodiny prof. Piffila, hlavne

jeho dvoch synov, ktorí kurátorkám poskytli množstvo materiálu, umeleckých diel a fotografií z bohatého rodinného archívu. Ťažiskom záujmu je, prirodzene, obnova Bratislavského hradu, či skôr boj o jeho záchranu, predstavená na veľkej ploche (plány, korešpondencia, fotografie) a lákadlom je nepochybne dobový trojrozmerný model hradu po plánovanej obnove.

Pomerne veľká plocha je však venovaná aj pre A. Piffila osudnému roku 1957 – zatknutiu Štátnou bezpečnosťou, následnému odsúdeniu, dvojročnému pobytu v komunistickom väzení (1957–1959) a nasledujúcim rokom, stráveným už mimo sveta školstva a vedy. Výstavu spestrujú trojrozmerné predmety z profesorovej pozostalosti a niekoľko archeologických nálezov z jeho výskumov prezentovaných vo vitrínach. Vystavené sú originály denníkov, maliarske potreby, rôzne osobné predmety a doklady, ale aj menovka z pracovne. Výstavu dopĺňajú aj viaceré výtvarné diela z profesorovej pozostalosti.

Oceňiť je treba kultivované výtvarné riešenie a tiež pozornosť, venovanú tejto dlho prehliadanej osobnosti našich moderných dejín.

GOLDFARB, Alex – LITVINENKOVÁ, Marina: Smrt disidenta. Otrávení Alexandra Litvinenka a návrat KGB. Labutia pieseň demokratizácie Ruska s rukopisom KGB. New York, Free Press 2007, Brno, Jota 2007.

23. novembra 2006 zomrel v Londýne, bývalý agent ruskej FSB A. Litvinenko na otravu rádioaktívnym polóniom, ktorý mu tajne podali dvaja bývalí agenti Federálnej bezpečnostnej služby (FSB) Andrej Lugovoj a Dmitrij Kovtun na stretnutí 1. novembra. Litvinenko bol už vtedy „jastrabmi“ z FSB považovaný za zradcu, pretože odmietol rešpektovať falošnú solidaritu tohto podivného bratstva bývalej KGB.

Verejne totiž poukazoval na nekalé praktiky v FSB, počnúc korupciou, vyhrážaním, živením atmosféry strachu v ruskej spoločnosti, smrťáciami provokáciami FSB, politicky a mocensky motivovanými vraždami, až po zverstvá ruskej armády v oboch vojnách v Čečensku. Zorganizoval o tom dokonca tlačovú besedu. Tým si začal kopať svoj hrob.

Kniha je príbehom prudkých zmien v Ruskej federácii. Deštrukcia pubertálnej demokracie sa diala v Rusku v atmosfére návratu strachu z tajných služieb, mafianizácie ekonomiky, zastrašovania a politicky motivovanými vraždami.

Kniha opisuje viaceré prípady ako napr. explózie obytných domov (v Moskve a v Rjazani), ktorých cieľom bolo vyvolať odplatu proti

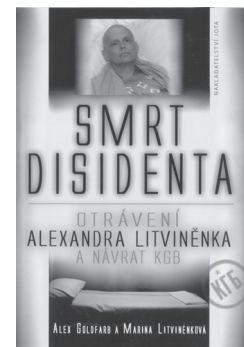
čečenským islamistickým radikálom (a vyvolania vzrastu popularity Putina), či vraždy poslancov Dumy Sergeja Jušenkova a Jurija Ščekočichina, vraždu novinárky A. Politkovskej či obsadenie a zabratie nezávislých televízií NTV a ORT, ktoré nesú rukopis bývalej KGB. Jej bývalí príslušníci obsadili počas druhého Putinovho mandátu až 70 % vládnych miest.

Kniha je smutným príbehom o nenaplnených snahách jeľcinovského krídla potom, ako sa sám Jeľcin rozhodol odovzdať žezlo ľuďom z bývalej KGB, aby tak odvrátil nebezpečenstvo návratu komunistov, pretože popularita reformátorov prudko klesla. Návrat KGB ich síce zastavil, ale znamenal nezvratnú mafianizáciu ruskej spoločnosti, charakterizovanú mnohými vraždami nepohodlných novinárov, politikov, disidentov.

Kniha je aj výpoveďou o tragédii budovania falošného imidžu silného a suverénneho Ruska putinovskou politickou a ideologickou garnitúrou, i za cenu ľudských životov a priškrcovania rozvíjajúcej sa demokracie 90-tych rokov. Takáto demagógia je príťažlivá pre nevyspelé politické vedomie jednoduchých Rusov. Hrozby „zvonka“ popularitu putinovskej politickej kultúry len zvyšujú.

Rusko sa takto po kolapse ZSSR snaží získať postavenie veľmoci, napr. aj za cenu zničeného Čečenska so 40 000 mŕtvymi. „Smrt disidenta“ je strhujúcim príbehom Sašu Litvinenka, ktorý sa nebál o tom hovoriť bez masky na tvári.

Mgr. Patrik Dubovský
(1965), absolvent čsl. dejín a archívnictva FIF UK Bratislava, pracuje v Archíve ÚPN.

VEDECKÁ KONFERENCIA FEBRUÁR 1948 A SLOVENSKO

Hlavný organizátor: Ústav pamäti národa
Spoluorganizátori: Historický ústav SAV, Slovenský historický ústav Matice slovenskej, Právnická fakulta UK, Katedra právnych dejín, Pedagogická fakulta UK, Katedra histórie.

Dátum: 14.–15. február 2008

Miesto konania: Amfiteáter Právnickej fakulty UK Bratislava, Šafárikovo nám. č. 6 (2. posch.)

Vo februári 2008 uplynie 60 rokov od smutného medzníka našich dejín – febru-

árových udalostí v roku 1948. Pri tejto príležitosti Ústav pamäti národa pripravuje s významnými slovenskými vedeckými a akademickými pracoviskami odbornú konferenciu so zámerom zhodnotiť dianie spred šesťdesiatich rokov.

Program konferencie má tri tematické bloky:

1. Medzinárodnopolitické súvislosti februárových udalostí.
2. Udalosti od tzv. jesennej krízy 1947 na Slovensku k februáru 1948.
3. Politický vývoj v rokoch 1947–1948 a slovenská spoločnosť.

Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
(1975), absolvent Filozofickej a Právnickej fakulty UK Bratislava, riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu ÚPN.

Bratislava/nahlas po dvadsiatich rokoch

Pri príležitosti 20. výročia od vydania samizdatu Bratislava/nahlas uverejňujeme príspevok Mikuláša Hubu, významného ekologického aktivistu. Chceme týmto spôsobom pripomenúť aktivity ľudí, ktorým rovnako záležalo na životnom prostredí aj občianskej slobode.

Prof. RNDr. Mikuláš Huba, CSc.

(1954), vydavateľ a spoluautor Bratislavy/nahlas, profesor, vedecký pracovník Geografického ústavu Slovenskej akadémie vied, predseda Spoločnosti pre trvalo udržateľný rozvoj, environmentalista a ochranár.

Štatistika a bibliografické údaje

64 strán formátu A4. Preambula, Edičná poznámka a štyri hlavné časti (Prírodné zložky prostredia, Kultúrno-historické zložky prostredia, Sociálne prostredie, Súvislosti). Spolu 17 kapitol od Kvality ovzdušia až po Znevýhodnené sociálne skupiny.

1 zostavovateľ (Ján Budaj),

2 vydavateľa (Mikuláš Huba, Juraj Flamík ako štatutárni zástupcovia Základných organizácií SZOPK č. 6 a 13 v Bratislave),

6 členov redakčného kolektívu (Ján Budaj, Juraj Flamík, Fedor Gál, Eugen Gindl, Mikuláš Huba, Peter Tatár).

23 členov autorského kolektívu (Ján Budaj, Mária Filková, Juraj Flamík, Fedor Gál, Eugen Gindl, Ivan Gojdič, Mikuláš Huba, Vladimír Ira, Gabriela Kaliská, Vladimír Kohút, Judita Kokolevská, Juraj Kubáček, Ivan Kusý, Peter Kresánek, Igor Levský, Zora Okáliová-Paulíniová, Juraj Podoba, Kamil Procházka, Pavel Šremer, Ivan Štúr, Peter Tatár, Jana Višváderová, Hana Volková).

42 recenzentov (o. i. Gabriel Bianchi, Matúš Dulla, Andrej Fiala, Andrej Ferko, Mikuláš Gažo, Jana Geržová, Anna Grešková, Ján Hanušin, Milan Hladký st., Roman Hofbauer, Štefan Holčík, Jozef Holomáň, Anton Jurko, Viera Káľavská, Imrich Kostolný, Juraj Králik, Martin Kusý, Ján Lacika, Mikuláš Lisický, Michal Majtán, Vladimír Mináč, Ladislav Mlynka, Vladimír Ondruš, Ján Ofaheľ, Ladislav Snopko, Miloš Stankoviansky,

Jaroslav Šibl, Koloman Tarábek, Igor Thurzo, Ladislav Volko, Dušan Závodský a ďalší).

19 ďalších spolupracovníkov (o. i. Daniel Fischer, František Guldan, Anton Hodál, Marián Huba, Andrea Chorváthová, Jozef Klepáč, Martin Kvasnica, Magda Kvasnicová, Vladimír Kokolevský, Ján Langoš, Martin Mašek, Marta Pichová, Igor Strinka, Josef Vavroušek, Jozef Vojta a ďalší).

Spolu 84 mien.

Väčšina mien ani s odstupom 20 rokov neprekvapuje, keďže ide o osobnosti, ktoré si dodnes zachovali väčšiu, či menšiu názorovú a hodnotovú blízkosť. Prítomnosť niektorých mien v 84 členom kolektíve bude však, najmä pre mladšieho čitateľa, nepoznajúceho odlišný dobový kontext druhej polovice 80. rokov, zrejme prekvapujúca. A nemusí ísť len o extrémny typ Vladimíra Mináča či Romana Hofbauera, ale hoci aj o mená Andrej Ferko či Gabriela Kaliská.

V tiráži sa uvádza, že Bratislava/nahlas (B/n) vyšla ako príloha k zápisnici zo spoločnej členskej schôdze Základných organizácií SZOPK č. 6 a 13,¹⁾ uskutočnenej dňa 4. 6. 1987. V skutočnosti prvé vydanie v náklade 1 000 ks vyšlo začiatkom októbra 1987 a druhé, v náklade 2 000 ks, cca o 3 týždne neskôr.²⁾

Podľa neoficiálnych údajov, sa len v priebehu prvého mesiaca po vydaní B/n nelegálne vyhotovilo okolo 60 000 kópií na najrôznejších dobových nosičoch a médiách.

1) Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny (SZOPK) ako spoločenská organizácia vznikol v roku 1969. Podľa stanov, prijatých v roku 1975, mal trojstupňové riadenie v podobe ústredných orgánov, okresných (v prípade Bratislavy a Košíc aj mestských) orgánov a bežmála 400 základných organizácií (ZO), v ktorých združoval svojich členov. V 2. pol. 90. rokov v Bratislave jestvovalo viac ako 20, pričom najaktívnejšie boli ZO č. 6, 13 a 16. Najväčšou a najvplyvnejšou ZO sa stala ZO SZOPK č. 6, ktorá mala koncom 80. rokov bežmála 2 000 členov. Členské schôdze sa v rokoch 1981–1990 konali pravidelne každý prvý štvrtok v mesiaci. O obrovskom tematickom rozsahu vtedajšieho pôsobenia bratislavských ochranárov svedčí, o. i., fakt, že v tom čase vykonávali 111 rôznych druhov aktivít. Povestným sa stal o. i. pololegálny časopis Ochrana prírody, ktorý, napriek priebežným zákazom vydávania, vychádzal v priemere 4 krát do roka v náklade 1 000 kusov. Vydávanie ďalších textov (vrátane B/n) sa čiastočne legalizovalo poznámkou v tiráži, že ide o prílohu k zápisnici z členskej schôdze či o interný materiál. Z toho vznikol aj názov ďalšieho publikačného média: Interné informácie, ktoré donedávna vydával MV SZOPK v Bratislave. Mestské organizácia a väčšina ZO v Bratislave sa v priebehu 80. rokov dostávali do stále väčšej opozície voči prevažne konzervatívnemu a konformnému vedeniu SZOPK, ktoré vydanie B/n odsúdilo. Relatívne nezávislé fungovanie a vystupovanie bratislavských organizácií umožňovali stanovy a právna subjektivita až po úroveň ZO.

2) Druhé vydanie B/n takmer v plnom rozsahu a protiprávne zhabala Štátna bezpečnosť bezprostredne po vydaní. Bola to bezprostredná reakcia moci na uverejnenie informácie o B/n na Hlase Ameriky.

Štyri príbehy v jednom

Osobne B/n vnímam nie ako jeden príbeh, ale ako štyri na seba nadväzujúce príbehy.

Prvým boli roky aktivít pred B/n, jednotlivé občiansko-ochranárske kauzy, spracované formou povestných príloh k zápisniciam. Po prvý raz sa na Slovensku výrazne zaískrilo, keď bratislavskí ochranári obvinili vtedajšie mestské orgány v Bratislave z kultúrneho a ekologického barbarstva v súvislosti so započatou likvidáciou bratislavských historických cintorínov ešte na začiatku 80. rokov. Odvtedy boli nepohodlní a sledovaní. Vzápätí prišla otvorená kritika projektu Sústavy vodných diel na Dunaji či devastácie Devinskej Kobyly, prímestských obcí alebo Hradného vrchu, návrh na premiestnenie Slovnaftu do menej zraniteľnej lokality či protest proti pripravovanej devastácii Roháčov. Nasledoval dočasný zákaz vydávania časopisu Ochranca prírody. Ale až do vydania Bratislavy/nahlas, neboli bratislavskí ochranári ako celok vnímaní ako otvorená politická opozícia.

Druhým bola príprava a vydanie samotnej Bratislavy/nahlas.

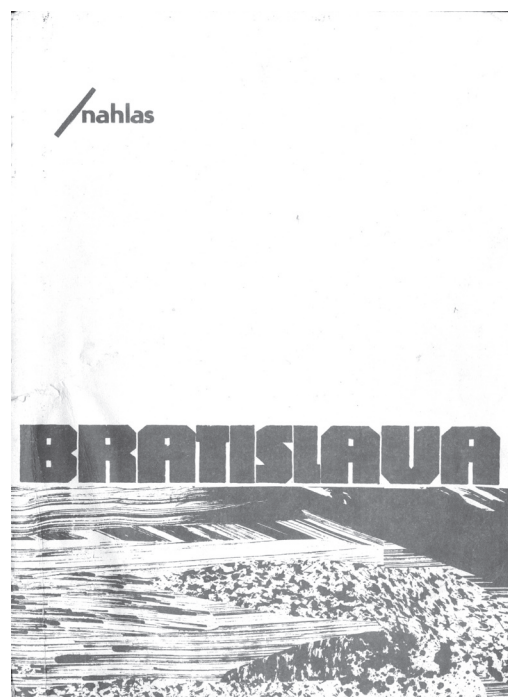
Tretím bola reakcia moci, následné verejne prejavované sympatie verejnosti, solidarita (vzájomná i zo strany okolia) – čiže „divácky najatraktívnejšia“ časť kauzy, symbolizovaná kľúčovými slovami ako generálna prokuratúra, ŠtB, fiktívna redaktorka Pravdy Dana Piskorová, Hlas Ameriky.

Verejne podporilo B/n okolo 500 občanov. A to vystúpením na rôznych fórach alebo písomnou reakciou na „hon na čarodejnice“, ktorý niekoľko týždňov po vydaní B/n spustil denník Pravda, tlačový orgán Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska.

Autorský kolektív Bratislavy/nahlas vtedy, o. i. podporili: Vladimír Krivý, Milan Trizna, Peter Tremboš, Zora a Martin Bútorovci, Ivan Dianiška, Mário Dobrovodský, Pavol Frič, Soňa Szomolányiová, Ivan Hoffman, Iveta Radičová, Miroslav Cipár, Vladimír Kompánek, Vladimír Maňák, Oľga Martinčeková, Karol Fröhlich, Fedor Gömöry, Jiří Kulich, Emil Hadač, Juraj Hatrík, Ilja Zeljenka a mnohí ďalší. Najväčším podporovateľom B/n na vtedajšej federálnej úrovni bol Josef Vavroušek, neskorší federálny minister životného prostredia.

Štvrtým – už značne nejednoznačným – príbehom je ponovembrové obdobie, ktoré charakterizuje kombinácia uznania až mýtizácie B/n ako fenoménu so stratou záujmu o jej obsah a posolstvo. Kdesi v pozadí cítime

aj čosi, čo by sa dalo nazvať „sporom o dedičstvo“. Svedectvo o tom prinášajú minimálne tri publikácie z dielne bratislavských ochranárov a Spoločnosti pre trvalo udržateľný život (STUŽ/SR) (Ochranca prírody, 1990, Ponovembrové Slovensko I. – V. diel, 1994–1996 a Bratislava/nahlas po desiatich rokoch, 1998), ako aj záznamy z rozhovorov a besied, organizovaných najmä Nadáciou M. Šimečku.

Čakanie na piaty príbeh

V súčasnosti žijeme čakaním na ďalší, piaty, príbeh asi tak, ako starozákonní Židia očakávali Spasiteľa. Bratislava je opäť chorá vo viacerých sférach svojho stavu a vývoja a potrebuje svojho, metaforicky povedané, Spasiteľa. Nakoľko reálne je očakávať, či usilovať sa o nadviazanie na Bratislavu/nahlas spred dvadsiatich rokov, ťažko povedať. Ale je pravda, že určitá snaha o kontinuitu tu pretrváva v podobe 25 stretnutí verejnosti s jej komunálnymi predstaviteľmi, od r. 1998 organizovaných bratislavskými ochranármi v Divadle Astorka – Korzo '90 a neskôr v bývalom V-klube, dnes A4-nultý priestor, pod heslom Bratislava/nahlas.

Ešte akčnejším dojmom pôsobí vznik a fungovanie občiansko-ochranárskej platformy Bratislava-otvorene, ktorá nie celkom neúspešne kandidovala aj v komunálnych voľbách r. 2006. Verejne ju podporila rovná stovka osobností kultúrneho a spoločenského života.

Nejednoznačnosť tohto piateho, viac očakávaného, ako reálneho príbehu, je o. i. v tom, že ani medzi aktérmi B/n spred 20 rokov nejestvuje jednoznačný názor, či je lepšie, aby B/n zostala kauzou vyhradenou pre historikov, alebo či je to dosiaľ otvorený príbeh, ktorý čaká na novú generáciu pokračovateľov.

Význam Bratislavy/nahlas

B/n bola dôležitá z viacerých príčin: vytvorila komplexný obraz o problémoch

